

LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTA ŽURNĀLS

JOURNAL OF THE INSTITUTE OF LATVIAN HISTORY

ZINĀTNISKIE RAKSTI/RESEARCH ARTICLES: *Andrejs Vasks*. Late Bronze and Pre-Roman Iron Age Bronze Rings – Jewellery or Ingots? • *Ieva Pauloviča*. Mālpils Dievmātes patvēruma (Pokrova) draudze 19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimta sākumā • *Inna Gile*. 1918.–1920. gada gripas pandēmijas norise Latvijā • *Ineta Lipša*. Observing and Performing Male Same-Sex Desire: Appropriation of Public Space in Latvia during the Second World War and Late Stalinism (1940–1953) • SARUNAS PAR VĒSTURI/DISCUSSING HISTORY • ZINĀTNES DZĪVE/CURRENT ACTIVITIES • RECENZIJAS/REVIEWS

2022

1

LATVIJAS
VĒSTURES
INSTITŪTA
ŽURNĀLS

JOURNAL OF THE INSTITUTE OF LATVIAN HISTORY

DIBINĀTS 1936. GADĀ
ATJAUNOTS KOPŠ 1991. GADA DECEMBRA

IZNĀK DIVAS REIZES GADĀ

Atbalsts LU Latvijas vēstures institūta
LU ilgtermiņa saistību izpildei 2020.–2022. g.
("Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls")

Rīga, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts

Dibinātājs/Founder
LATVIJAS UNIVERSITĀTES LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTS

Reģistrācijas apliecība nr. 1651
Atbildīgā redaktore/Editor-in-Chief Dr. hist. Eva Eihmane
eva.eihmane@lu.lv

Redkolēģija/Editorial board:

- Asoc. prof. Ph. D. KARI ALENIUSS, Somija (*Kari Alenius, Finland*)
Dr. hist. DAINA BLEIERE, Latvija (*Latvia*)
Asoc. prof. Hum. m. Dr. AUDRONE BLIUJIENE, Lietuva (*Audronė Bluijienė, Lithuania*)
Prof. Ph. D. LAZARS FLEIŠMANS, ASV (*Lazar Fleishman, USA*)
Prof. Ph. D. JERGS HAKMANS, Polija (*Jörg Hackmann, Poland*)
Ph. D. MAGNUSS ILMJERVS, Igaunija (*Magnus Ilmjärv, Estonia*)
Prof. Dr. hist. ALEKSANDRS IVANOVŠ, Latvija (*Latvia*)
Prof. Dr. hist. ĒRIKS JĒKABSONS, Latvija (*Latvia*)
D. Phil. METJŪ KOTS, Zviedrija (*Matthew Kott, Sweden*)
Ph. D. MIHAILS KOVAĻEVŠ, Krievija (*Mikhail Kovalev, Russia*)
IMANTS LANCMANIS, Latvija (*Latvia*)
Prof. Ph. D. ĒRO MEDIJAINENS, Igaunija (*Eero Medijainen, Estonia*)
Prof. emer. Ph. D. ANDREJS PLAKANS, ASV (*USA*)
Prof. Dr. habil. hist. AIVARS STRANGA, Latvija (*Latvia*)
Hum. m. Dr. ŽILVĪTIS ŠAKNIS, Lietuva (*Žilvytis Šaknys, Lithuania*)
Asoc. prof. Ph. Dr. LUBOŠŠ ŠVECS, Čehija (*Luboš Švec, Czech Republic*)
Prof. Ph. D. IEVA ZAĶE, ASV (*USA*)
Dr. hist. GUNTIS ZEMĪTIS, Latvija (*Latvia*)

Žurnālā ievietotie zinātniskie raksti ir recenzēti
Articles appearing in this journal are peer-reviewed

Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls ir iekļauts datubāzēs/
Journal of the Institute of Latvian History is indexed in databases:

EBSCO *Academic Search Ultimate* (no 2012. gada/from 2012),
SCOPUS (no 2021. gada/from 2021)

Redaktors/Editors:

Antra Legzdīņa (angļu val./English)
Ināra Stašulāne (latviešu val./Latvian)
Tehniskā redaktore/Technical editor *Elita Egle*
Maketētāja/Layout designer *Margarita Stoka*

Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds
Aspazijas bulvāris 5, Rīga, LV-1050
www.apgads.lu.lv

Iespiests SIA "Drukātava",
Reģ. Nr. 40003744728

ISSN 1025-8906 (drukāts izdevums/print)
ISSN 2592-8791 (elektronisks izdevums/online)
<https://doi.org/10.22364/lviz.115>

© Latvijas Universitāte, 2022
© LU Latvijas vēstures institūts, 2022

Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls publicēts brīvpieejā saskaņā ar *Creative Commons*
Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 Starptautisko licenci (CC BY-NC 4.0)

The Journal of the Institute of Latvian History is an open access journal licensed
under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License
(CC BY-NC 4.0)

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>)

SATURS/CONTENTS

ZINĀTNISKIE RAKSTI/RESEARCH ARTICLES

- Andrejs Vasks. Late Bronze and Pre-Roman Iron Age Bronze Rings – Jewellery or Ingots?/ Andrejs Vasks. Vēlā bronzas un senākā dzelzs laikmeta bronzas riņķi – rotas vai lietņi? . . . . .* 5
- Ieva Pauloviča. Mālpils Dievmātes patvēruma (Pokrova) draudze 19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimta sākumā/ Ieva Pauloviča. Mālpils Pokrova Congregation in the Second Half of the 19th Century and Early 20th Century . . . . .* 27
- Inna Gīle. 1918.–1920. gada gripas pandēmijas norise Latvijā/ Inna Gīle. The Course of the 1918–1920 Influenza Pandemic in Latvia . . . . .* 58
- Ineta Lipša. Observing and Performing Male Same-Sex Desire: Appropriation of Public Space in Latvia during the Second World War and Late Stalinism (1940–1953)/ Ineta Lipša. Vīriešu viendzimuma seksuālo vēlmju performance publiskajā telpā Rīgā Otrajā pasaules karā un vēlinajā staļinismā (1940–1953) . . . . .* 86

SARUNAS PAR VĒSTURI/DISCUSSING HISTORY

- Vēstures objektivitāte. Ēriks Jēkabsons sarunā ar Edgaru Engīzeru par vēsturi starp objektivitāti, politiku un nacionālo identitāti/ Historical Objectivity. An academic conversation between historians Ēriks Jēkabsons and Edgars Engīzers about history in the context of historical objectivity, politics, and national identity . . . . .* 119

ZINĀTNES DZĪVE/CURRENT ACTIVITIES

- Rūdolfs Brūzis, Roberts Spīrģis. Starptautiskā zinātniskā konference “No pagānisma uz kristietību. Apbedīšanas paražas transformācijas laikā”/ Rūdolfs Brūzis, Roberts Spīrģis. International Scientific Conference “From Paganism to Christianity. Burial Rites during the Transition Period” . . . . .* 138

- Alberts Rokpelnis*. Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi VII. Atskats uz septiņos gados paveikto (2015–2021)/
- Alberts Rokpelnis*. The Scholarly Readings of Young Historians VII. An Insight into the Seven Years of Conferences (2015–2021). 148
- Elīna Guščika*. Arheoloģija Baltijā 21. gs. sākumā: jaunākie pētījumi, aktuālās diskusijas un mūsdienu izaicinājumi. Latvijas Universitātes 80. starptautiskās zinātniskās konferences arheoloģijas sekcija/
- Elīna Guščika*. Archaeology in the Baltic in the Early 21st Century: Latest Research, Topical Discussions and Present Challenges. Archaeology Section of the 80th International Research Conference of the University of Latvia 157
- Kaspars Zellis*. Sabiedrības un vēstures saskarsmes jautājumi LU konferencē: diskursīvas piezīmes/
- Kaspars Zellis*. Issues of Contacts between Society and History at the Conference of the University of Latvia: Discursive Remarks . . . 167

RECENZIJAS/REVIEWS

- Matthias Asche, Werner Buchholz, Mathias Niendorf, Patrick Schiele, Anton Schindling (Hrsg.). *Protestantismus in den baltischen Landen und in Litauen. Nation und Konfession vom 16. Jahrhundert bis 1918* (Reformationsgeschichte Studien und Texte, Bd. 170). Münster: Aschendorff Verlag, 2021 (aut. *Gvido Straube*). 176
- Aivars Stranga. *Latvijas un Padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā: Latvijas–Padomju Krievijas (PSRS) attiecības 1919.–1925. gadā*. Rīga: Mansards, 2020 (aut. *Jānis Šiliņš*) 181
- Ēriks Jēkabsons* (atb. red.). *Karš un sabiedrība Latvijā 1914–1920*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021 (aut. *Andrejs Gusačenko*) 189
- Tomasz Błaszczak, Iryna Matiash, Dorota Michaluk. *Iwan Kraskowski (1880–1955): w służbie Białorusi i Ukrainy*. Białystok: Białoruskie Towarzystwo Historyczne, Polskie Towarzystwo Historyczne, 2019 (aut. *Ēriks Jēkabsons*) 199
- Marek Tamm, Anu Mänd (eds.). *Making Livonia: Actors and Networks in the Medieval and Early Modern Baltic Sea Region*. London; New York: Routledge, 2020 (aut. *Rūdolfs R. Vītoliņš*) 206

AUTORI/AUTHORS 214

ZINĀTNISKIE RAKSTI

<https://doi.org/10.22364/lviz.115.01>

LATE BRONZE AND PRE-ROMAN IRON AGE BRONZE RINGS – JEWELLERY OR INGOTS?

Andrejs Vasks

Dr. habil. hist., senior researcher, Institute of Latvian History, University of Latvia.

Research interests: Latvian archeology, Bronze and Iron Age.

Among the bronze items dating to Latvia's Late Bronze Age (1100–500 BC) and the Pre-Roman Iron Age (500–1 BC) there are rings with open ends that resemble bracelets or necklaces by size. The number of bronze rings and their fragments is not large – 57 units, but that of fragments of casting moulds is much higher – 856. The article deals with the data of both these rings and the respective castings. The main focus is on the problem of the function of these rings: whether they were ingots or jewellery. The author argues that, although bronze rings were used as jewellery, it was probably not their only or even their main function. Bronze rings were used for more convenient storing and transporting of metal, but also as a value equivalent in exchange operations.

Key words: Bronze and Pre-Roman Iron Age, bronze objects, social context, Latvia.

INTRODUCTION

Among the bronze products dating to Latvia's Late Bronze Age (1100–500 BC) (hereinafter LBA) and the Pre-Roman Iron Age (500–1 BC) (hereinafter PRIA) there are rings with open ends that resemble bracelets or necklaces by size. No such rings dating to the Early Bronze Age (hereinafter, EBA) have been found so far, and the evidence of bronze processing is inconclusive. Bronze processing in the Eastern Baltic is believed to have

begun in the EBA, 1800–1100 BC). Fifteen fragments from three or four clay crucibles found in Lagaža settlement (Lubāns Lowland) are indicated as evidence. Bronze had been preserved on one of the crucible fragments, which was confirmed by spectral analysis. The date of the settlement was indicated by three ^{14}C analyses: 2338–1829 calBC (3685 ± 80 BP, TA-749), 2205–1779 calBC (3640 ± 70 BP, TA-396), and 1731–1321 calBC (3240 ± 70 BP, LE-868) calBC, i.e. the end of the Late Neolithic and EBA.¹ However, fragments of the crucibles were found in an excavation site, which was slightly remote from the radioactive carbon sampling site and ^{14}C analyses have not been performed there. Therefore, the possibility that these finds date to a later period and probably are of LBA origin, cannot be ruled out. Another example of bronze processing in the EBA is the discovery of a stone mould in the Late Neolithic and EBA Kretuonas settlement in Eastern Lithuania. However, this find is no longer available and the only evidence of it is a drawing published by the director of the excavations, Algirdas Girininkas.² Consequently, the question of whether bronze processing in the Eastern Baltic, including the production of rings, began in the EBA remains open.

Evidence of bronze processing in the LBA in the Eastern Baltic is unambiguous as indicated by the found fragments of crucibles and moulds. They have been acquired in 30 hillforts in the Eastern Baltic, 17 of them in the territory of Latvia.³ Admittedly, little research has been conducted in open settlements; so far, evidence of bronze processing has been obtained only in the Lake Krigani Island settlement. The bronze items, and especially the moulds, bear evidence of the process of casting bronze items. A total of 228 bronze items dating to the LBA and the

¹ Loze 1978, 121.

² Podėnas, Čivilytė 2019, 171–172.

³ Vasks 2007, Fig. 1.

PRIA have been found in the territory of Latvia.⁴ The range of bronze items comprises weapons – socketed axes, including those of Akozino-Mälar type, socketed spearheads, jewellery – pins, buttons, necklaces, bracelets, as well as so-called toilet-ries – razors, tweezers, tattoo needles – awls. Among the finds there are bronze rings – both bracelet-sized and larger. Given that the rings have a simple shape and are not decorated, the question is whether they are ornaments or whether they were used for other purposes.

BRONZE RINGS

Bronze rings or their fragments, a total of 57 units, have been found in 11 places in the territory of Latvia – in eight hillforts, in one Neolithic settlement, in one cemetery, and in one hoard (Fig. 1). Ring diameters are quite different: 5.5–6 cm (Klangū, Paplaka, Brikulī hillforts), 8–11 cm (Ķivutkalns hillfort, Staldzene hoard), 15 cm (Strazdi cemetery), 26–30 cm (Brikulī hillfort). The cross section of the rings is round, 0.4–0.7 cm in diameter. Also, cross-sections of many rings from Staldzene hoard were irregularly square, prismatic, or segmental.

The number of these rings compared to that of other found bronze items is not large. In Ķivutkalns, out of 65 bronze objects from the LBA and PRIA, there were only five fragments of rings and one whole bracelet was found in the 2nd hoard of Ķivutkalns.⁵ In Brikulī hillfort, six of the 21 bronze item units contained fragments of similar rings.⁶ The exception is Staldzene hoard. This hoard, which dates to the 7th century BC, contained 174 fragments of bronze jewellery; out of 89 items

⁴ Late Bronze Age hillforts continued to exist in the Pre-Roman Iron Age, thus, the bronze items found there, which in most cases are fragmentary and cannot be further typified to be dated to the LBA or PRIA, are considered together.

⁵ Graudonis 1989, XLVI tab.: 2.

⁶ Vasks 1994, X tab.: 45–50.

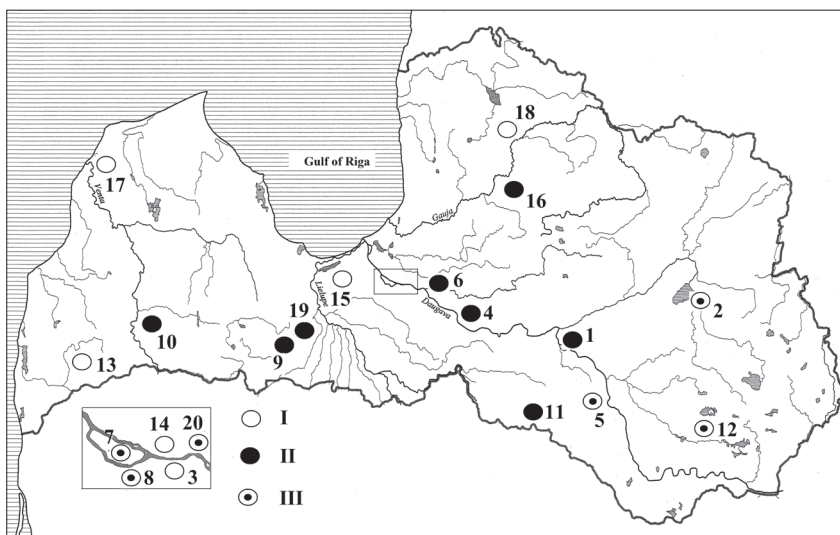

Fig. 1. Finds of bronze rings and moulds in the territory of Latvia.

I – bronze rings, *II* – moulds for bronze rings, *III* – bronze rings and moulds for rings.

1 – Asote hillfort; *2* – Brikuļi hillfort; *3* – Daugmale hillfort; *4* – Dievukalns hillfort; *5* – Dignāja hillfort; *6* – Ķenteskalns hillfort; *7* – Ķivutkalns hillfort; *8* – Kļanģukalns hillfort; *9* – Klosterkalns hillfort; *10* – Krievukalns hillfort; *11* – Kriģāni lake settlement; *12* – Madalāni hillfort; *13* – Paplaka hillfort; *14* – Reznes cemetery; *15* – Romi–Kalniņi settlement; *16* – Sārumkalns hillfort; *17* – Staldzene hoard; *18* – Strazdi cemetery; *19* – Tērvete hillfort; *20* – Vīnakalns hillfort

1. att. Bronzas riņķu un riņķu lejamveidņu atradumi Latvijas teritorijā.

I – bronzas riņķi, *II* – veidnes bronzas riņķu liešanai, *III* – bronzas riņķi un riņķu lejamveidnes.

1 – Asotes pilskalns; *2* – Brikuļu pilskalns; *3* – Daugmales pilskalns; *4* – Dievukalna pilskalns; *5* – Dignājas pilskalns; *6* – Ķenteskalna pilskalns; *7* – Ķivutkalna pilskalns; *8* – Kļanģukalna pilskalns; *9* – Klosterkalna pilskalns; *10* – Krievukalna pilskalns; *11* – Kriģānu ezersalas apmetne; *12* – Madalānu pilskalns; *13* – Paplakas pilskalns; *14* – Reznu kapulauks; *15* – Romu–Kalniņu apmetne; *16* – Sārumkalna pilskalns; *17* – Staldzenes depoziāts; *18* – Strazdu kapulauks; *19* – Tērvetes pilskalns; *20* – Vīnakalna pilskalns

Fig. 2. Bracelet-like rings in Staldzene hoard (Vasks, Andrejs, Vijups, Armands (2004). *Staldzenes bronzas laikmeta depozīts. Staldzene Bronze Age Hoard*. Rīga: Ventspils muzejs, photo No. 8/foto Nr. 8)

2. att. Aproces formas riņķi Staldzenes depozītā

obtained by putting together the mutually compatible fragments, 34 were bracelet-like rings.⁷ However, in this case, the context of the hoard must be taken into account – it indicates that the finds constitute a craftsman's stock. The open alternating ends of the rings close with an uneven fracture, which indicates that the closed ring has been cut after its removal from the one-piece mould. Apparently, during this operation, due to the internal tension of the metal, one end of the ring was tilted down / up from the horizontal plane – for all bracelet-like rings, the distance between the ends is 1–2 cm (Fig. 2). This is also the

⁷ Vasks, Vijups 2004, p. 26, fig. 8, XII–XVI.

case for the ring found in the 2nd hoard of Ķivutkalns – the distance is about 2 cm. If the rings found in the hillforts are pieced together from compatible fragments (for example, in the case of the Paplaka hillfort), deviation of their ends from the horizontal plane cannot be detected.

MOULDS FOR RINGS

In the LBA and PRIA, two types of casting moulds were used – double-sided and one-piece moulds. The moulds were made of clay and fine-grained sand, thus achieving a fine structure and providing a smooth surface for casting. Bronze rings were cast using the so-called *cire perdue* technique for making one-piece moulds. When casting the object into a one-piece mould, the model of the desired object was first made of wax or other easily meltable and plastic material (wood resin, animal fat). It was then immersed in a liquid clay suspension, taken out and dried; this cycle was repeated several times to ensure that the surface of the item to be cast was as smooth as possible.⁸ The model was then covered with the prepared clay mass, creating a funnel with a gap in the channel / cavity for the item to be cast. The mould was made on a flat surface – a board, which is indicated by the flattening of one side of the mould (Fig. 3). When the mould was fired, the plastic material flowed out and, in its place the molten bronze was poured into the mould through the funnel. Unlike double-sided moulds, which served to cast axes and spearheads and could be used two to three times,⁹ one – piece moulds could only be used once, as they had to be broken to remove the cast (it should be noted that the double-sided moulds could also stick to the bronze product, so that in the process of their removal, the mould could be damaged¹⁰).

⁸ Luchtanas, Podėnas, Babenskās 2019, 28.

⁹ Information from Dr. hist. Arturs Tomsons, who demonstrated the relevant experiments, to the author on 23 February 2021.

¹⁰ Jantzen 2008, 96.

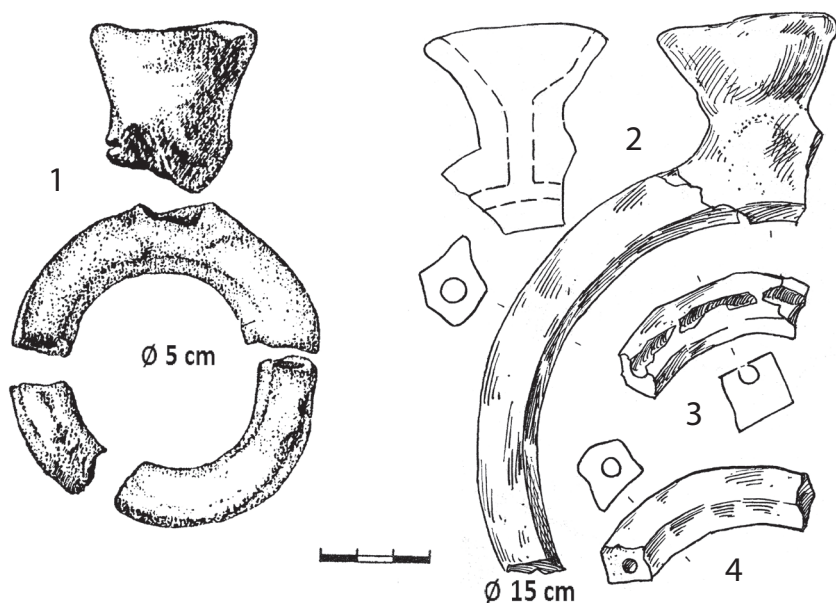

Fig. 3. Moulds for bronze rings. 1 – Ķivutkalns hillfort (from: *Latvijas senākā vēsture: 9. g.t. pr. Kr. – 1200. g.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001, fig. 133), 2–4 – Brikuļi hillfort (from: Vasks, Andrejs (1994). *Brikuļu nocietinātā apmetne. Lubāna zemīene vēlajā bronzas un dzelzs laikmetā. 1000. g. pr. Kr. – 1000. g. pēc Kr.* Rīga: Preses Nams, table XV)

3. att. Bronzas riņķu lejamveidnes. 1 – Ķivutkalna pilskalns, 2–4 – Brikuļu pilskalns

The number of one-piece mould shards is much higher than that of double-sided ones. Thus, for example, in Ķivutkalns hillfort, out of 556 fragments of clay moulds, 494 (91%) were from one-piece and only 50 (9%) – from double-sided moulds. In Brikuļi hillfort these figures were 227 (92%) and 21 (8%), respectively. This shows that the number of one-piece mould shards cannot be used to judge the number of the cast bronze items, as the number of fragments of a mould used to cast a single bronze ring can vary widely. A total of 856 fragments of such moulds have been found in the territory of Latvia. The majority of moulds have a single channel, which

means that they were designed to cast a single ring. However, four fragments of two-channel moulds were found in Brikuļi hillfort, which shows that sometimes two rings were cast in one mould. However, two-channel moulds, judging by the small number of relevant fragments, were not widely used. Two-channel moulds are also rare elsewhere in the Eastern Baltic and Poland.¹¹

In Brikuļi hillfort some moulds intended for casting straight bars have also been found.¹² Such castings could be used to make, for example, awls, such as were also found in Brikuļi hillfort.¹³ However, the number of such mould fragments is also negligible.

The diameters of the rings cast in moulds are rather different. However, large enough fragments of moulds are needed to measure the diameter, but such finds are few. Thus, for example, out of all fragments of Ķivutkalns one-piece moulds (494), it was possible to measure the diameter of the arc only of 19 fragments. The measurements showed that the diameters of the cast rings were 4–6 cm (in two cases), 8–10 cm (in four cases), 10–12 cm (in six cases), 12–14 cm (in two cases), 14–16 cm (in four cases), and 18–20 cm (in one case). As regards the standardisation of ring sizes, they are considered to have been manufactured in size relationships 1: 2: 3, judging by the finds from Brikuļi hillfort.¹⁴ However, the measurements of ring mould diameters do not indicate dimensional standardisation – they are very different – in Brikuļi fluctuating from 5 to 30 cm, in Ķivutkalns from 4 to 20 cm.

---

¹¹ Sperling 2014, 135.

¹² Vasks 1994, XV tab.: 28–33.

¹³ *Ibid.*, X tab.: 37.

¹⁴ Lang 2007, 119; Čivilytė 2014, 146; Sperling 2014, 156.

CHRONOLOGY OF RINGS

The chronology of bronze rings can be judged by relevant finds in hillforts, burial sites, and hoards, as well as by the stratigraphic location of the corresponding moulds in the cultural layers of hillforts. There is no evidence that such rings were known in the Eastern Baltic in EBA. It should be noted, however, that there is little archaeological evidence of this period in general – a few settlements and burial sites, as well as stray finds of bronze objects. In Scandinavia in the EBA, such rings-bracelets are well-known, because their function as bracelets is indicated by their design – they are decorated with either a twisted bow or a narrowing of the ends of the bracelet.¹⁵ However, among the finds dating to the EBA there is also a ring called the *Bronzeringbarren*, hence the bronze ingot.¹⁶ There is more evidence of bronze rings dating to the LBA, and thus we know more about their chronology. The rings found in Staldzene hoard, judging by the chronology of the other items, date to the 7th century BC.¹⁷ The ring found in the 2nd hoard of Ҷivutkalns, judging by the bronze socketed axe and the spiral-headed pin, dates to the end of the Bronze Age, i.e. to about the same period as Staldzene rings.¹⁸ Three rings were found in the cultural layer of a subterranean building in Paplaka hillfort. Charcoal radiocarbon analysis indicated 2210 ± 60 BP (TA-3151), or 273 calBC, respectively, the PRIA.

The largest number of fragments of bronze ring moulds were found in Ҷivutkalns and Brikuļi hillforts (528 and 227 fragments, respectively). In the up to 3 m thick cultural layer of Ҷivutkalns hillfort, in which 10 sub-layers were discerned, they were located as follows: in the 10th–5th sub-layers, 66 fragments of moulds were found, which accounted for 8% of all artefacts

¹⁵ Oldeberg 1974, Abb. 16, 73, 376 etc.

¹⁶ Ibid., Abb. 361.

¹⁷ Vasks, Vijups 2004, 31.

¹⁸ Graudonis 1989, 42.

obtained in these sub-layers (1282) while in the 1st–4th sub-layers 462 fragments or 36% of all finds were found. Based on the dating of the Ķivutkalns cemetery, which was located just below the cultural layer of the hillfort, and the radiocarbon dating of the samples of charcoal from the fort and skeletal bones from the cemetery, the latter was used in the period from ~ 800 to 680 BC, but the hillfort was built around 650 BC and existed until the 1st–2nd century AD.¹⁹ Thus, at the beginning of the inhabitation of the hillfort, bronze casting was practiced there, but more activity in this regard began later – in the PRIA, especially in the final stage of the transition to the Roman Iron Age.

RING FUNCTIONS

The first one to pay attention to the function of these bronze products was Carl F. Meinander, admitting the possibility that these rings were not jewellery, but rather ingots made for more convenient transportation of metal.²⁰ In Latvia, until recently, such finds, which usually were fragmentary, were identified as bracelets or necklaces.²¹ However, in his 1967 book, Jānis Graudonis has placed a question mark in parentheses in the figure captions of two bracelet fragments found in Kļīgukalns, indicating that he was not entirely sure that they were indeed ornaments.²² In 2004, the author of this article described the bracelets in Staldzene hoard as castings that were intended for storage and transportation of metal and could be used as a means of exchange, without excluding their functioning as jewellery.²³ According to Valter Lang, bronze rings, or at least part of them, were cast from scrap in the Eastern Baltic to be

¹⁹ Vasks, Zariņa 2014, 35–36.

²⁰ Meinander 1954, 60.

²¹ See for instance, Šnore 1936, 7. att.: 20; Graudonis 1967, 20, 24, 25; Vasks 1994, X tab.: 45–50.

²² Graudonis 1967, tabl. XX: 24, 25.

²³ Vasks, Vijups 2004, 26.

returned to Scandinavia. However, in his opinion, although the production of these rings was obviously important, their meaning remains unclear.²⁴ Agnė Čivilytė in her book on bronze processing in the Eastern Baltic in the Bronze Age argued that considering the mass-scale production of such rings of standardised size, they had presented commercial value.²⁵ In his book on the exchange in the Bronze Age in the Eastern Baltics, Uve Sperling also paid great attention to bronze rings and their corresponding casting moulds. In addition to Estonian material, he has also extensively used data from other Baltic Sea basin countries, including Latvia. He considers these rings to be ingots or “ring bars” made by remelting worn-out jewelry that thus reduced their value to that of the respective metal. According to him, these rings were used in the interregional exchange system.²⁶

RINGS AS JEWELLERY

Assuming that in the Bronze Age and PRIA, bracelets and necklaces were cast in casting moulds, the dimensions of those articles, i.e. their diameter and their conformity with the dimensions of bracelets and necklaces must be assessed. The diameter of the bracelet from Ķivutkalns 2nd deposit is 8 cm,²⁷ but that of the two bracelets from Kalēji hoard is 6–7 cm.²⁸ In the Iron Age, the diameters of bracelets were similar – 6–8 cm.²⁹ The diameter of necklaces from Laidze Lazdiņi burial ground is 10–15 cm.³⁰ That of necklaces from Valmiera Strazdi – 14 cm,³¹ from Staldzene hoard 15–23 cm,³² but the two necklaces from

²⁴ Lang 2007, 118–119.

²⁵ Čivilytė 2014, 236.

²⁶ Sperling 2014, 153–167.

²⁷ *Latvijas PSR arheoloģija*, 1974, 26. tab.: 3.

²⁸ Urtāns 1977, 34. att.: 8, 9.

²⁹ *Latvijas PSR arheoloģija*, 1974, 28. tab.: 18, 30. tab.: 8, 11, 12, 14, 32. tab.: 11–15, 34. tab.: 14–18 u. c.

³⁰ Shnore 1970, 191, rys. 5: 2–4.

³¹ *Latvijas PSR arheoloģija*, 1974, 21. tab.: 5.

³² Vasks, Vijups 2004, 7–9.

Ķivutkalns 1st hoard were 15 and 16 cm large.³³ There were four narrow-ended necklaces with a diameter of 14–15 cm in Pabaliai hoard in Lithuania.³⁴ The Roman Iron Age necklaces are similar in size.³⁵ Thus, apart from some necklaces found in Lazdiņi, which probably were associated with children's burials and therefore were smaller in size, most necklaces have a diameter of 14–16 cm, sometimes larger. Considering the diameters of the moulds, it can be concluded that some of the moulds could be used for casting bracelets and necklaces, however, many of them were made for rings that did not correspond to the dimensions of either bracelets or necklaces.

RINGS AS INGOTS

Assessing the rings as ingots, let's look at the 34 rings found in Staldzene's hoard. Some have 8 to 11.5 cm in diameter, but two-thirds are 8.5 to 9.5 cm and weigh 21 to 78 grams. If we compare the metal composition of rings and other jewellery scrap contained in the hoard, it can be seen that it is quite similar – the amount of tin added to rings is from 5.4–21.2%, but for jewellery scrap it constitutes 5.1–30.2%.³⁶ Thus, conclusion can be drawn that the hoard rings were cast from approximately the same alloy that was used to make jewellery. Regarding the composition of the metal, a different picture is in Ķivutkalns, where metal objects, including rings, are made of almost pure copper – in only 19 of the 47 analysed samples the tin admixture ranged from 2 to 11%.³⁷

If these rings are considered to be commodity money, it is not clear how the value of such “money” was determined, as the weight of the rings is quite different. There is also no evidence

³³ Urtāns 1977, 36. att.: 1, 2.

³⁴ Merkevičius 2011, 92–93, pav. 151.

³⁵ *Latvijas PSR arheoloģija*, 1974, 28. tab.: 3, 4; 30. tab.: 6, 7; 32. tab.: 1–3 u. c.

³⁶ Vasks, Vijups 2004, tab. 2.

³⁷ Graudonis 1989, 13. tab.

that the rings were broken into smaller pieces by weighing them, as was done later in the Viking Age with silver bars and their cuts.

But can all bronze rings be considered as ingots? There is no doubt that Staldzene rings did not serve as ornaments and, according to Uve Sperling, were intermediate products.³⁸ However, this can hardly be said about all the other bronze rings found in the territory of Latvia. Most of the 57 bronze rings found in Latvia are fragmentary, and therefore, it is usually not possible to say whether the respective fragment is a part of a bronze ingot or a bracelet. There is one exception – the ring found in the 2nd hoard of Ķivutkalns. The hoard consisted of three bronze items – a socketed axe, a spiral-headed pin, and a ring. One end of the ring had been shifted from the horizontal plane by 1.5 cm, just like it was with the rings from Staldzene hoard. However, unlike the latter, the surface of the Ķivutkalns ring was thoroughly polished, but in the middle of the ring, in the process of grinding the excess bronze left in the mould funnel and “sticking” it to the ring, a small constriction had formed on the inside of the bow. It is possible that this was the set of items that the depositor had placed in the hoard: one weapon and two pieces of jewellery.

Given that bronze was an exotic material, its display, even in the form of rustic ingots, could be a sign of social status. In the Late Iron Age, bracelet-like silver spirals served a similar purpose alongside cast silver bars.³⁹ Obviously, these rings and, accordingly, the moulds for their production are to be regarded as ingots, but if processed accordingly, they could also serve as ornaments (Ķivutkalns bracelet, necklaces from Strazdu burial and Pabaļi hoard, etc.).

³⁸ Sperling 2014, 136.

³⁹ Urtāns 1977, 109.

SOCIAL CONTEXT

Why was it necessary to cast rings? Bronze founders in Scandinavia could not have had a problem to melt broken bronze jewellery in a crucible and cast new items. However, in order to do so, the artisan first had to collect the jewellery, which was no longer worn, from its users. Yet, as bronze was an exclusive material in Northern Europe, the owners of worn-out jewellery probably wanted compensation when they returned their worn-out jewellery. It could come in the form of bronze ingots. Secondly, as casting rings was a rather labour-intensive process, according to Valter Lang, probably it was more profitable for Scandinavian bronze founders to transport scrap to the eastern shore of the Baltic Sea, where local artisans smelted it into rings – ingots and were allowed to keep some of the rings as a reward for their work.⁴⁰

Andrew Sherratt's theory about the relationship between the centre and the periphery would be applicable here.⁴¹

In our case, the centre was Scandinavia, and the periphery was Eastern Baltic. The 7th century BC is significant in this regard, because around this time the exchange contacts across the Baltic Sea between Scandinavia and the Volga–Kama Ananjiño cultural area became active, the Daugava River becoming a strategic transit route. It should also be noted that in the 7th century BC a bronze processing centre was established at Ķivutkalns hillfort, and mass production of bronze rings was started there. Apparently, a new social elite emerged during this time, with the involvement in bronze exchange and processing as one of their priorities. Indirectly, this is indicated by the post-burial in the 2nd barrow at Režnes cemetery in the lower reaches of the Daugava River.

⁴⁰ Lang 2007, 117–119.

⁴¹ Sherratt 1993, 1–57.

Many of the dead were usually buried in barrows of the Bronze Age cemeteries, as was the case in Reznes cemetery. Burial in such a barrow, which had been used for many generations, can obviously be explained by the desire to emphasise the family's genealogical succession, thus legitimising one's historical right to the family's territory. Even if the family's succession ended for various reasons, the non-family members of the new elite could also symbolically restore the succession by using the burial place of the extinct family. It seems that this is what happened in the case of the 2nd barrow in Reznes cemetery, when in the 7th century BC, five centuries after the beginning of burials in this barrow, a "leader's tomb" was built there – the central cist with the dead buried in it. In the process, the earliest burials were disturbed, i.e. destroyed.⁴² The fact that fragments of moulds for casting such rings have been found in all the hill-forts of the Eastern Baltic, where evidence of bronze processing has been acquired, suggests the existence of a larger, branched communication network. Judging by the prevalence of these moulds, Scandinavia, southern Finland, northern Germany, and Poland, which are part of the Baltic Sea basin, were included in this network in addition to the Eastern Baltic.⁴³ Judging by the finds of moulds, the largest centre for the production of bronze rings was located in the fortified settlement of Asva on the island of Saaremaa, where about 3000 fragments of moulds have been found.⁴⁴ In the territory of Poland, ring moulds were found in a number of settlements, the largest number of finds concentrating in Grzybiany (1500), Biskupin (698), and Bnin (591). In Denmark, Germany, Sweden, and Finland, there are fewer such finds – up to a few dozen fragments.⁴⁵

There are differing views on who these bronze processors were. The hypothesis of Agnė Čivilytė and Vytenis Podėnas that

⁴² Vasks 2021, 143.

⁴³ Sperling 2014, Abb. 53.

⁴⁴ Sperling, Karlsen, Lang, Lõugas, Lau 2021, 53–64.

⁴⁵ Sperling 2014, 426–429.

the bronze processors in the Eastern Baltic were immigrants from Scandinavia⁴⁶ is difficult to prove, as is the view that they were local craftsmen. This can only be judged indirectly. As new technologies spread rapidly, there had to be people – distributors of these technologies. The author of this article argues that it cannot be ruled out that in the Late Bronze Age, one of the locals travelled “abroad” to Northern Europe and learned the basics of the complex but tempting bronze processing. The situation was similar with the extraction and further processing of iron from bog/ meadow ores. Iron objects appeared in the Eastern Baltic in the PRIA, however, local iron production began only in the 1st century AD.

During the period under review, the largest bronze processing centres in the territory of Latvia were in Ķivutkalns, Kļauģukalns, and Brikuļi hillforts, where rings made a significant part of the range of bronze objects produced there. Judging by the rest of the archeological material and first of all the ceramics, the inhabitants of these hillforts were of local origin. Since bronze rings also served as an exchange equivalent and their production was nevertheless a labour-intensive process, based on the principles of centre–periphery theory, it was obviously more advantageous to direct this operation to the periphery, i.e. to the Eastern Baltic, where it was performed by local bronze casters. If bronze processing in the Eastern Baltic is viewed in the context of social relations, the involvement of the local communities and their elites seems completely unambiguous.

Moulds for bronze rings have also been found further east in several hillforts in both the Upper Dnieper district of the Dniepro–Dvina culture and in the Volga–Oka interfluvium in the Djakovo cultural area, but the number of such finds is small there compared to the evidence of bronze processing obtained

---

⁴⁶ Podėnas, Čivilytė 2019, 189.

elsewhere.⁴⁷ Further in the east, in the sites of Ananjino culture in the Volga – Kama region, bronze rings – bracelets and necklaces – are found, but no corresponding moulds similar to those found in the Baltics, are known there.⁴⁸

With the beginning of the Early Iron Age, the former socio-economic system, which had been based on bronze processing and exchange and covered the entire Baltic Sea basin, collapsed, and the largest centres of this system in Latvia – at Ķivutkalns, Kļanġukalns and Brikuļi hillforts – ceased to exist.

CONCLUSIONS

The production of bronze bracelets and necklaces in the Eastern Baltic began in the Late Bronze Age, probably in the 8th–7th centuries BC, and continued until the beginning of the Roman Iron Age in the 1st–2nd century AD. Although bronze rings were used as jewellery, this was probably not their only or even their main function. Bronze rings served as a convenient way to store and transport metal, but also as a value equivalent in exchange operations. Since fragments of ring castings were found in all the hillforts of the Eastern Baltic, where evidence of bronze processing has been discovered, there is a reason to assume the existence of a larger, branched communication network. In addition to the Eastern Baltic, this network also included Scandinavia, modern-day southern Finland, northern Germany, and Poland, which are part of the Baltic Sea basin. Based on the theory of the relationship between the centre and the periphery, the Eastern Baltic was a periphery to the centre in Scandinavia. At the end of the PRIA and the beginning of the Roman Iron Age, the earlier socio-economic system based on the processing and exchange of bronze, which covered the range of lands in the Baltic Basin, ceased to exist.

⁴⁷ Shmidt 1992, 89–91; Smirnov 1974, 68–69; Krenke 2011, 52.

⁴⁸ Kuz'minykh 1977, 142–143.

BIBLIOGRAPHY

- Čivilytė, Agnė (2014). *Žmogus ir metalas priešistorėje: žvilgančios bronzos trauka*. Vilnius: Diemedžio leidykla.
- Graudonis, Janis (1967). *Latvia v epokhu pozdnei bronzi i rannego zheleza*. Rīga: Zinatne, tabl. 20, 24, 25.
- Graudonis, Jānis (1989). *Nocietinātās apmetnes Daugavas lejtecē*. Rīga: Zinātne, 1. tab., XLVI tab.: 2.
- Jantzen, Detlef (2008). *Quellen zur Metallverarbeitung im nordischen Kreis der Bronzezeit. Prähistorische Bronzefunde*. Abteilung XIX, Bd. 2. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, s. 96.
- Krenke, Nikolai (2011). *Poselok D'yakovo: kul'tura naseleniya basseyna Moskvyy-reki v I tysyacheletii do n.e. – I tysyacheletiiye nashey ery*. Moskva: Rossiyskaia akademiya nauk, Institut arkheologii, rys. 52.
- Kuz'minykh, Sergei (1977). *Ob anan'inskoy obrabotke bronzy. Iz istorii i kul'tury volosovskikh i anan'inskikh plemen Srednego Povolzh'ya. Arkheologiya i etnografiya Mariyskogo kraja*. Vyp. 2. Otv. red. G. A. Arkhipov. Yoshkar-Ola: MarNII, s. 142–143.
- Lang, Valter (2007). *The Bronze and Early Iron Ages in Estonia. Estonian Archaeology 3*. Tartu University Press, p. 119.
- Latvijas PSR arheoloģija* (1974). Rīga: Zinātne, 26. tab.: 3.
- Loze, Ilze (1979). *Pozdnyy neolit i rannyya bronza Lubanskoj ravniny*. Rīga: Zinatne.
- Luchtanas, Aleksiejus, Podėnas, Vytenis, Babenskas, Evaldas (2019). *Romėniškojo laikotarpio ritis smeigtukas: nuo archeologinio radinio iki rekonstrukcijos / Spool-headed Pin from the Roman Period: From Archaeological Find to Reconstruction*. In: *Eksperimentinė Archeologija. Lietuvos materialaus paveldo rekonstrukcija. III tomas / Experimental Archaeology. Reconstructions of Material Heritage of Lithuania. Volume III*. Vilnius: Akademikai.
- Meinander, Carl F. (1954). *Die Bronzezeit in Finnland*. SMYA, Vol. 54, s. 60.
- Merkevičius, Algimantas (2011). *Ankstyvieji metaliniai dirbiniai Lietuvoje*. Vilnius: Versus Aureus, pp. 92–93, pav. 151.
- Oldeberg, Andreas (1974). *Die Ältere metallzeit in Schweden*, I. Stockholm, Abb. 16, 73, 376 etc.
- Podėnas, Vytenis, Čivilytė, Agnė (2019). *Bronze casting and communication in the Southeastern Baltic Bronze Age*. *Lietuvos Archeologija*, Vol. 45, pp. 169–199.

- Sherratt, Andrew (1993). What would a Bronze-Age world system look like? Relations between temperate Europe and the Mediterranean in later pre-history. *Journal of European Archaeology*, Vol. 1 (2), pp. 1–57.
- Shmidt, Yevgeniy (1992). *Plemena Verkhnego Dnepra do obrazovaniya Drevnerusskogo gosudarstva*. Moskva: Prometey, s. 89–91.
- Shnore, Elvira (1970). Kamennyy mogil'ik v Lazdyni. *Studia Archaeologica in Memoriam Harri Moora*. Tallinn: Kirjastus Valgus, s. 189–196.
- Smirnov, Kiril (1974). D'yakovskaya kul'tura (material'naya kul'tura gorodishch mezhdurech'ya Oki i Volgi). In: *D'yakovskaya kul'tura*. Moskva: Nauka, s. 68–69.
- Sperling, Uwe (2014). Aspekte des Wandels in der Bronzezeit im Ostbaltikum. Die Siedlungen der Asva-gruppe in Estland. *Estonian Journal of Archaeology*, 18/25, Supplementary volume, S. 135.
- Sperling, Uwe, Karlsen, Hans-Jörg, Lang, Valter, Lõugas, Lembi, Lau, Ronja (2021). *Ausgrabungen in Asva im Jahr 2020 – Auf den Spuren des Bronzegießerplatzes. Pronksivalamise töökoja jälgedel – väljakaevamised Asvas 2020. aastal*. Tallinn, S. 53–64.
- Šnore, Rauls (1936). Izrakumi Doles pag. Kļauģu pilskalnā. *Senatne un māksla*, 1, 7. att.: 20.
- Urtāns, Vladislavs (1977). *Senākie depozīti Latvijā (līdz 1200. g.)*. Rīga: Zinātne, 34. att.: 8, 9.
- Vasks, Andrejs (1994). *Brikuļu nocietinātā apmetne. Lubāna zemiene vēlajā bronzas un dzelzs laikmetā (1000. g. pr. Kr. – 1000. g. pēc Kr.)*. Rīga: Preses nams.
- Vasks, Andrejs (2007). Bronze-working Centres in the System of Social Relations in the Territory of Latvia During the Early Metal Period. In: Merkevičius, A. (ed.). *Colours of Archaeology. Material Culture and the Society*. Papers from the Second Theoretical Seminar of the Baltic Archaeologists (BASE) held at the University of Vilnius, Lithuania, October 21–22, 2005. *Interarchaeologia*, 2. Vilnius; Helsinki; Riga; Tartu, pp. 65–77.
- Vasks, Andrejs (2021). The Lower Reaches of the Daugava in the Bronze and Earliest Iron Age (1800–500 to the 1st Century BC). *Archaeologia Baltica*, Vol. 28, pp. 132–148.
- Vasks, Andrejs, Vijups, Armands (2004). *Staldzenes bronzas laikmeta depozīts. Staldzene Bronze Age Hoard*. Rīga: Ventspils muzejs.

Vasks, Andrejs, Zariņa, Gunita (2014). Ķivutkalna pilskalns un kapulauks: jauni dati un jaunas problēmas. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, Vol. 3 (92), 5.–36. lpp.

VĒLĀ BRONZAS UN SENĀKĀ DZELZS LAIKMETA BRONZAS RIŅĶI – ROTAS VAI LIETŅI?

Andrejs Vasks

Dr. habil. hist., vadošais pētnieks, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts.

Zinātniskās intereses: Latvijas arheoloģija, bronzas un dzelzs laikmets.

Starp Latvijas vēlā bronzas (1100–500 pr. Kr.) un senākā dzelzs laikmeta (500–1 pr. Kr.) bronzas izstrādājumiem ir riņķi ar vaļējiem galiem, kas pēc izmēriem atgādina aproces vai kaklariņķus. Pašu bronzas riņķu un to fragmentu nav daudz – 57 vienības, taču krietni lielāks ir lejamveidņu fragmentu skaits – 856. Rakstā aplūkoti gan šo riņķu, gan attiecīgo lejamveidņu dati. Galvenā uzmanība pievērsta šo riņķu izmantošanas problēmai – vai tie bija lietņi vai arī rotas. Pēc autora domām, lai gan bronzas riņķi tika lietoti kā rotas, tā, domājams, nebija to vienīgā un pat ne galvenā funkcija. Bronzas riņķi kalpoja kā ērts metāla uzglabāšanas un pārvadāšanas veids, bet maiņas darbības arī kā vērtības ekvivalents.

Atslēgas vārdi: bronzas un senākais dzelzs laikmets, bronzas priekšmeti, sociālais konteksts, Latvija.

Kopsavilkums

Starp Latvijas vēlā bronzas (1100–500 pr. Kr.) un senākā dzelzs laikmeta (500–1 pr. Kr.) bronzas izstrādājumiem ir riņķi ar vaļējiem galiem, kas pēc izmēriem atgādina aproces vai kaklariņķus. Jautājums par to, vai šādus riņķus izgatavoja jau agrajā bronzas laikmetā (1800–1100 pr. Kr.), liecību trūkuma dēļ paliek atklāts. Neapšaubāmas liecības par bronzas apstrādi konstatētas vēlajā bronzas laikmetā, uz ko norāda atrastās tīģeļu un lejamveidņu lauskas. Tādas zināmas 30 Austrumbaltijas pilskalnos, 17 no tiem Latvijas teritorijā. Bronzas priekšmetu klāstā ir ieroči – uz mavas cirvji, uz mavas šķēpu gali, rotas – rotadatas, podziņas, kaklariņķi, aproces, kā arī t. s. tualetes piederumi – bārdas nazīši, pincetes, tetovēja-

mās adatas – īleni. Starp atradumiem ir arī bronzas riņķi – gan aproču izmēra, gan lielāki. Ievērojot to, ka riņķiem ir vienkārša forma un nav iestrādātu ornamentālu rotājumu, rodas jautājums par šo izstrādājumu nozīmi – vai tās ir rotas, vai arī tie izmantoti citiem nolūkiem?

Bronzas riņķi vai to fragmenti, pavisam 57 vienības, Latvijas teritorijā ir atrasti 11 vietās – astoņos pilskalnos, vienā apmetnē, vienā kapulaukā un vienā depozītā. Riņķu diametrs ir visai atšķirīgs: 5,5–6 cm, 8–11 cm, 15 cm, 26–30 cm. Riņķu loks šķērsgrīzumā ir apaļš, 0,4–0,7 cm diametrā. Šo riņķu skaits citu bronzas izstrādājumu vidū nav liels. Ķivutkalnā starp 65 bronzas un senākā dzelzs laikmeta bronzas priekšmetiem bija tikai pieci riņķu fragmenti, kā arī viens vesels apročveida riņķis no Ķivutkalna 2. depozīta. Brikuļu pilskalnā no 21 bronzas priekšmeta seši bija līdzīgu riņķu fragmenti. Izņēmums ir Staldzenes depozīts. Šajā ar 7. gs. pr. Kr. datētajā depozītā no 174 bronzas rotu fragmentiem, kurus savietojot ieguva 89 priekšmetus, 34 bija apročveida riņķi. Daudz lielāks ir lejamveidņu fragmentu skaits – 856. Bronzas riņķu atliešanai izmantoja t. s. *cire perdue* tehniku viengabala veidnes izgatavošanā. Atšķirībā no saliekamajām veidnēm, kurās atlēja cirvjus un šķēpu galus un kuras varēja lietot divas trīs reizes, viengabala veidnes izmantoja tikai vienu reizi, jo, lai izņemtu atlieto priekšmetu, veidne bija jāsasit. Mērījumi parādīja, ka atlejamo riņķu lejamveidņu diametrs bija 4–6, 8–10, 10–12, 12–14 un 18–20 cm.

Par bronzas riņķu hronoloģiju var spriest pēc šo izstrādājumu atradumiem pilskalnos, apbedīšanas vietās un kopatradumos – depozītos, kā arī pēc atbilstošo lejamveidņu stratigrāfiskā izvietojuma pilskalnu kultūrslāņos. Nav liecību, ka Austrumbaltijā šādi riņķi būtu pazīstami agrajā bronzas laikmetā. Vēlajā bronzas laikmetā liecību par bronzas riņķiem un to hronoloģiju ir vairāk. Spriežot pēc tām, riņķi izgatavoti, sākot ar 8.–7. gs. pr. Kr. līdz ēru robežai.

Par šo riņķu nozīmi ir izteikušies vairāki pētnieki, uzskatot tos par lietņiem. Arī raksta autors pievienojas šim viedoklim, tomēr neizslēdzot iespēju dažos gadījumos tos uzlūkot kā rotas.

Kāpēc vajadzēja atliet riņķus? Bronzas apstrādātājiem Skandināvijā taču nevarēja būt problēmu salūzušās bronzas rotas izkausēt tīģeli un atliet jaunas. Tomēr amatniekam, lai to darītu, pirmkārt, vajadzēja šīs valkāšanai vairs nederīgās rotas savākt no to lietotājiem. Taču, tā kā bronza bija ekskluzīvs materiāls arī Ziemeļeiropā, rotu īpašnieki, atdodot savas nolietotās rotas, droši vien vēlējās saņemt kompensāciju. Tāda varēja būt

bronzas riņķi – lietņi. Otrkārt, tā kā riņķu atliešana bija visai darbietilpīgs process, iespējams, ka Skandināvijas bronzas lējējiem bija izdevīgāk lūžņus pārvest uz Baltijas jūras austrumkrastu, kur vietējie amatnieki tos pārkausēja riņķos – lietņos, bet kā atlīdzību par darbu varēja paturēt daļu riņķu. Tas, ka lejamveidņu lauskas šo riņķu atliešanai atrastas visos Austrumbaltijas pilskalnos, kur konstatēta bronzas apstrāde, liek domāt par plašāka sazarota sakaru tīkla pastāvēšanu. Spriežot pēc šo lejamveidņu izplatības, šajā tīklā bez Austrumbaltijas iekļāvās arī Skandināvija, mūsdienu Somijas dienviddaļa, Ziemeļvācija un Polija, kas ir Baltijas jūras baseina zemju loks.

Saņemts/Submitted 26.01.2022.

© 2022 Andrejs Vasks.

Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā

saskaņā ar Creative Commons

Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 Starptautisko
licenci (CC BY-NC 4.0)

This is an open access article licensed

under the Creative Commons Attribution 4.0

International License (CC BY-NC 4.0)

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

MĀLPILS DIEVMĀTES PATVĒRUMA (POKROVA) DRAUDZE 19. GADSIMTA OTRAJĀ PUSĒ UN 20. GADSIMTA SĀKUMĀ

Ieva Pauloviča

Dr. art., kultūrvēsturniece, novadpētniece, šobrīd Valsts pētījumu programmas “Kultūras kapitāls kā resurss Latvijas ilgtspējīgai attīstībai” (CARD, Nr. VPP-KM-LKRVA-2020/1-0003) ietvaros Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmijas īstenojamā apakšprojekta “Mūzika Latvijā 17.–19. gadsimtā: radošie procesi kultūras kontekstos” pētniece.

Zinātniskās intereses: Mālpils pagasta vēsture; Vidzemes, īpaši muižu, kultūrvēsture; strādā pie monogrāfijas par muzikāliem procesiem Vidzemes mazpilsētu un lauku baznīcās 17.–18. gadsimtā.

Rakstā aplūkota Mālpils pareizticīgo draudzes dzīve no tās izveidošanas 1847. gadā līdz Latvijas valsts dibināšanai 1918. gadā. Uzmanība veltīta draudzes attīstībai, garīdzniekiem, baznīcai un dažādām attiecībām starp pareizticīgajiem mālpiliešiem un vietējo muižu un luterāņu mācītājiem. Pateicoties divu pareizticīgo priesteru pašai izveidotajam darbam, aizstāvēt savas draudzes ļaudis, atverot skolu, izcīnot atsevišķu zemesgabalu jaunas baznīcas būvei un kapsētas iekārtošanai, Mālpils pareizticīgo draudze nostiprinājās 19. gadsimta 60.–70. gados un darbojās arī pēc Latvijas valsts nodibināšanas. Pētījums balstās uz jauniem faktiem, kas iegūti no Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā pieejamajiem dokumentiem.

Atslēgas vārdi: pareizticība, draudzes dzīve, Vidzeme, Mālpils pagasts, novadpētniecība.

Raksts veltīts vēsturnieka un LU asociētā profesora Aleksandra Gavriļina (1953–2019) piemiņai, jo tieši viņš iedvesmoja autori veikt šo pētījumu.

IEVADS

19. gadsimta 40. gadi Vidzemē bija laiks, kad daudzi latviešu zemnieki sāka pāriet pareizticībā, cerot atbrīvoties no kļaušām un saņemt Krievijas cara valdības solīto zemi. Tas notika arī Mālpils pagastā un Sidgundas pagastā.¹

Pētīt pareizticības ienākšanu un izplatību Mālpils pagastā raksta autori rosināja divi faktori. Vispirms tā ir gandrīz pie Mālpils ciema robežas esošā “Krievkalnu” māja, kurā šobrīd ir septiņi dzīvokļi. Ēka atrodas valsts autoceļa P8 (Inciems–Sigulda–Ķegums) malā un ar savu savdabīgo koka arhitektūru bieži piesaista garāmbraucēju uzmanību. Reti kurš zina, ka tā kādreiz celta kā Mālpils pareizticīgo draudzes dievnams, un šobrīd nav skaidrs tās liktenis.

Otrs faktors ir Mālpils pareizticīgo draudzes priestera Joanna Ļebedeva 1896. gadā sagatavotais dokuments “Lemburgas² draudzes vēsturiski statistiskais apraksts”. Tā oriģināls atrodas Sanktpēterburgā Krievijas Zinātņu akadēmijas Materiālās kultūras institūta Zinātniskā arhīva rokrakstu nodaļā.³ Manuskripts sastāv no 11 lapām, rakstīts glītā rokrakstā krievu valodā.⁴ Aprakstam Joans Ļebedevs izmantojis vairākus draudzes arhīva dokumentus, piemēram, ikgadējos pārskatus par draudzes darbību, un par dažiem informācijas avotiem tekstā devis arī atsauces (arhibīskapa kancelejas vai prāvesta priekšraksti, virspriestera ziņojumi, vietējā priesteru ziņojumi konsistorijai u. c.). Šis manuskripts ir vērtējams kā unikāls avots, jo tas atspoguļo vairākus līdz šim nezināmus faktus ne tikai par Mālpils pareizticīgo draudzes darbību 19. gadsimta 40.–90. gados, bet arī plaši atklāj

¹ Kopš 1963. gada abi vēsturiskie pagasti apvienoti vienā Mālpils pagastā. Iltner 2002, 19.

² Lemburga (*Lemburg*) – Mālpils vēsturiskais oficiālais nosaukums vācu un krievu valodā.

³ Рукopисныи отдел Научного архива Института истории материальной культуры Российской Академии наук.

⁴ Avota pirmpublicējums ar komentāriem ir pieejams: Lebedev 2011, 148–176. Turpmāk, pieminot manuskriptu, autore atsauksies uz šo publikāciju.

tā laika sociālo, reliģisko un kultūrvēsturisko fonu Mālpils pagastā.⁵

Rakstā tiek aplūkota Mālpils Dievmātes Patvērums (Pokrova) pareizticīgo draudzes vēsture un dzīve no tās izveidošanas 1847. gadā līdz Latvijas valsts dibināšanai 1918. gadā, kad mainījās politiskie, sociālie un ekonomiskie apstākļi ne vien Mālpils pagastā, bet arī visā valstī. Šis laika posms ir iedalīts trijos draudzes attīstības etapos, kas saistīti ne vien ar priesteru maiņu, bet arī ar nozīmīgiem notikumiem draudzes vēsturē. Uzmanība veltīta gan draudzei, gan ar to saistītiem garīdzniekiem, gan vietai un dažādiem sociāliem procesiem, nedaudz aplūkota arī draudzes dievnama arhitektūra, interjers un draudzes skolas darbība. Jāpiebilst, ka līdz šim tēmai – pareizticība Mālpils pagastā – nebija pievērsta uzmanība, pat ne novadpētniecības līmenī. Vietējo interesentu rīcībā bija tikai fragmentāras ziņas par pareizticīgajiem mālpiliešiem 20. gadsimta 30.–40. gados, par baznīcu un skolu “Krievkalnos”, kā arī Torņkalna kapiem.

Pētījums balstās pamatā uz arhīvu dokumentiem, kas glabājas Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā, kā arī uz attiecīgā laikposma periodikā atrodamajiem faktiem.

IESKATS SOCIĀLAJOS PROCESOS MĀLPILS⁶ UN SIDGUNDAS⁷ PAGASTOS LĪDZ 1847. GADAM

19. gadsimta pirmā puse visā Vidzemes guberņā bija pārmaiņām bagāta, sākot ar 1804. gada Vidzemes zemnieku likuma un tā papildinājumu ieviešanu, ar jaunu vaku grāmatu izstrādi katrai lauku sētai utt. 1819. gadā Vidzemē sākās zemnieku brīvlatīšana, bet Mālpils muižā jau sākot ar 1796. gadu brīvībā atlaida

⁵ Šis Mālpils pagasta vēsturei nozīmīgais dokuments raksta autores rīcībā nonāca, pateicoties vēsturniekam Aleksandram Gavriļinam.

⁶ 19. gadsimta Mālpils pagasta teritorijā ietilpa apvienotā Mālpils–Vites muiža, Vibrokas muiža un apvienotā Buku–Kniediņu muiža.

⁷ Sidgundas pagasta teritorijā ietilpa Sidgundas muiža, Eļmu jeb Ādama muiža un Šķiliņu muiža.

muižas ļaudis, tostarp latviešu tautības darbiniekus.⁸ Jaunās vaku grāmatas izraisīja plašus nemierus zemnieku vidū, arī Sidgundas muižā 1814. gadā un Mālpils muižā 1815. gadā.⁹ Zemnieku nemieri abos pagastos tika apspiesti, aktīvākie trauksmes cēlāji sodīti ar rīkstēm un nūjām.¹⁰ 1820. gadā Mālpils muižu iegādājās jauns īpašnieks no fon Grotu (*von Grote*) dzimtas, kura šeit saimniekoja līdz pat Latvijas valsts dibināšanai.

Šie un vēl citi notikumi, arī neraža 1821./1823. gadā, 1834./1835. gadā, 1841. un 1845. gadā,¹¹ iespējams, radīja nestabilus dzīves apstākļus Mālpils un Sidgundas pagastu iedzīvotājiem. Tā rezultātā arī viņu vidū modās interese par pāriešanu pareizticībā jau 1846. gadā, kad kaimiņu pagastos bija sākusies zemnieku aktīva pieteikšanās turienes jaunizveidotajām pareizticīgo draudzēm. Šajā laikā Mālpils un Vites muižu īpašnieks bija Morics Frīdrihs fon Grote,¹² kurš pārņēma saimniecību pēc tēva nāves 1836. gadā, un muižas pārvaldnieka amatā vismaz kopš 1842. gada bija Karls Arnolds Poikers. Abi bija cieši saistīti ar tādiem administratīviem uzdevumiem kā pareizticīgo draudzes pulcēšanās pagaidu telpu ierādīšana, zemesgabala piešķiršana jaunas baznīcas būvei un draudzes kapsētai.¹³

Nozīmīga loma Mālpils pareizticīgās draudzes dzīvē bija arī vietējās luterāņu draudzes mācītājiem. Neviens no viņiem neatbalstīja zemnieku pāreju pareizticībā, tādējādi bieži izcēlās konflikti vietējā sabiedrībā, kā to atspoguļo vairāki avoti: Mālpils pagasttiesas ziņojumi, Rīgas Zemes tiesas (*Rigasches Landgericht*), vietējo zemnieku un mācītāju vēstules konsistorijai.

⁸ LNA-LVVA, 199–1–241, 85. lp.

⁹ Zutis 1954, 97–112.

¹⁰ Turpat, 112. lpp.

¹¹ Svarāne 1971, 179–183; Švābe 1991, 205.

¹² Morics Frīdrihs fon Grote (*Moritz Friedrich von Grote*, 1799–1884), Mālpils muižas īpašnieks no 1836. gada līdz 1864. gadam. Transehe-Roseneck 1929, 246–251; Stryk 1885, 47.

¹³ Karls Arnolds Poikers (*Carl Arnold Peuker*), Mālpils muižas pārvaldnieks aptuveni no 1842. gada līdz vismaz 1850. gadam. LNA-LVVA, 235–4–1738, 106. lp.; 4754–1–1177, 27.–28. lp.

DRAUDZES IZVEIDOŠANA UN ATTĪSTĪBAS
PIRMAIS POSMS (1847–1860)

Vidzemes guberņā laikā no 1846. līdz 1848. gadam nodibinājās 34 latviešu un igauņu pareizticīgo draudzes.¹⁴ Tādas radās arī Mālpilī un kaimiņu pagastos Zaubē, Nītaurē un Suntažos. 1847. gada pavasarī izveidojās Mālpils Dievmātes Patvēruma (Pokrova) pareizticīgo draudze, kaut pirmie pareizticīgie mālpilieši un sidgundieši ir reģistrēti jau gadu agrāk Nītaures draudzē un arī Suntažu draudzē.¹⁵ Sākotnēji Mālpils pareizticīgo draudzes sastāvā ietilpa ne tikai Mālpils pagasta teritorijā esošo muižu (Mālpils, Vite, Kniediņi, Bukas, Vibroka), bet arī Siguldas, Lorupes (Peltes), Paltmales (Augšligatnes), Launkalnes, Mores, Akenstakas, Raunas, Ramas un Nurmižu muižu pareizticīgie ļaudis. Pēc gada, tas ir, 1848. gadā šajā draudzē palika Mālpils pagasta muižas, Sigulda, Nurmiži, tai pievienoja arī Jūdažus, Šķiliņus. Bet 1849. gadā no draudzes atdalīja Siguldu un Nurmižus. 1853. gadā uz īsu brīdi Mālpils draudzei pievienoja Vatrāni, bet drīz to iedalīja atpakaļ Suntažu draudzei. 1854. gadā no Suntažu draudzes atdalīja Sidgundu, ko pievienoja Mālpilij. Turpmāk draudzes teritorijas lielums vairs nemainījās.¹⁶

Mālpils pareizticīgo draudzē pirmais priesteris Aleksejs Lavrovs sāka kalpot 1847. gada 25. maijā,¹⁷ bet pirmās kristības un laulības notika mēnesi vēlāk, 29. jūnijā.¹⁸ Pirmajā darbības gadā Mālpils draudzē bija 526 pareizticīgie,¹⁹ gadu vēlāk viņu skaits bija pieaudzis līdz 569.²⁰ Pēc sociālā stāvokļa vairums šo cilvēku bija kalpi un vaļinieki. Zināms, ka 1861. gadā Mālpils draudzē bijuši 15 saimnieki, bet pārējie 700 – strādnieki, vaļinieki.²¹

¹⁴ Gavrilin 1999, 359–362.

¹⁵ LNA-LVVA, 232–1–485, 208.–221., 284.–286., 823., 830. o.p. lp.

¹⁶ Lebedev 2011, 150.

¹⁷ LNA-LVVA, 4754–2–51, 160. lp.

¹⁸ LNA-LVVA, 232–1–486, 289.–304. lp.

¹⁹ LNA-LVVA, 232–1–486, 327. lp.; Lebedev 2011, 152.

²⁰ LNA-LVVA, 4754–2–51, 162. lp.

²¹ Lebedev 2011, 156.

Mālpils pagasta tuvākajā apkārtnē 19. gadsimta 40. gados konversija visintensīvāk notika Jaunpilī (tag. Zaubē) un Nītaurē, kur pareizticībā pārgājušo īpatsvars bijis attiecīgi 61,7% un 51,6%.²² Nedaudz atšķirīgākus datus sniedz oficiālais Rīgas eparhijas mēnešraksts “Rizhskie eparkhial’nye vedomosti” (*Рижские епархиальные ведомости*). Proti, pirms pāriešanas pareizticībā Jaunpilī bijušas 2420 dvēseles, no kurām līdz 1847. gada janvārim 1534 (t. i., 63%) pārgāja pareizticībā, bet līdz gada beigām vēl papildus 720 ticīgo, kā rezultātā luterticībā palikuši vairs tikai 166 draudzes locekļi (t. i., 2,7%).²³ Suntažos pareizticīgo draudze nodibinājās 1847. gada pavasarī, un šī paša gada laikā no luterāņu ticības konvertējās 428 vīrieši un 479 sievietes, kopā 907 cilvēki.²⁴

Interesanti novērot arī šīs konversijas kustības ģeogrāfisko pusi. Proti, draudzes darbības pirmajos piecos gados pareizticībā pārgājuši lielākoties zemnieki no Mālpils pagasta teritorijas dienvidaustrumu puses, precīzāk, no Kniediņu un Vites muižām. Tas varētu būt netieši saistīts ar nelabvēlīgajiem dzīves apstākļiem pagasta austrumu pusē, kur dominēja purvāji, lauksaimniecībai nederīga zeme. Iespējams, ka šejienes ļaudis cerēja iegūt labāku zemi. Daudz ļaužu pareizticībā pārgājuši arī no Sidgundas muižas lauku sētām, mazāk – no Mālpils muižas, bet tikai daži no pagasta teritorijas centrālās un ziemeļu daļas, t. i., no Buku un Vibrokas muižu sētām. Taču šī novērojuma detalizētākam pamatojumam ir nepieciešams atsevišķs pētījums.

Mālpils pareizticīgo draudzes priesteris Aleksejs Lavrovs te darbojās līdz vismaz 1859. gada sākumam.²⁵ Pēc tam draudzi

²² Švābe 1991, 209.

²³ Svedeniia, kasaiushchiiasia Jurgensburgskago pravoslavnago prikhoda. *Rizhskie eparkhial’nye vedomosti*, Nr. 4, 1888, s. 125.

²⁴ *LNA-LVVA*, 232–1–486, 822. l.p.

²⁵ Aleksejs Lavrovs (*Алексий Петрович Лавров*, 1814–1888), pareizticīgo draudzes priesteris Ventspilī (1845–1847), Mālpilī (1847–1858) un Bērzaunē (1859–1884). *LNA-LVVA*, 4754–2–51, 160. l.p.; 232–1–486, 289. o.p. l.p.; 232–1–495, 535. o.p. l.p.; Shchenikova, Vitols 2019, 476–477.

apkalpoja Vasilijš Lebedevs (no 1859. līdz 1860. gadam).²⁶ No 1860. gada līdz 1861. gada februārim Mālpilī priestera vieta bija vakanta, tāpēc draudzei dievkalpojumu vadīja Andrejs Kolosovs no Suntažu draudzes.²⁷ Abu pēdējo priesteru darbības laiks Mālpilī ir pārāk īss, lai to varētu kopumā izvērtēt, tāpēc plašāka uzmanība tiks veltīta draudzes pirmā priestera Alekseja Lavrova dedzīgajam darbam savas draudzes labklājības veicināšanā.

Sākot kalpošanu Mālpils draudzē, priesterim Lavrovam bieži nācās aizstāvēt pareizticībā pārgājušos zemniekus. Īpaši no vietējās luterāņu draudzes mācītāja Oto Roberta fon Klota,²⁸ kurš darīja visu, lai atrunātu zemniekus pāriet pareizticībā, un nosodīja tos, kuri to izdarīja. Jau pirms Mālpils pareizticīgo draudzes dibināšanas mācītājs fon Klots 1847. gada 4. maijā rakstīja vēstuli Vidzemes konsistorijai, apsūdzot Nītaures pareizticīgo draudzes priesteri Pāvelu Pavlovski,²⁹ kurš savā baznīcā 1846. gada 14. novembrī laulājis Mālpils muižas mūrnieku Jāni Auziņu un Ilzi Bērziņu no Vites muižas.³⁰ Arī Mālpils pagasttiesā Jānis Auziņš tika noprotināts, vai tik tiešām viņš ir laulāts pareizticīgo baznīcā, uz ko viņš atbildējis, ka ar savu “*divreiz uzsauktu brūti*” Ilzi Bērziņu ir laulāts pie “*īstena krievu draudzes Nītaures*

²⁶ Vasilijš Lebedevs (*Василий Александрович Лебедев*, 1826–?), pareizticīgo draudzes priesteris Lazdonā (1847–1854), Bērzaunē (1854–1859), Mālpilī (1859–1860). 1860. gadā V. Lebedevs ticis pārcelts uz Pleskavas eparhiju. *LNA-LVVA*, 4754–2–63, 294. lp.; 232–1–486, 315. lp.; Lebedev 2011, 168; Shchenikova, Vitols 2019, 424.

²⁷ Andrejs Kolosovs (*Андрей Иоаннович Колосов*, 1830–1888), pareizticīgo draudzes priesteris Suntažos (1856–1888). *LNA-LVVA*, 232–1–496, 306. o.p.–307. lp., 322. o.p.–323. lp.; Shchenikova, Vitols 2019, 424.

²⁸ Oto Roberts fon Klots (*Otto Robert von Klot*, 1808–1876), Mālpils luterāņu draudzes mācītājs (1842–1869). *Baltisches Biographisches Lexikon Digital*: www.bbld.de (skatīts 24.01.2022.).

²⁹ Pāvels Pavlovskis (*Павел Павлович Павловский*), pareizticīgo draudzes priesteris Alūksnē (1845–1846) un Nītaurē (1846–1851). Shchenikova, Vitols 2019, 647–648.

³⁰ *LNA-LVVA*, 233–3–7907, 114. lp.

apriņķa mācītāja Pāvela Pavlovska".³¹ Faktu apstiprina arī ieraksts Nītaures pareizticīgo draudzes metrikas grāmatā, tikai šeit kā laulību datums minēts 10. novembris.³²

Par luterāņu mācītāja fon Klota rīcību bieži sūdzējās ne tikai priesteris Lavrovs, bet arī paši pareizticīgie Mālpils, Vites un Kniediņu muižu zemnieki. Piemēram, apmeklējot Kniediņu muižas "Mazglāznieku" sētas zemniekus, fon Klots esot centies pierunāt šejienes bērnus bēgt uz mežu, kad nāks pareizticīgo priesteris.³³

Priesterim Lavrovam bieži nācās sūtīt ziņojumus Rīgas Garīgajai konsistorijai arī par vietējo iestāžu naidīgo attieksmi pret pareizticīgajiem draudzes locekļiem. Kā piemēru var minēt Vites muižas pareizticīgo zemnieku 1847. gada septembra sūdzību par pagasta rakstveža vārdisku uzbrukumu viņiem pie muižas magazīnas, nosaucot pareizticību par "lopisku" (*скомская*) un sakot, ka tos, kas pāriet krievu ticībā, esot jāsit ar rungu (*кто найдет в русскую веру, того палками бить*).³⁴ Grūti klājies arī Mālpils muižas zemniekam Jēkabam (Jakobam) Tauriņam, kurš 1848. gadā žēlojies, ka Mālpils pagasttiesa nedodot viņa ģimenei atļauju vēl ilgāk dzīvot pie saimnieka, jo viņš pārāk bieži staigājot pa tiesām pastāvīgas dzīvesvietas trūkuma dēļ. Priesteris Lavrovs ieteicis Tauriņam vērsties pēc palīdzības Mālpils muižas pārvaldē, kas savukārt zemniekam atteikusi, ka tai neesot nekādas darīšanas gar viņa problēmām.³⁵ Pēc citiem avotiem konstatēts, ka 25 gadus vecais Jēkabs Tauriņš 1848. gadā pieņēma pareizticību Mālpils draudzē un šajā laikā ar ģimeni uzturējās Mālpils muižas "Vāverēs",³⁶ pēc tam Vites muižas "Bīķeros". 1860. gadā Tauriņu ģimene ar pieciem bērniem jau pār-

³¹ Turpat, 116. lp.

³² LNA-LVVA, 232-1-485, 311. o.p.-312. lp.

³³ LNA-LVVA, 7462-1-324, 90. lp.

³⁴ Turpat, 49. lp.

³⁵ Turpat, 152. lp.

³⁶ LNA-LVVA, 232-1-659, 236. o.p.-237. lp.

rakstījās uz dzīvi Suntažu draudzes Kastrānē.³⁷ Iespējams, ka 19. gadsimta 60.–70. gados, kad bija atļauts mainīt savu dzīvesvietu un pārcelties uz citiem pagastiem, līdzīgi darījušas arī citas mālpiliešu un sidgundiešu pareizticīgo ģimenes, meklējot labākus dzīves apstākļus un iecietīgāku attieksmi pret pareizticību.

Atbilstoši draudzes lielumam Mālpils pareizticīgo baznīcā vienmēr darbojās viens garīdznieks (*священник*) un divi ķesteri (*причетник*) jeb psalmotāji (*псаломщик*). Draudzes pirmais ķesteris bija Aleksandrs Hansons, kurš šeit kalpoja īsu laiku, no 1847. gada maija līdz 1847. gada decembrim.³⁸ Tā paša gada novembrī Hansonam pievienojās otrs ķesteris (*пономарь*), Ivans Ņikiforovskis, kurš veica savus pienākumus Mālpils draudzē līdz 1854. gada maijam.³⁹

Mālpils pareizticīgo draudzē ķestera jeb psalmotāja amata izpildītāji gadu gaitā bieži mainījās, un viņu loma vispārējā draudzes dzīvē būtu vēl jāanalizē. Taču noteikti gribētu izcelt ķesteri Kristapu jeb Kristoforu Indriksonu,⁴⁰ kurš draudzē neoficiāli pieņemts par priestera palīgu no 1848. gada oktobra līdz apstiprināšanai ķestera amatā 1851. gadā, pēc tam darbojies šai amatā vismaz līdz 1868. gadam.⁴¹ Viņš bija viens no retajiem ķesteriem, kurš Mālpils draudzē kalpojis vismaz 20 gadus, turklāt vienīgais, kurš nācis no vietējo zemnieku vidus. Kristaps Indriksons dzimis 1835. gada 13. martā Vites muižas “Muižniekos” kā saimnieka māsas Edas un Miķeļa Indriksona dēls, kristīts Mālpils

³⁷ LNA-LVVA, 77–14–151, 486. o.p.–487. lp., 514. o.p.–515. lp.

³⁸ Aleksandrs Hansons (*Александр Антонович Хансонъ*), pirmais Mālpils pareizticīgo draudzes ķesteris 1847. gadā. LNA-LVVA, 232–1–486, 289.–304. lp.; Shchenikova, Vitols 2019, 229.

³⁹ Ivans Ņikiforovskis (*Иван Иванович Никифоровский*, 1824–1862), viens no pirmajiem Mālpils pareizticīgo draudzes ķesteriem. LNA-LVVA, 232–1–486, 302. lp.; 232–1–491, 300. lp.; 4754–2–51, 160. lp.; 4754–2–54, 76.–77. lp.; Shchenikova, Vitols 2019, 607.

⁴⁰ Kristofors Indriksons (*Христофор Михайлович Индриксон*, 1835–?), pareizticīgo draudzes ķesteris Mālpilī (1851–vismaz līdz 1868). LNA-LVVA, 232–1–545, 246. lp.; 4754–2–74, 346. lp.; Shchenikova, Vitols 2019, 364.

⁴¹ LNA-LVVA, 4754–2–54, 76.–77. lp.; 232–1–545, 246. lp.

luterāņu baznīcā.⁴² 22 gadu vecumā (1857. gadā) Kristofors Indriksons jau kā vietējās draudzes ķesteris Mālpilī pie priestera Andreja Kolosova salaulājies ar Trīni (Jekaterinu) Liberti no Akenstakas muižas “Peļņiem”.⁴³ Kristapa tēvs Miķelis (Mihails) Indriksons jau 1846. gadā bija pārgājis pareizticībā, Nītaures draudzes baznīcā kristot savu jaundzimušo dēlu Miķeli (Mihailu),⁴⁴ un pēc gada – 1847. gada novembrī Mālpils pareizticīgo draudzei pievienoja citu savu dēlu, piecus gadus veco Jāni (Ivanu), un decembrī arī savu sievu Edu, kurai dots jauns vārds Jevdokija.⁴⁵ Nelielai atkāpei – jāuzsver, ka Indriksonu ģimene kopumā aktīvi piedalījās draudzes dzīvē, jo tēvs Miķelis ilgus gadus (1857–1870) bija draudzes vecākais,⁴⁶ pēc tam no 1890. gada un vismaz līdz 1903. gadam tos pašus pienākumus veica arī Kristofora brālis, 1837. gadā dzimušais Juris (Igors) Indriksons.⁴⁷ Savukārt pēdējā dēls Jānis Indriksons bija rosīgs draudzes padomes loceklis (gan kā priekšnieks, gan kā stārasts) Latvijas brīvvalsts laikā.⁴⁸ Bez Indriksonu ģimenes bija vēl arī citas, kas varbūt bija mazāk aktīvas, bet uzticīgas savai pareizticīgo draudzei. Kopumā tas liecina par Mālpils pareizticīgo draudzes stabilitāti, sākot ar 19. gadsimta 60.–70. gadiem līdz vismaz 20. gadsimta 20. gadiem.

Mālpils muiža jau sākotnēji neatbalstīja zemnieku pāreju pareizticībā, taču tai nebija iespējas pilnīgi ignorēt jaunās pārmaiņas. 1846. gadā bija izdota valdības pavēle par pagaidu telpu ierādīšanu jaunizveidotajām pareizticīgo draudzēm, kamēr nav uzcelta pastāvīga baznīca, šim nolūkam izmantojot ēkas, kur

⁴² LNA-LVVA, 235-4-1737, 39. lp.

⁴³ LNA-LVVA, 232-1-494, 269. lp.

⁴⁴ LNA-LVVA, 232-1-485, 209. o.p. lp.

⁴⁵ LNA-LVVA, 232-1-486, 296. o.p., 301. o.p. lp.

⁴⁶ LNA-LVVA, 4754-2-63, 295.-296. lp.; 4754-2-65, 184.-185. lp.; 4754-2-76, 292. lp.

⁴⁷ LNA-LVVA, 235-4-1737, 104. lp.; 4754-2-171, 385. lp.

⁴⁸ LNA-LVVA, 7469-1-763, 13. lp.

uzturējās armija.⁴⁹ Tā 1847. gadā vietējai pareizticīgo draudzei Mālpils muižas vadība atvēlēja “Sliseru” dzīvojamo ēku,⁵⁰ kas bija būvēta armijas vajadzībām un atradās apmēram pusotru kilometru no luterāņu baznīcas. Priesteris Joāns Ļebedevs savā statistiskajā pārskatā detalizēti aprakstījis baznīcas telpu iekārtojuma problēmas: *“Tas bija neliels, vecs, no laukakmeņiem celts vienstāva nams, iekšā bez bruģējuma ar ķieģeļiem, kā tas piederētos un būtu jābūt cienījamā vietā, tātad mitrs un auksts. Tiesa, šo ēku par pagasta līdzekļiem mazliet palabojā, par valsts līdzekļiem tajā tika veiktas arī remontēšanas un pat kapitālās pārbūves ne reizi vien [...], bet tas viss deva maz labuma.”*⁵¹ Jāteic, ka citviet Vidzemes guberņā situācija ar pagaidu telpām bija līdzīga vai pat vēl drūmāka – dievkalpojumiem telpas tika ierādītas, piemēram, kazarmās, zirgu staļļos, šķūņos, krogos, vīna brūžos, smēdē u. c.⁵²

Sākotnēji Mālpils “Sliseru” ēkā dievkalpojumi jeb, precīzāk, obedņicas⁵³ parasti noritējušas kādā no dzīvojamām istabām (pārējās telpas apdzīvoja priesteris un divi ķesteri). Arī interjers bijis samērā pieticīgs, pie sienām atradušās dažas vecas ikonas, liturģijai nepieciešamie priekšmeti un tērpi bijuši nolietoti (*все прочее было ветхое и малоценное*).⁵⁴ Arī zvanu sākumā nav bijis. 1852. gadā par remontam paredzētiem līdzekļiem un arī

⁴⁹ Bertash 2018, 38.

⁵⁰ 1859. gada Mālpils muižas ēku sarakstā minēts, ka Sliseru pusmuižas (*Hoflage Slisser*) dzīvojamā māja bija atvēlēta pareizticīgajai draudzei, tā bija laukakmeņu ēka ar dakstiņu jumtu un labā stāvoklī. *LNA-LVVA*, 218–1–771, 211. lp.

⁵¹ *Домъ этотъ былъ одноэтажный, небольшой, ветхий, изъ булыжника безъ всякой выкладки кирпичомъ внутри, какъ то въ порядочномъ месте бываетъ и должно быть, и следовательно, сырой и холодный. Правда этотъ домъ былъ слегка поправляемъ и волостію, – производились въ немъ починки и даже капитальныя переделки и на счетъ казны и притомъ не разъ, но все это мало помогало делу.* Lebedev 2011, 160–161.

⁵² Bertash 2018, 38.

⁵³ Obedņica – nepilna liturģija.

⁵⁴ Lebedev 2011, 161.

par draudzes ziedojumiem tikuši iegādāti divi nelieli zvani, pēc gada – arī trešais zvans.⁵⁵

1853. gadā vienā no baznīcas kalpotāju apdzīvotajām telpām, kas bijusi “*aptuveni 12–13 aršīnas⁵⁶ garuma un 7½ aršīnas platuma istaba*”, beidzot tikusi iekārtota baznīca, lai varētu īstenot pilnvērtīgu liturģiju. Tikai 1854. gadā (tātad septiņus gadus pēc dibināšanas) Mālpils draudze saņēmusi greznu ikonostasu ar četrām – Pestītāja, Dievmātes, arhidiakonū Lavrentija un Stefana – ikonām, kas bija “*uzgleznotas uz ziemēlpuses un dienvidpuses durvīm 8 aršīnu platumā un 3¼ aršīnu augstumā*”.

Pašu baznīcas kalpotāju (klēra) dzīve šajā “Sliseru” namā nav bijusi viegla. Priesteris mitis divās mazās, aukstās, mitrās istabās. Kad 1853. gadā vienā no dzīvojamām istabām tika iekārtota pilnvērtīgāka baznīca, telpu trūkuma dēļ viens no ķesteriem bija spiests irēt sev istabu kādā no zemnieku mājām.⁵⁷

Priesteris Aleksejs Lavrovs gan Mālpils, gan Vibrokas muižas pārvaldē bija lūdzis labāku vietu jaunas draudzes baznīcas būvei. Vibrokas muiža piedāvāja pat divas vietas, kas priesterim tomēr šķita nepiemērotas. Beidzot 1848. gadā Mālpils muižas pārvaldnieks Karls Arnolds Poikers īpašnieka Morica Frīdriha fon Grotes vārdā piedāvājis pusdesetīnas⁵⁸ lielu zemesgabalu apmēram turpat, kur šodien atrodas “Krievkalnu” mājas. Priesteris gan iebildis, ka tā esot ļoti purvainā vieta. Tomēr Rīgas Bruģu tiesa ar lēmumu apstiprināja Mālpils muižas izraudzīto zemesgabalu.⁵⁹ To apliecina arī līdz mūsdienām labi saglabājies 1849. gadā tapušais zemes plāns, kas atspoguļo gan pareizticīgo draudzes zemesgabalu, gan arī iecerētās baznīcas un skolas būves vietas.⁶⁰ Jāpiebilst, ka priesteris Ļebedevs savā 1896. gada pārskatā nav pieminējis ne šo plānojumu, ne iecerētās būves.

⁵⁵ Turpat, 161.–162. lpp.

⁵⁶ Aršīna – attāluma mērvienība Krievijas impērijā. 1 aršīna – 71,12 cm.

⁵⁷ Lebedev 2011, 161.

⁵⁸ Desetīna – laukuma mērvienība, vienai desetīnai atbilst 1,093 hektāri.

⁵⁹ LNA-LVVA, 4754-1-1177, 1.–4. lp.; Lebedev 2011, 163.

⁶⁰ LNA-LVVA, 7469-1-765, 13. lp.

Tikpat dedzīgas bijušas diskusijas arī par kapsētas izveidošanu pareizticīgo draudzes locekļiem. Jau 1848. gadā Mālpils muižkungs Poikers bija ierādījis viņiem vietu jaunās luterāņu jeb “Punduru” kapsētas⁶¹ stūrī. Tomēr priesteri Lavrovu tas nav apmierinājis, un viņš lūdzis atsevišķu zemesgabalu, ko no muižas dabūjis tikai 1857. gadā,⁶² tās pašas jaunās luterāņu kapsētas otrajā pusē, tuvāk nelielai upītei.⁶³

OTRAIS POSMS: JAUNS PRIESTERIS, DRAUDZES SKOLA UN JAUNA DIEVNAMA BŪVE (1861–1868)

1861. gadā Mālpils draudzi sāka vadīt Joanns Ļebedevs.⁶⁴ Nākamajā, 1862. gadā tika izveidota Mālpils pareizticīgo draudzes skola ar internātu, kas atradās turpat “Sliseru” ēkā. Ķesteris un skolēni dzīvoja kopā vienā istabā, kur notika arī mācības. Cēsu protohierejs (virspriesteris) Joanns Pospelovs⁶⁵ savā 1867. gada atskaitē par Mālpils draudzes skolas darbību minējis, ka tajā mācās septiņi skolēni, kuriem mācības notiek ķestera virtuvē; ne visos priekšmetos skolēni atbild apmierinoši, visu liturģiju nodzied saskanīgi, neviens skolēns neprot runāt krievu valodā, bet viens zēns Lūkins lasa [baznīc]slāvu valodā gluži kā ķesteris.⁶⁶ Par skolotājiem draudzes skolā strādāja tie paši ķesteri, kuri palīdzēja priesterim dievkalpojumu laikā.

⁶¹ Mālpils kapsēta, kas izveidota ap 1775. gadu, bija kādu laiku slēgta, iespējams, vietas trūkuma dēļ. 19. gadsimta 40.–50. gados jauniem apbedījumiem bija ierādīts zemesgabals Vibrokas muižai piederošajā “Punduru” kalnā, vecās kapsētas tuvumā. *LNA-LVVA*, 7469–1–763, 22. lp.

⁶² *LNA-LVVA*, 4754–1–1177, 26.–27., 105. lp.; 7469–1–765, 11. lp.

⁶³ *LNA-LVVA*, 10–2–4565, 1.–3. lp.; 4754–1–1177, 93., 94. lp.; Lebedev 2011, 163.

⁶⁴ Joanns Ļebedevs (*Иоанн Иоаннов Лебедев*, 1835–?), pareizticīgo draudzes priesteris Dzērbenē (1858–1861) un Mālpilī (1861–1909). *LNA-LVVA*, 4754–2–74, 345. lp.; 4754–2–199, 408. lp.; Shchenikova, Vitols 2019, 494.

⁶⁵ Joanns Pospelovs (*Иоанн Григорьевич Пospelов*, 1821–1910), pareizticīgo draudzes priesteris Valmierā (1849–1859), Cēsu virspriesteris (1859–1867). Shchenikova, Vitols 2019, 705–706.

⁶⁶ *LNA-LVVA*, 4754–1–600, 10. lp.

Arī Joanns Ļebedevs un draudzes locekļi cīnījās par labāku vietu baznīcas būvei. 1866. gada 31. maijā, rakstot Rīgas Garīgajai konsistorijai pateicību par lēmumu beidzot celt dievnamu Mālpilī, priesteris iebilda, ka 1848. gadā Mālpils muižas vadības piedāvātā vieta būvei esot slikta, jo tā ir *“diezgan tālu no jaunās kapsētas un Mālpils muižas sētām par tālu”*.⁶⁷ Līdzīgi rakstīja arī paši draudzes locekļi, arhibīskapam Platonam⁶⁸ adresējot savu vēstuli latviešu valodā: *“[...] mums ir lielas bēdas, kad iedomājam, ka mūsu lūgšanas nams ir nolikts taisīt pavisam nederīgā vietā kā priekš baznīcas, tā arī priekš mums. [...] Un ja uz šo grunti tiks uztaisītas baznīcas ēkas, tad priekš mums nav nekur, kur apmesties, un tā arī priekš mūsu zirgiem, kuriem līdz pulksten diviem pēcpusdienas apakš lietus un sniegu būs stāvēt, kas priekš mums ir daudz par grūti.”*⁶⁹ Ar izraudzīto zemesgabalu dievnama būvei 1866. gada 12. oktobrī iepazinās Cēsu protohierejs Joanns Pospelovs, kurš arī atzina šo vietu par nepiemērotu.⁷⁰ Savukārt jaunais Mālpils muižas īpašnieks Aleksandrs fon Grote⁷¹ skaidroja konsistorijai, ka tā esot vislabākā un platības ziņā vislielākā vieta, ko viņš varot atvēlēt, un tā esot lielceļa malā, kas ir ērti.⁷² Tā arī palika, ka vieta dievnama būvei netika mainīta. Ļebedevs savā aprakstā pieminējis nu jau jaunā, 1868. gadā celtā lūgšanu-skolas nama atrašanos pie purva ar biezi saaugušu alksnāju un bērziem, te ir *“ne tikai mitrs, bet arī ēna, maz saules un maz arī vēja, turklāt koki ir gandrīz virs ēkām”*.⁷³

⁶⁷ LNA-LVVA, 4754-1-1177, 114. lp.

⁶⁸ Platons (īstajā vārdā Nikolajs Gorodeckis; Платон (Николай Городецкий), 1803–1891), Rīgas un Jelgavas arhibīskaps (1848–1867), pēc tam savu darbību turpinājis Krievijas impērijas Kijivā. Shchenikova, Vitols 2019, 18–19.

⁶⁹ LNA-LVVA, 4754-1-1177, 116. lp.

⁷⁰ LNA-LVVA, 10-2-4492, 1.-5. lp.; 4754-1-1177, 1.-121. lp.

⁷¹ Landrāts Aleksandrs fon Grote (Alexander Michael Andreas Maria von Grote, 1829–1917), Morica Frīdriha fon Grotes dēls, Mālpils muižas īpašnieks no 1854. līdz 1917. gadam. Transehe-Roseneck 1929, 246–251.

⁷² LNA-LVVA, 4754-1-1177, 118.–119. lp.

⁷³ *“[...] помимо сырости здесь мало солнца, тень, мало и ветра; деревья почти висят надъ зданіями.* Lebedev 2011, 167.

“Sliseru” ēkā draudze uzturējās līdz 1868. gadam, kad tā pārcēlās uz jaunu namu, ko tautā dēvēja par “Krievmāju” jeb “Krievkalniem”⁷⁴ un kas atradās, pēc priestera Ļebedeva domām, purvainajā vietā. Pēc Rīgas eparhijas arhitekta Apolona Aleksandra Ēdelsona⁷⁵ projekta Rīgas Pirmās ģildes tirgotāja Grigorija Lomonosova⁷⁶ vadībā 1867. gadā te sāka celt draudzes dievnamu, vienstāva koka būvi, ko pabeidza un iesvētīja 1868. gada 24. oktobrī. Priesteris Ļebedevs šo dievnamu dēvēja par lūgšanu namu-skolu (*молитвенно=школьный домъ*).⁷⁷ Vienlaikus uzcēla arī saimniecības ēkas – šķūni ekipāžām, zirgu stalli un kūti, klēti ar pagrabu, pirti, malkas šķūni. 1877. gadā izraka jaunu aku pagalmā.⁷⁸ Rodas jautājums: kāpēc tika celts koka dievnams, nevis laukakmeņu mūra baznīca, kā tas bija kaimiņu pagastos (Nītaurē, Zaubē un Suntažos)? Domājams, ka noteicošais faktors šajā jautājumā bija draudzes lielums (ticīgo skaits).

Baznīcas interjers “Krievkalnos” bija jau krāšņāks, nedaudz bagātāks. Drīz pēc dievnama atklāšanas draudze saņēma pirmos dāvinājumus – glītus dievkalpošanas tērpus, jaunu Pestītāja ikonu, vara krustu, galdautus, vairākus apsudrabetus svečturus. Arī vēlākos gados draudze saņēma vairākus dāvinājumus, piemēram, 1881. gadā cars Aleksandrs II⁷⁹ tai dāvināja 10 pudu

⁷⁴ Pagaidām vēl nav izdevies noskaidrot, kad oficiāli apstiprināja mājvārdus “Krievmāja” un “Krievkalns”. Zināms, ka 1919. gada Mālpils pagasta iedzīvotāju uzskaitē bija pirmais minētais mājvārds un 1935. gada tautas skaitīšanas dokumentos – otrs nosaukums. *LNA-LVVA*, 1308–12–13632, 232. lpp.; 3513–1–34, 29. lpp.

⁷⁵ Apolons Aleksandrs Ēdelsons (*Аполлон Александр Николаевич Эдельсон, 1827–1896*), Rīgas eparhijas arhitekts. *Levina* 2007, 697; *Latvijas krievi: vēsture, kultūra, mūsdienas*: <http://www.russkije.lv/lv/lib/read/a-edelson.html> (skatīts 28.02.2022.).

⁷⁶ Grigorijs Lomonosovs (*Григорий Семенович Ломоносов, 19. gs. otrā puse*), krievu tirgotājs, Pirmās ģildes vecākais, vecticībnieku mecenāts. *Levina* 2007, 703.

⁷⁷ Lebedev 2011, 167–175.

⁷⁸ Turpat, 162. lpp.

⁷⁹ Aleksandrs II Romanovs (*Александр II Николаевич Романов, 1818–1881*), Krievijas imperators (1855–1881).

1. att. Mālpils Dievmātes Patvēruma (Pokrova) pareizticīgo draudzes lūgšanu nams-skola un tam piegulošais zvanu tornis 1912. gadā. Foto no Latvijas Nacionālās bibliotēkas Letonikas un Baltijas centra, Baltijas Centrālās bibliotēkas krājuma, 0928 Mālpils pagasts

Fig. 1. The prayer house-school of Mālpils Pokrova Orthodox Congregation with the adjacent bell tower in 1912. Photo from the Lettonica and Baltic Centre of the Latvian National Library, Baltic Central Library collection, 0928 Mālpils civil parish

smagu zvanu. Tas bija vislielākais no draudzei piederošajiem zvaniem, kuri atradās atsevišķi būvētajā zvanu tornī pie dievnama ceļa pusē. Diemžēl Pirmā pasaules kara laikā zvanus evakuēja uz Krieviju, bet tornis tika nopostīts. 1924. gadā Mālpils draudze ar Sinodes palīdzību mēģināja šos zvanus atgūt,⁸⁰ taču bez rezultātiem.

⁸⁰ LNA-LVVA, 7469-1-763, 7. lp.

TREŠAIS POSMS: DRAUDZES DZĪVE JAUNAJĀ
DIEVNAMĀ UN NOSTABILIZĒŠANĀS (1868–1918)

Jaunajā lūgšanu-skolas namā priesteris apdzīvoja trīs istabas apakšstāvā, virtuvi un vienu istabu augšstāvā. Vecākajam ķesterim jeb psalmotājam bija piešķirtas divas istabas, jaunākajam – viena. Skolai bija atvēlētas divas atsevišķas telpas augšstāvā: viena kalpoja kā mācību klase, bet otra – zēnu guļamistaba un ēdamistaba vienlaikus. Tomēr tās bija neērtas. Mācību klasē bija tikai viens neliels logs, līdz ar to nebija pienācīga apgaismojuma. Turklāt zēnu guļamistaba bija caurstaigājama un pieejama tiem, kuri nāca savās darīšanās pie priestera. Savukārt meitenēm vispār nebija savas atsevišķas telpas, kur atpūsties vai paēst. Viņas parasti uzturējās priestera virtuvē. Tāda situācija “Krievkalnos” bija līdz 1891. gadam, kad beidzot ar bīskapa Arsēnija⁸¹ gādību paplašināja lūgšanu nama ēku ar jaunu piebūvi, kurā iekārtoja divas klases un divas guļamistabas. Paralēli draudzes skolai darbojās arī četras palīgscolas, ko atvēra, sākot ar 1865. gadu, pie zemniekiem viņu mājās: Mālpils muižas “Apeniekos” (1865–1871), Vites muižas “Kārklos” (1870–1880), Sidgundas muižas “Klabos” (1868–1872) un “Pupaiņos” (1872–1880).⁸²

Sākotnēji par skolotājiem draudzes skolā strādāja tie paši ķesteri, kuri palīdzēja priesterim dievkalpojumu laikā. Pirmie ķesteri paši bija mazizglītoti, jo bija mācījušies tikai savas dzīvesvietas draudzes skolā. Viņi bērniem mācīja aritmētiku, lasīšanu krievu valodā un glītrakstīšanu (*каллиграфии*) krievu un latviešu valodā, kā tas bija vismaz Mālpils draudzes skolā 1868. gadā.⁸³ Pie priestera bērni apguva ticības mācības pamatus (*Закон Божий*) un svēto vēsturi (*Священной Истории*). Bet

⁸¹ Arsēnijs (īstajā vārdā Aleksandrs Brjancevs; *Арсений (Александр Дмитриевич Брянцев)*, 1839–1914), Rīgas un Mītavas (Jelgavas) bīskaps (1887–1893), Rīgas un Mītavas arhibīskaps (1893–1897). Shchenikova, Vitols 2019, 23–24.

⁸² Lebedev 2011, 172–173.

⁸³ LNA-LVVA, 4754–2–74, 346.–347. lp.

pēc 1876. gada Mālpils pareizticīgo draudzes skolā skolotāju darbu veica psalmotāji, kuri bija beiguši seminārus Rīgā vai Krievijā. Psalmotāji skolā parasti mācīja šādus priekšmetus: aritmētiku, tēvzemes ģeogrāfiju (*Отечественной географии*), vingrošanu (*гимнастике*), garīgas un laicīgas dziesmas (*духовное и светское пение*), krievu un latviešu valodu, glītrakstīšanu, diktāta rakstīšanu (*диктант*) un arī lasīšanu abās valodās.⁸⁴

Priesteris Ļebedevs turpināja sava priekšgājēja Alekseja Lavrova cīņu par labāku vietu arī kapsētai un uzskatīja, ka “Punduru” kapsētā luterāņi pareizticīgiem atvēlējuši samērā sliktu vietu, jo šeit palu laikā mirušo zārki atradās ūdenī. Tas, iespējams, bija grāvju dēļ, kas atdalīja abu draudžu kapsētas, turklāt luterāņu daļa bijusi sausāka.⁸⁵ Draudzei pārceļoties uz “Krievkalniem”, beidzot atrisināja jautājumu arī par jaunu zemes gabalu savas kapsētas izveidei, ko Ļebedevs raksturojis kā *“itin visādā ziņā labu kapsētu”* (*во всех отношениях хорошее кладбище*).⁸⁶ Arī šo zemes gabalu pareizticīgajiem atvēlēja landrāts fon Grote. Tas atrodas netālu no “Krievkalniem” – Torņkalnā, kas arī ir pazīstams kā “Torņkalna kapsēta”; tā pastāv vēl šodien, taču jauniem apbedījumiem daļēji slēgta un ir pieejama tikai pareizticīgo ģimeņu tuviniekiem.

Sākot ar 19. gadsimta 50. gadiem, Rīgas eparhijā, kas aptvēra Vidzemes un Kurzemes guberņas, zemnieki pamazām sāka atgriezties luterticībā jeb rekonvertējās. To ietekmēja vairāki apstākļi, galvenokārt vilšanās valdības solījumos par jaunas zemes piešķiršanu, kas neīstenojās.⁸⁷ Cik plaši tas notika Mālpils pagastā, to var daļēji noskaidrot pēc vietējās luterāņu draudzes iesvētāmo sarakstiem. Diemžēl tādi ir saglabājušies tikai par

⁸⁴ LNA-LVVA, 4754–2–120, 257. lp.; 4754–2–171, 387. lp.; Lebedev 2011, 170.

⁸⁵ *Место это хотя и возвышенное, но вода была очень близко, такъ что опускали гробъ въ воду, что, разумеется, вызывало большія неприятности, темъ более, что рядомъ находящееся лютеранское кладбище было сухое.* Lebedev 2011, 175.

⁸⁶ Turpat, 175. lpp.

⁸⁷ Gavrilin 1999, 360–361.

2. att. Mūsdienu Mālpils pagasta teritorija ar rakstā minētajām vietām. Autore Ieva Pauloviča. Dizaina autore Esmeralda Tāle

Fig. 2. The present-day territory of Mālpils civil parish showing the location of the sites mentioned in the text. Author: Ieva Pauloviča. Design: Esmeralda Tāle

laikposmu no 1870. līdz 1876. gadam. 1870. gadā luterticībā rekonvertējās pieci draudzes locekļi,⁸⁸ 1871. gadā – jau 18,⁸⁹ 1872. gadā – 7,⁹⁰ 1873. gadā – 11,⁹¹ 1874. gadā – 14,⁹²

⁸⁸ LNA-LVVA, 235-4-1765, 19. lp.

⁸⁹ LNA-LVVA, 235-4-1766, 22., 24. lp.

⁹⁰ LNA-LVVA, 235-4-1767, 18., 19. lp.

⁹¹ LNA-LVVA, 235-4-1768, 18.-20. lp.

⁹² LNA-LVVA, 235-4-1769, 22., 24. lp.

1875. gadā – 3⁹³ un 1876. gadā – 10.⁹⁴ Šo personu dzimšanas gadi norāda, ka lielākoties tie bija jaunieši, kuri bija kristīti pareizticībā, bet, sasniedzot pilngadību, izvēlējās iesvētības luterāņu baznīcā. 15% (10 personu) no kopējā skaita bija vecumā no 25 līdz 30 gadiem. Arī priesteris Ļebedevs savā pārskatā devis vēsturiskās ziņas par draudzes lielumu: laikā no 1847. līdz 1853. gadam draudzei bija 526–550 piederīgo, no 1854. līdz 1877. gadam uzskaitīti 700–800 draudzes locekļi, bet pēc tam to skaits lēnām samazinājās, un īsi pirms pārskata rakstīšanas – 1895. gadā Mālpils draudzei piederēja ap 560–580 ticīgo.⁹⁵

19. gadsimta 60.–90. gados bija tendence pareizticīgo ģimeņu meitas kristīt un iesvētīt luterāņu baznīcā, bet dēlus – pareizticīgo baznīcā. To savā pārskatā pieminējis arī priesteris Ļebedevs.⁹⁶ Uzskatāms piemērs ir Mālpils pagasta “Apenieku” saimnieka pareizticīgā Ivana (Jāņa) Lūkina un viņa luterticīgās sievas Ilzes ģimene, kurā auga astoņi bērni: četri dēli kristīti un iesvētīti pareizticīgo baznīcā, bet meitas – visas kristītas un iesvētītas luterāņu baznīcā. Un tādi piemēri ir bieži sastopami.

Vietējo iedzīvotāju vidū bija saglabājušās dzīvas atmiņas par priesteri Ļebedevu, kurš *“vedis īstus ticības karus šai apgabalā, visādīgus šķēršļus līcis ceļā. Ja kāds gribējis precēties jauktā ticībā, gan ar labu, gan ļaunu darījis, ko varējis, lai tik piegrieztu pie savas ticības.”*⁹⁷ Kāda meitene, ejot uz skolu, vienmēr “Krievkalnu” skolu apgājusi ar līkumu, caur mežu, jo turienes “*bā-tjuška*” (t. i., tētiņš, pareizticīgo mācītājs) allaž grozījies pa ceļu un tiem, kas gājuši viņam garām, bijis jābučo tam roka.⁹⁸

Nozīmīgs faktors Mālpils pagasta sabiedrības dzīvē bija iespēja apmeklēt pareizticīgo draudzes skolu arī luterāņu

⁹³ LNA-LVVA, 235-4-1770, 24. lp.

⁹⁴ LNA-LVVA, 235-7-426, 15.-17. lp.

⁹⁵ Lebedev 2011, 155.

⁹⁶ Turpat, 156. lpp.

⁹⁷ LU LFMI LFK, 524, 512-8. Teic. Jānis Lauva Sidgundas “Ķiceross”. Pier. Emīlija Lasis Sidgundas “Vildēnos” (1928).

⁹⁸ Sidgundieša Gundara Fogeļa atmiņu stāstījums 2006. gada 21. jūlijā. MKC MNK Audiomateriālu krājums 2006.

bērniem, kuri attāluma vai citu apstākļu dēļ nevarēja apmeklēt vietējo luterāņu draudzes skolu vai pagastskolu. Ir saglabājušies daži bijušo audzēkņu fragmentāri atmiņu stāsti par skolas gadiem “Krievkalnos”. Mālpilietis Aleksandrs Kalniņš⁹⁹ savā bērnībā, kad vajadzējis sākt iet skolā, divas vasaras (ap 1900.–1901. gadu. – *I. P.*) apmeklēja tuvējo “Krievkalnu” skolu, līdz kurai gājis divus kilometrus. Viņš pats bijis luterticīgs, bet luterāņu draudzes skola atradusies piecus kilometrus no viņa mājām. Aleksandrs Kalniņš atceras, ka priesterim nepaticis, ka viņa diakons, “*ļoti laipns latvietis*”, mācījis luterāņu bērnus. “*Mēs bijām pieci vasarskolnieki. Kad no rītiem ieradāmies skolā un priesterim gadījās mūs sastapt, viņš pienāca pie mums un ikreiz lauztā valodā skaitīja, rādīdams uz ikvienu no mums ar pirkstu: “vien’ ļutur’, div’ ļutur’ utt.” Izskaitījis mūs visus piecus, neteica ne vārda un soļoja projām.*”¹⁰⁰

Kopumā vērtējot priesteri Joanna Ļebedeva ieguldījumu draudzes dzīvē, jāatzīst, ka savā darbības laikā viņš ir daudz darījis, lai saglabātu pareizticību un cīnītos ar nelabvēļiem vai ar tiem, kuri aizvilina ļaudis no viņa draudzes. Turklāt jāpiebilst, ka Ļebedevs bijis iecienīts arī kaimiņu pagastos. Piemēram, 1885. gadā viņš kopā ar citiem amata brāļiem piedalījies savas labvēles, Siguldas muižas īpašnieces kņazienes Olgas Kropotkina¹⁰¹ mājas baznīcas iesvētīšanā.¹⁰²

⁹⁹ Aleksandrs Kalniņš (1895–1978), ārsts – ķirurgs latviešu bēgļu nometnē Vācijā, Francijā un Klīvlendas slimnīcā Amerikas Savienotajās Valstīs.

¹⁰⁰ [Aleksandrs Kalniņš]. Fil: Dr. Aleksandra Kalniņa autobiogrāfija (Turpinājums). *Draugam – Tēvijai: Korporācijas Selonija Izdevums*, Nr. 32, 1971, 40. lpp.

¹⁰¹ Olga Kropotkina, dzimusi fon der Borha (*Olga Kropotkin, geb. von der Borch*, 1847–1898), Siguldas muižas mantiniece, pēc kāzām ar ģimeni dzīvojuši Harkivā vai Sanktpēterburgā, pēc vīra nāves 1879. gadā kopā ar bērniem pārcēlusies uz pastāvīgu dzīvi Siguldā. Zināms, ka Mālpils pareizticīgo draudzei Olga Kropotkina dāvinājusi kādu no dievnama interjera priekšmetiem. Lebedev 2011, 164; Vītola, Treija 2011, [11. lpp.].

¹⁰² *Krusta gājiens par godu svētajam apustulim Andrejam Pirmsauktajam*. Publicēts 13.12.2008. Sk.: Latvijas Pareizticīgās Baznīcas oficiālā mājaslapa: <http://www.pareizticiba.lv/index.php?newid=2187&id=6&lang=LV> (skatīts 24.01.2022.).

1886. gadā par pašizliedzīgu un ilggadēju darbu priesteris Ļebedevs saņēmis Svētās Sinodes apbalvojumu – krūšu krustu.¹⁰³ Viņš bija Mālpils draudzes priesteris 49 gadus, bet priesteram amatā kopumā nokalpojis 52 gadus. 1909. gada 31. decembris sirmajam priesterim – protohierem bija pēdējā darba diena Mālpils draudzē,¹⁰⁴ pēc tam viņš pārcēlās dzīvot pie sava dēla Cēsīs. “*Viņš bij ļoti vienkāršs un stingrs sava amata un pienākumu izpildītājs. Savas draudzes locekļus viņš visus ļoti labi pārzināja. Ja kādi no pareizticīgās draudzes bērniem apmeklēja luteru skolas, tad viņš vismazākais reizi mēnesī piebrauca pārklaušināt ticības mācībās. Būdams labs, satīcīgs cilvēks, viņš izpildzēja katram pēc savām spējām. Pat nemieru rudenī* [iespējams, ka runa ir par 1905. gada revolūcijas laiku. – I. P.] *viņš neatkāpās ne soļā no savas draudzes un bij sargs savam ganāmam pulkam arī sodu ekspedīciju laikā.*”¹⁰⁵

1910. gada 5. februārī Mālpils draudzē sāka kalpot priesteris Vladimirs Lietavietis.¹⁰⁶ Par viņa darbības laiku Mālpilī izdevies atrast vien fragmentāras ziņas, kas diemžēl nedod pilnīgu priekšstatu par kādu īpašu ieguldījumu vietējās draudzes dzīvē. Pagaidām zināms vien tas, ka 1912. gada 24. jūnijā, kad tika likts pamatakmens Mālpils progimnāzijas¹⁰⁷ ēkai, svinīgajā pasākumā ar uzrunu uzstājās vispirms pareizticīgo draudzes

¹⁰³ Iekšzemes ziņas. *Mājas Viesis*, Nr. 20, 17.05.1886., [3. lpp.].

¹⁰⁴ Eparkhial'nya izvestiia. *Rizhskie eparkhial'nye vedomosti*, Nr. 2, 15.01.1910., s. 35.

¹⁰⁵ (Iekšzemē). Mālpils. *Dzimtenes Vēstnesis*, Nr. 30, 06.02.1910, [4. lpp.]; Städtische Fragen. *Rigasche Zeitung*, Nr. 33, 10.02.1910., [S. 2].

¹⁰⁶ Vladimirs Lietavietis (*Владимир Петрович Летавем*, 1878–1959), pareizticīgo draudzes priesteris Raksalā (1906–1910), Mālpilī (1910–1918?), Sibīrijā (1918), Ugālē un Ventspilī (1922), Liepājā un Vaiņodē (1933), Liepājā (1940). Eparkhial'nya izvestiia. *Rizhskie eparkhial'nye vedomosti*, Nr. 4, 15.02.1910., s. 97; Shchenikova, Vitols 2019, 508–509.

¹⁰⁷ Mālpils progimnāzijas projekta autors bija arhitekts Konstantīns Pēkšēns. Diemžēl jaunajam namam nebija lemts ilgs mūžs. Pirmā pasaules kara laikā, 1917. gada septembrī, tas līdz ar citām tuvējām sabiedriskām ēkām tika nodedzināts līdz pamatiem.

3. att. Priesteris Vladimirs Lietavietis 1948. gada aprīlī.
No: LNA LVVA, 7469-1-244,
4. lp.

Fig. 3. Priest Vladimirs
Lietavietis in April 1948.
From: LNA LVVA, 7469-1-
244, 4. lp.

priesteris Vladimirs Lietavietis un pēc tam Artūrs Plamšs,¹⁰⁸ vietējais luterāņu mācītājs.¹⁰⁹ Pēc trim mēnešiem – 1912. gada oktobrī notika jaunuzceltās skolas ēkas iesvētīšana. Lietavieša klātbūtne šajā pasākumā nav zināma, taču rakstisku apsveikumu svētku dienā bija atsūtījis bijušais draudzes priesteris Ļebedevs.¹¹⁰

¹⁰⁸ Artūrs Plamšs (*Arthur Gustav Plamsch*, 1875–1945), luterāņu draudzes mācītājs Smiltēnē, Valkā, Zeltiņos, Mālpilī (1906–1917?), Rīgā, Vircavā un citās draudzēs ārpus Latvijas. *Baltisches Biographisches Lexikon Digital*: www.bbld.de (skatīts 24.01.2022.).

¹⁰⁹ Iekšzemē. Mālpils. *Dzimtenes Vēstnesis*, Nr. 146, 27.06.1912., [3. lpp.]; No Mālpils. *Latviešu Avīzes*, Nr. 74, 30.06.1912., [2. lpp.].

¹¹⁰ Mālpils Labdarības biedrības skolas ēkas iesvētīšana. *Dzimtenes Vēstnesis*, Nr. 234, 08.10.1912., [3. lpp.].

MĀLPILS PAREIZTICĪGO DRAUDZE PĒC LATVIJAS VALSTS NODIBINĀŠANAS

Latvijas brīvvalsts laikā Mālpils pareizticīgo draudzes dzīve bija aktīva, neskatoties uz nelielo draudzes locekļu skaitu. Tai bija arī savs koris. 1925. gadā Mālpils pagastā bija 257 un Sidgundas pagastā 87 pareizticībai piederīgo.¹¹¹ 1935. gadā Mālpils pareizticīgo draudzes locekļu skaits jau bija mazāks. Pēc statistikas datiem, Mālpils pagastā dzīvoja 178 (8,67%) un Sidgundas pagastā – 41 (4,50%) pareizticīgais. Salīdzinājumam: kaimiņos Zaubē bija 881 (36,89%), Nītaurē 396 (29,19%), Suntažos 326 (18,94%), bet Siguldas pagastā vien 78 (7,24%) pareizticīgie.¹¹² 1940. gadā Mālpils pareizticīgo draudzei bija piederīgi vairs tikai 52 cilvēki.¹¹³

1965. gada 5. martā Mālpils pareizticīgo draudze izbeidza savu darbību. Mālpiliete Rita Kargane, kura šajā laikā bija ciema izpildkomitejas priekšsēdētāja,¹¹⁴ 2016. gada 7. decembra intervijā stāstīja, ka vairs nebijis cilvēku, kas apmeklētu dievkalpojumus, un draudzes vecākais Jānis Grollis,¹¹⁵ kurš vienpersonīgi maksājis visus baznīcas nodokļus, pats pieņēmis lēmumu draudzi slēgt.¹¹⁶ Oficiāli tas notika “*pēc esošiem likumiem un arī pēc Rīgas un Latvijas bīskapa Nikona¹¹⁷ rīkojuma*”.¹¹⁸ Pēc draudzes slēgšanas “Krievkalnu” lūgšanu telpā ticis iekārtots zirgu stallis,¹¹⁹ mūsdienās tā stāv tukša un pamesta, taču pārējā ēkas daļā ir dzīvokļi vairākām mālpiliešu ģimenēm.

¹¹¹ Skujenieks 1925, 142–143.

¹¹² Maldups 1937, 35, 49, 54, 66.

¹¹³ LNA-LVVA, 7469–2–480, 1. lp.

¹¹⁴ Rita Kargane, Mālpils ciema Tautas deputātu padomes izpildkomitejas priekšsēdētāja (1963–1967, 1969–1973).

¹¹⁵ Jānis Grollis (1901–1999) bija pēdējais Mālpils pareizticīgo draudzes vecākais.

¹¹⁶ Ritas Karganes atmiņu stāsts 2016. gada 7. decembrī. MKC MNK Audiomateriālu krājums 2016.

¹¹⁷ Nikons (Nikolajs Fomičevs; *Никон (Николай Васильевич Фомичёв)*, 1910–1995), Rīgas un Latvijas bīskaps (1963–1966). Shchenikova, Vitols 2019, 48–50.

¹¹⁸ 1965. gada 5. marta aktis par izslēgto un iznīcināto, un par Baznīcas virsvaldei nododamo Mālpils pareizticīgo draudzes baznīcas inventāru. MKC MNK 179/2-3.

¹¹⁹ Ritas Karganes atmiņu stāsts 2016. gada 7. decembrī. MKC MNK Audiomateriālu krājums 2016.

SECINĀJUMI

19. gadsimta vidū Mālpilī izveidojās pareizticīgo draudze, kuras dzīvē nozīmīgu ieguldījumu devušas divas personības – pirmais priesteris Aleksejs Lavrovs, kurš cīnījās ne vien par savu draudzes locekļu labklājību, bet arī par piemērotiem zemesgabaliem jaunas baznīcas būvei un kapsētas iekārtošanai, un priesteris Joāns Ļebedevs, kurš savā 49 gadu kalpošanas darbā līdz pat 1910. gadam nodrošinājis Mālpils draudzes stabilitāti un draudzes skolas saglabāšanu.

Salīdzinot ar kaimiņu pagastiem, Mālpils Dievmātes Patvēruma pareizticīgo draudze vienmēr bijusi skaitliski maza. Lai arī tās sabiedriskā aktivitāte nav vēl līdz galam izziņāta, tomēr tai ir sava loma ne vien pareizticīgo ģimeņu, bet arī pagasta vēsturē un vietējo iedzīvotāju atmiņās.

SAĪSINĀJUMI

- LNA-LVVA – Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs
LU LFMI LFK – Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta Latviešu folkloras krātuve
MKC – Mālpils kultūras centrs

BIBLIOGRĀFIJA / BIBLIOGRAPHY

Nepublicētie avoti / Unpublished primary sources

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs
(LNA-LVVA)

10. fonds: Vidzemes guberņas valdes Būvniecības nodaļa, 2. apr., 4565., 4492. l.
77. fonds: Vidzemes guberņas Kamerālvalde, 14. apr., 151. l.
199. fonds: Vidzemes revīziju saraksti, 1. apr., 241. l.
218. fonds: Vidzemes muižnieku kredītbiedrība, 1. apr., 771. l.
232. fonds: Latvijas pareizticīgo draudžu baznīcu grāmatas, 1. apr., 485., 486., 491., 494., 495., 496., 545., 659. l.

233. fonds: Vidzemes konsistorija, 3. apr., 7907. l.
235. fonds: Latvijas evaņģēliski luterisko draudžu baznīcu grāmatas, 4. apr., 1737., 1738., 1765., 1766., 1767., 1768., 1769., 1770. l.; 7. apr., 426., 443. l.
1308. fonds: Valsts statistiskā pārvalde, 12. apr., 13632. l.
3513. fonds: Nītaures komandantūra, 1. apr., 34. l.
4754. fonds: Vidzemes Garīgā konsistorija, 1. apr., 600., 1177. l.; 2. apr., 51., 54., 63., 65., 74., 76., 120., 171., 199. l.
7462. fonds: Eparhijas arhierejs Rīgas un Jelgavas bīskaps, 1. apr., 324. l.
7469. fonds: Latvijas Pareizticīgo Baznīcas Sinode, 1. apr., 763., 765.; 2. apr., 244., 480. l.

Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta Latviešu folkloras krātuve (LU LFMI LFK)

Sidgundas pagasta iedzīvotājas Emīlijas Lases folkloras vākums. 524, 512-8.

Latvijas Nacionālās bibliotēkas Letonikas un Baltijas centra Baltijas Centrālās bibliotēkas krājums

0928 Mālpils pagasts (fotonegatīvu materiāli).

Siguldas novada Mālpils kultūras centra Vēsturiskā mantojuma krājums (MKC)

Gundara Fogeļa atmiņu stāstījums 2006. gada 21. jūlijā. Intervēja Esmeralda Tāle. MNK Audiomateriālu krājums 2006.

Ritas Karganes atmiņu stāsts, 2016. gada 7. decembris. Intervēja Ieva Pauloviča, Ināra Bahmane un Esmeralda Tāle. MNK Audiomateriālu krājums 2016.

1965. gada 5. marta aktis par izslēgto un iznīcināto, un par Baznīcas virsvaldei nododamo Mālpils pareizticīgo draudzes baznīcas inventāru. MNK 179/2-3.

Publicētie avoti un literatūra / Published primary and secondary sources

Periodika:

Draugam – Tēvijai: Korporācijas Selonija izdevums, Nr. 32, 1971.

Dzimtenes Vēstnesis, Nr. 30, 06.02.1910.; Nr. 146, 27.06.1912.; Nr. 234, 08.10.1912.

Latviešu Avīzes, Nr. 74, 30.06.1912.

Mājas Viesis, Nr. 20, 17.05.1886.

Rigasche Rundschau, Nr. 46, 25.02.1895.

Rigasche Zeitung, Nr. 33, 10.02.1910.

Rizhskie eparkhial'nye vedomosti (Rижские епархиальные ведомости), Nr. 4, 15.02.1888.; Nr. 2, 15.01.1910.; Nr. 4, 15.02.1910.

Literatūra:

Bertash, Alexander (2018). Pravoslavnoe tserkovnoe stroitel'stvo v Lifliandskoi gubernii vtoroi poloviny 1840-kh – 1860-kh gg. i arkhitektor N. E. Efimov = Architect N. E. Efimov and the Orthodox church building trends in the governorate of Livland in the 1840–1860's. *Pravoslavie v Baltii (Pareizticība Baltijā)*, Nr. 8 (17), s. 35–68.

Gavrilin, Aleksandr (1999). *Ocherki istorii Rizhskoi eparkhii. 19 vek.* Rīga: Filokaliia.

Iltner, Astrīda (atb. red.) (2002). *Latvijas pagasti: enciklopēdija. 2. daļa: M–Ž.* Rīga: Preses nams.

Lebedev, Ioann (2011). Istoriko-statisticheskoe opisanie Lemburgskogo prik-hoda (1896) (publikatsiia, predislovie k publikatsii i primechaniia Ievy Paulovich). V kn.: Gavrilin, A. V. (red.). *Pravoslavie v Latvii. Istoricheskie ocherki. 9 vyp. Sbornik statei.* Rīga: Filokaliia, s. 148–176.

Levina, Marina (darba grupas vadītāja) (2007). *Rīgas dievnami: arhitektūra un māksla = Die Kirchen Rigas: Architektur und Kunst = Riga's churches: architecture and art = Храмы Риги: архитектура и искусство.* Rīga: Zinātne, Mantojums.

Maldups, Aleksandrs (1937). *Apriņķu un pagastu apraksti.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde.

Shchenikova, Oļga, Vitols, Andreis (sost.) (2019). *Pravoslavnye arkhieiri, sviashchenniki, diakony, psalomshchiki, uchiteli i regenty, sluzhivshie na teritorii Latvii s 1710 po 2019 gody: Biograficheskii spravochnik.* Rīga.

Skujenieks, Mārgers (red.) (1925). *Otrā tautas skaitīšana Latvijā: 1925. gada 10. februārī = Deuxieme recensement de la population en Lettonie. 2. daļa: Iedzīvotāju tautība, ticība, pavalstniecība un dzimums.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde.

Stryk, Leonhard von (1885). *Beiträge zur Geschichte der Rittergüter Livlands. Zweiter Teil: Der lettische Distrikt.* Dresden: Druck der Albanus'schen Buchdruckerei.

- Svarāne, Melita (1971). *Saimnieks un kalps Kurzemē un Vidzemē XIX gs. vidū*. Rīga: Zinātne.
- Švābe, Arveds (1991). *Latvijas vēsture, 1800–1914*. Rīga: Avots.
- Transehe-Roseneck, Astaf von (1929). *Genealogisches Handbuch der baltischen Ritterschaften*. Teil: Livland, Bd. 1. Görlitz: Verlag für Sippenforschung und Wappenkunde C. A. Starke.
- Vītola, Ieva, Treija, Rita (2011). *Kņazi Kropotkini un Sigulda*. [Sigulda: Siguldas novada dome].
- Zutis, Jānis (1954). *Vidzemes un Kurzemes zemnieku likumi XIX gadsimta sākumā (1804–1819)*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.

Elektroniskie resursi:

Baltisches Biographisches Lexikon Digital: www.bbld.de

Latvijas Pareizticīgās Baznīcas oficiālā mājaslapa: <http://www.pareizticiba.lv>

Latvijas krievi: vēsture, kultūra, mūsdienas: <http://www.russkije.lv>

MĀLPILS POKROVA CONGREGATION IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY AND EARLY 20TH CENTURY

Ieva Pauloviča

Dr. art., cultural historian, local historian, currently researcher of the State Research Programme “Cultural Capital as a Resource for Sustainable Development of Latvia” (CARD, Nr. VPP-KM-LKRVA-2020/1-0003), sub-project implemented by Jāzeps Vītols Latvian Academy of Music, “Music in Latvia in the 17th–19th Centuries: Creative Processes in Cultural Contexts”.

Research interests: History of Mālpils parish; cultural history of Vidzeme, especially manors; works on a monograph on musical processes in small town and rural churches of Vidzeme in the 17th–18th centuries.

The article examines the life of Mālpils Orthodox Congregation from its formation in 1847 until the foundation of the State of Latvia in 1918. The activities of Mālpils Orthodox Congregation depended on the cooperation from the part of the administration of local manors and the attitude of Lutheran pastors. Thanks to selfless efforts of two Orthodox priests, who advocated the members of their congregation, opened a school, and managed to acquire a plot of land for the construction of a church and laying out a cemetery,

Mālpils Orthodox Congregation consolidated itself in the 1860s–1870s and continued to function after the foundation of the State of Latvia. The research is based on documents kept in the State History Archives of Latvia under the National Archives of Latvia.

Key words: Orthodoxy, congregation's life, Governorate of Livonia, Mālpils civil parish, study of local history.

Summary

The article examines the history of Mālpils (Lemburg) Pokrova Orthodox Congregation from its formation in 1847 until the foundation of the State of Latvia in 1918. The focus lies on the development of the congregation, its priests, and the relations between Mālpils Orthodox community and the local manor and Lutheran pastors. The history of the congregation can be divided into three periods: first, the formation of the congregation and constant efforts to acquire a better land plot for the construction of a church and laying out of a cemetery; second, the foundation of congregation's school and the construction of a church; third, the consolidation of the congregation. The article also briefly views the architecture and interior of the congregation's church and the operation of its school. The research is based on documents kept in the State History Archives of Latvia under the National Archives of Latvia.

Thirty-four Latvian and Estonian Orthodox Congregations were founded in the Governorate of Livonia from 1846 till 1848. Mālpils Pokrova Orthodox Congregation was established in the spring of 1847, although the first Orthodox residents of Mālpils and nearby Sidgunda were registered a year earlier in the nearby Nītaure and Suntaži congregations. In the first year of its existence, Mālpils Orthodox Congregation already counted 526 believers. As concerns the social status of the converts, in 1847–1848 the majority of them were farm-hands.

From the outset, Mālpils manor did not support the arrival of Orthodoxy in its territory, but could not fully ignore it. In 1847, complying with the order issued by the government in 1846, the administration of Mālpils manor placed at the disposal of the new Orthodox congregation the dwelling house of "Sliseri" farmstead, which had been built for the army and was located approximately 1.5 km from the Lutheran church. Admittedly, in other areas in the Governorate of Livonia the situation with temporary premises allocated to the Orthodox congregations was similar or even worse.

Local Lutheran pastors also played a role in the development of Mālpils Orthodox Congregation. None of them supported the conversion of peasants to the Orthodox faith, and it gave rise to frequent conflicts in the local community. The first priest Aleksey Lavrov, as he started his service in Mālpils, often had to advocate the peasants who had converted to Orthodoxy and suffered from negative attitude from the part of the local authorities.

In 1861, Mālpils parish came under the charge of priest Ioann Lebedev. A year later, a boarding-school of Mālpils Orthodox Congregation was founded; it operated under the roof of the same “Sliseri” building. In 1868, the congregation acquired new premises: a prayer house and a school. Locals started to call the place “Krievmāja” [Russian house] or “Krievkalni” [Russian hill]. It was a one-storey timber structure designed by Apollon Aleksander Edelson, architect of Riga Eparchy. The interior of this church was slightly richer and more splendid than that of the previous one. Soon after the inauguration of the church, the congregation received gifts: clerical robes, a Christ’s icon, a copper cross, tablecloths, and several silver-coated candlesticks. In the new prayer house/school-building the priest was allocated four rooms and a kitchen. The school occupied two isolated rooms, one of which served as a classroom, the other as boys’ dormitory and refectory. In 1891, with Bishop Arseny’s support, the building was enlarged by adding an annex, which housed two classrooms and a dormitory.

Since the beginnings of the congregation, the need for an Orthodox cemetery was also on the agenda. Already in 1848, steward of Mālpils manor Peuker allocated the Orthodox congregation a spot in the corner of the Lutheran cemetery. After the congregation moved to the new premises, it was also allocated a land plot for laying out their own cemetery. It is located near its church and is still functioning although being closed for new burials.

An important contribution by the congregation to the local community was the opportunity given to the Lutheran children, who due to distance or any other reason were unable to attend the school of Mālpils Lutheran Congregation or the municipal one, to study at the Orthodox congregation’s school.

The research leads to the conclusion that there were two personalities who contributed greatly to the development of Mālpils Orthodox Congregation: its first priest Aleksey Lavrov who tirelessly fought not only for the welfare of his parishioners, but also for suitable land plots for the

construction of a church and laying out of a cemetery, and priest Ioann Lebedev who during the 49 years in this position ensured the stability of the congregation and the continued functioning of its school, as well as exerted much effort to safeguard Orthodoxy in the area and counter the attempts to lure away his parishioners. Compared to the Orthodox congregations in the neighbouring villages, Mālpils Pokrova Congregation was relatively small at all times. Although its public activities have not yet been fully researched, it can already be concluded that it played a role not only in the lives of the Orthodox families, but also in the history of the civil parish.

In the interwar period, under the independent state of Latvia, Mālpils Orthodox Congregation, although remaining small, was active. In 1940, it consisted only of 52 members. On 5 March 1965, Mālpils Orthodox Congregation was liquidated.

Saņemts/Submitted 27.01.2022.

© 2022 Ieva Pauloviča.

Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā

saskaņā ar Creative Commons

Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 Starptautisko
licenci (CC BY-NC 4.0)

This is an open access article licensed
under the Creative Commons Attribution 4.0
International License (CC BY-NC 4.0)

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

1918.–1920. GADA GRIPAS PANDĒMIJAS NORISE LATVIJĀ

Inna Gīle

Mg. hist., neatkarīgā vēsturniece.

Zinātniskās intereses: militārās medicīnas vēsture.

Raksta mērķis ir izpētīt 1918.–1920. gada gripas pandēmijas norisi Latvijā, lai izprastu, kādā apjomā šī pasaules mēroga pandēmija skāra Latvijas teritoriju. Gripas izplatības laiks sakrita ar Latvijas Neatkarības kara (1918–1920) laiku, kas vēl vairāk pasliktināja situāciju. Pētījuma pirmajā daļā aplūkota vispārējā sanitārā situācija Latvijā kara laikā, lai izprastu, kādos apstākļos gripa izplatījās. Uzmanība pievērsta arī gripas *ienākšanai* Latvijā, pirmajiem reģistrētajiem gadījumiem, izplatībai, ierobežošanas, kā arī preventīviem pasākumiem u. c.

Atslēgas vārdi: gripas pandēmija, spāņu gripa, Latvijas Neatkarības karš, 1918.–1919. gads Latvijā.

IEVADS

20. gadsimts ir viens no traģiskākajiem laikposmiem pasaules vēsturē. Gadsimta sākumā notika līdz tam nepieredzēta mēroga militārs konflikts – 1914. gadā sākās Pirmais pasaules karš, kura rezultātā mira miljoniem cilvēku. Ar Versaļas miera līguma parakstīšanu 1918. gadā pasaules karš beidzās, bet mazāka mēroga militāri konflikti turpinājās. Latvija bija viena no valstīm, kur karš ilga līdz pat 1920. gadam. 1918. gadā paralēli karadarbībai Latvijā pasaulē sākās viena no postošākajām pandēmijām pasaules vēsturē – tā sauktā *spāņu gripa*.

Gripa (dažādi tās paveidi) ir akūta infekcijas slimība, kas bojā elpceļus un rada organisma intoksikāciju. Inficēšanās notiek pa gaisu tiešā kontaktā ar slimnieku, slimības nēsātāju, kā

arī ar priekšmetiem, kur uzkrājušās siekalu pilītes. 20. gs. pirmajā pusē ar gripu nereti saslima veļas mazgātājas sakarā ar pacientu veļas, īpaši kabatas lakatiņu mazgāšanu. Gripas inkubācijas periods ir dažas dienas, pazīmes – paaugstināta temperatūra, t. s. *kaulu laušana*, drudzis, galvassāpes, nogurums, iesnas, kakla sāpes u. c.¹ Gripa var ierosināt pneimoniju, tautā sauktu par plaušu karsoni, un pleirītu (plaušu plēves iekaisumu), kuru rezultātā var iestāties nāve. Parasti ar gripu slimo nedēļu, smagākos gadījumos ilgāk.

Gripas epidēmijas pasaules vēsturē uzliesmojušas vairākkārt, bet neviena nav prasījusi tik daudz upuru kā 1918. gadā. Īsā laikā, strauji pieņemoties spēkā, tā izauga par nepieredzētu globāla mēroga pandēmiju, kas prasīja vismaz 30 miljonus² (pēc dažiem avotiem 50–100 miljonus³) dzīvību. Amerikas Savienotajās Valstīs gripa skāra apmēram 25% iedzīvotāju, bet atsevišķos apgabalos pat 60%. Viena spāņu gripas pandēmijas gada laikā nomira vairāk cilvēku nekā Lielā buboņu mēra laikā no 1347. līdz 1351. gadam. Pandēmijas gaitā ar gripu inficējās trešdaļa pasaules iedzīvotāju.⁴

Vēsturnieku vidū nav vienprātības, kur pandēmija izcēlās, tomēr vairākums uzskata, ka tas notika ASV 1918. gada sākumā, kad karavīru starpā reģistrēja pirmos gadījumus. Pirmais gripas vilnis nebija tik nāvējošs kā otrais, kas sākās 1918. gada otrajā pusē un skāra lielāko daļu pasaules. Otrajā vilnī daudzi saslimšanas gadījumi beidzās letāli.⁵

Spāņu gripu izraisīja A gripas vīruss H1N1, kas nodarīja smagus elpošanas orgānu bojājumus. Novājinātā slimnieka

¹ Gripa. Pieejams: <https://www.neslimo.lv/pme/?name=gripa> (skatīts 23.11.2020.); Fridrihsons 1929, 76.

² Harison 2008, 150.

³ Opdycke 2014, XIV; Flecknoe, Wakefield, Simmons 2018, 62.

⁴ The Influenza Pandemic of 1918. Pieejams: <https://web.stanford.edu/group/virus/uda/>; skaitlis no: Harison 2008, 150; Opdycke 2014, 61.

⁵ Flecknoe, Wakefield, Simmons 2018, 62; “Spāniešu” slimība (gripa). *Lidums*, Nr. 190, 16.10.1918., 1. lpp.

organismam bieži uzbruka citas infekciju slimības vai bakteriālā pneimonija, nereti bija novērojams pleirīts, un dažu dienu laikā pacients nomira.⁶ Iemesls, kādēļ gripa izplatījās tik plašos apmēros, bija meklējams kara apstākļos – karavīru pārvietošanās un bēgļu kustība to pārnēsāja plašos reģionos. Cilvēku organisms kara laikā bija novājināts – daudzos reģionos valdīja pārtikas trūkums, kas noveda pie nepietiekama un nesabalansēta uztura, līdz ar to bija novājināta imunitāte un cilvēki bija uzņēmīgāki pret slimībām. Tomēr līdz pat mūsdienām vēl nav skaidri visi slimības izcelšanās un straujās izplatības aspekti.⁷

Sabiedriskā miera saglabāšanas nolūkā karā iesaistītajās valstīs cenzūra no laikrakstiem izņēma rakstus, kuri varētu kalpot ienaidnieka propagandai. Spānija Pirmajā pasaules karā bija neitrāla, un tās preses izdevumus neskāra kara cenzūra, tādēļ pirmās ziņas par postošo slimību parādījās tieši šīs valsts laikrakstos, un tāpēc slimība ieguva *spāņu gripas* nosaukumu. Pašā Spānijā šo slimību pazina kā *franču gripu*.⁸ Bez nosaukuma *gripa*, *spāņu gripa*, *ispanka* un *influence* Latvijā to dēvēja arī par *spāniešu slimību*, *spāņu iesnām* vai *spāņu iesnu drudzi*.

AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS

Rietumeiropā un ASV par spāņu gripu veikti apjomīgi pētījumi un šis jautājums aizvien ir aktuāls medicīnas vēsturnieku vidū. Sabiedrība kopumā plaši interesējas par šo tēmu. Pētījumus var iedalīt divās daļās – tādos, kuros raksturotas vispārējās pandēmijas izpausmes, un tādos, kuros aplūkoti specifiski jautājumi – spāņu gripas ierosinātāju un izplatības analīze u. c. aspekti, ar nolūku izprast, kā nākotnē organizēt šādu slimību ārstēšanu. Dažās valstīs, piemēram, ASV, Itālijā un citur, šādus

⁶ Flecknoe, Wakefield, Simmons 2018, 62.

⁷ 1918 Pandemic (H1N1 virus). Pieejams: <https://www.cdc.gov/flu/pandemic-resources/1918-pandemic-h1n1.html> (skatīts 19.08.2019.); Saslimšana ar gripu. *Baltijas Ziņas*, Nr. 162, 11.11.1918., 1. lpp.; Fridrihsons 1929, 73.

⁸ Flecknoe, Wakefield, Simmons 2018, 63.

pētījumus veic, lai noskaidrotu un analizētu pandēmijas ietekmi uz sociālajiem procesiem sabiedrībā.

Kaut gan spāņu gripa prasīja neskaitāmu cilvēku dzīvības un skāra arī Latviju, līdz pat mūsdienām nav tapis neviens zinātnisks pētījums par pandēmijas izpausmēm Latvijā. Šis jautājums sabiedrību interesē, tādēļ vēsturnieki un žurnālisti pieskārušies tam populārzinātniskā līmenī. Tematam pievērst padziļinātu uzmanību traucē tas, ka ar to saistītie dokumenti atrodas dažādu iestāžu pārziņā, materiālu ir maz, jo spāņu gripa uzliesmoja kara apstākļos, bieži vien dokumentācija netika veikta vai nav saglabājusies, ir ierobežoti statistikas dati, Latvijas teritorija atradās dažādu varu ietekmē, nebija vienotas iedzīvotāju veselības aprūpes sistēmas, paralēli izplatījās vairākas citas epidēmijas u. c.

No nepublicēto avotu kategorijas rakstā izmantotas medicīnas iestāžu reģistrācijas grāmatas,⁹ ārstu sapulču protokoli,¹⁰ ārstu ziņojumi un sarakstes¹¹ u. c. dokumenti. Pētījumam vissvarīgākie bija Rīgas pilsētas Sanitārās komisijas¹² un Rīgas pilsētas Statistiskā biroja¹³ savāktie statistikas dati par laika posmu no 1913. līdz 1920. gadam. Tajos apkopotas medicīnas iestāžu un mediķu sniegtās ziņas par infekcijas slimību izplatību Rīgā. Reizēm norādīts arī mirušo skaits. Liels trūkums ir tas, ka daļa dokumentu ir fragmentāri un glabā informāciju par atsevišķiem gadījumiem vai notikumiem un katrs atsevišķi nerāda kopējo

⁹ Liepājas pilsētas slimnīcas pacientu reģistrācijas grāmata. *Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs* (turpmāk: LNA-LVVA), 2225–1–673.

¹⁰ Liepājas pilsētas slimnīcas Pilsētas komisijas sēžu protokoli, 20.08.1916.–18.07.1919. LNA-LVVA, 2225–1–6; Liepājas pilsētas slimnīcas komisijas sēžu protokoli, 08.08.1919.–29.11.1922. LNA-LVVA, 2225–1–1.

¹¹ Sarakste par karagūstekņu slimnīcas ierīkošanu, 24.12.1918.–09.04.1920. LNA-LVVA, 2225–1–28; Sarakste ar Amerikas Sarkanā Krusta Liepājas nodaļu, 1920–1921. LNA-LVVA, 2225–1–32.

¹² Rīgas pilsētas Sanitārās komisijas dati par epidēmiskām slimībām Rīgā, 1913–1916. LNA-LVVA, 2779–2–27, 309. lp.; 2779–2–26, 39. lp.; 2779–2–25, 57. lp.; 2779–2–26, 292. lp.

¹³ No ārstiem un slimnīcām paziņotie saslimšanas un miršanas gadījumi, sakārtoti pēc minētās lipīgās slimības un milicijas rajona, 1917–1920. LNA-LVVA, 3076–1–242, 15., 76., 78. lp.

situāciju Latvijā, bet tikai attiecīgajā medicīnas iestādē. Tomēr, apskatot šādu dokumentu materiālu, rodas priekšstats par situāciju Latvijas teritorijā.

Presē publicētajos rakstos parādās informācija par spāņu gripu dažādos Latvijas reģionos. Presē atrodamas statistiskas ziņas par saslimušos skaitu atsevišķās vietās Latvijā konkrētā laika posmā, piemēram, 1918. gadā,¹⁴ par gripas ietekmi uz kultūras¹⁵ un izglītības¹⁶ nozari u. c. Šīs ziņas ir sadrumstalotas un vienvēidīgas. Nav neviena detalizēta raksta par situāciju Latvijā – šo informāciju varēja iegūt, apkopojot daudzus laikrakstos publicēto. Liels trūkums ir tas, ka no 1919. gada janvāra pirmās puses līdz maija beigām Rīgā sakarā ar to, ka pilsēta bija nonākusi padomju varas rokās, netika izdoti vairāki laikraksti, piemēram, *Baltijas Ziņas*, kuros ievietoja ziņas par epidēmisko slimību izplatību.¹⁷ Presē publicētie statistikas dati¹⁸ reizēm vārds vārdā pārpublicēti no citiem laikrakstiem, tomēr ir laikraksti, kuros dati par to pašu periodu nedaudz atšķiras. Iespējams, nav ieskaitīta pirmā un/vai pēdējā norādītā datuma diena.

20. gs. 20. un 30. gados medicīnas darbinieki, piemēram, kara ārsts Aleksandrs Mežciems un Jēkabs Alksnis, piemin plašo gripas izplatību,¹⁹ bet lielākoties runā par citām epidēmiskām slimībām, īpaši izsitumu tifu, vēdertifu un dizentēriju, jo šīs slimības bija novērojamas jau iepriekšējos gados un 1918.–1920. gadā arī

¹⁴ Talsos parādījusies spāniešu slimība. *Krievijas Cīņa*, Nr. 116, 10.08.1918., 2. lpp.; Talsos. *Baltijas Ziņas*, Nr. 59, 11.07.1918., 3. lpp.; Saslimšana ar gripu. *Baltijas Ziņas*, Nr. 162, 11.11.1918., 1. lpp.

¹⁵ Māksla un gripa. *Baltijas Ziņas*, Nr. 142, 17.10.1918., 1. lpp.

¹⁶ Kuldīga. *Lidums*. Nr. 210, 09.11.1918., 2. lpp.; Vecpiebalgā spāniešu influence. *Baltijas Ziņas*, Nr. 157, 05.11.1918., 2. lpp.

¹⁷ Laikraksti Rīgā. *Baltijas Ziņas*, Nr. 5, 30.05.1919., 2. lpp.

¹⁸ Saslimšanas gadījumi ar gripu un plaušu karsoni. *Lidums*, Nr. 209, 08.11.1918., 2. lpp.; Ar lipīgām slimībām sasirguši. *Baltijas Ziņas*, Nr. 148, 24.10.1918., 3. lpp.; Saslimšanas gadījumi ar gripu un plaušu karsoni. *Baltijas Ziņas*, Nr. 157, 05.11.1918., 2. lpp.; Ar lipīgām slimībām. *Baltijas Ziņas*, Nr. 143, 18.10.1918., 3. lpp.; Saslimšanas gadījumi ar gripu (spāniešu influenci). *Baltijas Vēstnesis*, Nr. 2, 15.11.1918., 3. lpp.

¹⁹ Alksnis 1931, 330.

strauji uzliesmoja visā Latvijā. A. Mežciema atmiņās²⁰ pieejama plašāka informācija par gripas izpausmēm Liepājā. Ārsta Sergeja Fridrihsona (1889–1931) darbs “Influenca–gripa”,²¹ kurā viņš nosauc gripas izplatības cēloņus, saslimšanas veidus, ārstēšanu un raksturo arī tās izplatību Latvijā, ir plašākais pētījums par šo tēmu starpkaru posmā.

Atsevišķi vēsturnieki, pētot citus jautājumus, pieskārušies arī gripai. Piemēram, medicīnas vēsturnieks Arnis Vīksna darbā par veselības aprūpi Padomju Latvijā²² apskatījis dažādas infekcijas slimības un uz nepublicēto dokumentu bāzes aprēķinājis šo slimību izplatību Rīgā 1913.–1920. gadā. A. Vīksna piedāvājis savus aprēķinus uz 10 000 cilvēkiem, bet šie dati nav pilnīgi korekti, jo nav zināms precīzs iedzīvotāju skaits Rīgā katrā kara gadā, tādēļ šajā rakstā izmantoti Rīgas pilsētas Sanitārās komisijas²³ un Statistiskā biroja²⁴ dati, kuros norādīti precīzi skaitļi. Šie dati ir ļoti vērtīgi, lai izprastu epidēmisko slimību izplatības tendences Latvijā.

Vēsturnieks Ēriks Jēkabsons pētījis ASV misijas un nevalstisko organizāciju darbību Latvijā Neatkarības kara laikā, kas sakrīt ar epidēmiju uzliesmojumu periodu.²⁵ Vēsturnieks detalizētāk aplūkojis arī epidēmiju izplatību Latgalē 1919. un 1920. gadā.²⁶ Viņa pētījumi izmantoti šī raksta tapšanā, jo to hronoloģija sakrīt ar spāņu gripas izplatības laiku un tajos atrodama šim pētījumam noderīga informācija, piemēram, pārtikas, farmācijas līdzekļu pieejamības jautājums, medicīnas iestāžu

²⁰ Aleksandra Mežciema atmiņas. *Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs* (turpmāk: *MVM*), 17344/Rp-6247, 102/12.

²¹ Fridrihsons 1929, 73–79.

²² Vīksna 1974.

²³ Rīgas pilsētas Sanitārās komisijas dati par epidēmiskām slimībām Rīgā, 1913–1916. *LNA-LVVA*, 2779–2–27, 309. lp.; 2779–2–26, 39. lp.; 2779–2–25, 57. lp.; 2779–2–26, 292. lp.

²⁴ Rīgas pilsētas Statistiskā biroja dati par epidēmiskām slimībām Rīgā, 1917–1920. *LNA-LVVA*, 3076–1–242, 15., 76., 78. lp.

²⁵ Jēkabsons 2018.

²⁶ Jēkabsons 2020.

apgāde, ziņas par saslimušajiem un mirušajiem no dažādām epidēmiskām slimībām u. c. Izceļams arī žurnālista Viestura Sprūdes populārzinātniskais raksts “Gripu ievazājuši vācieši”,²⁷ kurā viņš piedāvā savu teoriju par gripas *ienākšanu* Latvijā. V. Sprūdes rakstā galvenokārt izmantota presē publicētā informācija, kā arī citu vēsturnieku, īpaši Ē. Jēkabsona pētījumi.

Kaut gan nepublicētie dokumenti ir izkaisīti un līdz ar to tēmas izpēte ir apgrūtināta, tomēr kopā ar presi un literatūru tie sniedz priekšstatu par gripas izplatību Latvijā apskatāmajā laika periodā.

SANITĀRĀ SITUĀCIJA LATVIJĀ 1914.–1920. GADĀ

20. gs. sākumā Baltijas guberņas bija vienas no attīstītākajām Krievijas impērijas daļām un tajās pastāvēja arī daudz labāka iedzīvotāju veselības aprūpe nekā pārējā impērijā.²⁸ Tomēr tā tik un tā bija nepietiekama, īpaši pilsētās, kur bieži uzliesmoja tādas slimības kā dizentērija, vēdertīfs, izsituma tīfs, holera u. c.²⁹ Sākoties karam, šīs slimības papildus vēl *ienēsājās* Baltijas guberņās no citiem Krievijas impērijas reģioniem, pasliktinot situāciju.³⁰

Latvijā 1914.–1920. gadā notika iedzīvotāju mobilizācija, bēgļu kustība, bija pārtikas un pirmās nepieciešamības preču trūkums, bet īpaši šajā laikā saasinājās ar veselības aprūpes jomu saistītas problēmas. Paralēli plašai slimību izplatībai pastāvēja medicīnas iestāžu un farmācijas līdzekļu nepietiekamība, ārstu trūkums, bija vērojams šarlatānisms un pūšļošana u. tml. Iedzīvotājiem bieži nebija iespējas ievērot apģērba un perso-

²⁷ Sprūde 2020.

²⁸ Sīkāk sk.: Jēkabsons 2021.

²⁹ Turpat, 21. lpp.; Viksna 1974, 17–19.

³⁰ Zasedanie predstavitelei Sanitarnoi i Vol'nichnoi Kommisii, 31.03.1915. *LNA-LVVA*, 2779–2–25, 89.–90. lp.

nisko higiēnu, īpaši ziemas laikā – netīrība veicināja slimību izplatību.

Precīzus slimību izplatības apmērus un uzliesmojuma vietas nav iespējams noskaidrot, jo šajā laikā ne visās pilsētās tika veikta pienācīga slimību uzskaitē. Dati saglabājušies par atsevišķām pilsētām, piemēram, Rīgu, kurā jau pirms kara uzsāka statistikas datu vākšanu ar nolūku izprast sanitāro situāciju pilsētā. 1915. gadā, pēc Vidzemes gubernatora ierosinājuma, gubernas pārvalde Rīgas pilsētas Sanitārajai komisijai uzdeva apkopot datus divas reizes mēnesī, bet epidēmiju laikā katru dienu (par 1917.–1920. gadu datus ievāca Rīgas pilsētas Statistiskais birojs). Uzskaitē bija jāveic gan par medicīnas iestādēs esošajiem (izņemot militārajai pārvaldei pakļautajām), gan tiem, kuri atradās mājās ārstēšanā. Tie bija ierobežotas piekļuves dati un netika publiskoti. Līdz padomju varas ienākšanai Rīgā šādi dati tika vākti diezgan precīzi un pilsētas valdes dienaskārtībā bieži bija jautājumi par epidēmiju uzveikšanu pilsētā.³¹

Tabulā apskatāmi saslimstības ar atsevišķām epidēmiju izraisošām infekcijas slimībām rādītāji Rīgā 1913.–1920. gadā. Tabulā iekļauts 1913. gads, lai varētu salīdzināt ar pirmskara laiku. Dati parāda, ka kara apstākļos notika vairāku slimību uzliesmojumi. Piemēram, no 1914. gada un turpmākos kara gadus, īpaši 1917. gadā, Rīgā bija uzliesmojusi dizentērija ar augstu mirstību. 1918. gadā tā nedaudz pierima, bet pēc gada notika vēl viens uzliesmojums. Visu periodu dizentērija, masalas un vēdertīfs bija biežāk sastopamās slimības Rīgā. Pārējās slimības bija ar uzliesmojumiem. 1918. gadā krasi pieauga gripas slimnieku skaits, kas saistāms ar gripas uzliesmojumu pasaulē. Visā kara laikā 1919. gads bija vissmagākais – paralēli pārējām slimībām strauji

³¹ Rīgas pilsētas Sanitārās komisijas apkārtraksts, 28.02.1915. *LNA-LVVA*, 2779–2–25, 40. lp.; Liepājas pilsētas slimnīcas Pilsētas komisijas sēžu protokoli, 20.08.1916.–18.07.1919. *LNA-LVVA*, 2225–1–6.; Liepājas pilsētas slimnīcas komisijas sēžu protokoli, 08.08.1919.–29.11.1922. *LNA-LVVA*, 2225–1–1.

izplatījās bakas, vēdertīfs, dizentērija un izsitumu tīfs, pastāvēja augsta mirstība. Rīgā no 1919. gada janvāra līdz maija beigām valdīja padomju vara, plosījās terors, pārtikas, pirmās nepieciešamības preču un farmācijas līdzekļu trūkums un iedzīvotāju veselības aprūpes joma bija sliktā stāvoklī.

REĢISTRĒTIE GADĪJUMI AR EPIDĒMIJU IZRAISOŠĀM
INFEKCIJAS SLIMĪBĀM 1913.–1920. GADĀ RĪGĀ
MORBIDITY OF INFECTIOUS DISEASES CAUSING
THE EPIDEMICS IN RIGA FROM 1913 TO 1920³²

Gads	Dizentērija	Izsitumu tīfs	Masalas	Gripa	Vēdertīfs	Bakas	Atgūlas tīfs
1913	611	20	379	98	281	9	1
1914	1672	24	924	40	249	300	1
1915	1917	5	1037	32	269	283	–
1916	1402	5	424	25	414	11	8
1917	6186	11	160	160	419	15	20
1918	390	361	955	3460	316	51	5
1919	2682	9291	547	331	507	1081	55
1920	375	655	466	219	245	157	141
Kopā	15235	10372	4892	4365	2700	1907	231

1920. gada sākumā, Latvijas armijai uzsākot uzbrukumu Latgales frontē, pārējā Latvijā strauji izplatījās izsitumu tīfs un vēdertīfs, bet pavasarī/vasarā sākās dizentērijas epidēmija. Šajā laikā notika Latgales atbrīvošana no padomju spēkiem. Lielu atbildību par šo slimību plašo izplatību un nepietiekamu kontroli

³² Rīgas pilsētas Statistiskā biroja dati par epidēmiskām slimībām Rīgā, 1917–1920. *LNA-LVVA*, 3076–1–242, 15., 76., 78. lp.; Rīgas pilsētas Sanitārās komisijas dati par epidēmiskām slimībām Rīgā, 1913–1916. *LNA-LVVA*, 2779–2–27, 309. lp.; 2779–2–26, 39., 292. lp.; 2779–2–25, 57. lp.

jāsaista tieši ar padomju varas nespēju uzturēt pienācīgus sanitāros apstākļus. Latvijas Pagaidu valdībai nostiprinoties, situācija uzlabojās, jo visā valstī, īpaši Latgalē, tika izveidotas vairākas Veselības departamenta lipīgu sērgu apkarošanas nodaļas, kuras sadarbojās ar Latvijas armijas medicīnas iestādēm, kā arī darbojās sanitārais vilciens ar īpašiem dezinfekcijas un dezinsekcijas vagoniem un vagoniem – pirtīm. Latgalē atradās arī vairākas kara medicīnas iestādes, kurās ārstējās karavīri, bet pārējā Latvijā, īpaši Rīgā, esošās kara medicīnas iestādes atslogoja Latgales reģionu.³³

Pagaidu valdība sadarbojās ar ASV, Lielbritānijas, Francijas misijām un nevalstiskajām organizācijām, īpaši Amerikas Sarkanā Krustu, kas atbalstīja Latvijas valdības centienus uzlabot sanitāro situāciju un iedzīvotāju veselības aprūpi. Tas piegādāja dažādus farmācijas un dezinfekcijas līdzekļus un iekārtas, lai uzveiktu epidēmijas.³⁴ Šī palīdzība bija ļoti vērtīga un viens no iemesliem, kādēļ epidēmijas izdevās iegrozot samērā ātri.

GRIPAS IZPLATĪBA LATVIJĀ

Par pirmajiem spāņu gripas gadījumiem Latvijas teritorijā prese ziņoja 1918. gada vasarā. 11. jūlijā laikrakstā *Baltijas Ziņas* (vēlāk to pārpublicēja *Krievijas Cīņa*) bija ievietots raksts par to, ka Talsos parādījusies *spāniešu slimība*, ar kuru slimojot krievu karagūstekņi, karavīri un civiliedzīvotāji.³⁵ Oktobrī laikraksts *Lidums*³⁶ ziņoja, ka septembra beigās un īpaši oktobra sākumā spāņu gripa plosījusies Valkas apkārtnē, kur daudzās lauku mājās saslimušas veselas ģimenes. Kaut gan reģistrēja arī

³³ Vētra 1991, 63, 98, 105; *LNA-LVVA*, 3413–1–67, 95. lp.; 6033–1–285, l.–2. lp.; Sērgas Krievijā. *Latvijas Kareivis*, Nr. 7, 15.02.1920., 4. lpp.; Latvijas armijas 1. Sanitārais vilciens. *LNA-LVVA*, 3596; 3413–1–67, 95. lp.

³⁴ Jēkabsons 2018.

³⁵ Talsos parādījusies spāniešu slimība. *Krievijas Cīņa*, Nr. 116, 10.08.1918., 2. lpp.; Talsos. *Baltijas Ziņas*, Nr. 59, 11.07.1918., 3. lpp.

³⁶ “Spāniešu” slimība (gripa). *Lidums*, Nr. 190, 16.10.1918., 1. lpp.

nāves gadījumus, lielākā daļa saslimušo izveseļojās. Par šiem gadījumiem nebija veikta statistika un precīzi skaitļi nav zināmi.

Novembrī laikraksti vēstīja, ka gripa Kuldīgā un tās apkārtnē tik plaši izplatījusies, ka uz 14 dienām slēgtas skolas un tautskolas, bet Vecpiebalgā uz četrām dienām slēdza draudzes skolu.³⁷ Cēsīs un apkārtnē slimība “plosoties plašos apmēros un pie tam prasīdama daudz upuru”.³⁸ Oktobra sākumā Rīgā gripas dēļ bija apdraudēta arī kultūras dzīve – daudzi aktieri vai koncertu dalībnieki bija saslimuši un gadījumos, kad nevarēja atrast aizvietotājus, pasākumus atcēla. Laikraksts *Baltijas Ziņas* ziņoja, ka gripas dēļ atcelti divi koncerti un teātra izrādēs, lai tās nebūtu jāatceļ, saslimušos aktierus aizvietoja režisori.³⁹

Parasti gripa vissmagāk skāra bērnus un vecus cilvēkus, bet spāņu gripa atšķīrās ar to, ka smagi piemeklēja arī gados jaunus – īpaši daudz saslimušo bija starp 20–40 gadus veciem cilvēkiem. Kaut gan saslimstība attiecīgajās vecuma grupās bija krietni mazāka, liela mirstība bija starp bērniem līdz piecu gadu vecumam un cilvēkiem virs 60 gadiem, kas varētu būt saistīts ar blakus saslimšanām. Satraucošākais bija tas, ka starp 20–40 gadus veciem cilvēkiem reģistrēja vislielāko mirstību.⁴⁰ *Baltijas Vēstnesī* minēts, ka iepriekš slimība vairāk skārusi sievietes un bērnus, bet 1918. gada novembrī slimo vidū jau bijuši daudzi vīrieši.⁴¹ 20. gs. 20. gados ārsts S. Fridrihsons piekrita, ka 1918.–1919. gadā gripa īpaši izplatījās jaunu cilvēku, kā arī bērnu vidū, izņemot zīdaiņus, starp kuriem nebija liela mirstība.⁴²

³⁷ Kuldīga. *Lidums*, Nr. 210, 09.11.1918., 2. lpp.; Vecpiebalgā spāniešu influenza. *Baltijas Ziņas*, Nr. 157, 05.11.1918., 2. lpp.

³⁸ Saslimšana ar gripu. *Baltijas Ziņas*, Nr. 162, 11.11.1918., 1. lpp.

³⁹ Māksla un gripa. *Baltijas Ziņas*, Nr. 142, 17.10.1918., 1. lpp.

⁴⁰ 1918 Pandemic (H1N1 virus); Saslimšana ar gripu. *Baltijas Ziņas*, Nr. 162, 11.11.1918., 1. lpp.

⁴¹ Saslimšanas gadījumi ar gripu (spāniešu influenci). *Baltijas Vēstnesis*, Nr. 2, 15.11.1918., 3. lpp.

⁴² Fridrihsons 1929, 73.

		Nebūvējis		1919 g.		Rab un tāda raksturota slimība			Ķirurģiska
Nr.	Rab. uzstāšanās	Ķirurģ.	Katrs, atbilstošs un tālrunis	Ķirurģ.	Slimības veids	notik.	not.	mitrā	
2885	Decembris 23	4	Dillemann, Siegf	51 g.	Leib.	Influenza	Jan 7		1199
2886		3	Tamms, Andrijs	51		Influenza	Jan 20		1199
2887		12	Braschlin, Hans	26	R. kat.	Influenza	Jan 16		1199
2888		9	Höblich, Hermann	28		Influenza	Jan 24		1199
2889		11	Höblich, Emma	27	Leib.	Influenza	Jan 24		1199
2890		11	Landers, Georg	18	R. kat.	Influenza	Dec 31		1199
2891		12	Biederman, Paul	27	Leib.	Influenza	Dec 31		1199
2892		12	Ulrich, Julius	27		Influenza	Dec 29		1199
2893		12	Lohr, Adolf	22	R. kat.	Influenza	Jan 16		1199
2894		12	Gripel, Hans	19		Influenza	Dec 31		1199
2895		12	Jankewitsch, Gustaf	21	Leib.	Influenza	Dec 31		1199
2896		12	Hörne, Otto	19		Influenza	Dec 31		1199
2897		12	Flojri, Josef	20	R. kat.	Influenza	Dec 31		1199
2898		12	Biller, Franz	24		Influenza	Dec 31		1199
2899		12	Kangeman, Ernst	23	Leib.	Influenza	Dec 31		1199
2900		12	Hansson, Paul	21		Influenza	Dec 31		1199
2901		12	Lohr, Walter	19		Influenza	Jan 16		1199
2902		3	Hölmann, Karlis	30		Influenza	Dec 29		1199
2903		16	Kanicksh, Siegf	25		Influenza	Jan 15		1199
2904		16	Bernat, Stanislaw	19	R. kat.	Influenza	Jan 11		1199
2905		24	Fischer, Paul	18	R. kat.	Influenza	Dec 31		1199
2906		5	Levis, Emma	26	Leib.	Parturda	Jan 7		1199
2907		6	Grote, Klotte	12		Influenza	Jan 24		1199
2908		14	Kurows, Johannes	23		Kakatoria	Jan 24		1199
2909		3	Ermanovics, August	23		Parvovirus	Dec 29		1199
2910		3	Trumpeyer, Julius	18		Influenza	Dec 29		1199
2911		7	Sigmund, Gustav	5		Parturda	Jan 16		1199

Liepājas pilsētas slimnīcas pacientu reģistrācijas grāmata. Liepāja, 1919. gada decembris. LNA-LVVA, 2225-1-673, 106. lp.

Patient registration book of Liepāja City Hospital. Liepāja, December 1919. LNA LVVA, 2225-1-673, p. 106

Joprojām nav līdz galam skaidrs, kā spāņu gripas pandēmija nokļuva Latvijā. Pastāv viedoklis, ka, iespējams, gripu ienesuši karagūstekņi caur Liepājas ostu,⁴³ jo ar šo slimību 1918. gada nogalē slimoja karagūstekņi. Tomēr ir vairākas neskaidrības. Piemēram, slimību konstatēja jau 1918. gada vasarā, bet gūstekņi caur Liepājas ostu sāka atgriezties vien rudenī; kopumā ar gripu slimoja vairāk Rīgā un Vidzemē, nevis Liepājā un Kurzemē; Liepājas pilsētas slimnīcas pacientu reģistrācijas grāmatā

⁴³ Sprūde 2020.

no 1919. gada aprīļa līdz gada beigām visvairāk saslimšanas gadījumu fiksēts gada nogalē. Arī 1919. gada pavasarī gripa bija izplatīta un tai būtu jābūt bieži minētai Liepājas pilsētas slimnīcas reģistrācijas grāmatā, taču šajā laikā visvairāk ārstniecības iestādē tika uzņemti tīfa un skarlatīnas pacienti, bet gripas slimnieku bija daudz mazāk. Tikai 1919. gada otrajā pusē Liepājas pilsētas slimnīcā pieauga gripas pacientu skaits, kas liek domāt, ka gripa Latvijā nokļuva pa dažādiem ceļiem, un šobrīd nav iespējams pateikt, kurš bija pirmais.

Situācija Rīgā. *Tabulā* redzams, ka no 1913. līdz 1916. gadam gripa Rīgā bija sastopama, bet 1917. gadā tās izplatība bija pieaugusi vairākas reizes, 1918. gadā piedzīvojot strauju uzliesmojumu un gadījumu skaitam palielinoties gandrīz 22 reizes, salīdzinot ar iepriekšējo gadu. Sakarā ar gripas saslimstības pieaugumu 1918. gada rudenī Rīgas pilsētas pārvalde laikrakstā *Baltijas Ziņas* publicēja uzsaukumu visiem ārstiem sniegt ziņas par gripas slimniekiem, kā arī informāciju par citu lipīgo slimību pacientiem, lai pilsētas pārvalde iegūtu pēc iespējas precīzākus datus par to izplatību.⁴⁴

Rīgā no 1918. gada 29. septembra līdz 7. decembrim ar gripu saslima ne mazāk kā 3221 cilvēks.⁴⁵ No 1918. gada 6. līdz 20. oktobrim visizplatītākā lipīgā slimība Rīgā bija tieši gripa – reģistrēja 477 gadījumus. Bija vērojams arī masalu uzliesmojums, tomēr, ņemot vērā, ka no gripas bija augsta mirstība, sabiedrība vairāk uztraucās tieši par šo slimību. Laika posmā no 29. septembra līdz 5. oktobrim Rīgā kopumā reģistrēja 87 gripas gadī-

⁴⁴ Spāniešu slimības (gripas) lietā. *Baltijas Ziņas*, Nr. 151, 28.10.1918., 3. lpp.

⁴⁵ Rīga. Ar lipīgām slimībām. *Baltijas Ziņas*, Nr. 192, 16.12.1918., 3. lpp.; Ar lipīgām slimībām. *Baltijas Ziņas*, Nr. 179, 30.11.2018., 3. lpp.; Saslimšanas gadījumi ar gripu un plaušu karsoni. *Lidums*, Nr. 209, 08.11.1918., 2. lpp.; Saslimšanas gadījumi ar gripu un plaušu karsoni. *Baltijas Ziņas*, Nr. 157, 05.11.1918., 2. lpp.; Ar lipīgām slimībām. *Baltijas Ziņas*, Nr. 143, 18.10.1918., 3. lpp.; Saslimšanas gadījumi ar gripu (spāniešu influenci). *Baltijas Vēstnesis*, Nr. 2, 15.11.1918., 3. lpp.

jumus. No 20. līdz 26. oktobrim – jau 355 (292 gadījumos reģistrēta spāņu gripa); bez tam šajā laikposmā fiksēti arī 28 pneimonijas gadījumi, 16 gadījumos pneimonija konstatēta pēc saslimšanas ar gripu, četros – reizē ar gripu; tikai ar pneimoniju šajā laikā slimoja 19 cilvēki, bet piecos gadījumos pneimonija reģistrēta vienlaikus ar “vienkāršo influenci” (nav skaidrs, kas ar to domāts un pēc kādām pazīmēm šīs slimības izdalīja). Šajā laikā gripas epidēmija tikai pieņēmās spēkā un slimība noritēja ar smagu gaitu – novembra pirmajā pusē saslimušo skaits tuvojās tūkstatim. Bieži pacienti mira no gripas izraisītas pneimonijas.⁴⁶

Pēc Rīgas pilsētas Statistiskā biroja datiem, 1918. gadā Rīgā tika reģistrēti 3460 gripas gadījumi,⁴⁷ 1919. gadā – 331⁴⁸ un 1920. gadā – 219.⁴⁹ Tātad kopā no 1918. līdz 1920. gadam Rīgā fiksēti 4010 gripas slimnieki, no kuriem lielākā daļa bija civiliedzīvotāji. Gripas slimnieku patiesais skaits ir krietni lielāks, jo bija daudz neregistrēto gadījumu un šajā skaitlī nav iekļauti dati par kara medicīnas iestādēm. Piemēram, zināms, ka 1919. gada oktobrī–decembrī no visiem uzņemtajiem pacientiem (5168) Kara slimnīcā Rīgā ar epidēmiskajām slimībām slimoja 745 jeb 14%. Decembrī vien ārstēja 116 gripas slimniekus, kas veidoja 16% no visiem epidēmisko slimību pacientiem. Šajā mēnesī gripa bija visizplatītākā infekcijas slimība karavīru vidū.⁵⁰

Situācija Liepājā. 1918. gada decembra beigās krievu karagūstekņiem, kurus atgādāja Latvijā caur Liepājas ostu, Liepājā, Emigrantu ielā, bijušajā t.s. Emigrantu namā izveidoja gūstekņu slimnīcu ar 120 gultasvietām un 23 cilvēku lielu personālu.

⁴⁶ Turpat.

⁴⁷ No ārstiem un slimnīcām paziņotie saslimšanas un miršanas gadījumi, sakārtoti pēc minētās lipīgās slimības un milicijas rajona, 1917–1920. *LNA-LVVA*, 3076–1–242, 15. lp.

⁴⁸ Turpat, 76. lp.

⁴⁹ Turpat, 78. lp.

⁵⁰ *LNA-LVVA*, 1472–1–752, 25., 27. lp.

Gūstekņu slimnīcu sākotnēji vadīja pieredzējušais ārsts Ernests Ekšteins.⁵¹ 1919. gada 8. janvārī slimnīcā bija 44⁵² pacienti. Presē par to teikts: “Tā kā no Vācijas pārvesto karagūstekņu starpā ir daudz gripas slimnieku, kuriem pilsētas slimnīcā nebij telpu, tad tagad pie pilsētas slimnīcas ierīkota jauna nodaļa (palāta) priekš gripas slimniekiem. Ar minēto slimību katru dienu ievēd 10–20 karagūstekņus. Vārgais, nomocītais gūstekņu ķermenis šo slimību grūti panes, tā kā apmēram trešā daļa nomirst.”⁵³

1919. gada sākumā gūstekņu skaits, kuri ieradās caur Liepājas ostu, samazinājās, līdz ar to kritās arī pacientu skaits. Liepājas pilsētas slimnīcas valde 1919. gada 28. februārī nolēma, ka ekonomiskāk būtu nodaļu slēgt un pacientus pārcelt uz pilsētas slimnīcu. Nodaļu slēdza 10. martā un uz pilsētas slimnīcu pārveda 15 pacientus.⁵⁴

Izpētot Liepājas pilsētas slimnīcas sanāksmju protokolus, redzams, ka sēdēs ārsti lielākoties pārsprīda darbības tīfa epidēmijas apkarošanā, bet nevienā no protokoliem nav minēta gripa. Liepājā tīfs bija izplatīts visu Neatkarības kara laiku un arī pēckara periodā, vēl 1921. gadā slimnīcā uzņēma daudz tīfa pacientu. Tāpēc, lai infekcijas slimniekus varētu veiksmīgi nogādāt slimnīcā un pārvietošanas laikā slimība neizplatītos tālāk, aktuāls bija evakuācijas jautājums. Evakuāciju lielākoties veica ar zirgu pajūgiem, sanitārie automobiļi šajā laikā bija retums. Liels atspaidis bija Amerikas Sarkanā Krusta 1920. gada 23. februārī dāvātais automobilis, ko nodeva Liepājas pilsētas slimnīcas lie-

⁵¹ Liepājas pilsētas slimnīcas Pagaidu padomes rīkojums ārstam Ernestam Ekšteiņam, Liepāja, 27.12.1918. *LNA-LVVA*, 2225–1–28, 5. lp.; Ziņojums Liepājas pilsētas pagaidu padomei, Liepāja, 08.01.1919. *LNA-LVVA*, 2225–1–28, 24. lp.

⁵² Liepājas pilsētas slimnīcas pacientu reģistrācijas grāmata. *LNA-LVVA*, 2225–1–673.

⁵³ Jauna gripas slimnieku nodaļa. *Kurzemes Vārds*, Nr. 21, 21.12.1918., 6. lpp.

⁵⁴ Liepājas pilsētas slimnīcas komisijas sēdes protokols, Liepāja, 20.02.1919. *LNA-LVVA*, 2225–1–6, 25. lp.; Liepājas pilsētas slimnīcas komisijas sēdes protokols, Liepāja, 28.02.1919. *LNA-LVVA*, 2225–1–6, 29.–30. lp.

tošanā, lai palīdzētu uz slimnīcu transportēt infekcijas slimību, to skaitā gripas slimniekus.⁵⁵

1919. gada vasarā Latvijas armijas sanitārais dienests kara ārsta Aleksandra Mežciema vadībā nodibināja Liepājas garnizona lazareti. Ārsts pēc kara atcerējās, ka 1919. gadā pēc Ziemassvētkiem sasaucis vietējo ārstu (nav zināms, vai ar to domāts visu Liepājas ārstu vai tikai garnizona lazaretēs) sapulci, jo, pēc viņa vārdiem, “gripas sērga darīja mums lielas rūpes. [...] Slimoja un mira ļoti daudzi.”⁵⁶

1919. gada nogalē lazaretē bija ap 500–600 pacientu; paralēli ievainotajiem daudzi ārstējās no gripas, saslimstība ar kuru, pēc A. Mežciema novērojumiem, Liepājā sasniedza kulmināciju 1919. gadā un “pieturējās līdz kādam martam un tad pamazām izzuda”.⁵⁷ Tā kā lazarete dibināta 1919. gada vasarā, ārsta novērojums attiecas uz tā paša gada rudeni, un tas sakrīt ar Liepājas pilsētas slimnīcas pacientu reģistrācijas grāmatas datiem, kas liecina, ka gripas pacienti visvairāk uzņemti tieši 1919. gada rudenī.⁵⁸ Salīdzinot ar Liepāju, Rīgā gripa kulmināciju sasniedza gadu ātrāk – 1918. gada rudenī.

A. Mežciema atmiņās atrodamas sīkākas detaļas par gripas raksturu Liepājā: “Pie šīs epidēmijas slimnieka liktenis izšķīrās ļoti ātri vai nu uz labo, vai uz ļauno pusi. Ja pirms operācijas, pie pārbaudes, tika atrastas strutas plaušās [...], tad tomēr pirms pašas operācijas sākšanās bija vēlreiz jāpārbauda, vai tās tiešām tā vēl ir.”⁵⁹ Arī Lejaskurzemes kara apgabala vecākais ārsts J. Alksnis atminējās, ka Neatkarības kara laikā bieži ar gripu slimojošajiem karavīriem bijušas komplikācijas, īpaši pleirīts. Viņš

⁵⁵ Amerikas Sarkanā Krusta vēstule Liepājas pilsētas slimnīcai par sanitārā automobiļa nodošanu slimnīcai, Liepāja, 04.03.1920. *LNA-LVVA*, 2225–1–32, 5. lpp.

⁵⁶ Aleksandra Mežciema atmiņas. *MVM*, 17344/Rp–6247, 102/12.

⁵⁷ Turpat.

⁵⁸ Liepājas pilsētas slimnīcas pacientu reģistrācijas grāmata. *LNA-LVVA*, 2225–1–673.

⁵⁹ Aleksandra Mežciema atmiņas. *MVM*, 17344/Rp–6247, 102/12.

piezīmēja, ka Liepājas garnizona lazaretē šajā laikā esot bijis “plašs novērojumu materiāls”, ar to domājot daudzos saslimšanas gadījumus.⁶⁰ A. Mežciems atzīmēja, ka pašā Liepājas pilsētā gripas gadījumi bijuši mazāk izplatīti nekā Karostā, bet arī pilsētā mirstība bijusi liela.

1920. gada 1. janvārī J. Alksnis sūtīja Sanitārās pārvaldes vadībai ziņojumu par situāciju Lejaskurzemē līdz 1919. gada beigām. Ziņojumā cita starpā minēts karavīru skaits un konkrēti slimību saraksta panti, pēc kuriem karavīrus atbrīvoja no dienesta. Tajā teikts, ka 1919. gadā saskaņā ar slimību saraksta 59. pantu – “Dilonis (plaušu tuberkuloze), hronisks plaušu karsonis, hronisks plaušu plēves iekaisums (pleuritis), stipra plaušu emfizema,⁶¹ kas apgrūtina elpošanu, – atsvabina pavisam” – no dienesta atbrīvoti 55 karavīri un 19 jaunmobilizētie. 59. pants bija viens no plašāk lietotajiem pantiem, atbrīvojot no dienesta karavīrus 1919. gadā. Diemžēl nav izdalīts, cik tieši cilvēku slimoja ar pneimoniju un pleirītu, kas varēja būt gripas komplikācijas.⁶²

Epidēmiskās slimības Liepājā bija plaši izplatītas vēl 1920. gadā un bija diezgan bieži sastopamas vēl pirmajos pēckara gados, kas atspoguļojas pilsētas slimnīcas gultasvietu sadalījumā: 1920. gada 10. augustā slimnīcā kopā bija 616 gultasvietas – 69% epidēmisko slimību slimniekiem, 31% pārējiem. Tas rāda, ka epidēmisko slimību izplatība Latvijas dienvidrietumos bija pietiekami augsta, tomēr nedod precīzu atbildi, cik liela bija saslimstība ar gripu šajā laikā.⁶³

Ārstēšana un preventīvi pasākumi. Lielai daļā pacientu, īpaši lauku iedzīvotājiem nebija iespējams apmeklēt ārstu, tādēļ nozīmīga gripas epidēmijas apkarošanā bija ārstēšanās mājās.

⁶⁰ Alksnis 1931, 330.

⁶¹ Emfizēma – slimība, kam raksturīgs pārmērīgs gaisa daudzums alveolās.

⁶² Saraksts par slimībām un kaitēm, kas atsvabina no karaklausības vai ierindo aizmugures gaitās. *Valdības Vēstnesis*, Nr. 46, 25.09.1919., 1.–2. lpp.

⁶³ Liepājas pilsētas slimnīcas komisijas sēdes protokols, 20.02.1919. *LNA-LVVA*, 2225–1–6, 25.–28. lp.

Sabiedrības informēšanas nolūkā tika izdotas skrejlapas un presē publicēti raksti, kā rīkoties, ja cilvēks saslimis.⁶⁴ Tie saturēja informāciju par ārstēšanas metodēm mājas apstākļos un ieteikumus izvairīties no slimiem cilvēkiem.

20. gs. 20. gados ārsts S. Fridrihsons norādīja, ka nav tieši gripas ārstēšanai paredzētu medikamentu; taču, lai mazinātu gripas simptomus, viņš ieteica iekšķīgi lietot pulveri, kura sastāvā bija fenacetīns,⁶⁵ kofeīns (mūsdienās atrodams, piemēram, pretsāpju medikamenta citramona sastāvā), saliprīns,⁶⁶ kodeīns⁶⁷ un vēl kāda viela. Šādu kombināciju ieteica lietot, ja saslimušajam bija stipras galvassāpes; turpretī, ja galvassāpju nebija, tika rekomendēts lietot tikai fenacetīnu kopā ar kofeīnu.⁶⁸ Šis medikaments nebija ārstējošs, bet tas noņēma vai samazināja gripai raksturīgos simptomus.

S. Fridrihsons arī aizrādīja: “Nedrīkst skūpstīties ar tādu, kam ir iesnas un kurš klepo.”⁶⁹ Tāpat nedrīkst lietot kopējus kabatas lakatiņus un dvieļus. Ārsta rakstā atrodamas ziņas, ka gripas laikā ir ieteikts lietot “malārijas maskas”, lai aizsargātos no slimības izplatīšanas ar siekalu pilieniņiem. Šādas maskas īpaši ieteiktas jaunajām māmiņām bērna zīdīšanas laikā. Tomēr Fridrihsons pats pret maskām bija skeptisks, apgalvojot, ka “ievērojamus panākumus tās nav devušas”.⁷⁰ Tāpat viņš atzīmēja, ka citi profilaktiski līdzekļi, piemēram, rīkles un deguna skalošana

⁶⁴ Gripas ārstēšana. *Baltijas Ziņas*, Nr. 163, 12.11.1918., 1. lpp.; Gripas ārstēšana (beigas). *Baltijas Ziņas*, Nr. 164, 13.11.1918., 1. lpp.; Padomi pret spāniešu slimību. *Lidums*, Nr. 205, 03.11.1918., 3. lpp.; Ārstniecība: Padomi pret gripas slimību. *Lidums*, Nr. 205, 03.11.1918., 3. lpp.

⁶⁵ Fenacetīns – sāpes un drudzis mazinošs līdzeklis, kuru plaši lietoja pēc tā izgudrošanas 1887. gadā Vācijā. Viens no pirmajiem sintētiskajiem drudža mazināšanas līdzekļiem. Īpaši plaši to lietoja spāņu gripas laikā. Šo līdzekli dažādas valstis sāka aizliegt 20. gs. otrajā pusē kā veselībai kaitīgu.

⁶⁶ Saliprīns sastāv no salicilskābes un atiprina. Lieto dažādu slimību (meningīta, migrēnas, reimatisma u. c.) ārstniecībā.

⁶⁷ Opiāts ar pretsāpju, pretklepus, arī pretcaurejas īpašībām.

⁶⁸ Fridrihsons 1929, 78.

⁶⁹ Turpat, 77. lpp.

⁷⁰ Turpat.

ar dezinficējošiem šķīdumiem, formalīna tablešu sūkāšana un citi paņēmieni nav pasargājuši pacientus no saslimšanas ar gripu.⁷¹

MIRSTĪBA

Statistika par kopējo situāciju Latvijā netika veikta, un precīzs mirušo skaits nav nosakāms,⁷² jebkurš skaitlis būs aptuvenš. Arī tādēļ, ka tie, kuri slimoja ar *parasto* gripu, varēja tikt ieskaitīti *spāņu gripas* statistikā, tāpat daudzi, kuri bija saaukstējušies vai slimoja ar angīnu, nereti sacīja, ka slimo ar gripu.⁷³ Aplūkotajā periodā nebija tehnoloģiju, lai noteiktu, ar kādu gripas paveidu pacients slimoja, kas vēl vairāk sarežģī situāciju; tādēļ jāsaprot, ka statistikas dati raksturo situāciju, bet neatspoguļo precīzu ainu. Taču par mirstības apmēriem var spriest pēc situācijas Rīgā, kur ievāca ziņas par pilsētas medicīnas iestādēs reģistrētajām slimībām.⁷⁴

Diagrammā salīdzināts no epidēmiju izraisošām slimībām mirušo sadalījums pa slimību veidiem Rīgā 1918.–1920. gadā. Gripa Rīgā visvairāk upuru prasīja 1918. gadā, un šajā gadā tie bija 56% no visiem ar epidēmiskajām slimībām mirušajiem. 1918. gadā no gripas miruši 435 cilvēki, bet turpmākajos gados šis skaitlis samazinājās. Kopā trīs gados no gripas mira 769 cilvēki. 1920. un 1921. gadā no gripas mirušo skaits turpināja samārs un bija attiecīgi 66 un 18.⁷⁵ Visvairāk upuru prasīja izsīstumu tīfs un dizentērija, gripa ierindojās trešajā vietā.

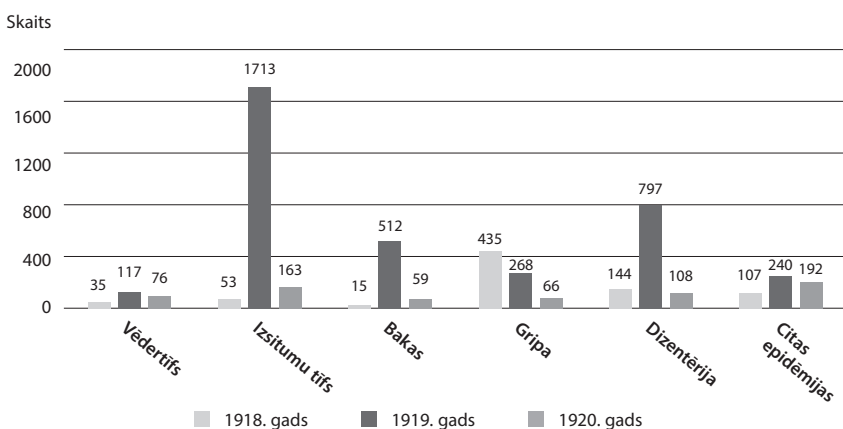
⁷¹ Fridrihsons 1929, 77.

⁷² Turpat, 73. lpp.

⁷³ Turpat.

⁷⁴ Bulmerinks, Handraks 1932, 130–131; Saslimšanas gadījumi ar gripu un plaušu karsoni. *Lūdums*, Nr. 209, 08.11.1918., 2. lpp.

⁷⁵ Bulmerinks, Handraks 1932, 130–131.

Mirušo (no epidēmiskām slimībām) sadalījums pa slimību veidiem
Rīgā 1918.–1920. gadā

Deaths (epidemic diseases) by type of disease in Riga, 1918–1920⁷⁶

1920. gadā Rīgā bija apmēram 200 000 iedzīvotāju⁷⁷ (nav datu par iedzīvotāju skaitu 1918. un 1919. gadā, tādēļ aprēķinos lietoti 1920. gada dati). No tiem 1918.–1920. gadā ar gripu slimoja 4010 un mira 769 cilvēki (neskaitot pacientus kara medicīnas iestādēs). Tas ļauj aprēķināt, ka Rīgā šajā laikā apmēram 19% gripas slimnieku nomira. Ņemot vērā, ka kara apstākļos daudzi gadījumi netika reģistrēti, patiesais mirstības rādītājs ir krietni augstāks.

Arī kara medicīnas iestādēs ar gripu mirušo pacientu skaits bija augsts. Kara slimnīcā Rīgā, kurā ārstējās karavīri no visas Latvijas Pagaidu valdības kontrolētās teritorijas, 1919. decembrī nomira 37 cilvēki, to skaitā no gripas un pneimonijas – 20; tātad mirstība proporcionāli bija mazāka ievainoto vidū nekā gripas slimnieku vidū; tas karadarbības apstākļos raksturo gripas plašo

⁷⁶ Turpat.

⁷⁷ Turpat, 78., 82.–83. lpp.

izplatību.⁷⁸ No 1920. gada janvāra līdz aprīlim slimnīcā gandrīz 70 cilvēku mira no infekcijas slimībām, pārsvarā gripas un tīfa.⁷⁹ Daudzi karavīri mira arī no slimībām, kas saistītas ar elpceļiem – pneimonijas, tuberkulozes, plaušu plēves slimībām.⁸⁰ Liegai daļai mirušo šīs slimības bija tieši gripas komplikāciju sekas.

Cik liela mirstība no gripas bija Liepājā, pateikt nav iespējams, bet zināms, ka vienā no Liepājas kapsētām – Vecajos kapos apglabāti vismaz 32 gripas vai tās komplikāciju upuri.⁸¹ Secinājumus var izdarīt arī no atsevišķiem dokumentiem, piemēram, A. Mežciems norādīja, ka Liepājā liela gripas slimnieku grupa bija karavīri un mirstības koeficients bija augsts: “Liels skaitlis slimnieku nāca no karavīru stāžas. Trāpījās, ka ved [...] 6 slimos uz lazareti, un ceļā viens jau nomirst. Decembrī vien mira lazaretē ap 200 cilvēki. 1920. gadā janvārī jau mirušo skaits sasniedza 250.”⁸² Nav ziņu, cik no mirušajiem bija slimojuši ar gripu vai tās izraisītām komplikācijām.

SECINĀJUMI

Pirmā pasaules kara un Latvijas Neatkarības kara laikā epidēmiju izraisošām slimībām bija pateicīga izplatības augsne, jo pārtikas un pirmās nepieciešamības preču trūkums veicināja imūnsistēmas novājināšanos, bet dezinfekcijas un farmācijas līdzekļu trūkums mazināja iespēju veiksmīgi cīnīties ar slimībām. Ārstu trūkums un nodarbinātība militārajā jomā pasliktināja civiliedzīvotāju veselības aprūpi, jo daļai iedzīvotāju, īpaši lauku rajonos, nebija iespējas saņemt profesionālu veselības aprūpi. Kara situācija bija cieši saistīta ar slimību strauju izplatību, jo bēgļu un karavīru dzīves apstākļi un pārvietošanās veicināja slimību izplatīšanos plašos reģionos.

⁷⁸ LNA-LVVA, 1472-1-752, 25. lp.

⁷⁹ LNA-LVVA, 1472-1-197, 1.-10. lp.

⁸⁰ LNA-LVVA, 1472-1-752, 25.-27. lp.

⁸¹ Dejus 2019, 175.

⁸² Aleksandra Mežciema atmiņas. MVM, 17344/Rp-6247, 102/12.

Spāņu gripas ienākšanas veidu Latvijā nav iespējams noteikt, jo tās teritorija bija sadalīta starp dažādām varām un netika veikta vienota saslimušo uzskaitē. Gripa Latvijā nokļuva pa vairākiem *ceļiem*, jo šajā laikā notika milzīga cilvēku kustība – karagūstekņu un bēgļu atgriešanās, bruņoto spēku un civiliedzīvotāju pārvietošanās. Gripa Latvijā *ienāca*, vēlākais, 1918. gada vasarā, jo šajā laikā izplatījās pirmās ziņas par saslimšanas gadījumiem.

Gripa Latvijas teritorijā nebija izplatīta vienmērīgi; tās lielākā intensitāte, piemēram, Rīgā bija 1918. gadā, bet Liepājā – 1919. gadā. Rīgā mirstība 1918.–1920. gadā no gripas bija ļoti augsta – pēc oficiālajiem datiem, gandrīz katrs piektais civiliedzīvotājs Rīgā, kurš saslima ar gripu, nomira. Saslimušo un mirušo skaits Rīgā ir daudz augstāks, jo šajos datos nav iekļauti militārās medicīnas iestādēs esošie pacienti un daudzi saslimušie nesaņēma profesionālu palīdzību – līdz ar to netika arī reģistrēti. Liepājā gripa cieši saistāma ar militāro jomu, jo, neskaitot bēgļus, kuri atgriezās dzimtenē, daudzi saslimušie bija karagūstekņi un karavīri.

Gripa bija tikai viena no plaši izplatītajām slimībām 1918.–1920. gadā, tādēļ varēja būt gadījumi, ka viens cilvēks šajā laikā pārslimoja vairākas slimības vai arī pirms gripas jau bija pārslimojis citu slimību, kas varēja negatīvi ietekmēt viņa organisma spēju cīnīties ar vīrusu. 1919. gads epidēmisko slimību izplatības ziņā bija smagākais kara gads, jo Latvijā paralēli gripai uzliesmoja vairākas citas epidēmiskās slimības.

Presei bija būtiska loma sabiedrības izglītošanā par veselības jautājumiem, jo farmācijas līdzekļu un ārstu trūkuma dēļ ārstēšanās no gripas lielākoties notika ar tautas metodēm, par kurām daudz rakstīja presē. Tikai neliela daļa pacientu ārstējās medicīnas iestādēs, jo daudziem iedzīvotājiem tās nebija pieejamas vai, izplatītās pūšļošanas dēļ, bija aizspriedumi pret ārstiem vai medicīnu.

Dažādu iemeslu dēļ statistikas dati par daudziem saslimušajiem nav saglabājušies vai netika vākti, tādēļ pacientiem nebija

iespējas *tikt uzskaitītiem*, līdz ar to pētījumā publicētie skaitļi ir tikai aisberga redzamā daļa, un saslimušo skaits bija daudz lielāks. Slimība Latvijā izplatījās strauji, bet nevienmērīgi, bieži noritēja ar komplikācijām un bija ar lielu mirstības koeficientu. Spāņu gripa Latvijā plosījās apmēram divus gadus – pirmos gadījumus reģistrēja 1918. gada vasarā, saslimstības rādītāji sasniedza kulmināciju 1918. gada rudenī, 1919. gadā tā bija plaši izplatīta, bet 1920. gadu var uzskatīt par gripas noslēguma laiku.

BIBLIOGRĀFIJA/BIBLIOGRAPHY

Avoti/Primary sources

- Aleksandra Mežciema atmiņas. *Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs (MVM)*, 17344/Rp-6247, 102/12.
- Amerikas Sarkanā Krusta vēstule Liepājas pilsētas slimnīcai par sanitārā automobiļa nodošanu slimnīcai, Liepāja, 04.03.1920. *Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LNA-LVVA)*, 2225-1-32, 5. lp.
- Bulmerinks, Ernests, Handraks, H. (1932). *Rīgas iedzīvotāju dabīgā kustība, 1911-1930*. Rīga: Valters un Rapa.
- Latvijas armijas 1. Sanitārais vilciens. *LNA-LVVA*, 3596; 3413-1-67, 95. lp.
- Liepājas pilsētas slimnīcas komisijas sēdes protokols, Liepāja, 20.02.1919. *LNA-LVVA*, 2225-1-6, 25.-28. lp.
- Liepājas pilsētas slimnīcas komisijas sēdes protokols, Liepāja, 28.02.1919. *LNA-LVVA*, 2225-1-6, 29.-30. lp.
- Liepājas pilsētas slimnīcas komisijas sēžu protokoli, 08.08.1919.-29.11.1922. *LNA-LVVA*, 2225-1-1.
- Liepājas pilsētas slimnīcas pacientu reģistrācijas grāmata. *LNA-LVVA*, 2225-1-673.
- Liepājas pilsētas slimnīcas Pagaidu padomes rīkojums ārstam Ernestam Ekšteīnam, Liepāja, 27.12.1918. *LNA-LVVA*, 2225-1-28, 5. lp.
- Liepājas pilsētas slimnīcas Pilsētas komisijas sēžu protokoli, 20.08.1916.-18.07.1919. *LNA-LVVA*, 2225-1-6.
- LNA-LVVA*, 1472-1-197, 1.-10. lp.
- LNA-LVVA*, 1472-1-752, 25., 27. lp.
- LNA-LVVA*, 3413-1-67, 95. lp.

LNA-LVVA, 6033-1-285, 1.–2. lp.

No ārstiem un slimnīcām paziņotie saslimšanas un miršanas gadījumi, sakārtoti pēc minētās lipīgās slimības un milicijas rajona, 1917–1920. LNA-LVVA, 3076-1-242, 15., 76., 78. lp.

Rīgas pilsētas Sanitārās komisijas apkārtraksts, 28.02.1915. LNA-LVVA, 2779-2-25, 40. lp.

Rīgas pilsētas Sanitārās komisijas dati par epidēmiskām slimībām Rīgā, 1913–1916. LNA-LVVA, 2779-2-27, 309. lp.; 2779-2-26, 39., 292. lp.; 2779-2-25, 57. lp.

Rīgas pilsētas Statistiskā biroja dati par epidēmiskām slimībām Rīgā, 1917–1920. LNA-LVVA, 3076-1-242, 15., 76., 78. lp.

Sarakste ar Amerikas Sarkanā Krusta Liepājas nodaļu, 1920–1921. LNA-LVVA, 2225-1-32.

Sarakste par karagūstekņu slimnīcas ierīkošanu, 24.12.1918.–09.04.1920. LNA-LVVA, 2225-1-28.

Saraksts par slimībām un kaitēm, kas atsvabina no karaklausības vai ierindo aizmugures gaitās. *Valdības Vēstnesis*, Nr. 46, 25.09.1919., 1.–2. lpp.

Zasedanie predstavitelei Sanitarnoi i Vol'nicnoi Kommisii, 31.03.1915. LNA-LVVA, 2779-2-25, 89.–90. lp.

Ziņojums Liepājas pilsētas pagaidu padomei, Liepāja, 08.01.1919. LNA-LVVA, 2225-1-28, 24. lp.

Prese/Press

Ar lipīgām slimībām sasirguši. *Baltijas Ziņas*, Nr. 148, 24.10.1918.

Ar lipīgām slimībām. *Baltijas Ziņas*, Nr. 143, 18.10.1918.

Ar lipīgām slimībām. *Baltijas Ziņas*, Nr. 179, 30.11.2018.

Ārstniecība: Padomi pret gripas slimību. *Līdums*, Nr. 205, 03.11.1918.

Fridrihsons, Sergejs (1929). Influenca–gripa. *Nākotnes Spēks*, Nr. 2, 73.–79. lpp.

Gripas ārstēšana (beigas). *Baltijas Ziņas*, Nr. 164, 13.11.1918.

Gripas ārstēšana. *Baltijas Ziņas*, Nr. 163, 12.11.1918.

Jauna gripas slimnieku nodaļa. *Kurzemes Vārds*, Nr. 21, 21.12.1918.

Kuldīga. *Līdums*, Nr. 210, 09.11.1918.

- Laikraksti Rīgā. *Baltijas Ziņas*, Nr. 5, 30.05.1919.
- Māksla un gripa. *Baltijas Ziņas*, Nr. 142, 17.10.1918.
- Padomi pret spāniešu slimību. *Lidums*, Nr. 205, 03.11.1918.
- Saslimšana ar gripu. *Baltijas Ziņas*, Nr. 162, 11.11.1918.
- Saslimšanas gadījumi ar gripu (spāniešu influenci). *Baltijas Vēstnesis*, Nr. 2, 15.11.1918.
- Saslimšanas gadījumi ar gripu un plaušu karsoni. *Baltijas Ziņas*, Nr. 157, 05.11.1918.
- Saslimšanas gadījumi ar gripu un plaušu karsoni. *Lidums*, Nr. 209, 08.11.1918.
- Sērgas Krievijā. *Latvijas Kareivis*, Nr. 7, 15.02.1920.
- “Spāniešu” slimība (gripa). *Lidums*, Nr. 190, 16.10.1918.
- Spāniešu slimības (gripas) lietā. *Baltijas Ziņas*, Nr. 151, 28.10.1918.
- Talsos parādījusies spāniešu slimība. *Krievijas Cīņa*, Nr. 116, 10.08.1918.
- Talsos. *Baltijas Ziņas*, Nr. 59, 11.07.1918.
- Vecpiebaldā spāniešu influence. *Baltijas Ziņas*, Nr. 157, 05.11.1918.

Literatūra/Secondary sources

- Alksnis, Jēkabs (1931). Nekrologs. Privātdocents Armīns Hilze. *Latvijas Ārstu Žurnāls*, Nr. 9/10, 330. lpp.
- Dejus, Sanita (2019). Neatkarības cīņu pēdas Liepājas Veco kapu grāmatā. No: *Liepāja Latvijas Neatkarības karā, 1918–1920*. Rīga: Jumava, 2019, 171.–179. lpp.
- Flecknoe, Daniel, Wakefield, Benjamin Charles, Simmons, Aidan (2018). Plagues & wars: the “Spanish Flu” pandemic as a lesson from history. *Medicine, Conflict and Survival*, Vol. 34 (2), pp. 61–68.
- Harison, Mark (2008). *Disease and the Modern World: 1500 to the Present Day*. Cambridge: Polity Press.
- Jēkabsons, Ēriks (2018). *Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības 1918.–1922. gadā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
- Jēkabsons, Ēriks (2020). Dizentērijas epidēmija Latvijā: ieskats Neatkarības kara vēsturē 1920. gadā. Pieejams: <https://lvportals.lv/norises/315032-dizenterijas-epidemija-latvija-ieskats-neatkaribas-kara-vesture-1920-gada-2020> (skatīts 15.11.2020.).

- Jēkabsons, Ēriks (atb. red.) (2021). *Karš un sabiedrība Latvijā 1914–1920*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Opdycke, Sandra (2014). *The Flu Epidemic of 1918: America's Experience in the Global Health Crisis*. New York: Routledge.
- Sprūde, Viesturs (2020). Gripu ievazājuši vācieši. Pieejams: <https://www.la.lv/gripu-ievazajusi-vaciesi> (skatīts 16.07.2020.).
- Vētra, Mariss (1991). *Div' dūjiņas*. Rīga: Artava.
- Viksna, Arnis (1974). *Veselības aizsardzības sākumi Padomju Latvijā, 1917–1919*. Rīga: Zinātne.

Uzziņu literatūra/Reference Literature

- 1918 Pandemic (H1N1 virus). Pieejams: <https://www.cdc.gov/flu/pandemic-resources/1918-pandemic-h1n1.html> (skatīts 19.08.2019.).
- Gripa. Pieejams: <https://www.neslimo.lv/pme/?name=gripa> (skatīts 23.11.2020.).
- The Influenza Pandemic of 1918. Pieejams: <https://web.stanford.edu/group/virus/uda/> (skatīts 16.08.2019.).

THE COURSE OF THE 1918–1920 INFLUENZA PANDEMIC IN LATVIA

Inna Gīle

Mg. hist., independent researcher.

Research interests: history of military medicine.

The aim of this article is to research the course of the 1918–1920 influenza (Spanish flu) pandemic in Latvia in order to understand the extent to which this global pandemic affected the territory of Latvia. The spread of influenza coincided with the Latvian War of Independence (1918–1920), which further aggravated the situation. This study also examines the general sanitary situation in Latvia during the war in order to understand the conditions under which the influenza spread. Attention is paid to the arrival of influenza in Latvia, the first registered cases, spread, control, and preventive measures, etc.

Key words: pandemic flu, Spanish flu, Latvian War of Independence, 1918–1919 in Latvia.

Summary

In Latvia, the spread of the Spanish flu coincided with the Latvian War of Independence (1918–1920); at that time there were several ruling powers and several armies occupying the territory of Latvia, there were no unified patient records or no records at all. Research of the Spanish flu is hampered by a number of factors: there are no preserved documents on the spread of the influenza, documentation was inadequate, sources are fragmented, and other epidemics flared up simultaneously with the influenza, etc.

Although prior to the First World War, the medical sector in the Baltic provinces was better developed than in the rest of the Russian Empire, it was still inadequate; furthermore, during the war there was a shortage of food and basic necessities, medical staff and pharmaceuticals. The migration of refugees, the return of refugees to Latvia, including the return of prisoners of war, contributed to the spread of various infectious diseases, and in 1919, simultaneously with the Soviet terror in Riga, the Spanish flu pandemic and military conflict, the people of Latvia experienced an outbreak of four other infectious diseases: smallpox, abdominal typhus, dysentery, and epidemic typhus. These diseases were especially prevalent in the territories under the Soviet rule; therefore, when the Soviet forces retreated to the east of Latvia, at the end of May 1919, there was a large outbreak of typhus and dysentery in Latgale. When the operation to liberate Latgale at the beginning of 1920 started, these diseases began to spread rapidly within Latvia.

The press reported on the first cases of influenza in Latvia in the summer of 1918. The flu spread rapidly, often with complications, and had a high mortality rate. It is not clear exactly how the flu arrived in Latvia; most likely it happened almost simultaneously via several routes – with the return of refugees and prisoners of war to their homeland or the return of civilians to Latvia. Due to the spread of influenza in various parts of Latvia, schools were closed, and cultural events were cancelled. There was no cure for the flu during the War of Independence, so the press circulated articles on treating the disease at home with herbal teas and other folk remedies. The main advice on how to prevent infection was to avoid contact with influenza patients, as well as to avoid public events and crowded places.

The influenza outbreak in Riga was at its peak in the autumn of 1918 and in the first half of 1919. In 1918–1920, a total of 4010 cases and 769 deaths were registered in Riga (excluding military medical institutions). Spanish flu raged in Latvia for about two years, the last cases of influenza were recorded in 1920.

Raksts sagatavots LZP finansētā projekta Nr. lzp–2018/2–0147 “Karš un sabiedrība Latvijā 1914.–1921. gadā” ietvaros.

Saņemts/Submitted 07.12.2020.

© 2022 Inna Gile.

Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā

saskaņā ar Creative Commons

Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 Starptautisko
licenci (CC BY-NC 4.0)

This is an open access article licensed

under the Creative Commons Attribution 4.0

International License (CC BY-NC 4.0)

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

OBSERVING AND PERFORMING MALE SAME-SEX DESIRE: APPROPRIATION OF PUBLIC SPACE IN LATVIA DURING THE SECOND WORLD WAR AND LATE STALINISM (1940–1953)

Ineta Lipša

Dr. hist., Institute of Literature, Folklore, and Art, University of Latvia, acting senior researcher.

Research interests: social history of the 20th century, history of sexuality and social control.

The article focuses on male same-sex subculture in public space in Riga during the Second World War and late Stalinism. It analyses the performance of same-sex desire through which the public space was appropriated for male same-sex purposes. The article argues that during the period under discussion, same-sex loving men, who socialised in Riga, perceived themselves as recognisable and positive agents in urban life, thus creating the vibrant male same-sex subculture of the public sex culture. The key source of the article is a diary, whose author both observed his contemporaries performing same-sex desire in public space and practiced it himself.

Key words: homosexuality, performativity, Soviet Latvia, Second World War, late Stalinism.

In the increasing range of studies on the role of space in sexual sociality, space is perceived as a symbolic tool to map the socially sexual variation or as a cultural or historical artefact, for example, as a safe shelter for non-conformist sexual sociation.¹ With the help of the means of gender performativity same-sex desiring people continued to subvert the Soviet system, same as

---

¹ Green, Follert, et al. 2010, 7.

they had done in the 19th – early 20th century with regard to the system in the Russian Empire and in the 1920s–1930s with regard to the Republic of Latvia.² Consequently, male same-sex subculture maintained certain practices of performing desire, which were understood by those who belonged to the subculture, while the rest – those who were not involved – mostly did not notice the obvious. New York’s same-sex loving men subculture was characterised by double life and camp epistemology, as argued by historian George Chauncey.³ Similarly, the homosexual subjectivities of the late Soviet period were characterised by shared laughter, language, and solidarity, as well as the internalisation of self-censorship as constituting “secrecy ethos” that historian Arthur Clech names as “specifically Soviet”.⁴ The same features in fact also characterised Latvian male queer subjectivities before the Soviet occupation and during the Second World War and late Stalinism.⁵

For “cruising and socialising”, same-sex loving men used various popular centrally located urban sites, which originally had not been intended for sex. However, after they were appropriated by the subculture, they functioned like the Pleshka in Moscow.⁶ In male same-sex public sex subculture, “cottaging” and the sexual culture of the park (“the bushes”) were important practices. These practices were observed in the early 20th century (until the 1940s) in New York, London, Toronto, and other cities. During the Second World War, they were especially broadly spread in London.⁷ Studies by anthropologists and

² Healey 2001, 144–173; Lipša 2014, 66–71, 247–275.

³ Chauncey 1994, 179–205, 271–299.

⁴ Clech 2018, 29.

⁵ Lipša 2021, 415–442.

⁶ Healey 1999, 38–60; Essig 1999, 87–89; Schluter 2002, 89–94; Fiks 2013; Healey 2014, 95–117; 100–106; Clech 2017; 91–110; Healey 2018, 99–100; Aripova 2020, 102–105.

⁷ Vickers 2010, 58–73; Maynard 1994, 207–242; Chauncey, 1994; Houlbrook 2005, 133–156; Sibalís 1999, 15–23.

sociologists show how individuals implemented in real life the “rights to the city” formulated by sociologist Henri Lefebvre (and had easily accessible, quick sex without social consequences).⁸ Namely, if the existing commercial and cultural infrastructures do not provide a space for the needs of queers, they redefine the existing public spaces. Thus, they preserve their agency, appropriating the public places as spaces for the acquisition of same-sex encounters, transforming the city into a centre of sexually alternative behaviour. Recent studies on the relevant aspects in Riga in the late socialism show that there, too, queers subverted the existing social order and replaced it with an alternative order, constructing private networks to gather and speak about their sexuality and adapting various private and public visibility strategies.⁹

The experiences of the public sex subcultures in Soviet Latvia have not been studied due to the lack of historical sources. However, the task of a social historian is to identify places and activities, which so far have been abstracted in historiography and public discourses of the time as dark and marginal, and to construct the experiences of the insiders.¹⁰ Thus, diary as a historical source became necessary, as literature on the studies of Soviet subjectivities demonstrates. First, researchers were interested in examining how in the 1920s and 1930s the Soviet Union implemented its ideological project of creating “New Soviet Person”. Anna Krylova and Jochen Helbeck focused their research on the first generation of Soviet subjects in Russia in that period.¹¹ At that time, many residents tried to transform themselves into “New Soviet Person” by “speaking Bolshevik” and internalising the Soviet ideology and its values by constructing

---

⁸ Lopes 2020, 13–29; Green, Follert, et al. 2010, 7–27; Flowers, Marriott, et al. 2000, 75.

⁹ Aripova 2020, 101.

¹⁰ Mayne 2000, 252.

¹¹ Krylova 2002, 243–263; Hellbeck 2006; Krylova 2007, 101–121.

themselves in their diaries.¹² Rustam Alexander recently has added a new aspect to the Soviet project of creating a “New Soviet Person”, suggesting that the eradication of homosexuality was also part of this project, “discussed mostly behind closed doors”.¹³

Researchers have conceptualised Stalinist subject and the Soviet person with the “Soviet man” category, thus juxtaposing the “autonomous” liberal self to its constituent other.¹⁴ However, there were innumerable variations between these opposite models of subjectivities. As Dan Healey notes, “many had a ‘revolution on their mind’ and explored the revolution’s meaning for themselves in their journals, but numerous others refused to ‘speak Bolshevik.’”¹⁵ He makes a point that “no collection of diaries written by particular types of citizens could reflect the broad swathe of responses to life in the USSR.”¹⁶ To trace the diversity of these experiences, Russian social and cultural anthropologist Natalya Kozlova has applied the inside-out interpretative approach.¹⁷ She has characterised her methodology as reading human documents. Through writing letters, diaries, and other life-writing documents, individuals sought to localise themselves in the network of social relations and discursive practices offered by the system, thus engaging in the construction of social identities.¹⁸ The realities of this network, reflected in life-writing documents, involved a polyphony of voices worth of study. Rustam Alexander has demonstrated it by examining the autobiography of Pavel Krotov, written in the late 1970s while undergoing treatment for homosexuality in Gorky under

¹² On the diary as a source in Soviet history see: Healey 2020, 196–211.

¹³ Alexander 2021, 5. On Soviet legal discussions about decriminalization of homosexuality, see: Alexander 2019, 1–28.

¹⁴ Sharafutdinova 2019, 174.

¹⁵ Healey 2020, 196.

¹⁶ *Ibid.*, 207.

¹⁷ Kozlova 2005.

¹⁸ Sharafutdinova 2019, 185.

psychiatrist-sexopathologist Yan Goland.¹⁹ Arthur Clech, in turn, studying in-depth interviews, gives a vivid scene of the connection between the outing of male homosexuals in public spaces and the culture of suspicion-fearing informants of police in towns of Soviet Georgia in the 1970s and 1980s.²⁰ Diaries are an essential historical source to explore male same-sex subcultures in the Soviet Union after the Second World War. However, it is only recently that scholars have started to use it in research to understand the subjectivities of homosexuals. Historian Dan Healey has written pioneering studies in the field.²¹ He has examined the diary written in 1955 and 1956 by Soviet singer Vadim Kozin (1903–1994), convicted of homosexuality, who served his sentence in the Gulag. Healey has brilliantly used the approach of recognising complex and multiple voices in his analysis of Kozin's diary. I will apply the method as the interpretive lenses in my reading of Kaspars Aleksandrs Irbe (1906–1996), a resident of Jūrmala, a seaside resort town near Riga²² which serves as a primary historical source for my article.

IRBE'S DIARY AND SELF-CENSORSHIP

In Latvia, the process of self-fashioning into the “New Soviet Person” through “speaking Bolshevik” and internalising the Soviet ideology and its values mostly could happen during the post war Stalinism in the late 1940s–1950s: during the Second World War, the Soviet occupation regime established in 1940 was replaced by the Nazi rule (1941–1945). Thus, the imposition of the Soviet rule resumed in Latvia after the war. For this purpose, the Soviet Union sent tens of thousands of functionaries of

---

¹⁹ Alexander 2021, 391–414.

²⁰ Clech 2021, 367–390.

²¹ Healey 2020, 203–207; Healey 2018, 73–89.

²² Irbe. *Dienasgrāmata* [Diaries of Kaspars Irbe] (henceforth, only the date of the entry will be given.)

different ethnic origins to Latvia,²³ among them, most likely those who had forged themselves as “Soviet people” in the way Helbeck described. Now the locals had the opportunity of following their example. Kaspars Aleksandrs Irbe also tried to do so in the first months of the Soviet occupation.

The earliest surviving entry of his diary is dated 24 February 1927. It was followed by twelve entries in 1928 and six entries in 1929. His writings from the late 1935 up to the late 1938 and from the beginning of 1940 have survived in a more significant number (34 entries). Regular records have been preserved starting from 1 June 1940. Thus, Irbe’s diary, written regularly for 56 years, from 1940 to 1996 and filling 72 volumes,²⁴ becomes of particular importance, as it documents his life through the whole era of the Latvian SSR and beyond.²⁵

During the entire Soviet era, Irbe lived alone in his private house in Dubulti district of Jūrmala inherited from his parents and had a legal so-called out-of-office income: in summers he let rooms. He did not establish his own family. Thus, he was free from both the disciplinary power of relatives and family and the watchful eyes of neighbours.

Irbe prioritised his romantic adventures over work and chose his jobs accordingly. He did not work for pay in 1940, when the Soviet Union occupied Latvia. He did not work during the Nazi occupation (1941–1944) either but made a living from what he earned on the black market and by transcribing books in Braille on behalf of the Institute for the Blind. Irbe worked as the bailiff at Jūrmala People’s Court from the summer of 1945 to 1948 and at the People’s Courts in Riga from 1952 to 1956 and from 1961

²³ On Sovietisation see: Bleiere 2018, 593–629.

²⁴ During the Stalinist era, the most significant chronological lacuna in the diary is the absent volume from August to December 1949. There were also months with no entries at all, for example, April 1941, February, March, and May 1951, as well as March and May 1952, April and June 1953. Starting from 1955, he wrote his diary every month.

²⁵ More details on diary see: Lipša 2021.

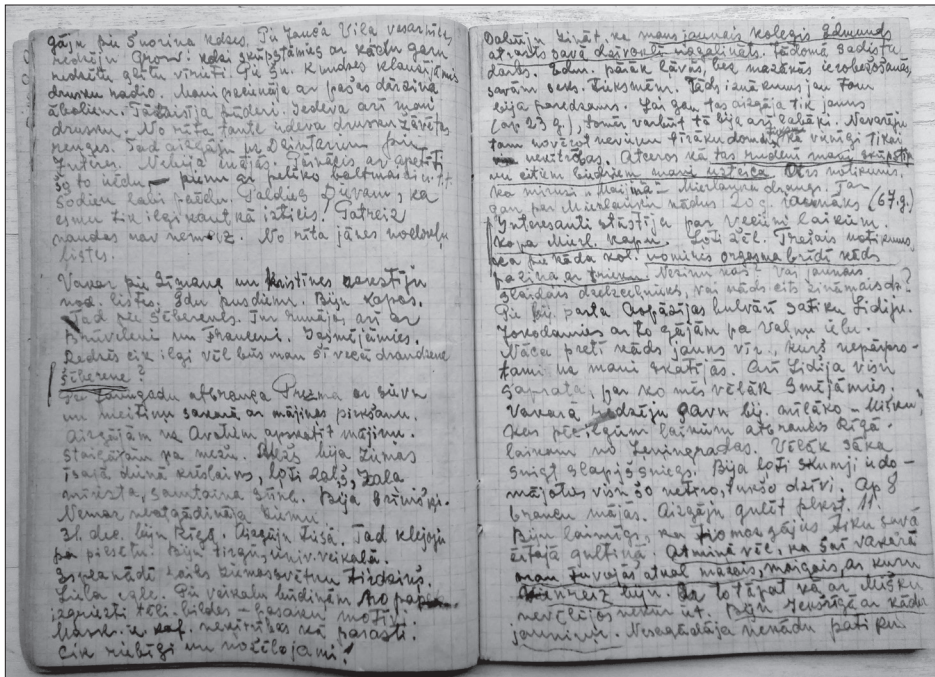

Fig. 1. The 30 June 1951 entry in Irbe's diary

1. att. 1951. gada 30. jūnija ieraksts Irbes dienasgrāmā

to 1968. In the late 1940s and 1950s, he worked only as much as to avoid the attention of authorities, which were combatting the so-called parasitic lifestyle. E.g., in 1957, 1958, and 1959, he worked only in summers— as a forest-guard in Jūrmala forest district so he could dedicate himself to voyeurism.

Irbe's formative years fell in the 1920s–1930s. He did not support the authoritarian regime created by the coup d'état in 1934 and rather favourably treated the Soviet occupation in 1940 because he hoped that the new rule would restore democracy. A few months after the Soviet occupation, in an effort to understand the ideology of the Soviet regime, Irbe read literature on dialectical materialism. He found the worldview it promoted acceptable. However, after the Second World War, his at-

Fig. 2. Kaspars Aleksandrs Irbe (1906–1996) in 1934

2. att. Kaspars Aleksandrs Irbe (1906–1996)
1934. gadā

titude towards the Soviets changed within a few months. In December 1944, he accepted a house manager position in Majori district of Jūrmala because this status exempted him from mobilisation in the Soviet army. In March 1945, as soon as the mobilisation threat ended, Irbe quit the job. During these months, Soviet soldiers seized and occupied townhouses owned by private individuals and stole their belongings. The Soviet rule turned the houses into offices of Soviet institutions or sold their belongings for personal profit. As a house manager, Irbe witnessed it all. Therefore, he deliberately avoided joining the Communist Party or having an administrative position.

Similarly, in Soviet Georgia, in the late 1980s, homosexual Shota F. abstained from becoming a member of the Communist Party and refused promotions because he believed it would attract attention to his private life.²⁶ In contrast, Irbe made his choice in the late Stalinism and his motivation was political: he wanted to avoid participating in the Sovietisation of the population.

During the Second World War and late Stalinism, Irbe wrote a diary only for private use. However, in the late 1960s, he started to think that his diary would be a valuable study material to a writer or a psychologist. His writing was shaped by the political realities of the Stalinist regime. His ideological self-censorship is more evident than his sexual self-censorship. It is only from an entry made in 1992 that the reader finds out that in the winter of 1948/1949, Irbe was hiding a friend in his house who was persecuted for political reasons.²⁷ He kept in mind the 1941 and 1949 repressions when Soviet authorities deported more than 57 thousand Latvian citizens to remote areas of the USSR. He lived in constant fear of deportation.

The late 1940s through the 1950s was the most intensive period in his same-sex affairs in the culture of public sex. Nevertheless, the idea of being found out or prosecuted for sodomy was never his concern in his written self-reflection (similarly, as Clech writes, Shota F. did not directly fear the application of anti-sodomy articles²⁸). Instead, he considered his ownership of real estate as the main cause of such danger. In the late 1960s, Irbe began noting in his diary that he was keeping silent about many things that he had observed in order to avoid potential repressions from the Committee for State Security (KGB).²⁹ He writes: "I would have liked to present an accurate picture of the

---

²⁶ Clech 2021, 372, 376.

²⁷ 21.10.1992.

²⁸ Clech 2021, 385.

²⁹ 03.04.1968.

past times; however, I am writing very carefully, cautiously, passing over in silence many things.”³⁰ By this he meant his views on the realities caused by the Soviet policies on migration, ethnic issues, and the Latvian language. However, from the 1960s, Irbe’s self-censorship regarding critical assessment of the regime started to soften. Now he began to describe events of the 1940s–1950s in more detail than he had back then; but only one such event is related to the male same-sex subculture of public sex. In the summer of 1945, a Red Army officer perceived Irbe’s refusal to engage in a sexual encounter with him as ideologically motivated (as a result of negative attitude from the part of the locals towards the new Soviet rule). Right after the incident, Irbe described it in his diary as follows:

“This evening, a brutal officer spoke to me near the Vesta Temple. [...] The brutal officer told me: “Moloden’kaia artistka! [Young actress!]” He wanted to come to my house and used filthy language.”³¹

In the 1940s, Irbe was cautious about what he wrote in his diary about his experience with an influential representative of the occupation power. In the mid-1990s, he finally revealed the Nazi versus Soviet ideological context hidden under the euphemism of “filthy language”:

“On my way to the train station, I sat down on the bench at the end of Rainis Boulevard opposite the [railway] station. [...] Many lonely men were sitting on the benches at the end of Rainis Boulevard. While I was sitting there, I saw a Russian army major of mighty bodybuilding with many medals on his chest. He examined the men who were sitting on the benches. Finally, he stopped opposite me and, without any introduction, asked: “Tu daesh v zhopu ebat’? Ia khochu ebat’!” [Do you give a butt-fuck? I want a butt-fuck!] I was shocked and got up to leave. I crossed the street to go to the station, but the major started to curse: “Fashistam ty

³⁰ 20.10.1969.

³¹ 29.06.1945.

dal, a sovetskomu ofitseru ne daesh!” [You gave the butt-fuck to fascists, but you don’t give the butt-fuck to a Soviet officer!], etc.”³²

The criminalisation of male homosexuality also necessitated self-censorship in written self-reflection. Irbe uses aliases and abbreviations of words and names when writing about his Queer self and events in the male same-sex subculture to make sure that only he alone could understand the respective details.³³ For example, he designates his homosexual acquaintances with “hms” and/or “colleagues”. Thus, his diary does not allow identifying other individuals from male same-sex subculture (with a few exceptions). Nevertheless, his description of his own and his counterparts’ activities in the subculture are surprisingly frank. Irbe’s self-censorship in regard to his observations of male same-sex subculture changed only a little over the whole Soviet period.

It seems that it was the Soviet anti-sodomy statute that contributed to Irbe’s choice to confine himself primarily to one-time casual same-sex encounters offered by the culture of public sex. Thus, he kept his sexual affairs anonymous. He never revealed his identity to his sex partners or invited them to his home. He did not have a regular partner. However, he longed for such a person, especially in the late 1940s and 1950s. In Irbe’s case such a strategy paid off. Although he lived in the male same-sex subculture of public sex for five decades, police never detained Irbe for performing his same-sex desires.

Irbe expressed contempt for men who realised their same-sex desires in public restrooms regarding them as uncultured individuals. However, he became a regular in the toilets himself. At the same time, Irbe’s disdain for men who engaged in the sexual culture of public toilets may have been an expression of

³² 29.01.1995.

³³ 11.08.1976.

his attitude towards the fact that, by criminalising same-sex relationships, the authorities forced same-sex desiring men to confine their relations to encounters in toilets. In this sense, the sexual subculture of toilets probably carried an enforced character. Similarly, some other queer men in different periods were disgusted by the observed culture of public sex in toilets. Russian engineer Pavel Krotov felt that way about Moscow's homosexual subculture in the 1970s, and Georgian physician Shota F. about that of Tbilisi in the late 1980s.³⁴ However, as Arthur Clech shows, Shota F. avoided the sexual culture of toilets not only because of the sense of superiority stemming from his belonging to the intellectual circles and the notion of how he should behave as a representative of those circles. His second concern was that the visibility of cruising and engaging in the sexual culture practiced in public toilets could threaten its agents' safety and put them at risk of being made police informants.³⁵ Irbe had never faced such risk.

Irbe's observations allow us to trace the construction of the queer subculture in Soviet Latvia. His main focus of interest was sexuality. Thus, he documented the events, texts, and observations that he contextualised with sexuality.

CRUISING – FLIRTING – SELF-PRESENTATION

During the Second World War, the public sex culture was influenced by the dislocation of soldiers. Artist Tom of Finland also remembers how there were desiring hands on each corner in the darkened city of Helsinki during the war, pulling him in little sideways where he had public sex.³⁶ The war granted similar opportunities to British soldiers in London.³⁷ In Latvia,

³⁴ Alexander 2021, 408–409; Clech 2021, 377.

³⁵ Clech, 2021, 380–385.

³⁶ Arell, Mustola 2006, 20–23.

³⁷ Vickers 2010, 58–73.

during the Nazi occupation, sex was as easily available as it had been before. A Nazi soldier whom Irbe met in a park said that, “no such things were possible” in Germany while “here [in Latvia] soldiers are allowed to do everything”.³⁸ Namely, in Germany, the socialising of soldiers at the sites frequented by homosexuals would be penalised, whereas, in the general district of occupied Latvia, such behaviour was ignored. In 1942, Irbe, who knew by face the same-sex desiring men who had frequented the cruising sites before the war, remarked that there were “many unfamiliar faces because there’s a great movement in Riga now”.³⁹ He made a similar conclusion after the war in 1948, mentioning that few of the old acquaintances remained in the “current circles” because there were “a lot of ‘newcomers’”.⁴⁰ Thousands of newcomers from different regions of the Soviet Union continuously kept arriving in occupied Latvia. From 1946 to 1950, around 272 thousand newcomers settled in Latvia, mostly from Soviet Russia and Belarus. About 50 thousand of them had chosen Latvia as a place of residence when demobilising from the Red Army.⁴¹

The newcomers behaved in a reserved manner until they understood the specific local norms of the subculture. Irbe has noted only two situations when the newcomers did not observe these rules. In both cases high-ranking Red Army officers were involved.

The first case was the already mentioned event in the summer of 1945 when a Soviet officer addressed Irbe near the temple of Vesta in obscene, dirty language, voicing his sexual desires directly and loudly and thus ignoring the norms accepted in the subculture. In contrast, a representative of the local subculture would have expressed his wishes in the language

³⁸ 04.06.1944.

³⁹ 24.06.1942.

⁴⁰ 22.08.1948; 03.09.1948.

⁴¹ Eglīte, Mežs 2002, 417.

of facial expressions, gestures, and body movements. This case perhaps demonstrated a typical behaviour of high-ranking Soviet officers during the Second World War.

The second case, in turn, suggests that overtime officers, too, had to adapt to the codes of the local subculture. In 1946, some still lacked patience to follow these codes. Irbe was sitting on a bench in a park in the city centre (Vērmanis's Park) on a September evening. An officer sat down next to him "after some walking and looking".⁴² Irbe hesitated to start a conversation; after some time, the officer grew angry, threw away his cigarette and left (yet he did it without verbal articulation), whereas Irbe regretted his hesitation.

Irbe always associated cruising with flirting. He explained it as a "language of eyes", adding that he knew how to use it very well.⁴³ Exchange of glances between same-sex desiring men were an essential indicator of interaction, a manifestation of togetherness and connection. The potential partners recognised each other "by their appearance, glances, etc." and could "signal attention for unmistakable purposes" while passing by.⁴⁴

In Irbe's interpretation, "the language of eyes" involved one man consistently gazing at another one, sending him invitational signals. The addressee would reply without words with the help of a facial expression, winking, and walking away. The former man would follow him.

"He looked at me closely. He sent me invitational signals by his gaze. I returned his gaze. He followed me."⁴⁵

Places mentioned by Irbe were among the famous cruising sites in Riga. In the 1930s–1950s, one of the Latvian-language counterparts for "cruising" was "flirting" ("we went to flirt", "we

⁴² 03.09.1946.

⁴³ 13.09.1948.

⁴⁴ 02.08.1950.

⁴⁵ 13.04.1952.

started flirting”⁴⁶), the essence of which could also be worded differently, e.g., “I went out looking for adventures”, “he stared closely and relentlessly because he wanted to get acquainted”⁴⁷. Such behaviour suggests that those involved in same-sex loving men subculture had knowledge of its codes and tactics. Irbe did not use any specific Latvian counterpart for the English term “camp”, an informal version of “ostentatiously and extravagantly effeminate” man, as well as a man “deliberately exaggerated and theatrical in style”.⁴⁸ In 1964, Susan Sontag suggested that the camp’s essence is its love of artifice and exaggeration; the camp is “something of a private code, a badge of identity even, among small urban cliques”.⁴⁹ She argued that “[t]o perceive camp in objects and persons is to understand Being-as-Playing-a-Role. It is the farthest extension, in sensibility, of the metaphor of life as theatre”.⁵⁰ Historian Georg Chauncey has brilliantly historicised camp practice in New York’s male same-sex subculture from the 1890s to the 1940s as both a cultural style and a cultural strategy that helped homosexuals understand the social categories of gender and sexuality and served to exclude them, respond to them, and undermine them.⁵¹ Referring to anthropologist Esther Newton’s study of female impersonators in the 1960s, he recalls that camp was a style of interaction and display that used irony, inconsistency, theatricalism, and humour to highlight that social convention is artificial. Camp manifested itself in any verbal game that challenged gender categories.⁵²

The subculture codes and self-identification described by Irbe were characteristic of the camp style. In the 1980s, Irbe explained in more detail that this style included the ability to

---

⁴⁶ 13.09.1948.

⁴⁷ 09.08.1948.

⁴⁸ Soanes 2001, 168.

⁴⁹ Sontag 1966, 191–202.

⁵⁰ *Ibid.*, 193.

⁵¹ Chauncey 1994, 290.

⁵² For recent treatment of camp see: Halberstam 2020.

negotiate in a “flirtatious, flattering, humorous way”.⁵³ He described it as a “theatrical style of speech-behaviour”, in which “everything is accompanied by [a certain] facial expression, gestures, etc.”⁵⁴ However, one’s facial expression is not exaggerated. The entire “performance” is marked by one’s efforts to imbue the process with “heightened naturalness, seriousness”.

The command of these skills served as a source of knowledge in cruising, the essence of which was based on the participant’s sexual interest but not always on his sexual identity.⁵⁵ The purpose of flirting was sexual intercourse, not relationship-building.

Before commencing flirting (cruising), same-sex loving men socialised within their community. To an outsider, this form of socialising could resemble performative self-presentation. On an evening in October 1950, this socialising evolved in the following way:

“After 7 o’clock, I arrived in Riga. I had an entertaining night. First, I had fun with my date – a young soldier. Then in Vērm. [ane’s] Park with my friends. It was a beautiful warm night. The yellow leaves of maples glistened in the electric light. We had a good time. A tipsy young guy stood in the pavilion. [...] We held each other’s hands and walked along the pavilion. Then I danced to entertain my friends. I joked with Čuru Lize [the Piss Liz] and Briļļu Dore [Dore with specs], who was with a young navy sailor. It is impossible to write about everything, but I will keep it in my memory. I felt very light, fit, funny – witty. Everyone laughed. Later I walked holding hands with Kuzņec. and joked. On Saturday evening near the opera, I met a gypsy colleague (Van), who passed by with two boys. He asked me why I was walking without a number etc. It is so nice to wander around in beautiful evenings and nights, along the boulevards, looking for adventures, meeting mates, observing many things, etc.”⁵⁶

⁵³ 14.03.1981.

⁵⁴ 21.12.1985.

⁵⁵ Lopes 2020, 22.

⁵⁶ 09.10.1950.

Joking was an essential element of the communication among same-sex loving men. Irbe mentions it in nearly all of his descriptions of the pastime activities in the cruising circles. E.g., he writes that “there were spicy conversations as it is common in our circles”⁵⁷.

In the cited episode, the men’s self-presentation created a fun atmosphere – bantering, witty jokes, frolicking, holding hands, dancing, chasing each other, “making a high ballet jump with one’s legs spread”⁵⁸, pretending to be prostitutes. These self-presentation practices are part of the tradition of shared laughter.

Gender performativity was critical in the communication among same-sex loving men. The remark “why are you walking without a number” that was addressed to Irbe was a hint about sex, drawing on an analogy with prostitutes, who in Latvia in the interwar period had to register themselves at a police station to receive a booklet of medical and sanitary control to be allowed to legally practice prostitution. Same-sex loving men were self-ironical and joked about the topic of prostitution using it as a kind of a pretext for discussing the sexuality of others, while in fact speaking about that of their own. In the autumn of 1940, Irbe described an episode in Vērmāne’s Park. A tipsy same-sex desiring man was sitting on a bench next to an ugly homosexual. Irbe sat down pretending to be a prostitute and asked for money. The drunk said: “What a handsome boy, but how spoilt.” The comment on immorality (on him being spoilt) insulted Irbe. He explained in the diary that he pretended to be a rather brutal person when imitating a prostitute because this was his usual style of bantering. “Brutal” in this situation means somebody who speaks directly about the issues of sex. He argued that he did not care what the others thought of such a behaviour and

---

⁵⁷ 06.09.1948.

⁵⁸ Idem.

that his “real personality should not be manifested to such people”.⁵⁹ Irbe perceived the drunk man’s remark not as a demonstration of irony typical for camping but as an earnest statement. It signalled that the author of the statement did not want to involve in camping or did not even understand the Being-as-Playing-a-Role played by Irbe. He was probably one of same-sex desiring men whose presence in the cruising was determined not by his sexual identity but rather by preference for same-sex erotic and sexual acts with men. He probably belonged to those same-sex desiring men who were ignorant of or consciously avoided camp style. Irbe, on the other hand, perceived cruising as a theatre performance, in which one should not reveal one’s real identity of a serious, intelligent, and culturally educated individual. Somehow it reveals that Irbe separated his sexuality from his actual personality, hinting at the double life he lived.

In this diary entry Irbe emphasises the performative situation, in which he embodied some imagined fictitious personality, because he did not want others to see his authentic subjectivity. In his diary Irbe mentions “girls”, “the street girls” (this is how prostitutes were casually called in pre-war Latvia), “sisters”. A group of young homosexuals self-ironically referred to themselves by these names, and Irbe identified himself with these homosexuals. They called another group “aunts”. Such use of irony, the application of the idiom of kinship, created a delicate balance between violating the customs of the dominant culture and reaffirming it.⁶⁰ They used women’s pronouns and nicknames, just like same-sex loving men in New York, Berlin, and elsewhere.⁶¹ In this role, Irbe had two nicknames – Cleopatra and Mermaid Sea Rose.⁶² In general, this indicates using a

⁵⁹ 01.10.1940.

⁶⁰ Chauncey 1994, 291.

⁶¹ *Ibid.*, 181, 286–187; Beachy 2014, 58.

⁶² Lipša 2021.

particular language specific to the group; this cultural strategy helped to maintain the sense of collective identity among the men in the group.⁶³

A few times during the first months of the Soviet occupation, Irbe transgressed gender, imitating a woman who wanted to meet men in the dusk of a summer evening at the seashore. Being cross-dressed as a woman, he accidentally met a prostitute he knew. Together, they walked and amused themselves at the unusual situation, flirting with men who did not recognise Irbe as a man.

“We both walked together through the peaceful night. She was very amused by the whole thing. I told a lot of jokes and joked around with men. I danced a few steps for one suitor with my skirt raised high and so on. It was wonderful.”⁶⁴

Before the Second World War, the locations where prostitutes offered sex coincided with the “cruising” (by same-sex loving men) and “flirting” sites.

An essential factor in the establishment of sexual encounters was one’s outer appearance. Irbe was convinced that it was because of his youthful and handsome looks that intelligent and elegant men wanted to spend time with him. However, he thought that the charisma and charm radiated by intelligence, culture, personality, and decent clothing⁶⁵ that was difficult to obtain in the Soviet system after the war, was also necessary. To create a specific image, the men used any means at their disposal. Irbe and several other homosexuals of his generation used flowers as tools to aestheticize their looks. Irbe used to carry a bouquet and wear a sad facial expression, thus intentionally constructing an image of a romantic. He writes that he went to Riga with a beautiful bouquet of dahlias. He looked

⁶³ Chauncey 1994, 289.

⁶⁴ 12.07.1940.

⁶⁵ 30.08.1948.

exquisite – fatigue made him serious and slightly sad; this emotional state made him look especially lovely.⁶⁶

The suffering caused by break-ups and separation from one's object of love had to be manifested in one's outer appearance. Besides, such a state had to look beautiful:

“After the break-up, I went to the boulevard, heavily suffering. [...] Tears were falling from my black lashes, and they looked beautiful in the mirror. However, despite it, I flirted with someone who followed me to the greenery of the opera. After that, I got on a train. I had a very hard time in the train. I went through extreme suffering; there were tears in my eyes.”⁶⁷

Irbe described these experiences in his diary creating in the reader associations with a staged performance.

George Chauncey has demonstrated in a study of New York's history of homosexuals from 1890 to 1940 that same-sex loving men described their situation not with a closet metaphor (which came into circulation only in the 1960s⁶⁸) but with that of camp and the epistemology of double life.⁶⁹ Steven Maynard argues that “[W]hile living a double life necessitated some of the secrecy and hiding we associate with the closet, for many men it did not mean the isolation and invisibility with which we also think of the closet.”⁷⁰ In Riga, during the interwar period, the Second World War, and post-war Stalinism, same-sex loving men did not isolate themselves and were seen in the public space. Thus, the closet concept did not define same-sex loving men community.

⁶⁶ 05.09.1950.

⁶⁷ 20.09.1948.

⁶⁸ Even in 1961, when the concept of the closet emerged, it was not meant to describe the space occupied by homosexuals (or described themselves as occupying them), but to refer to the space to which they had been expelled by heterosexual society. See: Dumančić 2014, 200.

⁶⁹ Maynard 1999, 71.

⁷⁰ Idem.

Same-sex erotic activities described by Irbe took place where the passers-by could not see them. However, during the Stalinism period, same-sex loving men also ventured such an expression of intimacy as walking hand in hand.⁷¹ In 1950, Irbe met his “blonde, handsome, long-term jerk-off” at dusk, and together they walked to the biggest shopping mall of Riga “hand in hand”.⁷² In the evening dusk, they dared to caress each other while sitting on the park bench – hug each other, fondle and press their faces against each other, stroking each other’s bodies as if by accident.⁷³ In the post-war Stalinism period, the park sexual subculture meant sexual encounter without commitment. However, it did not always provide “immediate sex” and “easy access”.⁷⁴

TEMPLES AND MAUSOLEUMS: SEXUAL CULTURE OF COTTAGING

In addition to parks, cottaging was also practiced in men’s public toilets. In relevant English-language literature, public restrooms are called “bogs” and “tea-rooms”, but sexual encounters in these places – “cottaging”. Two terms that referred to this spatialised sexual practice in Latvian were a “temple” and “mausoleum”. It was in the summer of 1941, a month after the Nazi occupation, that Irbe used the term “temple” for the first time. By this term he referred to the already mentioned public toilet (the temple of Vesta) next to the railway station⁷⁵. In 1941, the temple of Venus (in Vērmanes Park) became a cruising site⁷⁶, but in 1950, “mausoleum” was mentioned for the first time – it was a public toilet behind the Opera building in

⁷¹ 30.08.1948, 06.09.1948, 02.08.1950, 06.10.1950, 16.10.1951, 03.02.1952.

⁷² 05.06.1950.

⁷³ 06.09.1948.

⁷⁴ Flowers, Marriott et al. 2000, 75.

⁷⁵ 11.08.1945.

⁷⁶ 29.08.1941.

Krišjāņa Barona Street⁷⁷ (in 1946, Irbe referred to this toilet as a “Temple”⁷⁸).

Irbe sometimes poetised same-sex loving men’s erotic activities, writing, e.g., that he or someone else “sacrificed on the ‘altar of Venus’”.⁷⁹ He described same-sex sexual encounters, using proper nouns such as Cupid, Venus, Vesta⁸⁰ and referred to the bushes of Vērmāne’s Park, where usually oral sex took place, as the Cupid’s grove.⁸¹

Appropriation of mythological concepts for the queer subculture was characteristic also for other countries where homosexuality was illegal. British writer George Ives (1867–1950) in his journal in 122 volumes, which he kept for 64 years, made “a cultural reverence for Hellenic which Ives and other homosexual writers shared and deployed in their arguments for the legitimacy of homosexual relations”.⁸² For British painter Keith Vaughan (1912–1977), “the opportunity to associate oneself and one’s tastes with the homosocial heyday of ancient Greece and its rich intellectual and aesthetic legacy must have had great appeal”.⁸³ In 1864, the German lawyer Karl Heinrich Ulrichs (1825–1895), the pioneer of the movement of homosexuals’ rights, named same-sex loving men Uranians (Urning – in German) after Uranus, the Greek god of the heavens, “whose solitary parentage of Aphrodite, the goddess of Eros or sexual love, symbolised same-sex eroticism in Plato’s “Symposium””.⁸⁴ Historian Dan Healey has generalised that nostalgia for classical Athens was “a common sentiment in modern European male homosexual mentalities”.

⁷⁷ 01.08.1950.

⁷⁸ 10.08.1946.

⁷⁹ 18.09.1951.

⁸⁰ Lipša 2021.

⁸¹ 24.08.1946, 27.09.1946, 03.09.1946.

⁸² Cook, Matt 2006, 201.

⁸³ Belsey 2020, 48.

⁸⁴ Beachy 2014, 17–18, 103–104.

Consequently, the Latvian male same-sex subculture subverted the temple concept to refer to a location where “cottaging” took place; however, there was no specific term in Latvian that would serve as a counterpart for “cottaging”. The metaphor about sacrificing on the altar is self-ironical, it is part of the camp style and the tradition of shared laughter.

Irbe had mixed in the circles of same-sex loving men since 1935, but it was only in the autumn of 1940 (the third month of the Soviet occupation) that he discovered cottaging. He had heard stories about such things happening in Arkādijas Park, which was located further from the centre – on the other side of the Daugava River – and decided to check it himself.⁸⁵

Irbe was confident that in the first year of Soviet occupation (1940/1941), Arkādijas Park was the only place in Riga where there were holes in toilet partition walls as a feature of the cottaging subculture.⁸⁶ He was disgusted by what he saw there:

“I saw a disgusting scene yesterday. The toilet was full of perverts – they jerked themselves off, touched each other’s organs [rubbed their penises], etc. There was an unbearable stench in the air. It was so disgusting! I ridiculed them. Someone started cursing me.”⁸⁷

Irbe’s surprise about the discovery of this sexual subculture leads one to an assumption that drifting from one layer of the subculture to another and back again was not popular among same-sex loving men, i.e. there were those who practiced the park sexual culture, and those, who preferred cottaging, as was the case also, for example, in Toronto, Canada in the early 20th century.⁸⁸ Otherwise, in the course of the five years, Irbe would have heard of it.

---

⁸⁵ 15.09.1940.

⁸⁶ 15.05.1941.

⁸⁷ 03.11.1940.

⁸⁸ Maynard 1994, 209.

The dynamics of the cottaging subculture in a concrete site was also impacted by whether the toilet was functioning or closed. In the summer of 1945, Irbe anticipated that “liveliness will return [to Strēlnieku Park] because the temple has been reopened there”.⁸⁹ In September 1951, he noted that cottaging was not taking place there because the holes in the toilet partition walls that same-sex loving men had made were nailed over with boards.⁹⁰

The main feature of the cottaging sexual subculture was silence – functioning not as a barrier, but as something that gives agency.⁹¹ Avoidance of verbalisation demanded that this part of the men’s lives should remain strictly within the subculture. Anthropologist Maycon Lopes in his study on the meaning of silence in male same-sex encounters in public toilets draws the conclusion that same-sex loving men understood the interests of the entrant based on the criteria of temporality and attention.⁹² Slower than necessary movements in a stinking space signalled the entrant’s readiness to stay there longer. Still, active engagement of the gaze meant that the entrant had been involved in identifying the intentions of the men present. Gestures (for example, touching one’s crotch) were evidence of motivation.

The norms of sexual interaction in the toilet generally comply with the rules of behaviour in men’s restrooms, where visitors rarely share personal information and do not expect intimacy.⁹³ As a result, toilet sex is mostly silent. Communication takes place through looks, signals, and certain gestures.

Cottaging practices were determined by the architecture of the space – the arrangement of the toilet, design (the space

---

⁸⁹ 05.06.1945.

⁹⁰ 27.09.1951.

⁹¹ Lopes 2020, 20–21.

⁹² *Ibid.*, p. 21.

⁹³ Green, Follert, et al. 2010, 17.

shapes the sexual practices), e.g., the cubicles, which are intended to ensure privacy in the public space. However, cottagers adapted the space to their own needs. E.g., holes made in the partition walls of the toilets provided an opportunity for sexual interaction that was as anonymous and impersonal as possible.⁹⁴

So far, I have not found documents or photographs that would allow me to understand the spatial arrangement of the Riga “temples” from 1940 to 1953. However, studies provide evidence that the structure had influenced the models and policing of subculture in Toronto, Canada in the first decades of the 20th century. There police officers used the architecture of the toilet building (a little skylight window) to catch same-sex loving men.⁹⁵ In post-war Riga, same-sex loving men used the window made at the roof level to observe sexual encounters in the toilet. In 1950, Irbe wrote that he had observed others having sex in toilet cubicles through the tiny window of the mausoleum (near the Opera house), and the observees did not know that they could be seen.⁹⁶ Often he watched same-sex erotic activities with some acquaintances with whom he later would share a joke and have a laugh about the “dudes at the opera temple of Cupid”⁹⁷, thus creating a playful and joyful atmosphere.

Twenty years later, Irbe regarded public toilets as sites of male same-sex public sexual subculture filled with memories. When these buildings were demolished, Irbe felt sad and nostalgic. In 1974, seeing that “the ancient temple of Venus” in Vies-tura Garden had been torn down, he commented with nostalgia and regret that all the events that he had witnessed in his long life – even the most unthinkable ones – would perish together with this building.⁹⁸

---

⁹⁴ Ibid., p. 20.

⁹⁵ Maynard 1994, 225.

⁹⁶ 19.11.1950, 14.09.1950, 29.09.1950, 04.10.1950.

⁹⁷ 05.06.1950.

⁹⁸ 18.03.1974.

Irbe often referred to cottaging as “dirt”, “obscenities”⁹⁹, “depravity”¹⁰⁰ and characterised the respective sites and the activities taking place there as “disgusting”.¹⁰¹ “Dirt” was synonymous with mature manure in the interwar Latvian language.¹⁰² A toilet is a physical space and cultural construction that plays a particular role in socialising sexual exchange. Researchers who have analysed the role of space in sexual sociality state that “as an object in the cultural imaginary associated with defecation, anonymity, the non-verbal negotiation of space, bodily release, dirt and expedience, tearooms – as a particular instance of place – communicate a symbolic context that shapes and incites the kinds of meanings actors will attach to sexual interactions and the subsequent script of sexual exchange within the physical parameters of the toilet”.¹⁰³ Consequently, because of the stench in toilets, Irbe associated sexual exchange in these spaces with obscenity. Furthermore, the toilet as a space outside the boundaries of the polite in social and sexual exchange generates additional symbolic meanings. For example, associating the dirt with public restrooms connects the toilet with an idea of fast, highly erotic, and dirty sexual exchange.¹⁰⁴ Thus, bathrooms give shelter to erotic practices and feelings and shape them.

CONCLUSIONS

The Second World War and post-war Stalinism were characterised by the vibrancy of male same-sex and opposite-sex subcultures of the public sex culture in Latvia. Individuals

---

⁹⁹ 27.09.1951.

¹⁰⁰ 02.02.1950.

¹⁰¹ 21.07.1949, 02.02.1950.

¹⁰² Briedis 1932, 494, 496.

¹⁰³ Green, Follert, et al. 2010, 11.

¹⁰⁴ *Ibid.*, 20, 22.

interested in performing and observing desire in the public space successfully appropriated the spaces of specific places for their own needs.

In general, the change of ruling regimes did not influence Irbe and his circle's practices of observing and performing queerness. However, the Second World War with the Soviet occupation and the Nazi occupation brought unprecedented masses of people to Riga. It increased the number of men with various cultural backgrounds involved in same-sex practices. It also intensified communication between male same-sex loving people who favoured different public sex practices. Thus, it was only in the first months of the Soviet occupation in 1940 that Irbe, who had a five-year experience in cruising, discovered the practice of cottaging.

However, it did not change Irbe and his circle's understanding of "their" public spaces as they continued to use the cruising sites that had been in use already before the Second World War. Homosexual practices performed in public space were based on camp style and were characterised by irony, absence of seriousness, playfulness, desire to maintain youthfulness. They were performed in the public spaces of cruising, proving that Irbe and his circles did not live in isolation but perceived themselves as a recognisable and positive presence in urban life.

BIBLIOGRAPHY/BIBLIOGRĀFIJA

Published primary and secondary sources/Publicētie avoti un literatūra

Alexander, Rustam (2019). New Light on the Prosecution of Soviet Homosexuals under Brezhnev. *Russian History*, Vol. 46 (1), pp. 1–28.

Alexander, Rustam (2021). *Regulating Homosexuality in Soviet Russia: A Diferent History (1956–91)*. Manchester: Manchester University Press.

Alexander, Rustam (2021). Taming the desire: Pavel Krotov's "bisexual" closet. *Cahiers du monde russe*, Vol. 62 (2–3), pp. 391–414.

- Arell, Berndt, Mustola, Kati (2006). *Tom of Finland. Ennennäkematöntä – Unforseen*. Helsinki: Like.
- Aripova, Feruza (2020). Queering the Soviet Pribaltika: Criminal Cases of Consensual Sodomy in Soviet Latvia (1960s–1980s). In: Emily Channell-Justice (ed.). *Decolonizing Queer Experience. LGBT+ Narratives from Eastern Europe and Eurasia*. Lanham, Boulder et al.: Lexington Press, pp. 95–113.
- Beachy, Robert (2014). *Gay Berlin. Birthplace of a Modern Identity*. New York: Vintage Books.
- Belsey, Alex (2020). *Image of a Man: The Journal of Keith Vaughan*. Liverpool: Liverpool University Press.
- Bleiere, Daina (2018). The Sovietisation of Latvia in the Context of the Baltic States. In: Jānis Stradiņš (ed.). *Latvia and Latvians*. Volume II. Riga: Latvian Academy of Sciences, pp. 593–629, available at <https://dom.lndb.lv/data/obj/file/27456281.pdf>.
- Briedis, A. (1932). Rīgas pilsētas aptīrīšana [Cleaning the City of Riga]. In: Līvontāls, Teodors, Sadovskis, Valters (red.). *Rīga kā Latvijas galvas pilsēta. Rakstu krājums Latvijas Republikas 10 gadu pastāvēšanas atcerei* [Riga as the City Capital of Latvia. Collection of Articles Commemorating the 10th Anniversary of the Republic of Latvia], Rīga: Rīgas pilsētas valde, pp. 489–500.
- Chauncey, George (1994). *Gay New York: Gender, Urban Culture, and the Making of the Gay Male World, 1890–1940*. New York: Basic Books.
- Clech, Arthur (2017). Des subjectivités homosexuelles dans une URSS multinationale. *Le Mouvement Social*, Vol. 260 (3), pp. 91–110.
- Clech, Arthur (2018). Between the Labor Camp and the Clinic: Tema or the Shared Forms of Late Soviet Homosexual Subjectivities. *Slavic Review*, Vol. 77 (1), pp. 6–29.
- Clech, Arthur (2021). An inconspicuous sexual dissident in the Georgian Soviet republic: Subjectification, social classes and the culture of suspicion in the late Soviet period. *Cahiers du monde russe*, Vol. 62 (2–3), pp. 367–390.
- Cook, Matt (2006). Sex Lives and Diary Writing. In: David Amigoni (ed.). *Life Writing and Victorian Culture*. Burlington, VT: Ashgate, pp. 195–214.
- Dumančić, Marko (2014). Spectrums of Oppression: Gender and Sexuality during the Cold War. *Journal of Cold War Studies*, Vol. 16 (3), pp. 190–204.

- Eglīte, Pārsla, Mežs, Ilmārs (2002). Latvijas kolonizācija un etniskā sastāva izmaiņu cēloņi 1944.–1990. gadā [Colonization of Latvia and causes of changes in ethnic composition, 1944–1990]. In: *Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1956. gadā* (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 7. sēj.) [Occupation regimes in Latvia, 1940–1956 (Articles of the Latvian Commission of Historians, Vol. 7)], Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
- Essig, Laurie (1999). *Queer in Russia: A Story of Sex, Self and the Other*. Durham: Duke University Press.
- Fiks, Yevgeniy (2013). *Moscow*. New York: Ugly Duckling Presse.
- Flowers, Paul, Marriott, Claire et al. (2000). ‘The bars, the bogs, and the bushes’: The impact of locale on sexual cultures. *Culture, Health & Sexuality: An International Journal for Research, Intervention and Care*, Vol. 2 (1), pp. 69–86, available at: <http://dx.doi.org/10.1080/136910500300877>
- Green, Adam Isaiah, Follert, Mike et al. (2010). *Space, Place and Sexual Sociality: Towards an Atmospheric Analysis. Gender, Work and Organization*. Vol. 17 (1), pp. 7–27.
- Halberstam, Jack (2020). *Wild things. The Disorder of Desire*. Durham and London: Duke University Press.
- Healey, Dan (1999). Moscow. In: Higgs, David (ed.). *Queer Sites: Gay Urban Histories since 1600*. London: Routledge, pp. 38–60.
- Healey, Dan (2001). *Homosexual Desire in Revolutionary Russia. The Regulation of Sexual and Gender Dissent*. Chicago: University of Chicago Press.
- Healey, Dan (2014). From Stalinist pariahs to subjects of ‘Managed Democracy’: Queers in Moscow 1945 to the present. In: Cook, Matt, Evans, Jennifer V. (eds.). *Queer Cities, Queer Cultures. Europe Since 1945*. London: Bloomsbury Publishing, pp. 95–117.
- Healey, Dan (2018). *Russian Homophobia from Stalin to Sochi*. London: Bloomsbury Press.
- Healey, Dan (2020). The Diary as a Source in Russian and Soviet History. In: George Gilbert (ed.). *Reading Russian Sources: A Student’s Guide to Text and Visual Sources in Russian History*. London: Routledge, pp. 196–211.
- Hellbeck, Jochen (2006). *Revolution on My Mind: Writing a Diary under Stalin*. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press.
- Houlbrook, Matt (2005). Cities. In: Cocks, H. G., Houlbrook, Matt (eds.). *Palgrave Advances in the Modern History of Sexuality*. London: Palgrave Macmillan, pp. 133–156.

- Irbe, Kaspars Aleksandrs. Dienasgrāmata [Diaries of Kaspars Irbe]. Autobiogrāfiju krājums, nr. LFK Ak [47] [Archives of Latvian Folklore, Autobiography Collection, No. LFK Ak [47]. Available at: <http://garamantas.lv/en/collection/1197727/Diaries-of-Kaspars-Irbe>.
- Kidd, Kenneth B., Mason, Derritt (eds.) (2019). *Queer as Camp: Essays on Summer, Style, and Sexuality*. New York: Fordham University Press.
- Kozlova, Natalya (2005). *Sovetskie liudi: Stseny iz istorii*. Moskva.
- Krylova, Anna (2002). In Their Own Words? Soviet Writers and the Search for Self. In: Barker, Adele Marie, Gheith, Jehanne M. (eds.). *A History of Women's Writing in Russia*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 243–263.
- Krylova, Anna (2007). Identity, Agency, and the 'First Soviet Generation.' In: Lovell, Stephen (ed.). *Generations in Twentieth-Century Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, pp. 101–121.
- Lipša, Ineta (2014). *Seksualitāte un sociālā kontrole Latvijā, 1914–1939* [Sexuality and Social Control in Latvia, 1914–1939]. Rīga: Zinātne.
- Lipša, Ineta (2016). Communication of Non-Normative Sexuality in Inter-War Latvia (1920s and 1930s). In: Kārlis Vērdirņš, Jānis Ozoliņš (eds.). *Queer Stories of Europe*. Newcastle upon Tyne, pp. 144–173.
- Lipša, Ineta (2021). Documenting the Queer Self: Kaspars Aleksandrs Irbe (1906–1996) in between Unofficial Sexual Knowledge and Medical-Legal Regulation in Soviet Latvia. *Cahiers du monde russe*, Vol. 62 (2–3), pp. 415–442.
- Lopes, Maycon (2020). Researching in silence. Attention and Ethical Issues in Sexual Encounters in a Public Toilet. *Etnofoor, SEX* 32 (2), pp. 13–29.
- Maynard, Steven (1994). Through a Hole in the Lavatory Wall: Homosexual Subcultures, Police Surveillance and the Dialectics of Discovery: Toronto, 1890–1930. *Journal of the History of Sexuality*, Vol. 5 (2), pp. 207–242.
- Maynard, Steven (1999). 'Respect your Elders: Know Your Past': History and the Queer Theorists. *Radical History Review*, Vol. 75, pp. 56–78.
- Mayne, Alan (2000). On the Edge of History. *Journal of Urban History*, Vol. 26 (2), pp. 249–258.
- Schluter, Daniel (2002). *Gay Life in the Former USSR*. New York: Routledge.
- Sharafutdinova, Gulnaz (2019). Was There a "Simple Soviet" Person? Debating the Politics and Sociology of "Homo Sovieticus". *Slavic Review*, Vol. 78 (1), 173–195.

- Sibalis, Michael (1999). Paris. In: Higgs, David (ed.). *Queer Sites: Gay Urban Histories since 1600*. London: Routledge, pp. 10–37.
- Soanes, Catherine (ed.) (2001). *The Oxford Dictionary, Thesaurus, and Word-power Guide*. Oxford: Oxford University Press.
- Sontag, Susan (1966). Notes on camp (1964). In: Susan Sontag. *Against Interpretation and Other Essays*. Picador, pp. 191–202.
- Vickers, Emma (2010). Queer sex in the metropolis? Place, subjectivity and the Second World War. *Feminist Review*, Vol. 96, pp. 58–73, doi:10.1057/fr.2010.20.

VĪRIEŠU VIENDZIMUMA SEKSUĀLO VĒLMJU
PERFORMANCE PUBLISKAJĀ TĒLPĀ RĪGĀ OTRAJĀ
PASAULES KARĀ UN VĒLĪNAJĀ STAĻINISMĀ (1940–1953)

Ineta Lipša

Dr. hist., vadošās pētnieces p. i., Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts.

Zinātniskās intereses: 20. gadsimta sociālā vēsture, seksualitātes un sociālās kontroles vēsture.

Rakstā ir pētīta vīriešu viendzimuma seksuālo kontaktu subkultūra Rīgas publiskajā telpā Otrā pasaules kara laikā un vēlinajā staļinismā, fokusējot izpēti uz viendzimuma seksuālo vēlmju performanci, kuras procesā homoseksuāļi piesavināja pilsētas publisko telpu savām vajadzībām. Raksts pamato tēzi, ka pētāmajā periodā homoseksuāļi, kuri socializējās Rīgā, uztvēra sevi kā pamanāmus un pašapzinīgus dalībniekus pilsētas ikdienas dzīvē, tādējādi veidojot dzīvīgu vīriešu viendzimuma subkultūru. Raksta galvenais avots ir Kaspara Aleksandra Irbes (1906–1996) dienasgrāmata, kuras autors ne tikai ir novērojis subkultūras dalībniekus, bet no 1935. līdz 1996. gadam arī pats pie tās piederējis.

Atslēgas vārdi: vīriešu homoseksualitāte, performativitāte, Padomju Latvija, Otrais pasaules karš, vēlinais staļinisms.

Kopsavilkums

Telpai seksuālajā socializācijā piemīt metaforiska rīka loma. Ar to var kartēt sociāli seksuālo variāciju, vai to var izprast kā kulturālu vai vēsturisku artefaktu, piemēram, kā patvērumu nekonformistiskai seksuālai

socializācijai. Tā telpu ir izmantojuši viendzimuma seksu mīloši vīrieši 19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā Rīgā Krievijas impērijā un 20. gadsimta 20.–30. gados Latvijas Republikā. Izmantojot dzimumu kā performativitātes līdzekli, viņi arī padomju sistēmu piemēroja savām vajadzībām, uzturot konkrētas performatīvās prakses, ar kuru palīdzību subkultūras piederīgajiem publiskajā telpā pauda savas seksuālās vēlmes, vienlaikus paliekot ārpus šai subkultūrai nepiederošo uzmanības loka. Subkultūru Padomju Latvijā raksturoja dubultās dzīves un “kempa” (angļu *camp*) epistemoloģija, tāpat kā 20. gadsimta pirmajā pusē Ņujorkā. Kopīga humora izpratne, valoda un savstarpējā solidaritāte, kā arī internalizēta pašcenzūra veidoja tā saukto “slepenības etosu”, kas raksturoja homoseksuālās subjektivitātes Latvijā jau starpkaru periodā, un tāpēc nav pamata Latvijā šo subkultūru dēvēt par “specifisku padomju etosu”. Tas ir pastāvējis no vismaz 19. gadsimta beigām, un Otrā pasaules kara laikā un pēckara staļinisma gados minētais etoss tikai turpināja attīstīties.

Viendzimuma seksu mīlošie vīrieši Rīgā socializējās, “kreisējot” (angļu *cruising*), potenciālo seksuālo partneru meklēšanā izmantojot dažādas vietas pilsētas centrā, kas sākotnēji nebija paredzētas seksam. Kreisēšanas būtība sakņojās dalībnieka seksuālajā interesē, bet ne vienmēr seksuālajā identitātē. Tās mērķis bija seksuāls kontakts, nevis attiecību veidošana. 20. gadsimta 30.–50. gados homoseksuāļi Rīgā izmantoja subkultūras kodus un taktikas, kuru vidū būtiskākās bija savstarpēja skatienu apmaiņa un teatrālisms kempa stilā, kas dažkārt varēja šķīst pārdrošs, ņemot vērā kriminalizējošo un stigmatizējošo ietvaru, ko homoseksualitātei piemēroja visas Latvijas teritorijā 20. gadsimtā valdošās varas. Piemēram, staļinisma gados homoseksuāļi atļāvās publiski pastaigāties, sadevušies rokās.

Viendzimuma erotiskās darbības notika publiskajā telpā, pārsvarā garāmgājēju skatieniem nepieejamās vietās parkos. Par sabiedriskajās tualetēs notiekošo seksu jeb kotedžingu (angļu *cottaging*), kam atbilstošu precīzu jēdzienu latviešu valodā autorei nav izdevies atrast, signalizēja vārdu “templis” un “mauzolejs” attiecināšana uz tualetēm. Padomju okupācijas pirmajos mēnešos homoseksuāļi to Rīgā praktizēja nomaļajā Arkādijas parkā. Šķiet, vīrieši, kuri iesaistījās publiskā seksā parkos, un tie, kuri deva priekšroku kotedžingam, līdz padomju okupācijai socializējās atšķirīgos subkultūras slāņos.

Kopumā valdošo režīmu maiņa neietekmēja prakses, ko Irbe un viņa subkultūras līdzgaitnieki izmantoja viendzimuma seksualitātes

performancē. Tomēr Otrais pasaules karš, kam sekoja padomju–nacistu–padomju okupācijas, atveda uz Rīgu milzīgas cilvēku masas. Tas palielināja arī to vīriešu skaitu, kuri iesaistījās viendzimuma seksuālajās praksēs, turklāt viņi nāca ar dažādu kulturālo bagāžu. Iedzīvotāju skaita pieaugums arī intensificēja komunikāciju starp viendzimuma seksu mīlošiem cilvēkiem, kuri deva priekšroku dažādām publiskā seksa praksēm. Pirmajā padomju okupācijas gadā tika novērots kotedžings. Tas nostiprinājās nacistu režīma laikā un turpināja pastāvēt pēckara staļinismā. Valdošo režīmu maiņa neietekmēja arī Irbes un viņa aprindu priekšstatus par “viņu” vietām publiskajā telpā – viņi turpināja lietot tās pašas kreisēšanas vietas, ko bija izmantojuši jau pirms kara. Homoseksuālās prakses norisa kempa stilā ar tam piemītošo ironiju, nopietnības noraidījumu, rotaļīgumu, jauneklības garu. Tās demonstrējot Rīgas centra ielās un parkos, homoseksuāļi savu klātbūtni pilsētas dzīvē izdzīvoja nevis kā kaut ko anonīmu, bet atpazīstamu, nevis kā marginālu, bet centrālu, nevis kā deviantu, bet normālu.

This article was written with the financial support of the Latvian Council of Science, project Izp-2018/1-0073.

Saņemts/Submitted 07.12.2020.

© 2022 Ineta Lipša.

Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā

saskaņā ar Creative Commons

Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 Starptautisko
licenci (CC BY-NC 4.0)

This is an open access article licensed
under the Creative Commons Attribution 4.0
International License (CC BY-NC 4.0)

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

SARUNAS PAR VĒSTURI

<https://doi.org/10.22364/lviz.115.05>

VĒSTURES OBJEKTIVITĀTE

*Ēriks Jēkabsons sarunā ar Edgaru Engīzeru par vēsturi
starp objektivitāti, politiku un nacionālo identitāti*

Iepriekšējā numurā sarunā ar Andri Levānu iezīmējām dažus aspektus, kas ļāva runāt par vēsturi kā mākslu. Turpinot iesākto sarunu ciklu ar Latvijas vēsturniekiem par vēstures zinātnē svarīgajiem jautājumiem, šobrīd vēlētos iezīmēt kādu nelielu daļu no tiem, kas ļauj runāt par vēsturi arī no politiskā rakursa. Turklāt tādā klasiskā un nesamaitātā šī jēdziena izpratnē – par vēstures lomu sabiedrības un nacionālās identitātes veidošanā un sabiedrības pašapziņā, vienlaikus skarot arī nozīmīgos jautājumus par meliem un patiesību, par subjektīvo un objektīvo vēstures rakstīšanā un par vēsturnieku lomu sabiedrībā.

Edgars Engīzers: Daudziem ar vēstures nozari saistītajiem Ērika Jēkabsona vārds komentārus neprasa, tāpēc vēlos uzdot jautājumu, kas ir saistīts ar tavu kā vēstures profesionāļa, zinātnieka veidošanos. Kā tu raksturotu sevi kā vēsturnieku – kuri ir tavi skolotāji vai autoritātes vēsturē – gan Latvijas vēsturē, gan pasaules kontekstā?

Ēriks Jēkabsons: Grūti par sevi runāt. Mani jau bērnībā fascinēja tas, kas ir noticis, fascinēja tas, kā, lasot grāmatu vai kādu citu vēsturiskās izziņas materiālu, varēja saprast un iztēlot to, kas īstenībā ir noticis. Man tēvs pastāstīja, kas ir Molotova–Ribentropa pakts, mani aizrāva ideja par to, ka mēs bijām neatkarīgi un mūsu dzīve bija savādāka nekā Melu impērijā, kas pastāvēja ārpus sienām. Vēsture ir mans dzīves veids, tas ir mans darbs jeb profesija un hobijs vienlaikus. Turklāt uzskatu, ka

vēsturniekam ir jāzina un jāsaprot ne tikai “sava” vēsture, bet sava vēsture kopējās vēstures ietvarā. Ja mēs to nespējam saprast šajā plašākajā kontekstā, mēs nespējam patiesībā saprast arī savu vēsturi. Jebkurš Latvijas vēsturnieks var izmainīt Eiropas vēstures izpratni, ja mēs ievieojam pašu atklāto, izpētīto kopējā zinātnes, vēsturiskās apziņas telpā, tāpat kā jebkurš novadpētnieks var būtiski paplašināt Latvijas vēstures izpratni, ja spēj savu pētījumu kontekstualizēt. Tāpat kā ikvienam ārstam ir jāzina elementārās lietas par visa ķermeņa uzbūvi un ārstēšanu, tāpat mums ir jāsaprot, kas notika ļoti senos laikos, lai gan tas varbūt mani kā 20. gadsimta vēstures speciālistu ne tik ļoti interesē; ir jāsaprot, piemēram, kāpēc un kā 16. gadsimta norises ir saistītas ar mūsdienām un mūsdienu vēsturi un aktuālajām norisēm. Es esmu Latvijas vēsturnieks, esmu eiropietis, pasaules vēsturnieks. Taču es uzskatu, ka vajag saglabāt Latvijas vēsturnieka īpatnības un ar tām papildināt pasaules vēsturi, padarīt to pilnīgāku, uzveramāku un saprotamāku visiem.

Latvijas vēsturē, ja mēs skatāmies plašāk, par vienu no saviem iedvesmas avotiem es varētu nosaukt Edgaru Andersonu, neskatoties uz to, ka viņam – kā jebkuram citam – bija savi trūkumi. Viņš mani fascinēja ar detalizēto pieeju, viņš atklāja lietas, kuras agrāk šeit bija ne tikai aizmirstas, bet arī nezināmas. Profesoru Aivaru Strangu, profesoru Ilgvaru Butuli – gan kā skolo-tājus, gan kā cilvēkus; vēl jāmin Vilnis Pāvulāns, kurš bija mans maģistra darba vadītājs un kurš man atklāja, cik daudz var gūt no arhīvu materiāliem. Cienu viņu tieši kā vēsturnieku. Plašākā mērogā – Ričards Paipss (*Richard Edgar Pipes*); mani fascinē viņa pieeja Krievijas revolūcijas procesiem un to dziļā izpratne. Normans Deiviss (*Norman Richard Davies*) un viņa tvēriens, veicot apkopujošu analīzi, kas pēc būtības ir pats grūtākais uzdevums, un tāpēc, ka viņš ir pievērsies mūsu reģionam, ar to saprotot ne tikai Baltiju, bet visu Centrālo un Austrumeiropu. Timotijs Snaiders (*Timothy David Snyder*), kuram piemīt fasci-nējošas zināšanas par mūsu reģionu, sākot no Baltijas līdz Dien-

vidaustrumeiropai. No Krievijas vēsturniekiem man patīk Andrejs Zubovs (*Andrei Zubov*), viņa analīze un darbi ir nozīmīgi, lai godīgi un objektīvi saprastu ne vien Krievijas, bet arī mūsu reģiona vēsturi.

E. E.: Runājot par reģionu kopumā – visumā tiek popularizēta apziņa, ka vēsture ir nacionāli orientēta zinātne. Tomēr vēsturisko apziņu nevar arī atraut no nacionālās identitātes. Kā tev šķiet, cik lielā mērā šibrīža politiskās robežas nosaka arī robežas vēsturiskajai apziņai mūsu prātos?

Ē. J.: Mēs ļoti labi zinām tālu valstu vēstures, Rietumu valstu – Lielbritānijas, Francijas, ASV vēstures, un tas ir labi, ka mēs tās zinām. Taču ir traģiski, ka mēs teju vispār nezinām kaimiņu vēsturi – vāji zinām Lietuvas vēsturi, mēs nezinām Igaunijas, Polijas, Somijas un kuriozākais – arī Krievijas vēsturi. Tas ir vislielākais nonsenss, jo Krievija ir ne tikai mūsu kaimiņš, bet arī viens no galvenajiem ietekmējošajiem faktoriem mūsu vēsturē. Ja mēs pasakām, ka politisku iemeslu dēļ to ignorējam, tad patiesībā nonākam dziļā bedrē. Nezinot savu kaimiņu vēsturi, mēs nespējam saprast ne tikai svarīgus procesus mūsu vēsturē, piemēram, Neatkarības karu, bet arī mēģinām skatīties uz mūsu vēsturi ierobežotā telpā, pieņemot, ka tā beidzas tur, kur beidzas valsts robežas šodien. Tomēr tas tā neiet cauri. Valstu robežas ir mainīgas, arī Latvijai kaimiņos, piemēram, starpkaru periodā bija gan Vācija, gan Polija. Kāpēc tas tā bija un kāpēc tas tā vairs nav – tas jau ir mācīšanās un pētīšanas vērts jautājums. Bez šaubām, kaimiņvalstis ir ļoti būtiski ietekmējušas arī Latvijas vēsturi, un, ignorējot kaimiņvalstu vēsturi, mēs vienkārši nespējam pilnvērtīgi aptvert paši savu pagātņi. Jāpiebilst gan, ka kaimiņu vēstures atstāšana ārpus uzmanības fokusa nav raksturīga Latvijai vien.

E. E.: Kā tu raksturotu Latvijas vēsturnieku kopienu? Kādus nozīmīgākos strāvojumus, zinātniskās skolas tu tajā varētu iezīmēt?

Ē. J.: Es teikšu, ka Latvijas vēsturnieku kopa vai kopiena ir ļoti neliela. Uzskatu, ka mēs esam unikālā situācijā – no vienas

pusēs, mums ir grūti, jo dažkārt mums ir tikai viens vai divi vēsturnieki dažās jomās, dažās jomās vispār nav neviena pētnieka, bet, no otras puses, mēs esam laimīgi, jo mēs patiešām varam gūt to vienreizējo sajūtu, ko saucam par pirmatklājēju prieku, mēs varam būt pirmatklājēji, aizejot uz arhīvu un konstatējot, ka esam pirmie, kas lasa konkrēto lietu kā tādu. Parasti mēs esam pirmatklājēji savā tēmā Latvijas vidē kā tādā, mēs esam labākie konkrētās tēmas pārzinātāji pasaulē, un mums ir iespēja atklāt kaut ko pilnīgi jaunu Latvijas vēsturē un līdz ar to arī reģiona un Eiropas vēsturē. Diemžēl tam ir arī ēnas puse – dažkārt mēs iesligstam pašapmierinātībā, jo nav citu speciālistu, kas pētītu to pašu tēmu. Līdz ar to mums rodas maldīgs iespaids, ka viss ir kārtībā, pietrūkst kritikas. Kritiku un recenziju kā tādu mums vienkārši nav. Par skolām runājot, mēs pārstāvam “jaukto skolu” [smejas] – Latvijā kādreiz dominēja vācu vēstures teoriju skolas, mums ir arī krievu teoriju skola. Būtībā vēstures zinātnē mēs redzam tos pašus trūkumus kā visā sabiedrībā un zinātnē kopumā – mēs atrodamies ļoti spēcīgā padomju zinātnes iespaidā. Es negribu teikt, ka tas ir slikti, bet tas nav arī labi. Arī padomju skola, no vienas puses, paredzēja detalizētus pētījumus, bet, no otras puses, to ļoti stiprā mērā iespaidoja politika. Tas ir vērojams joprojām – kaut vai apstākļi, ka mēs pētām tikai savu vēsturi, nevis palūkojamies uz norisēm plašāk. Kaut kādu politisku iemeslu dēļ neskatāmies uz to, kas notiek Austrumos, jo tas nav “mūsējais”, mēs piederam Rietumu pasaulei. Šobrīd viss Austrumos notiekošais politiski mums ir “svešs”. Pozitīvais padomju historiogrāfijas un vācu tradīcijas mantojums ir tas, ka mēs nopietnu uzmanību pievēršam avotu un literatūras analīzei, kritikai, kas nebūt ne visur pasaulē ir tik ļoti izplatīta. Šobrīd mēs mēģinām pārņemt Rietumu vēsturnieku pieredzi kā tādu, bet tas notiek ļoti fragmentāri un tikai jaunākajā vēsturnieku paudzē, kura gūst izglītību Rietumos.

E. E.: Vēsture un politika, un vēsture un nacionālā apziņa. Šobrīd vēstures disciplīnai tiek pievērsta ļoti liela uzmanība.

Vēsture tiek izmantota ne tikai zinātniski, bet arī praktiski, politiski. Tomēr, lai arī cik ļoti mēs vēlamies nodalīt vēstures zinātņi no politiskās un sociālās vēsturiskās apziņas un manipulācijām ar to, mēs nevaram ignorēt, ka vienoti vēstures naratīvi ir būtiska nacionālās apziņas sastāvdaļa.

Ē. J.: Nav noslēpums, ka vēsturei ir arī tīri politiska dimensija, jo būtībā vēstures jautājumi ir tie, kas lielākoties izraisa domstarpības, konfliktus, nesaskaņas, draudzību un ienaidu starptautiskajās attiecībās gadsimtu garumā, patiesībā visā vēstures gaitā, pat sākot ar cilšu sabiedrībām [mazliet ironiski]. Draudzības, sirošanas un kompensācijas – tas viss ir vēsture; un tas, kā mēs kā plašāka sabiedrība to uztveram un atainojam, protams, līdz ar to ir arī politisks jautājums, un tādējādi tas paver iespēju manipulācijām. Uzskatu, ka akadēmiskiem vēsturniekiem, kādi esam mēs, uzdevums ir paskatīties uz konkrēto jautājumu no visām pusēm, arī no tā vēsturiskā tēla, figūras, vēsturiskās personības, armijas un valsts puses, kurus uzskatām par absolūti nepareiziem. Tikai tādā gadījumā mēs spēsim objektīvi novērtēt, kura pusē ir taisnība. 19. un 20. gadsimta vēsture, no vienas puses, ir vairāk pakļauta šādiem politiskiem iespaidiem, bet, no otras puses, ja vēsturnieks vadās no akadēmiskiem, nevis politiskiem apsvērumiem, viņš mēģinās saprast pagātņi no visiem skatpunktiem. Šo faktūru labi atspoguļo Latvijas un Krievijas attiecības. Ne jau tikai 19. un 20. gadsimta jautājumi ir svarīgi vēsturei, kas vienmēr ir tikusi izmantota par politiskās cīņas, pretim stāvēšanas un diskusiju instrumentu un patiesībā savdabīgu ieroci. Pret šo *zobenu* dažkārt ir nepieciešams vairogs, faktiski vēsturnieku darbs mūsdienās ir būtisks arī no šī viedokļa. Kijevas Krievzeme kā nesen aktualizējies jautājums ir lielisks piemērs, kas parāda, ka arī viduslaiku vēstures jautājumi joprojām var būt aktuāli politiskajā cīņā.

E. E.: 19. un 20. gadsimts, nacionālās apziņas veidošanās un nesenie, ģimeņu mutvārdu atmiņā un emocionālajā sasaistē esošie stāsti ieņem redzamu vietu kolektīvajā atmiņā, bet pēdas no

Livonijas laika, no 16. gadsimta ir padzisušas, un līdz ar to sabiedrībā vairāk tiek politizētas nesenās vēstures un nesenu konfliktu tēmas. Varbūt arī tas, ka par laiku, ko piedzīvojuši mūsu vecāki un vecvecāki, mēs vienkārši zinām mazliet vairāk nekā par senākiem procesiem.

Ē. J.: Es jau minēju par vājo Latvijas vēstures izpēti. Ja mēs paskatāmies uz Livonijas karu, Pletenbergu utt., uz 13. gadsimtu – visi šie procesi un norises ir ļoti politizēti un tagad tiek vērtēti pilnīgi atšķirīgi no katras iesaistītās valsts un nācijas aktuālajām pozīcijām. Mēdz teikt: kad atnāks nākamās nepatikšanas, par šīm mēs aizmirsīsim. Bez tam visi nākamie vēsturiskie notikumi un procesi ir prasījuši arvien lielāku upuru skaitu, un tādi paliek nācijas atmiņā labāk. Mēs šobrīd vāji atceramies faktu, ka, piemēram, līdz pat 1. pasaules kara beigām Latvijas laukos vieni no galvenajiem svētkiem bija dzimtbūšanas atcelšanas gadskārta. Tā bija dzīves sastāvdaļa, gandrīz tāpat kā šobrīd Ligo svētki. Šobrīd dzirdot jēdzienu “dzimtbūšanas atcelšana”, cilvēki pat īsti nevarēs nosaukt precīzu šīs norises gadu, taču tas bija nozīmīgs notikums, kas patiešām iespaidoja visas nācijas dzīvi, bet to teju pilnībā no atmiņas izdzēsa tam sekojošie lieli notikumi.

E. E.: Tas ir tāpat kā atmiņas par 1. pasaules karu nodzēsa 2. pasaules karš. Tikko beidzās 1. pasaules karš, Neatkarības karš to teju pilnībā aizēnoja ar savu aktualitāti gan politiski, gan laika skalas ziņā.

Ē. J.: Jā! Tieši tā.

E. E.: Interesanti, bet šķiet, ka Latvijā Atmodas procesi līdzīgā veidā ir aizēnojuši 2. pasaules kara pagātņi (un traumas) tikai daļā no sabiedrības... Kā tev šķiet, vai vēstures sasaite ar politiku un sabiedrību kopumā, runājot līdzībās, nav ļoti līdzīga vienam no jurisprudences mērķiem – nonākt pie taisnīguma izpratnes? Paskaidrot – kas ir noticis labs, kas ir noticis slikts, un tādējādi veidot ne tikai izpratni par pagātņi, bet arī sabiedrībā iezīmēt tādu kā vērtību orientāciju, runāt par to, kas ir taisnīgs,

kas ir netaisnīgs, uz šīs pagātnes bāzes, turklāt nereti to izmantojot arī šodienas politisko procesu leģitimācijai?

Ē. J.: Vēsturniekam, neatkarīgi no pētāmās tēmas, ir jābūt vispusīgi izglītotam cilvēkam. Ne tikai jāpārzina vēsture kā zinātne, turklāt ne tikai viens konkrēts laika periods, bet ir jāizprot arī elementārās lietas citās zinātnēs – jurisprudencē ir nepāšaubāmi viena no tām. Manā pieredzē ir bijuši gadījumi, kad ar jurisprudencē izglītotu cilvēku abpusēji konstatējam, ka varam viens otru papildināt. Šis ir multidisciplinārā principa pozitīvais pienesums, atsevišķos brīžos zinātnes saplūst.

Vēsture tomēr ir zinātne par cilvēces pagātni, par tās izdarītajām kļūdām un attīstību. Tā ir nepieciešama, lai saprastu arī šī brīža situāciju un pat to, kas mūs sagaida tuvākā nākotnē. Vēstures saprašana būtībā nodrošina arī laikmetīgu cēloņsakarību izpratni.

E. E.: Vēsturi mēģina definēt kā nacionālu disciplīnu. Kur ir robeža starp zinātnisko universālismu vēsturē, to, kas padara mūs interesantus Amerikas, Āfrikas, Ķīnas vēsturniekiem ar kaut kādu savu pienesumu, un to, ka vēsture lielā mērā pilda tieši nacionālās kopības apziņas uzturēšanas – tādu kopumā politisku misiju?

Ē. J.: Katrai valstij un nācijai vēsture ir ārkārtīgi būtiska, jo vēsturiskā apziņa ir viena no nācijas pamatpazīmēm, apziņa par kopīgo vēsturi, par kopīgajām gaitām, nepieciešamību būt kopā. Mēs esam Latvijas zinātnieki, Latvijas vēsturnieki, bet mēs nesam tikai Latvijas zinātnieki, tāpat kā labs novadpētnieks, kurš dzīvo, piemēram, Strenčos un pēta Strenču vēsturi, ir arī Latvijas vēsturnieks, jo viņš pienes kaut ko jaunu Latvijas vēsturē un ne tikai. Piemēram, ja tu esi igauņu un nodarbojies ar Igaunijas vēsturi, vai arī tu nodarbojies ar Igaunijas vēsturi un Latvijas vēsturi reģiona kontekstā, tu saproti un pēti, piemēram, sievietes lomu igauņu vai latviešu sabiedrībā, bet tu vienlaikus saproti, ar ko tava pētāmā vieta – Latvija vai Igaunija – atšķiras šinī ziņā no Anglijas, no Krievijas, Francijas, ASV utt. Tādā veidā mēs

saprotam, ka ir daudz kā kopīga, bet mēs esam arī zināmos aspektos unikāli. Jā, es esmu Latvijas vēsturnieks, kas atklāj Latvijas vēsturi pasaulei, bet, lai es to varētu izdarīt, man ir jāzina, kas notiek plašākā ģeogrāfiskā telpā – es nevaru tikai automātiski atstāstīt to, kas notiek tikai šeit. Tāpat arī citiem – Latvijas piemērs ir ārkārtīgi svarīgs, lai izprastu plašāka reģiona norises. Es perfekti izpētu visus avotus un stāstu par tajos atrodamo, bet, ja man pajautā – kas tajā pašā laikā vai jomā notiek Igaunijā, – to es nezinu [smejas].

E. E.: Visbiežāk jau mēs arī patiešām nezinām. Turklāt nereti jau arī šādi apkopojoshi salīdzinājumi kļūst iespējami tikai pakāpeniski, kad tiek apzināts, apkopots un apstrādāts avotu materiāls, visur jau tas sinhroni nenotiek.

Ē. J.: *Case study*, šo terminu es bieži lietoju. Latviski to tulko kā “gadījumu analīze”, bet tas neskan labi, un tāpēc es bieži studentiem iesaku sava darba nosaukumā ielikt kolu – mēs redzam to plašo problēmu plašākā un šaurākā ģeogrāfiskā telpā. Piemēram, Kurzeme un Dundaga – ir divas plašāka konteksta nodaļas: pirmā ir par Kurzemes norisēm vispār, un pēc tam ķeramies klāt Dundagai, piemēram, tās pašvaldībai, un beigās secinājumā parādām, ar ko šīs pašvaldības darbība ir atšķirīga no citu reģiona pašvaldību darbības, kādas ir kopējās tendences utt.

E. E.: *Case study* ir ārkārtīgi parocīgs vēstures rakstīšanas paņēmiens. Vēsturnieki daudzos gadījumos pēta šauras tēmas un dažādos žanros – mākslas, sporta vēsture utt., kas atšķiras no politiskās vēstures. Kā tu šo dažādo žanru klāstu varētu savilkt kopā, paturot prātā vēstures vietu nacionālās apziņas veidošanā?

Ē. J.: Patiesībā politiskās, militārās tēmas, sociālās, sabiedrības attīstības, reģionālās vēstures pētniecības tēmas arī ir *case study* kopējā vēsturē. Nevar atdalīt vienu no otras. Piemēram, 1. pasaules karš, ja mēģinām to sadalīt jomās – kultūra, arhitektūra, politika, militārās norises utt., tad kur mēs ievietosim faktu, ka 1917. gadā latviešu strēlnieku vienības atpūtas vietā Rīgā notika ļoti svarīgs politisks mītiņš. Kur lai mēs to liekam?

E. E.: Šis ir stāsts par pētījumā izvirzīto jautājumu – ko mēs parādām, ko atklājam ar konkrēto notikumu. Varbūt vēl spilgtāks piemērs ir Grosvaldu ģimene. Vieni viņus uzlūko kā māksliniekus, citi kā diplomātus. Visi mūsu lielie rakstnieki, kuri ir rakstījuši par karu, ir bijuši militārpersonas u. t. jpr. Jebkurai mākslas, kultūras vai sporta norisei vai produktam laikmets ir neatņemama sastāvdaļa. Mēs tā vienkārši nevaram atdalīt, piemēram, Grosvaldu, Skalbi vai Grīnu no 1. pasaules kara militārās vai sociālās vēstures un izlikties, ka esam atklājuši mākslinieku būtību.

Ē. J.: Protams! Mēs automātiski veicam dalījumu hronoloģiski vai jomās, nodalām politisko un militāro aspektu no kultūras. Taču nē! Strēlnieku koncerts ar Latvijas operas mākslinieku uzstāšanos – kas tas ir? Kļūda ir tā, ka bieži vien 1. pasaules karš saistās ar militāro un politisko jomu, varbūt vēl bēgļiem. Taču karš izmaina visu, no ēdienkartes līdz politiskai kartei un otrādi, visa sabiedrība mainās – sociālās lomas, sievietes, bērni. Šajos lielajos karos: 1. pasaules karš, Neatkarības karš, nemaz nerunājot par 2. pasaules karu, iesaistīta ir pilnīgi visa sabiedrība – karš ielaužas un pārņem pilnīgi visas dzīves sfēras.

E. E.: Manuprāt, viens no svarīgākajiem jautājumiem vēsturē ir – kāpēc. Un arī tas, ka mums kā vēsturniekiem ir bail atiet prom no viena arhīva fonda, no salīdzinoši ierobežota materiāla, ar ko esam pieraduši darboties. Ja nu, piemēram, pēkšņi tiešām vienam mūzikas vēsturniekam tad būtu jāmēģina izprast militārās dzīves nozīmi. Tas ļoti spiež iet ārā no šaurās, ērtās komforta un kompetenču zonas. Pārāk daudzos gadījumos specializācija ir ārkārtīgi šaura, kas nenāk par labu šādai plašākai kontekstualizēšanai.

Ē. J.: Protams! Ja mēs gribam pētījumu veikt objektīvi, tad mums, tāpat kā mūsu nosacītā Dundagas pagasta vēsturniekam, ir jāiziet ārpus sava pagasta robežām. Ja mēs rakstām par māksliniekiem 1. pasaules karā, mums jāsaprot gan mākslas specifika, gan arī tas, kas notiek vispār. Mēs varam būt objektīvi un

zinoši katrs savā jomā, bet mums ir jāsapludina kopā zināšanas, lai pilnībā varētu pateikt, piemēram, kas ir tie 1. maija zīmētie plakāti Padomju Latvijā, kāpēc mākslinieki piedalījās tajā procesā, – ne jau no savas gribas, viņi bija spiesti. Mums arī šobrīd nav tādas normālas Latvijas vēstures hrestomātijas, kas vispusīgi apskatītu noteiktus procesus un periodus. Viens iemesls ir tas, ka mums ir maza vēsturnieku kopiena, otrs, ka mēs katrs vairāk orientējamies uz vienas vai nedaudzu jomu problēmjasūtājumiem.

E. E.: Runājot par vēstures zinātni, ir skaidrs, ka tā attīstās. Attīstās gan veidi, kā mēs pētām, gan tas, kā mēs novadām savus pētījuma rezultātus līdz lasītājiem un dažādām auditorijām. Kā tu vērtētu vēsturi gan Latvijā, gan Eiropā kopumā tagad, 21. gadsimtā, pretnostatot to 20. gadsimta beigu vēstures rakstīšanas veidiem?

Ē. J.: Te mēs nonākam līdz tam, ko saucam par ideālu. Pirmkārt, vēsturei būtu jāklūst maksimāli akadēmiskai jomai, kuru politiskiem aktoriem nevajadzētu īpaši ietekmēt. Pēc iespējas mazāk politikas, katrs varam realizēt savu nacionālo vēsturi, atzīstot visu iesaistīto pušu intereses, konstatējot šīs intereses kā tādas. Vācbaltieši, poļu muižnieki, lietuviešu strādnieki un tādi, kuri nezina, kas viņi īsti ir – poļi, lietuvieši vai latvieši, Bermonts, krievu pilsoņi Rīgā utt. – katram bija savas intereses, kurām ir pamatojums. Ievērot visu pušu rīcības un to pamatojumus, motivācijas, tas nozīmē – būt maksimāli objektīviem, iekļaut visus faktorus. Būt objektīvam nozīmē iepazīties ar visām iesaistītajām jomām, ne tikai tīri vēsturi, bet arī kultūru, jurisprudenci utt. Jebkuram vēsturnieka darbam ir zinātniskā aktualitāte un papildus iespējamā aktualitāte ir politiskā. Mūsu mērķim ir jābūt, lai primārā ir zinātniskā aktualitāte, un tas nosaka mūsu darba kvalitāti. Vēsture vienmēr būs arī subjektīva. Mums kā pētniekiem ir vienkārši jācenšas būt maksimāli objektīviem un jāpaskatās no visām pusēm, visiem leņķiem un visām trajektorijām.

E. E.: Ja runā par vēstures rakstīšanas izmaiņām attiecībā uz 1. pasaules karu vai 2. pasaules karu – mēs uz šiem notikumiem tagad raugāties savādāk, caur sabiedrības prizmu, caur mazā cilvēka vēsturi, caur ierakumu dzīves vēsturi utt., iepretim iepriekšējai pieejai, ko dēvē par *queen's and king's history*. Kā, tavuprāt, mainās šī prakse, kā mēs skatāmies uz it kā politiskiem notikumiem?

Ē. J.: Tā ir tā ikdienas dzīves vēsture. Es domāju, ka Rietumu historiogrāfijā tas nav nekas jauns, viņi pie tā ir ķērušies jau sen, ņemot vērā ļoti augsto izpētes līmeni, kuru jau minēju iepriekš. Ir saprasts, ka uz ikdienas dzīves vēsturi varam paskatīties caur individuāliem *case study*. Šeit es vēlos atgriezties pie jautājuma, kā objektīvi uzrakstīt vēsturi. Jā, no vienas puses, to nevar, no otras puses, – var, atrodot precīzus kritērijus, kurus aprakstīt. Ir jāizvēlas kritēriji, tāpēc ir jāmācās, lai saprastu un mācētu atrast kritērijus, pazīmes, kurus analizēt. Būtībā šis cilvēks arī ir *case study*, par ko runājām sākumā. Jāmēģina caur cilvēka prizmu paskatīties uz 1. pasaules kara norisēm tādā un tādā frontes sektorā. Ikviens, pat visniecīgākais puzles gabaliņš ļauj mums ieskatīties daudz plašākās norisēs un nereti arī ieraudzīt ko pilnīgi jaunu, iepriekš nepamanītu vai šķietami nesaistītu. Arī jebkura ciema vēsture, jebkuras sabiedrības grupas vēsture, tie visi ir *case study*.

E. E.: ...par *grand narratives* – negribētu latviskot arī šo jēdzienu – un mikrovēsturēm. Ja mēs runājam par to, ko no vēsturniekiem gaida, tad varbūt tā ir tieši šī sasaiste starp mikrovēsturēm, ko tu sākumā nodēvēji par novadpētniecību, un *grand narratives* – lielajiem stāstiem par pagātņi, to, ko māca skolēniem skolās, ko sabiedrība ir pieņēmusi par pamatu – ko vajadzētu zināt par mūsu pagātņi ikvienam sabiedrības loceklim. Varbūt viens no lielākajiem izaicinājumiem ir salikt to visu kopā?

Ē. J.: Mēs varam vēsturi padarīt pievilcīgu, tikai ilustrējot to ar spilgtiem piemēriem. Vēlams konkrētājā auditorijā runāt par

piemēriem, kas viņiem būtu saprotami, nevis par Francijas zemnieku piedzīvojumiem, bet par kaut ko no tās vides, kas klausītājiem ir pazīstama, – parādīt, ka katrā jūsu ģimenē ir cilvēki, kas piedalījās attiecīgajos procesos. Šie procesi viņu uztverē uzreiz kļūs savādāki. Tāpat ir ar Latviju plašākā vēstures kontekstā – kopīgie visā Eiropā notikušie procesi ir visiem labi zināmi, bet eiropieši nezina mūsu gadījumu un piemēru, kas vienlaikus atklāj arī ko jaunu lielajā un it kā zināmajā Eiropas stāstā.

E. E.: Vēsture bieži tiek izcelta kā viena no disciplinām vai priekšmetiem, ko izmanto patriotiskās apziņas veidošanai. Attiecībā uz skolēniem viens no definētajiem mūsu izglītības sistēmas mērķiem ir pilsoniskā audzināšana. Tas nozīmē ne tikai mācīt cilvēkiem faktus, bet arī padarīt viņus par labākiem pilsoņiem, kā tas notika agrākajā izglītības sistēmā – kā Gvido Straube to ir aprakstījis – vismaz kopš 17. gadsimta. Patriotisma veicināšanā lielāks uzsvars tiek likts uz nacionālo vēstures naratīvu, atsevišķos gadījumos varbūt pat uz etniski orientētu vēstures stāstu. Iespējams, par to varētu aizdomāties sevišķi šogad, ņemot vērā, ka esam kalendāri orientēti un nu aprit precīzi 100 gadi kopš demokrātijas izveides, Satversmes pieņemšanas. Vai mēs pārāk bieži, arī rakstot vēsturi, neskatāmies etniskā, nacionālā patriotisma virzienā un neignorējam demokrātisko vērtību izcelšanu?

Ē. J.: Es nesaskatu pretrunu, ja vēstures rakstīšana notiek pareizi. Ko nozīmē to pareizi darīt? – Maksimāli objektīvi, tostarp runājot arī par lietām, kas nav tik patīkamas pirmajā acu uzmetienā. Ja mēs to nedarām, tad mēs patiešām politizējam vēsturi. Piemēram, trīsdesmitajos gados vēsturniekiem nebija ērti runāt par 1919. gada Daugavpils kauju, jo mēs tur nepiedalījāmies, tur nebija Latvijas armijas. Tā bija lielākā kauja reģionā ar tanku iesaisti utt. Peniķis to piemin vienā teikumā tāpēc, ka vienā pusē bija “nepareizie” poļi un lietuvieši, nepareizie tāpēc, ka karoja par šo zemi kā par savējo, otrā pusē – tikpat “nepareizie” latvieši un igauņi, nepareizie tāpēc, ka bija Sarkanās armijas sastāvā. Ja kāds tagad par šo kauju jautā: kas tas vispār bija? – mēs nezi-

nām par to vispār neko. Tā ir unikāla situācija. Ir jārūnā par visām lietām: par latviešu sarkanajiem strēlniekiem, kuriem arī bija savi rīcības iemesli, par ebreju šaušanu un holokaustu, par atsevišķu sabiedrības grupu aizvainojumu mūsdienās, kas ir izteikti tāds pats kā poļu muižnieku vai, piemēram, vācbaltiešu aizvainojums utt.

E. E.: Mēs neesam unikāli ar savu vēsturi, tā tas ir, bet to atskārst var tikai tad, ja saprotam drusku vairāk arī citu vēstures. Tas paver jaunu tēmu vēsturiskajā apziņā – par savējiem un svešajiem, par identitātēm un to, kā tās konstruējas un tiek konstruētas. Labs vingrinājums ir paskatīties uz pagātņi caur vecām kartēm – skaidrs, ka līdz 1918. gadam mēs nevaram Latviju norobežot tādā ļoti mūsdienīgā izpratnē. Tu minēji Latvijas–Vācijas robežu, tikpat interesants jautājums ir par Polijas–Zviedrijas robežu kaut kur pie Aiviekstes. Kā pagātnes reālijas neatbilst mūsdienu kartei? Tās neatbilst arī mūsdienu politiķu, sabiedrības un arī dažu vēsturnieku vēlmei skatīties uz pagātņi caur mūsdienu identitātes vai nacionālās identitātes, vai ģeogrāfiskās identitātes prizmu. Tomēr vēstures stāsti nereti mūs noved pie izpratnes par vēsturiskiem pāridarījumiem, vēsturisko naidu vai tieši otrādi – vēsturisko brālību un nereti arī tieši ietekmē ģeopolitiskās un sociālās reālijas. Tas atsauc man atmiņā, manuprāt, ļoti svarīgu tavu rakstu par latviešu izcelsmes muižniekiem Krievijas impērijā, kuri pēc būtības bija izdzēsti no nacionālā vēstures stāsta un arī no kolektīvās apziņas. Mēs caur vēstures rakstīšanu esam konstruējuši dažādus priekšstatus, lomas un modeļus. Piemēram, par karu mēs rakstām vai nu no varoņu perspektīvas, vai caur upuru un viņiem nodarītā netaisnīguma prizmu, tā teikt, nostiprinām tā saukto bāreņu tautas sindromu. Bet ir skaidrs, ka godprātīgs skats uz pagātņi nav un nevar, nedrīkst būt binārs.

Ē. J.: Ļoti daudzām nācijām mūsu reģionā ir šis bāreņu komplekss. To nosaka ne tikai vēsture, bet arī apstākļi, kādos iegūta neatkarība – cīņā ar kaut ko. Lai stiprinātu, saasinātu šo cīņu

par savu patstāvību, bija jāuztur šis bāreņu komplekss. Lietuvieši dara tieši to pašu. Centrālajā un Austrumeiropā – līdzīgi aizvainojumu kultivē rumāņi, ungāri, daudzi citi. Lielās nācijas Anglijā, Francijā neko tādu nemin, vācieši gan nedaudz runā par pagātnes negācijām, bet ne tik izteikti.

Mēs piecdesmit gadus nevarējām pētīt savu vēsturi vispār. Pusgadsimts bez normālas vēstures pētniecības kā tādas. Līdz ar to mēs pārņemam to stāstu, kāds tas bija starpkaru periodā. Tagad mēs esam nonākuši līdz apziņai, ka viss, kas noticis mūsu zemē, neapšaubāmi ir mūsu vēsture. Neatkarīgi no tā, kas piedalās attiecīgajos notikumos, tā ir mūsu vēsture.

E. E.: Man ļoti simpaticē veids, kā vēsturi rakstīja 20. gadsimta 20. gados un 30. gadu pirmajā pusē, kaut vai minot Ernestu Blanku līdz Ulmaņa apvērsumam – tas ir zināmā mērā ļoti demokrātisks, varētu pat teikt – mūsdienīgs skats uz pagātni, diemžēl nepelnīti aizmirsts plašākā vēsturiskajā apziņā.

No vienas puses, pastāv akadēmiskā brīvība (un arī atbildība), ceļš uz objektivitāti, no otras puses, ir vēsturnieku uzdevums sabiedrībā – valstiskās un nacionālās apziņas veidošana, politisko interešu aizstāvēšana, tas, ko var saukt par oficiālo vai politiski atzīto naratīvu. Kā tu jūties starp akadēmisko pašapziņu un valstisko, pilsonisko apziņu?

Ē. J.: Starp šīm pašapziņām nav pretrunas. Mans uzskats ir tāds, ka politisks pasūtījums no valdības puses ir jārealizē objektīvi, maksimāli sakot to, ko tu redzi. Es tikko uzrakstīju rakstu par Neatkarības karu, kurā atklāju arī nepatīkamas lietas. To kādā populārā it kā liberālā žurnālā diemžēl atteicās pieņemt. Vēsturniekiem ir jābūt gataviem runāt arī par nepatīkamām vai šķietami nepatīkamām lietām savā vēsturē; nedrīkst izlikties, ka mūsu pagātne bijusi tikai un vienīgi romantiski rožaina. Es savos rakstos nekad neesmu melojis, es saku to, ko es redzu avotos. Es saku, ka šeit nav pretrunas, mums ir jāpilda un arī jāveido valsts pasūtījums, jo mūsu veidotajiem vēstures stāstiem patiesi ir liela valstiska nozīme. Tie palīdz veidoties mūsu poli-

tiskajai nācijai, bet jāraksta ir tas, ko mēs redzam – bez noklusēšanas. Pierādīsim, ka esam objektīvi, ka nenoklusējam kaut ko šķietami neērtu vai netīkamam – tā mēs novērsīsim no sevis triecienus nākotnē. Tagad paņemot teju ikviena padomju vēsturnieka darbu, tas šķiet smieklīgs, ir redzams, ka tur ir viss – meli, noklusēšana, manipulācijas, ideoloģijas uzslāņojumi.

E. E.: Šķiet, ka sabiedrībai vēsturnieki ir vajadzīgi. Ne velti vēsturnieku darbs vienmēr ticis iekļauts sabiedriskajā pasūtījumā. Ne velti liela daļa no mūsu darba notiek, tā teikt, sabiedriskajā sektorā – valsts un pašvaldības finansē muzejus, pētnieciskos institūtus, gluži tāpat kā daudzās citās humanitārajās disciplīnās. Vai varam runāt par vēsturi ne tikai kā abstraktu zinātnisku interesi, hobiju, bet arī iezīmēt kādus vēsturnieku pienākumus pret sabiedrību, misiju?

Ē. J.: Pirmkārt, pasniegt vēsturi tālāk skolās, jo vēstures zinātne ir atzīta kā nepieciešama skolu programmās, visā pasaulē skolās māca vēsturi – ne bez pamata. Bez izpratnes par vēsturi, kas ir pietiekami sarežģīta visās zemēs, mēs nespējam saprast ne savu aktuālo stāvokli, ne vietu sabiedrībā, ne arī nākotnes rīcības modeļus. Vēsture līdzās citām zinātnēm ir vienlīdz svarīga sabiedrības attīstībai. Tā palīdz mums kā sabiedrībai sevi vadīt, organizēt, saprast utt. Tāpēc šī zinātne tiek ļaunprātīgi izmantota, tāpēc mums šis vēstures nozīmīgums ir jāapzinās – lai spētu atpazīt un pretoties ļaunprātīgām manipulācijām.

E. E.: Mēģinājumi apēt pie senuma kā taisnīguma pamata – kurš bija pirmais šajā vietā, cik sena ir valsts. Mēģinājumi saskatīt valstiskumu aizvēsturē, meklējot “senlatviešu” karali 20. gadsimta trīsdesmitajos gados. Mēģinājumi atrast kādu slāvu cilti Baltijas jūras austrumu krastos pirms krustnešu ierašanās utt.

Ē. J.: Tas ir vienkāršs piemērs – kā politikā izmantot vēsturi. Es minēju šādu piemēru: kas bija Līksnas muižā augusī muižniece Emīlija Plātere? Viņa 1831. gadā kļuva pazīstama un slavena, viņa ir poļu Žanna d'Arka, bet viņa ir arī lietuviešu

Žanna d'Arka un arī baltkrievu Žanna d'Arka... Mums ir jāskatās uz kopīgo vēsturi ne tikai mūsdienu Latvijas robežās, bet daudz plašāk. Tikai tā mēs varam to apgaismot un saprast, ka šāda dilemma ir lieka.

E. E.: Pēdējos 20 gados ir ļoti būtiski aktualizējies jautājums par vēstures falsificēšanu un viltošanu. Tajā pašā laikā jebkurš pētnieks atzīs, ka kļūdīties ir cilvēciski, un vēsture ir interpretējoša zinātne. Kur, tavuprāt, ir robežas starp falsifikāciju un interpretāciju atšķirībām, kas arī var būt gana pretrunīgas? Skaidrs, ka vēsturniekam ir jācenšas pietuvoties reāli notikušajam, tādēļ mēs ne vien dzelžaini balstāmies avotu materiālā, bet arī ļoti kritiski to izvērtējam, jo skaidrs, ka arī avotos var atspoguļoties nepatiesības. Šobrīd, domājot par vēstures falsificēšanu, nepatiesu mītu radīšanu, mēs lielākoties skatāmies Krievijas virzienā, jo Krievija ir viens no lielākajiem ietekmes faktoriem uz mūsu sabiedrību, kā tu arī minēji sarunā. Tur ir izveidota vesela komisija cīņai pret vēstures falsifikāciju, kas patiesībā pati falsificē vēsturi un kas arī pievērš uzmanību Baltijas vēstures jautājumiem. Redzam, ka pagātnes diskursi tiek ārkārtīgi politizēti, pat ignorējot vēstures avotos atrodamo.

Ē. J.: Aktuālie politiskie mērķi nosaka arī vēstures falsifikāciju. Tas bija gan Padomju Savienībā, gan nacistiskajā Vācijā, gan Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma laikā Latvijā, tā tas notiek arī Putina Krievijā šobrīd – viltošana politisku mērķu labad vai neērtās patiesības noklusēšana autoritāros režīmos valdošās cenzūras apstākļos ir ārkārtīgi izplatīta. Manā uztverē viltošana un noklusēšana ir viens un tas pats. Ja mēs noklusējam noteicošus faktorus, tā arī ir viltošana ar mērķi radīt citu naratīvu un izdarīt citu secinājumu.

E. E.: Kā tu vērtētu Latvijas vēsturnieku kopumu, zinātnisko vidi, cik laikmetīga ir Latvijas vēstures zinātne 21. gadsimtā?

Ē. J.: No vienas puses, tā ir ļoti laikmetīga. Daudzos gadījumos pierādām, ka esam spējīgi un varam turēt līdzī un patiešām ienesam pasaules vēstures zinātnē daudz ko jaunu. Esam unikāls

gadījums, pateicoties savai unikālajai vēsturei. Savu iespēju robežās, sadarbībā ar pasaules un Eiropas vēstures centriem mēs esam spējīgi daudz ko izdarīt. Tam, ka mēs nevaram izdarīt vairāk, ir objektīvi iemesli: mūsu ir maz, un darba apstākļi daudzos gadījumos liedz realizēt ambiciozākus pētījumus. Diemžēl vēl joprojām darbojas padomju skolas negatīvās puses – mēs pētām katrs savu šauro tēmu, mēs “neejam ārā” no tās un nepaskatāmies plašākā kontekstā. Daudzi jautājumi nav līdz galam izpētīti. Nevaram un tā īsti arī nemākam mūsu izpētīto ievietot kopējā vēstures lauciņā, par tādu nopietnāku pieeju vēstures teorijas vai filozofijas jautājumiem pat nerunājot. Atsevišķos gadījumos mēģinām to darīt, bet, tā kā pagātne nav pilnvērtīgi izpētīta, mēs to nemaz nevaram izdarīt. Nevar izdarīt secinājumus, kārtīgi neizpētot pamatus.

HISTORICAL OBJECTIVITY

An academic conversation between historians Ēriks Jēkabsons and Edgars Engīzers about history in the context of historical objectivity, politics, and national identity

This publication continues the cycle of academic conversations between Latvian historians about fundamental issues in history-writing. This conversation outlines the dimension that allows speaking about history also from the political vantage point. The discussion focused on the role of history in the development of national identity and the self-awareness of society, addressing also the important issues regarding the lies and the truth, the subjective and objective aspects in history-writing and the historians' role in society. The discussion highlighted the following main ideas:

Latvian historians are in a unique situation: on the one hand, our work is difficult, as some periods and sub-disciplines are in the research focus of only one or two specialists while some are not researched at all. On the other hand, we are lucky because we have an opportunity to be the pioneers, e.g., a Latvian historian can be the first researcher that reads a particular archival file. But there is also a dark side to it: sometimes we

tend to become smug, which creates an illusionary impression that everything is OK; there is a shortage of criticism.

The historical science in Latvia in fact reveals the same shortcomings that we see in science in general: we are under a very strong influence of the Soviet science. It is neither bad nor good. On the one hand, the Soviet practice required detailed factological research, but, on the other – it was very strongly politicised.

Academic historians must consider a particular research issue from all sides, also from the side of the historical figure, army or state, which we regard as being absolutely wrong. History has always been used as a tool and in fact as a specific weapon in political struggles and discussions. Sometimes we need “a shield” against this “sword”, and today the historians’ work is important also from this perspective. Kievan Rus is an excellent topical example showing that even issues of medieval history can still be used in political and ideological struggle.

Discords, conflicts, friendship, and hate in international relations throughout the history of mankind have been dictated by historical perceptions; they are also the ones that define the sense and understanding of national unity. We tend to forget earlier topical issues, when a new one emerges. For example, we hardly remember that until the end of the First World War the abolition of serfdom was one of the main commemoration dates in Latvian countryside, like Midsummer celebrations today. History is extremely important for each nation because the awareness of the shared history is one of the fundamental elements of the national identity. In this region, very many nations cultivate the “orphan’s complex”. It is determined not only by history, but also by conditions under which the national independence was acquired.

Historians must aim at making scientific topicality their priority; this is what determines the quality of our work. However, history will always be subjective as well. Historians simply must try to be as impartial as possible and consider all the involved sides.

We can make history attractive to the public only by illustrating it with colourful examples, which are close to the heart of the particular audience, e.g., by showing that their family members, the closest community were also affected by respective processes. However, historians must also speak about the aspects that are not so attractive. By failing to do this, we also politicise history.

Without the understanding of history, which is complicated for all nations, we are unable to understand the current situation, current

---

society, or the models of future action. Falsification of history or hushing up uncomfortable truth is very broadly practiced under the conditions of censorship in authoritarian regimes. Thus, we must be aware of the importance of history, in order to be able to identify and resist ill-intentioned manipulations and to build our society on genuine rather than illusionary foundations.

© 2022 Edgars Engīzers, Ēriks Jēkabsons.
Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā
saskaņā ar Creative Commons
Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 Starptautisko
licenci (CC BY-NC 4.0)

This is an open access article licensed
under the Creative Commons Attribution 4.0
International License (CC BY-NC 4.0)
(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

ZINĀTNES DZĪVE

<https://doi.org/10.22364/lviz.115.06>

STARPTAUTISKĀ ZINĀTNISKĀ KONFERENCE “NO PAGĀNISMA UZ KRISTIETĪBU. APBEDĪŠANAS PARAŽAS TRANSFORMĀCIJAS LAIKĀ”

Rūdolfs Brūzis

Dr. hist., pētnieks, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts

Roberts Spirģis

Dr. hist., neatkarīgais pētnieks, arheologs

Austrumbaltijas un apkārtējo zemju kristianizācijas procesiem vēltītā starptautiskā konference norisinājās 2021. gada 11.–12. oktobrī Lietuvas vēstures institūta jaunajās telpās Viļņā.¹ Pasākums sakrita ar institūta pastāvēšanas 80 gadu jubileju, un to organizēja “Pilsētu izpētes nodaļas” darbinieki. Pavisam tika nolasīti 25 referāti, dalībnieki pārstāvēja astoņas valstis: Lietuva, Latvija, Krievija, Baltkrievija, Ukraina, Polija, Vācija, Šveice. Referāti tika lasīti gan klātienē, gan tiešsaistes formātā.

Konferenci un tās **pirmo sadaļu** “Starp pagānismu un kristietību” atklāja Lietuvas vēstures institūta pētnieks Rītis Jonaitis (*Rytis Jonaitis*) ar referātu par Lietuvas viduslaiku pilsētu kapsētām Kernavē un Viļņā. Abu apbedījumu vietu materiāls liecina par kristiešu kopienu pastāvēšanas fenomenu pagānu zemē. Šo tēmu papildināja viņa kolēģes Irmas Kaplūnaites (*Irma Kaplūnaitė*, Lietuvas vēstures institūts) stāsts par senāko katoļu kapsētu meklējumiem Viļņā, kur pirmā katoliskā kopiena pastāvējusi jau kopš 13./14. gs. mijas – gandrīz gadsimtu pirms oficiālās Lietuvas kristīšanas.

Nozīmīgu jautājumu aktualizēja Klaipēdas Universitātes Baltijas reģiona vēstures un arheoloģijas institūta vēsturnieks Marus Ščavinskis (*Marius Ščavinskis*). Viņa ziņojumā bija apkopota 13.–15. gs. rakstīto avotu informācija par īpatnējiem vietējo iedzīvotāju apbedīšanas rituā-

¹ Adrese: Tiltu g. 17, 01101 Vilnius, Lietuva.

liem. Pētnieks secināja, ka jau pirmskristīšanas periodā ierīkoto apbedīšanas vietu izmantošana, bērū mielasts, mirušo apraudāšana un dažādu priekšmetu novietošana kapā, respektīvi, viss tas, ko tā laika oficiālā katoļu doktrīna apzīmēja ar terminu “pagāniskās paražas” (*ritus paganorum*), būtībā vairs nebija saistīts ar elkdievībā sakņotiem priekšstatiem par aizkapa dzīvi. Šīs tradīcijas atspoguļoja kristietībā sakņotus priekšstatus par viņsauli. Visi minētie piemēri liecina par “tautas kristietības” noformēšanos un faktiski veicināja jaunās ideoloģijas nostiprināšanos.

Kristianizācijas gaitas atspoguļojumu Karēlijas arheoloģiskajā materiālā, kas ietver gan pāreju no ugunskaapiem uz skeletapbedījumiem, gan personīgas dievbijības priekšmetu parādīšanos, apkopoja Sanktpēterburgas arheologs Staņislavs Beļskis (*Станислав Бельский*, Pētera I vārdā nosauktais Antropoloģijas un etnogrāfijas muzejs jeb Kunstkamera). Referents atzīmēja, ka mūsdienu pētījumi Karēlijas senkapos snieguši materiālu jaunai pieejai reģiona kristianizācijas procesa izpētē. Būtisks ir atklājums, ka nesadedzināto ķermeņu apbedīšana līdzinājās kapos 13. gs. kļuva par jauninājumu, kas nesakņojās un neevolucionēja no iepriekšējā perioda bērū tradīcijām. Šī rituāla saistību ar kristietību uzskatāmi demonstrē arī personīgas dievbijības priekšmetu atradumi. Savukārt zināmas interpretācijas grūtības pētniekiem rada kristīgo simbolu pazušana no skeletkapu inventāra 14.–15. gadsimtā.

Ar neparasto pārejas posma apbedīšanas paražu – “nepilnīgajām kremācijām” – 10.–11. gs. jau kristītajā Senkrievijas teritorijas dienvidu daļā klausītājus iepazīstināja Ukrainas Nacionālās Zinātņu akadēmijas Arheoloģijas institūta darbinieks Dmitro Bibikovs (*Дмитро Бібіков*). Referents apkopojis datus par kopskaitā 33 šādiem apbedījumiem no deviņiem pieminekļiem. Pati parādība tiek saistīta ar Eiropas folklorā plaši izplatītām bailēm no nesadedzinātiem mirušajiem. Savukārt roku stāvoklis, zārka izmantošana un rituāla piekopšana pilsētu kapsētās liecina, ka apbedītie piederējuši kristiešu kopienai. Pēc referenta domām, šo apbedīšanas praksi var uzskatīt par pārejas formu, kas pastāvējusi neilgu laika posmu (daļējas kremācijas kapulaukos veido ne vairāk kā 3–7% no kopējā apbedījumu skaita). Jāatzīmē, ka daži konferences dalībnieki izteica šaubas par šāda rituāla pastāvēšanu. Sekojošās diskusijas ietvaros kā iemesls daļējai cilvēka skeleta kaulu kalcinēšanai tika iztirzāta iespējama osteoloģiskā materiāla pārveidošanās dabiskā veidā, tam ķīmiski reaģējot ar augsni.

Konferences otrā sadaļa bija atvēlēta jaunās reliģijas pieņemšanas rezultātā notikušajām pārmaiņām senkapu apbedīšanas paražās. Baltkrievijas pētnieks Nikolajs Plavinskis (*Мікалай Плавінскі*, Baltkrievijas vēstures institūts) un Viktorija Taraseviča (*Викторія Тарасевич*, Baltkrievijas Nacionālais vēstures muzejs) aplūkoja izmaiņas Smoļenskas–Polockas garajos kurgānos un Vilijas upes augšteces (Baltkrievijas ziemeļrietumu daļa) senkapos 1. un 2. tūkstošgades mijā. Savukārt Jaugens Ulasavecs (*Яўген Уласавец*, neatkarīgais pētnieks) izskatīja jautājumu par līdzeno apbedījumu ar skeletapbedījumiem parādīšanos mūsdienu Grodņas apgabalā Baltkrievijā (vēsturiski – Lietuvas lielkņazistes daļa). Krievijas arheologs Vladislavs Soboļevs (*Владислав Соболев*) no Sanktpēterburgas Valsts universitātes pievērsās Novgorodas zemes apbedījumu ģenēzei.

Trešās sadaļas tēma bija sabiedrības elites apbedīšanas paražas kristietības pieņemšanas priekšvakarā. Ziemeļu un Austrumeiropas kontekstā Kijevas Krievzemes 10.–11. gs. elitāros apbedījumus kamerās apskatīja Krievijas un Ukrainas pētnieki Kirils Mihailovs (*Кирилл Михайлов*, Krievijas ZA Materiālās kultūras institūts) un Natalja Hamaiko (*Наталя Хамайко*, Ukrainas Nacionālās ZA Arheoloģijas institūts).

Lietuvas lielkņazistes militārās elites izveidei un sociālā statusa izpausmēm apbedīšanas paražās bija veltīti divu pētnieku ziņojumi. Pauļus Bugis (*Paulius Bugys*, Nacionālais muzejs “Lietuvas lielkņazu pils”) referēja par jātnieka kāpšļu tipoloģijas izstrādes problēmām, bet Gedimins Petrausks (*Gediminas Petrauskas*, Lietuvas Nacionālais muzejs, Klaipēdas Universitātes Baltijas reģiona vēstures un arheoloģijas institūts) informēja par bagātīgiem atradumiem 14. gs. Bedugnes (*Bedugnė*) kapulaukā.

Negaidītiem atradumiem jaunatklātajā kapulaukā pie Ščeberkas (*Szczeberka*, Podlases vojevodistē Polijas ziemeļaustrumu daļā) bija veltīts poļu pētnieku Ivonas Levocas (*Ivona Levoc*, Varšavas Universitātes Arheoloģijas fakultāte, Augustovas reģiona muzejs), Slavomira Mileka (*Sławomir Milek*, *Ab Terra* stipendija), Tomaša Novakeviča (*Tomasz Novakiewicz*, Augustovas reģiona muzejs) un Dāvida Rembecka (*David Rembecki*, Augustovas reģiona muzejs) referāts. Senvieta atrodas seno jātvīngu zemes centrā, biezā mežā. Apbedījumu vietā kalcinētie kauli un piederības atsegtas tikai dažu centimetru dziļumā. Paralēles atrastajiem greznajiem 12.–13. gs. ieročiem, zirglietām, tirgotāju piederumiem un rotām rodamas Lietuvā un Latvijā. Materiāls var

būt sevišķi saistošs kuršu kultūras pētniekiem. Kā atzīmēja Romans Širouhovs, pateicoties referentu darbībai pēdējo 15 gadu laikā, mūsu zināšanas par ilgi novārtā palikušo jātvingu kultūru ir būtiski papildinātas.

Arī pieci nākamie **ceturtais sadaļas** referāti bija veltīti kapulauku pētniecībai. Pētnieku grupa no Ukrainas Nacionālās ZA Vēstures institūta – Vsevolods Ivakins (*Всеволод Івакін*), Vjačeslavs Baranovs (*В'ячеслав Баранов*), Dmitrijs Djačenko (*Дмитро Дяченко*) un Romans Širouhovs (*Роман Широухов*, Baltijas un Skandināvijas arheoloģijas centrs Šlēsvigā) referēja par izpētes rezultātiem jaunatklātajā baltu kapulaukā Ostrovā. Tas atrodas pie vēsturiskās Kijevas Krievzemes dienvidu robežas, Porosjes (*Поросье*) apgabalā, Rosas upes labajā krastā, 85 km uz dienvidiem no mūsdienu Ukrainas galvaspilsētas. Izrakumi kapulaukā veikti kopš 2017. gada. Izpētīti 99 kapi, kuros atrastajām rotaslietām (apaļās un pakavsaktas ar rēdžu galiem, stopa plāksnes sakta, vīte kaklariņķi, aproces ar zvērgalvu galiem u. c.) tiešas paralēles rodamas rietumbaltu 11.–12. gs. arheoloģiskajā materiālā. Savukārt inhumācijas rituāls ar mirušā ziemeļu–dienvidu orientāciju ir stipri līdzīgs vendlu apbedīšanas tradīcijām. DNS analīzes rezultāti, salīdzinot ar mūsdienu populācijām, uzrāda vistuvākās pazīmes ar lietuviešiem, islandiešiem un igauņiem. Pētnieki uzskata, ka kapulaukā apbedīta kāda ieceļotāju kopiena, kuras atnākšana saistīta ar Kijevas lielkņaza Jaroslava Gudrā (1016–1018, 1019–1054) politiku.²

Lietuvas arheologs Justins Račs (*Justinas Račas*, Sabiedriskā iestāde “Kultūras mantojuma saglabāšanas spēki”) uzstājās ar ziņojumu par 15.–17. gs. apbedījumiem Punžoņu (*Punžionys*) kapulaukā Švenčoņu (*Švenčionys*) rajonā (40 km uz ziemeļaustrumiem no Viļņas, Baltkrievijas pierobežā). Krievijas arheologi Jeļena un Sergejs Salmini (*Елена Салмина, Сергей Салмин*, Pleskavas arheoloģijas centrs, Pleskavas apgabala arheoloģijas centrs, Pleskavas Valsts universitāte) referēja par Pleskavas nekropoli 10.–11. gadsimtā. Baltkrievijas arheologs Andrejs Voitehovičs (*Андрей Войтехович*, Baltkrievijas Nacionālās ZA Vēstures institūts) aplūkoja apbedīšanas paražu īpatnības Biruļu kapulaukā, kas atrodas Baltkrievijas ziemeļrietumos, Berezinas upes augštecē.

² Vairāk par projektu “Острів” iespējams uzzināt Ukrainas Nacionālās ZA Arheoloģijas institūta mājaslapā: <https://www.iananu.org.ua/struktura-ia/naukovi-viddili/viddil-arkheologiji-kieva/doslidnitski-programi/proekt-ostriv> (skatīts 08.03.2022.).

Konferences **piektā sadaļa** bija veltīta apbedīšanas inventāra pētījumiem. Ivana Stasjuka (*Иван Стасюк*, Krievijas ZA Materiālās kultūra institūts) referātā kodolīgi un uzskatāmi tika analizēta funerālā kultūra teritorijā starp Narvas un Volhovas upi – pāreja no ugunskaapiem uz skeletapbedījumiem, izmaiņas apbedīšanas inventārā, kā arī sniegts seno ižoriešu 10.–12. gs. ģenētiskais raksturojums.

Arheologi Sergejs un Jeļena Salmini, Mihails Vasiljevs, Kristīna Kosoveca un Tatjana Šukina (*Михаил Васильев, Кристина Косовец, Татьяна Шукина*, Pleskavas apgabala arheoloģijas centrs, Pleskavas Valsts universitāte) referēja par apbedīšanas paražām un kapu inventāru Pleskavas 10. gs.–11. gs. sākuma nekropolē, kas pētīta laikā no 2017. līdz 2020. gadam. Bartolomejs Barteckis un Anna Hirhala (*Bartłomiej Bartecki, Anna Hyrchala*, Hrubešovas muzejs), Beāta Borovska (*Beata Borowska*, Lodzas Universitāte), Tomašs Dzeņkovskis (*Tomasz Dzieńkowski*, Marijas Sklodovskas-Kirī Universitāte), Irka Hajdasa (*Irka Hajdas*, ETH fizikas laboratorija Cīrihē), Marcins Vološins (*Marcin Wołoszyn*, Žešovas Universitāte, Leibnica Austrumeiropas vēstures un kultūras institūts) pārsteidza klausītājus ar ziņojumu par 8.–9. gs. apbedīto zīdaiņu grupu no Grudekas kapsētas pie Bugas upes. Šie bērnu apbedījumi kļuvuši par pirmajiem zināmajiem skeletapbedījumiem periodā pirms Polijas kristianizācijas.

Konferences noslēdzošajā, **sestajā sadaļā** tika prezentēti antropoloģisko pētījumu rezultāti. Jāsaka gan, ka pirmie divi referāti vēl pilnībā atbilda iepriekšējās sadaļas tematikai. Baltkrievijas pētnieces Viktorijas Mačovskas (*Виктория Маковская*, Baltkrievijas Valsts tautas arhitektūras un sadzīves muzejs) ziņojums tika veltīts Polockas zemē izpētīto bērnu skeletapbedījumu inventāra apskatam. Analizēti 63 indivīdu (vecumā līdz 14 gadiem) apbedījumi no 30 uzkalniņu kapulaukiem. Divās apbedīto vecuma grupās – 7 un 12 gadi – vērojamas radikālākas izmaiņas rotu kompleksu un piedevu sastāvā. Konferences gaitā kā skaidrojumu šādām vecuma robežām R. Spirģis piedāvāja pievērsties Svētās ģimenes dzīves momentiem un kristīgās baznīcas noteikumiem. Piemēram, bērni līdz septiņiem gadiem nāk pie dievgalda bez grēksūdzes, bet pēc Mozus ticīgo tradīcijas zēns kļūst par pieaugušo, kad 13 gadu vecumā lasa Toru sinagogā. Savukārt Jēzus Jeruzalemes tempļi diskutēja ar mācītājiem jau 12 gadu vecumā (Lk 2: 42–50). Latviju pārstāvošais neatkarīgais pētnieks Roberts Spirģis analizēja lībiešu bērnu apbedījumus Ogresgala Čabu kapulaukā kristīgās ticības izplatīšanas kontekstā 11.–13. gadsimtā.

Ziņojumā pētnieks atzīmēja bērnu statusa izmaiņas salīdzinājumā ar pagānisma laikiem.

Pēdējie divi referāti bija veltīti bioarheoloģijai: Židrūne Miļauskiene (*Žydrūnė Miliauskienė*, Viļņas Universitātes Medicīnas fakultāte) analizēja Viļņas iedzīvotāju zobu stāvokli un slimības 15.–17. gs., bet Aleksandra Kozaka (Ukrainas Nacionālās ZA Arheoloģijas institūts) aplūkoja 11.–12. gs. Ostrovas baltu kapulaukā apbedītos indivīdus to iespējamās migrācijas kontekstā.

Spriežot pēc klausītāju visai aktīvi uzdotajiem jautājumiem, vairāki referāti izraisīja dziļu interesi. Sevišķi asa diskusija izvērtās ap jautājumu, vai 11. gs. apbedījumus lielajās bedrēs var saukt par apbedījumiem kamerās un vai abi apbedīšanas veidi ir pēctecīgi saistīti (V. Soboļevs, K. Mihailovs).

Konferences uzstādījums pieļāva arī vairāku pagānisku apbedīšanas vietu analīzi. Tomēr galvenā uzmanība tika pievērsta kristianizācijas procesa atspoguļojumam funerālo pieminekļu materiālā. Ar sarežģītājiem kristianizācijas jautājumiem saistītos referātus varētu iedalīt šādās tematiskās grupās:

- 1) inventāra saglabāšanās kristīgajos apbedījumos (V. Taraseviča, M. Ščavinskis, V. Soboļevs, J. Račs);
- 2) ugunskapu sastopamība kapsētās (D. Bibikovs);
- 3) kristīgo apbedījumu noteikšanas pazīmes (R. Jonaitis);
- 4) apbedīšanas paražu transformācija kristianizācijas gaitā (N. Plavinskis, V. Taraseviča, S. Beļskis, V. Soboļevs, I. Stasjuks);
- 5) rakstīto avotu kritika sakarā ar tajos minēto apbedīšanas paražu interpretāciju (M. Ščavinskis);
- 6) “tautas kristietības” fenomens viduslaikos (M. Ščavinskis).

Viens no pēdējo gadu jaunievedumiem zinātniskajā dzīvē ir konferences ierakstu izvietošana tīmeklī. Šī apskata lasītājs sev interesējošos referātus var noklausīties vienā no vietnēm: <https://www.youtube.com/watch?v=ez1av5xlDak>; <https://www.youtube.com/watch?v=xHPOqsT Tz3A&t=920s>

Noslēdzot konferences apskatu, jāpiebilst, ka pasaulē interese par kristietības izplatīšanas jautājumiem pastiprinājās saistībā ar Jēzus Kristus dzimšanas 2000. gadadienu. Dažādās valstīs neskaitāmās izstādēs, konferencēs, rakstu krājumos un monogrāfijās pētnieki apkopoja gan dažāda veida avotus, gan līdzšinējās atziņas par kristianizācijas

norisi.³ Pētījumu rezultātā radīti priekšnosacījumi būtiskam izrāvienam priekšstatu attīstībā par kristīgās reliģijas izplatīšanas gaitu. Tāpēc 21. gadsimts sāk iezīmēties kā kvalitatīvi jauns periods šī jautājuma izpratnē. Iedziļināšanās dažādos viduslaiku literatūras un teoloģijas aspektos ļauj pētniekiem saskatīt līdz šim mūsdienu lasītājiem garām paslīdējušo kontekstu arī hronikās,⁴ arheoloģiskajās un ikonogrāfiskajās liecībās.⁵

Tomēr, neraugoties uz to, ka lielākā daļa no visiem atradumiem nāk no apbedījumiem un ir tieši saistīta ar pagātnes cilvēku aizkapa dzīves redzējumu un reliģiskiem priekšstatiem, arheologi “praktiķi” parasti nelabprāt pievēršas padziļinātajiem reliģijas pētījumiem. Šai tendencei ir vairāki iemesli, bet galvenais – mūsdienu sabiedrības sekularizācija. Proti, zinātniekam kļūst aizvien grūtāk iedziļināties seno sabiedrību dzīves īpatnībās, kuru kodolu veidoja reliģija. Stingri loģiska arheoloģija, operējot ar piezemētām materiālajām liecībām, pretendē uz precīzas zinātnes statusu. Savukārt reliģija vērsas nevis pie

³ Carver, Martin (ed.) (2005). *The Cross Goes North: Processes of Conversion in Northern Europe, AD 300–1300*. Woodbridge: Boydell Press; Müller-Wille, Michael (Hg.) (1997–1998). *Rom und Byzanz im Norden: Mission und Glaubenswechsel im Ostseeraum während des 8.–14. Jahrhunderts*. Bd. I–II. Mainz; Stuttgart; Purhonen, Paula (1998). *Kristinuskon saapumisesta Suomeen. Uskontoarkeologinen tutkimus* (Summary: On the Arrival of Christianity in Finland. A study in the archaeology of religion). SMYA 106. Helsinki; Musin, Aleksandr (2002). *Khristianizatsiia Novgorodskoi zemli v IX–XIV vv. Pogrebal'nyi obriad i khristianskie drevnosti*. Sankt-Peterburg; Svetikas, Eugenijus (2009). *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės christianizacija XIV a. pab. – XV a.: Archeologiniai radiniai su krikščioniškais simboliais* (Summary: the Christianisation of the Grand Duchy of Lithuania in the late 14th–15th century: Archaeological finds with Christian symbols). T. I–II. Vilnius; Winroth, Anders (2012). *The Conversion of Scandinavia: Vikings, Merchants, and Missionaries in the Remaking of Northern Europe*. London; Stiegemann, Cristoph, Kroker, Martin, Walter, Wolfgang (Hg.) (2013). *Credo – Christinisierung Europas im Mittelalter*. Bd. I–II. Petersberg: Michael Imhof Verlag; Salomon, Maciej, Wołoszyn, Marcin, Musin, Alexander, Špehar, Perica (eds.) (2012). *Rome, Constantinople and Newly-Converted Europe: Archaeological and Historical Evidence*. Vol. I–II. Kraków; Leipzig; Rzeszów; Warszawa.

⁴ Janson, Henrik (2009). Pagan and Christian. Cultural Identity and Exclusion Around the Baltic in the Early Middle Ages. In: *The Reception of Medieval Europe in the Baltic Sea Region*. Papers of the XIIth Visby Symposium, held at Gotland University [2002]. Visby, pp. 171–191; Garipzanov, Ildar (2011). Christianity and paganism in Adam of Bremen's narrative. In: *Historical Narratives and Christian Identity on a European Periphery: Early History Writing in Northern, East-Central, and Eastern Europe (c. 1070–1200)*. Turnhout: Brepols, pp. 13–28.

⁵ Hoggett, Richard (2010). *The Archaeology of the East Anglian Conversion*. Woodbridge: Boydell & Brewer; Oehrl, Sigmund (2015). Paganen und Christliches in der Vierbeinerikonographie der schwedischen Runensteine. In: *Bilddenkmäler zur germanischen Götter- und Heldensage* (Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde, 91). Berlin: De Gruyter, S. 463–534.

cilvēka loģikas, bet dvēseles, iztēles, intuīcijas, vēlmēm un sirdsapziņas. Rezultātā reliģisko priekšstatu izpēte bieži vien izpaliek, jo – kā lai pēta to, kas nav īsti skaidrs un precīzs.⁶

Šo situāciju mēģina pārvarēt t. s. mentālā jeb apziņas arheoloģija – virziens, kura ietvaros pētnieki vairs neraugās uz atradumiem kā tīri funkcionālām lietām, bet pievēršas to “ziņojumu” analīzei. Šo vēstījumu veidojis senlietas izgatavotājs vai kapā licējs, bet svarīgi ir arī, kā šos priekšmetus uztvēra to lietotājs. Tātad lielāks akcents tiek likts uz simbolisko, nevis praktisko nozīmi. Sevišķi svarīga šī pieeja kļūst kristianizācijas pētniecībā, jo šajā procesā notiek divu reliģiju nesēju saskarsme, kas noved pie straujām izmaiņām kultūrā. Arheologs var vērot, kā kristietības adaptācijas rezultātā pakāpeniski mainās gan apbedīšanas paražas, gan tiek pārņemta atbilstoša simbolika, kas atspoguļojas senlietu semantikā. Tāpēc šādi pētījumi parāda kristianizāciju kā reliģijas jaunrades fenomenu, kad arhaiskās kultūras tradīcijām piešķīra jaunu jēgu un tās tika iekļautas jaunajā kristiešu kultūrā.⁷

Viļņā notikušās konferences tēmas liecina, ka līdzīgas teorētiskās atziņas gūst aizvien plašāku ietekmi arī lauka darbus praktizējošo arheologu pētījumos. Tāpēc senkapu izpētē novērotie rituāli bieži vien tiek vērtēti pilnīgi pretēji tam, kā tas notika pirms 20–30 gadiem.

Arī Latvijas historiogrāfijā par kristīgās ticības ienākšanu rakstīts samērā daudz, bet par atsevišķu, mērķtiecīgu pētījumu šis jautājums nav kļuvis. Šī apskata autori, LU Latvijas vēstures institūta pētnieki – Roberts Spirģis (kopš 2020. gada – neatkarīgais pētnieks) un Rūdolfs Brūzis – ir snieguši vairākus projekta pieteikumus Latvijas Zinātnes padomes Fundamentālo un lietišķo pētījumu projektu konkursos, bet finansējumu nav ieguvuši. Diemžēl sakarā ar finansējuma un štata samazināšanu arī Viļņā notikušajā konferencē LU LVI netika pārstāvēts un tuvākajā laikā kristianizācijas jautājumi visdrīzāk netiks pētīti. Laika gaitā šāda situācija var radīt zināmu disonansi ar kaimiņzemju pētnieku atziņām.

Viļņas konferences norise pierādīja, ka tieši plašākā kontekstā, apvienojot vairāku valstu pētniekus, var noteikt efektīvākās pieejas arī visai sarežģītajam kristianizācijas norises jautājumam. Atliek tikai cerēt, ka politiskā situācija pēc iespējas ātrāk uzlabosies un šī konference nekļūs par vienīgu šāda veida pētnieku tikšanos ilgākā periodā.

⁶ Hoggett. *The Archaeology of the East Anglian Conversion*, pp. 9–11.

⁷ Turpat, 11.–13. lpp.

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
“FROM PAGANISM TO CHRISTIANITY. BURIAL RITES
DURING THE TRANSITION PERIOD”

Summary

On 11–12 October 2021, the Lithuanian Institute of History in Vilnius hosted an international conference “From Paganism to Christianity. Burial Rites during the Transition Period” dedicated to the Christianisation processes in the Eastern Baltic and the neighbouring territories. Altogether 25 presentations were delivered at the conference, both in face-to-face and online format, and the participants represented Lithuania, Latvia, Russia, Belarus, Ukraine, Poland, Germany, and Switzerland.

The focus was on the reflection of the Christianisation process in the material of funerary monuments, with several presentations dedicated to the analysis of pagan burial traditions and sites. The presentations addressed the following broad themes:

- 1) Between paganism and Christianity.
- 2) Changes in burial rite features.
- 3) Burial rites of the elite.
- 4) Cemetery investigations.
- 5) Grave goods.
- 6) The anthropological investigation of cemeteries.

Global interest in the spread of Christianity increased in connection with the 2000th birthday of Jesus Christ. Countless exhibitions, conferences, article collections and monographs aggregate different types of sources and the existing knowledge about the Christianisation process. The study of various aspects of medieval literature and theology allows researchers to analyse the context of Christianisation in chronicles as well as in archaeological and iconographic sources.

The tangible attributes of Christianity constitute a large part of grave goods and are directly associated with the religious precepts of the respective period. Yet the secularised contemporary scholar finds it difficult to delve into the peculiarities of the ancient societies that were built around religion, which serves a person's soul, imagination, intuition, desires, and spiritual awareness.

Thus, within the framework of the cognitive archaeology, i.e. the archaeology of mind, attention is focused on the semantics of the artefact created by its maker or by the person who put it in the grave and perceived by the person who used the item. An essential aspect also includes changes of the burial traditions and the adoption of the relevant symbols. Such studies reveal the phenomenon of religious innovation of Christianisation, in the course of which

---

archaic cultural traditions were given a new meaning and incorporated into a new culture.

The topics addressed at the conference testify that such theoretical conclusions are receiving an increasing attention also in the research of practicing archaeologists, and the context of the rites observed during the study of pre-historical burials is being considerably re-evaluated. The conference showed that a broad thematic context and the pooling of efforts of historians from several countries allow finding more efficient approaches to the relatively complicated issue of the Christianisation process.

The recording of the conference is available at: <https://www.youtube.com/watch?v=eZ1av5xlDak>; <https://www.youtube.com/watch?v=xHPOqsTTz3A&t=920s>

© 2022 Rūdolfs Brūzis, Roberts Spirģis.

Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā

saskaņā ar Creative Commons

Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 Starptautisko
licenci (CC BY-NC 4.0)

This is an open access article licensed
under the Creative Commons Attribution 4.0
International License (CC BY-NC 4.0)

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

<https://doi.org/10.22364/lviz.115.07>

JAUNO VĒSTURNIEKU ZINĀTNISKIE
LASĪJUMI VII. ATSKATS UZ SEPTIŅOS GADOS
PAVEIKTO (2015–2021)

Alberts Rokpelnis

Mg. hist., doktora grāda pretendents, Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmija; vēsturnieks, Valmieras muzejs

2021. gada 12.–13. novembrī tiešsaistē notika starptautiskā konference “Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi VII” (*The Scholarly Readings of Young Historians VII*). To rīkoja Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts (LU LVI) un Valmieras muzejs sadarbībā ar Vītauta Dižā Universitāti Kauņā, Lietuvas vēstures institūtu un Tartu Universitātes Vēstures un arheoloģijas institūtu. Šādas konferences ietvaros jau septīto reizi tikās vēstures un saistīto zinātņu studenti un jaunie pētnieki, lai prezentētu starpdisciplinārus pētījumus un diskutētu ar pieredzējušiem kolēģiem.

Lai gan Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi tiek rīkoti jau septīto reizi, tieši pēdējie divi gadi ir nesuši vislielākās pārmaiņas un izaicinājumus. Pirmkārt, jau otro gadu konferencei ir starptautisks tvērums. Tajā piedalās ne tikai Latvijas augstskolu studenti, bet arī pārstāvji no Lietuvas un Igaunijas. Otrkārt, Covid-19 radīto ierobežojumu dēļ jau divas reizes tā notikusi tiešsaistē. Atskatoties uz konferenci šajā trauksmainajā un neskaidrību pilnajā laikā, jānovērtē ne tikai pagājušais gads, bet līdzšinējais veikums kopumā. Līdz ar to jāiezīmē arī iespējamās nākotnes perspektīvas.

Konferences “Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi VII” divu dienu programmā bija sešas sekcijas, no tām pirmās divas norisa angļu valodā. Referēja studenti un doktora grāda pretendenti (divi no Latvijas, septiņi no Lietuvas un viens no Igaunijas). Pirmās dienas rīta daļā notika virtuāla rakstu krājuma “Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi VI” atvēršana. Tas bija uzticēts krājuma sastādītājam PhD Kristīnei Beķerei. Izdevumā,¹ kas pieejams gan elektroniski Valmieras

¹ Līdz šim izdoti jau seši rakstu krājumi.

muzeja mājaslapā un LU Repozitorijā, gan drukātā formātā, apkopoti 11 anonīmi recenzēti raksti. Tie sagatavoti, balstoties uz iepriekšējās konferences referātiem. Pirmajā sekcijā, ko vadīja viduslaiku pētniece Dr. hist. Eva Eihmane, tika nolasīti četri referāti, tostarp par Livonijas kara kā Dieva soda interpretāciju Baltazara Rusova hronikā² un muižu izpētes problemātiku Igaunijā.³ Savukārt otrās sekcijas seši referāti bija veltīti jaunāko laiku vēsturei, piemēram, Lietuvas neatkarības deklarācijas pieņemšanai 1918. gadā,⁴ kā arī sieviešu lomai mūsdienu karadarbībā.⁵ Šo sekciju vadīja PhD Kristīne Beķere. Konferences pirmā diena noslēdzās ar sekciju latviešu valodā. LU docenta Dr. hist. Mārtiņa Mintaura un profesora Dr. hist. Andra Levāna vadībā četru referātu ietvaros studenti analizēja materiālo un nemateriālo kultūras mantojumu, tā interpretāciju un atspoguļojumu Latvijas muzejos mūsdienās.⁶

Konferences otrā diena sākās ar ceturto sekciju, kas tika veltīta jauno laiku vēstures problemātikai. To vadīja pieredzējušie jauno laiku pētnieki – Dr. hist. Anita Čerpinska un LU LVI direktors Dr. hist. profesors Gvido Straube. Sešu referātu hronoloģiskais ietvars bija plašs, no 15. līdz 18. gadsimtam, tostarp tika analizēts jautājums par viduslaiku Livonijas naudas sistēmu 15.–16. gadsimtā,⁷ bet sesijas nobeigumā tika aplūkota tirdzniecība 18. gadsimta Rīgā.⁸ Konferences piektajā sekcijā Mg. hist. Gintas Ievas Bikšes vadībā referēja četri 20. gadsimta starpkaru perioda vēstures pētnieki. Pētījumu centrā bija sabiedrisko organizāciju darbība,⁹ kā arī personības.¹⁰ Pēdējā konferences sekcijā tika apskatīts plašs 20. gadsimta vēstures tēmu loks, sākot ar jautājumu par

² Beāte Orlova. Interpretation of the Livonian War as God's Punishment in Balthasar Russow's "Chronica der Provinz Lyfflandt" (1578–1584).

³ Elis Pärn. The Forgotten Wooden Manor Houses of Baltic German Nobility and Its Research Perspectives. The Architectural Handbooks and Tractates in Estonia during the time period 1700–1850.

⁴ Dominykas Jusky, Rasa Zozaitė. Declaration of Independence of Lithuania and Belarus in 1918: A comparative analysis.

⁵ Mīglē Lapēnaitē. Women's roles in armed conflicts: past and present.

⁶ Rūta Bruževica. Hanzas vēsture Latvijas muzejos kopš 1991. gada.

⁷ Marina Solovjova. Naudas sistēma viduslaiku Livonijā (15.–16. gs. vid.): strīdu objekts vai zemju saliedēšanas līdzeklis?

⁸ Jānis Stepiņš. Anglu tirgotāju darbības ierobežojumi Rīgā 18. gadsimtā.

⁹ Zane Rozīte. Latvijas akadēmiski izglīto to sieviešu apvienība: Sabiedriski-tiesiskās komisijas darbības piemērs (1929–1940).

¹⁰ Mīlana Drugoveiko. Konstantīna Jezovīto va (1893–1946) darbības atspoguļojums Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos.

1939. gadā internētajiem poļu karavīriem Liepājā¹¹ līdz Latvijas robežsardzes darbības atjaunošanai un problēmām 20. gs. 90. gados.¹² Sarežģītais uzdevums vadīt šo sekciju un tās diskusiju tika uzticēts LU LVI pētniekam Dr. hist. Uldim Neiburgam.

Vērtējot konferences programmu kopumā, jāatzīst, ka atšķirībā no citiem gadiem 2021. gadā nebija pārstāvēti arheoloģijas pētījumi. Iespējams, tas saistīts ar pēdējos gados kopumā sarūkošo arheoloģijas studentu skaitu LU Vēstures un filozofijas fakultātē (VFF). Arheologiem, protams, ir arī citas publicitātes iespējas tematiskajās konferencēs. Turpretī ar viduslaiku Livonijas laika posmu saistīti jautājumi šoreiz bija daudz plašāk pārstāvēti nekā citkārt. Tas parāda šīs konferences specifiku – neizvirzot konkrētu tēmas ietvaru, ikreiz tās saturs var būt pilnīgi atšķirīgs.

Konferences kvalitātes uzturēšanai tematiskā daudzveidība ir būtisks aspekts, tomēr to nedrīkstētu atstāt pašplūsmā, jo tas tieši ietekmē arī dalībnieku skaitu. Tomēr tēmu loks, piemēram, plašāku interesi raisošais 20. gadsimts, nekad netiek ierobežots vai limitēts.

Potenciālo dalībnieku piesaistīšana ir atbildīgs un nepārtraukts rīkotāju darba uzdevums. Šajā aspektā ļoti būtiska ir arī mācību iestāžu, īpaši LU VFF mācībspēku aktivitāte, motivējot studentus piedalīties un attīstīt savas akadēmiskās prasmes. Jāatzīst, ka šobrīd Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi vairs nav vienīgā vēstures studentu konference Latvijā, līdz ar to dalībnieku atlases un satura veidošanas uzdevums kļūst vēl atbildīgāks. Piemēram, līdzīgas konferences rīko LU Vēstures un filozofijas fakultāte, tiesa, tikai saviem studentiem. Zinātnisku konferenci “Jauno pētnieku diena” jau otro gadu organizē arī LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts. Arī tajā aicināti piedalīties humanitāro un sociālo zinātņu doktoranti un grāda pretendenti bez noteikta pētniecības tēmu ierobežojuma. Protams, katrā augstskolā ir savas iekšējās studentu konferences, pētījumu programmu atskaites konferences, projektu noslēguma konferences u. tml., bet lielākoties tām visām ir ierobežotas dalības iespējas. Turpretī “Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi” līdz šim savu nišu spējuši noturēt tādēļ, ka tēmu loks nav ierobežots un dalība joprojām ir bez maksas. Arī tādēļ, ka piedalīties tiek aicināti ne tikai doktoranti un zinātniskā grāda pretendenti, bet arī bakalaura grādu ieguvušie, maģistranti un maģistri.

¹¹ Kristiāna Višņakova. Poļu internēto karavīru ikdienu Latvijā 1939.–1940. gadā: Liepājas internēto instruktoru un kareivju nometnes piemērs.

¹² Viesturs Rasnācis. Ieskats 1. Valmieras robežsargu bataljona darbībā no 1991. līdz 1994. gadam.

KĀ SĀKĀS ZINĀTNISKIE LASĪJUMI VALMIERĀ?

Nedaudz ieskatoties vēsturē, jāatzīmē, ka ideja par *jauno vēsturnieku* kopīgu platformu nav pilnīgi jauna un unikāla. Kā mūsu pirmā rakstu krājuma ievadrakstā norāda viena no konferences rīkošanas idejas autorēm arheoloģe Dr. hist. Viktorija Bebre, šī nav pirmā reize, kad Latvijā aizsākas *jauno vēsturnieku* konferences. Pirmoreiz šāda prakse tika aizsākta jau 1979. gadā un turpinājās desmit gadus. Toreiz Latvijas PSR Vēstures institūta paspārnē Rīgā sāka darboties institūta jauno pētnieku konference. Arī tolaik tika izdoti referātu tēžu krājumi un, līdzīgi kā mūsdienās, sestajā rīkošanas gadā konferencei pievienojās arī igauņu pētnieki.¹³ Būtiska atšķirība ir tā, ka 20. gs. 80. gados jauno vēsturnieku konferences tēzes publicēja krievu valodā, bet tagad pētniekiem ir iespēja publicēties latviešu vai angļu valodā.

2015. gadā Valmieras muzejs uzsāka sadarbību ar LU LVI. Institūta direktors Dr. hist. Guntis Zemītis atbalstīja mūsu ieceri rīkot konferenci topošiem zinātniekiem kā *platformu*, kas savu faktisko darbības vietu izvēlas ārpus Rīgas, tā popularizējot vēstures zinātņi reģionos. Tika izveidota konferences programmas darba grupa, ko vadīja divi koordinatori: no LU LVI puses tā bija zinātniskā sekretāre, arheoloģe Dr. hist. Viktorija Bebre, no Valmieras muzeja puses – muzeja vēsturnieks Mg. hist. Alberts Rokpelnis. Šāda prakse, arī mainoties LU LVI zinātniskajām sekretārēm, saglabāta joprojām. Pirmā konference Valmieras muzejā notika 2015. gada 26. novembrī. Sākotnēji studentu atsauce nebija prognozējama, tomēr jauno pētnieku interese izrādījās liela, tāpēc nolēmām sadarbību turpināt. Septiņos gados kopumā nolasīti 149 referāti, no kuriem publicēšanai sagatavoti 79. Neliels kritums dalībnieku skaita ziņā bija novērojams 2017. gadā, toties tam sekojošajos gados šis rādītājs ir audzis. Referentu skaita pieaugums saistīts arī ar sadarbības uzsākšanu ar igauņu un lietuviešu pētniekiem. Konferencē nolasīto referātu skaitam ir tendence pieaugt, īpaši attālinātā darba režīmā. Pārejot tiešsaistes režīmā, nācās mainīt darba kārtību. Lai izvairītos no auditorijas sadrumstalotības, ko rada paralēlas virtuālās telpas (tas ir novērots citās tiešsaistes konferencēs), esam pārgājuši uz divu dienu programmu vienā virtuālajā telpā ar publisku tiešraidī. Rīkotāju ieskatā tādā veidā interesentiem nav vairs jāizšķiras, kuru sekciju apmeklēt, jo viss notiek secīgi.

¹³ Bebre, Viktorija. Atskats jauno vēsturnieku konferenču vēsturē. No: *Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi I*. Rīga: LU LVI, 2015, 11.–12. lpp.

Referātu un rakstu kopskaits pa gadiem: 2015. gadā 19 referāti, no tiem 10 publicēti krājumā; 2016. gadā 18 referāti, no tiem 10 publicēti krājumā; 2017. gadā 15 referāti, no tiem 9 publicēti krājumā; 2018. gadā 23 referāti, no tiem 10 publicēti krājumā; 2019. gadā 22 referāti, no tiem 10 publicēti krājumā; 2020. gadā 24 referāti (t. sk. 9 angļu val.), no tiem 11 (t. sk. 4 angļu val.) publicēti krājumā; 2021. gadā 28 referāti (t. sk. 10 angļu val.); šobrīd tiek sagatavoti publicēšanai 19 (t. sk. 6 angļu val.).

KONFERENCES PAMATPRINCIPI

Sadarbības sākumā tika formulēti vairāki konferences satura pamatprincipi, kas ir spēkā joprojām: pirmkārt, referātu tēmu loks netiek ierobežots; otrkārt, sekciju un diskusiju vadītāji ir pieredzējuši vēsturnieki, ja iespējams, konkrēto tēmu vai laika posmu pētnieki. Treškārt, uz referātu bāzes tiek izdots anonīmi recenzēts rakstu krājums.

Pirmkārt, konferencei ir jākalpo par platformu ikvienam studentam, augstskolas absolventam vai grāda pretendētā, kurš spēj argumentēt sava izpētes jautājuma aktualitāti un to, ka tas ir būtisks Latvijas vai Baltijas vēstures izziņāšanā, neatkarīgi no aplūkotā laika posma un izvēlētas izpētes metodoloģijas. Starpdisciplinārie vēstures pētījumi paver iespēju konferencē piedalīties dažādu augstskolu un nozaru pētniekiem. Līdz šim līdzās vēsturniekiem ar saviem pētījumiem dalījušies mākslas, mūzikas, valodniecības u. c. nozaru pārstāvji. *Jaunie vēsturnieki* – jēdziens, kas apzīmē nevis vecumu, bet statusu, respektīvi, ikviens studējošais vai grāda pretendents neatkarīgi no vecuma vai pārstāvētās mācību iestādes. Netiek aicināti piedalīties bakalaura līmeņa studenti, bet primāri priekšroka tiek dota absolventiem, maģistrantiem, doktorantiem un doktora grāda pretendentiem.

Līdzās Latvijas Universitātei konferencē ir tikušas pārstāvētas arī citas lielākās Latvijas augstskolas, kā Latvijas Kultūras akadēmija, Latvijas Mākslas akadēmija, Daugavpils Universitāte, Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmija u. c. Daļa no konferenču dalībniekiem šo gadu gaitā ir kļuvuši par šo mācību iestāžu zinātniskajiem asistentiem un mācībspēkiem. Konferencei jākalpo par atspēriena punktu, lai pētnieku iedrošinātu un motivētu tālākiem pētījumiem. Vienlaikus pastāv arī iespēja *augt* no konferences dalībnieka par sekcijas vadītāju un konferences rīkotāju.

Jāatzīmē, ka daļa dalībnieku savu profesionālo darbu un izpēti veic vadošajos valsts, pašvaldību un privātajos muzejos. Tie ir pētnieki,

Rakstu krājuma “Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi” pirmie trīs sējumi

The first three volumes of the collection of articles *The Scholarly Readings of Young Historians*.

Foto/Photo: Arta Rozīte, 2019

kuri studijas ir beiguši vai joprojām turpina iegūt augstāku zinātnisko kvalifikāciju. Tādā veidā konferencē ir pārstāvēti arī valsts un pašvaldību muzeji, kā, piemēram, Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, Latvijas Kara muzejs, Latvijas Okupācijas muzejs, Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs, arī reģionu muzeji. Dalībnieku vidū bijuši arī Latvijas Nacionālā arhīva (LNA) darbinieki. Iestāžu sadarbība ne tikai veicina daudzveidīgu vēstures avotu izpēti, bet arī tos popularizē. Kopdarbībā LNA piedalās kā pirmavotu, dokumentārā matojuma glabātājs, LU LVI kā zinātniskās pētniecības institūcija, bet muzeji ne tikai kā materiālā kultūras mantojuma izpētes vieta, bet arī kā telpa, kurā ar vēsturi *satiekas* apmeklētājs. Organizatoru uzdevums vienmēr ir bijis aicināt vadošos vēstures pētniekus vadīt sekcijas. Tā mēģināts panākt, lai vadītājs nebūtu tikai programmas pieteicējs un konferences laika plāna kontrolieris, bet spētu arī organizēt kvalitatīvu, kompetentu diskusiju starp referentiem un auditoriju.

Konferences plašais tēmu loks sniedz klausītājiem daudzveidīgu saturu gan hronoloģiskā tvērumā, gan avotu dažādībā. Ir pētnieki, kas laika gaitā, vadoties pēc saviem doktorantūras studiju ietvaros izvirzītajiem pētnieciskajiem jautājumiem, piedāvā līdzīgas tematikas referātus. Piemēram, Edgars Plētiens ir vairākkārt referējis par viduslaiku Livonijas pilsētām, bet Ginta Ieva Bikše – par jautājumiem, kas saistīti ar latviešu darbību Spānijā revolūcijas laikā 20. gs. 30. gados. Tāpat Mārcis Kalniņš vairākkārt referējis par arheoloģiskās izpētes gaitu Riņņu kalnā pie Burtnieku ezera, savukārt Kaspars Strods jau vairākus gadus ir pievērsies 20. gs. starpkaru posma noziedzības pētniecībai Latgalē.

Otrkārt, sekciju un diskusiju vadītāji tiek pieaicināti no LU LVI, LNA, LU VFF un citām institūcijām. Viņi piedalās brīvprātīgi, tā veicinot studentu un topošo kolēģu izaugsmi. Konferences zinātnisko pusi nodrošina ik gadu no jauna izveidota zinātniskā komisija. Daļa ekspertu piedalās katru gadu, citus piesaistām noteiktās sekcijās. Tālāk uzskaitīti visi bijušie un esošie zinātniskās komisijas locekļi dalības uzskāšanas secībā:

Viktorija Bebre, Ilze Boldāne-Zeļenkova, Anita Čerpinska, Eva Eihmane, Rūdolfs Brūzis, Edvīns Evarts, Ilgvars Butulis, Guntis Zemītis, Kristīne Beķere, Uldis Neiburgs, Mati Laurs (*Mati Laur*), Laurīns Kurila (*Laurynas Kurila*), Rasa Račūnaite-Paužoliene (*Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė*), Ginta Ieva Bikše. Atsevišķas sekcijas iepriekšējās konferencēs vadījuši arī Gatis Krūmiņš, Tālis Pumpuriņš, Jānis Kudiņš, Kristīne Ante, Ēriks Jēkabsons, Kaspars Zellis, Jānis Šiliņš, Daina Bleiere, Andrejs Gusačenko, Mārtiņš Mintaurs, Andris Levāns.

Treškārt, katru gadu tiek laists klajā anonīmi recenzēts zinātnisko rakstu krājums. Visi krājumi izdoti LU Akadēmiskajā apgādā. Kopš 2018. gada tie iznāk vienotā Baibas Lazdiņas radītā noformējumā. Publikācija ir iespēja katram dalībniekam ne tikai apobēt savu pētījumu auditorijā, bet arī iegūt pieredzi zinātniskas publikācijas sagatavošanā. Vienam tā var būt iespēja attīstīt savas pirmās akadēmiskās prasmes, citam šāda publikācija nepieciešama ceļā uz doktora disertāciju. Līdz ar to topošie zinātnieki savus pētījumus iznes ārpus konferences, saglabājot elektroniskā un drukātā izdevumā.¹⁴ Recenzentu darbu kā zinātniska institūcija organizē LU LVI kā daļu no sadarbības līguma.

¹⁴ Visi rakstu krājumi ir pieejami Latvijas Universitātes Repoitorijā *DSpace* vai vietnē *valmierasmuzejs.lv.*, savukārt drukātā formātā Latvijas Nacionālajā bibliotēkā.

Līdz šim konferences organizēšana un rakstu krājuma izdošana ir bijusi iespējama, pateicoties LU LVI un Valmieras pilsētas pašvaldības Valmieras muzeja piešķirtajiem līdzekļiem. Iepriekšējos gados atbalstu esam saņēmuši no Richarda Zariņa fonda, Latvijas Universitātes fonda. Konferences sestais rakstu krājums 2021. gadā tika izdots “Letonikas” projekta “Latvijas vēsture: kultūrvēsturiskā vide un sociālpolitiskās norises Baltijas jūras reģiona kontekstā” ietvaros. Krājuma sagatavošanu un izdošanu finansēja Izglītības un zinātnes ministrijas finansētā Valsts pētījumu programma “Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai”, projekts “Indivīda, sabiedrības un valsts mijiedarbība kopējā Latvijas vēstures procesā: vērtību konflikti un kopīgu vērtību veidošanās vēsturiskos lūzumu punktos” (Nr. VPP-IZM-2018/1-0018).

LU LVI sadarbība ar Valmieras muzeju turpinās, veicinot vēstures izpēti un popularizēšanu. Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi Valmieras muzejā plānoti arī 2022. gada novembrī. Vadoties pēc pandēmijas laikā gūtās pieredzes, iespējams, ka lasījumi notiks daļēji klātienē, daļēji attālināti.

THE SCHOLARLY READINGS OF YOUNG HISTORIANS VII.
AN INSIGHT INTO THE SEVEN YEARS OF CONFERENCES
(2015–2021)

Summary

On 12–13 November 2021, an international conference “The Scholarly Readings of Young Historians VII” was held online. It was organised by the Institute of Latvian History of the University of Latvia (ILH UL) and Valmiera Museum in co-operation with Vytautas Magnus University in Kaunas, Lithuanian Institute of History, and Institute of History and Archaeology of the University of Tartu. This was the seventh time that young researchers of history met in this forum to present their findings and discuss them with experienced colleagues. The conference traditionally takes place in Valmiera Museum, however, the COVID-19 challenges of the recent years have forced the conference to change its format into an on-line one.

Co-operation between IHL UL and Valmiera Museum is taking place for the eighth year in a row. The leitmotif of the conference is to serve as an open platform for future historians and students of other disciplines who focus on issues related to Latvia's history. It allows achieving chronological and thematic diversity of presentations. In such conference format altogether 149 presentations

have been delivered so far. Of these, 79 have been published in blind peer-reviewed collections. Apart from history, the range of covered topics in disciplines such as archaeology, history of art, linguistics, and musicology each year ensures the diversity of the conference programme, from conclusions drawn during the archaeological research of Stone Age settlements in Latvia, through Livonia and medieval towns, the history of manors, war and the history of warfare, to studies of 20th century personalities and processes, etc. The participants of the conference are students and graduates of major Latvian universities, young researchers from Latvian museums, research assistants at research institutes, and even scholars who have already become university lecturers.

There is a reason to hope that common efforts across the institutional and disciplinary boundaries help to develop the historical science in Latvia. The fact that the conference takes place in Valmiera Museum allows the public from outside the capital, too, to follow the latest developments in research. The cooperation launched with history research institutions in Lithuania and Estonia in 2020 gives the conference an international scope and at the same time underlines the points of intersection in the history of the Baltic States.

© 2022 Alberts Rokpelnis.

Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā

saskaņā ar Creative Commons

Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 Starptautisko
licenci (CC BY-NC 4.0)

This is an open access article licensed

under the Creative Commons Attribution 4.0

International License (CC BY-NC 4.0)

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

<https://doi.org/10.22364/lviz.115.08>

ARHEOLOĢIJA BALTIJĀ 21. GS. SĀKUMĀ:
JAUNĀKIE PĒTĪJUMI, AKTUĀLĀS DISKUSIJAS
UN MŪSDIENU IZAICINĀJUMI. LATVIJAS
UNIVERSITĀTES 80. STARPTAUTISKĀS
ZINĀTNISKĀS KONFERENCES ARHEOLOĢIJAS
SEKCIJA

Elīna Guščika

Mg. hist., lektore, Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte

Latvijas Universitātes (LU) 80. starptautiskās zinātniskās konferences ietvaros 2022. gada 18. februārī notika Arheoloģijas sekcija, kuras nosaukums “Arheoloģija Baltijā 21. gs. sākumā: jaunākie pētījumi, aktuālās diskusijas un mūsdienu izaicinājumi” norāda arī galvenos apskatāmos jautājumus. Sekciju organizēja LU Vēstures un filozofijas fakultātes (VFF) Vēstures un arheoloģijas nodaļa, rīcībkomiteju veidoja fakultātes mācībspēki un zinātniskais personāls – Andris Šnē, Elīna Guščika, Mārcis Kalniņš, Vanda Visocka un Armands Vijups. Kovida pandēmijas noteikto ierobežojumu dēļ šis zinātniskais pasākums, tāpat kā ilgāku laiku arī viss fakultātes studiju process, norisa tiešsaistē.

Arheoloģijas sekcijai LU ikgadējās zinātniskās konferences ietvaros ir gandrīz divas desmitgades ilga vēsture. Pirmoreiz šāda sekcija tika rīkota LU 61. zinātniskajā konferencē 2003. gada 10. februārī Vēstures un filozofijas fakultātes profesoru Andreja Vaska un A. Vijupa vadībā. Sākotnēji tā norisinājās katru gadu, bet ar laiku – katru otro gadu. 2022. gadā Arheoloģijas sekcijā jau tradicionāli savus jaunākos atklājumus prezentēja gan LU VFF mācībspēki, zinātniskie darbinieki, doktoranti, doktora grāda pretendenti un nesenie maģistrantūras absolventi, gan arī uzaicinātie referenti no citām institūcijām Latvijā un ārvalstīs. LU konferences Arheoloģijas sekcija ir viens no veidiem, kā parādīt pašreiz nozīmīgākās fakultātē pētītās arheoloģijas tēmas. Ņemot vērā, ka daļa mērķauditorijas ir esošie un topošie studenti, tas ir arī veids, kā

atklāt šobrīd aktuālās tēmas un metodoloģiju gan Latvijas, gan plašākā Eiropas arheoloģijā, iezīmējot perspektīvas tālākiem pētījumiem. Starptautisku mērogu, iesaistot ārvalstu referentu dalību, Arheoloģijas sekcija ieguvusi pēdējo trīs konferenču laikā. Uzaicinātie ārvalstu referenti ir sadarbojušies ar LU VFF arheologiem dažādu tēmu izpētē un zinātnisko projektu realizācijā. Jāpiemin, ka šogad konferenci pirmo reizi noslēdza plenārreferāts, kas varētu kļūt par tradīciju nākamajās konferencēs. Kā pirmais plenārreferāta autors bija uzaicināts ilggadējais LU VFF profesors A. Vasks. Tieši viņš ir viens no arheoloģijas sekciju tradīcijas aizsācējiem LU konferencēs, bet vēl būtiskāk – profesors vairākas desmitgades fakultātē mācījis jaunus arheologus, kā arī daudzi šīs konferences dalībnieki ir viņa skolnieki.

Kopumā LU 80. starptautiskās zinātniskās konferences Arheoloģijas sekcijā attālināti piedalījās 17 referenti, prezentējot 15 ziņojumus. Referenti pamatā pārstāvēja Latviju, bet divi dalībnieki bija no ārvalstīm (Lietuvas un Vācijas). Konferenci vienlaikus pieslēdzās līdz pat 98 klausītājiem, taču viņu skaits visas dienas garumā varēja būt arī lielāks.

Konferences referāti bija sadalīti trīs tematiskās daļās. Pirmā daļa bija veltīta Latvijas aizvēstures arheoloģiskā materiāla interpretāciju jaunām perspektīvām, kas lielā mērā saistītas ar dabaszinātnēm un to pētniecisko metožu izmantošanu arheoloģijā. Referāti aptvēra visus aizvēstures posmus no akmens laikmeta līdz dzelzs laikmetam.

Apvienojot arheoloģiju un paleoģeogrāfiju, LU Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultātes (ĢZZF) doktorants **Edijs Breijers** un LU Latvijas vēstures institūta (LVI) vadošais pētnieks **Valdis Bērziņš** prezentēja senās Ventspils lagūnas krasta līniju izmaiņu modeļus Ancilus ezera un Litorīnas jūras pastāvēšanas laikā (~8200. un 5600. g. p.m.ē.) un to pielietojumu lagūnas dienviddaļas krastu akmens laikmeta apdzīvotības pētniecībā. Izmantojot Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūras (LĢIA) veiktās aerolāzerskenēšanas datus, ir izveidots digitālais virsmas modelis, kurā, lietojot automatizētu procesu un manuālo validāciju, identificēti reljefa veidojumi, kas atbilst seno lagūnas krastu dažādiem posmiem. Turklāt rezultātiem zināmu apstiprinājumu dod arī radioaktīvā oglekļa un optiski stimulētās luminiscences datējumi. Precīzā informācija par ūdenslīmeņa svārstībām un vides apstākļu izmaiņām šajā teritorijā paver iespēju pilnvērtīgi analizēt mezolīta un neolīta apdzīvotības dinamiku īpaši ar šī perioda apmetnēm un savrupatradumiem bagātajā Užavas, Ziru un Sārnavas

Latvijas Universitātes 80. starptautiskās zinātniskās konferences Arheoloģijas sekcijas plakāts (autors: M. Kalniņš)

Poster of the Archaeology Section of the 80th International Research Conference of the University of Latvia (author: M. Kalniņš)

apkārtņē, kā arī identificēt nākotnē arheoloģiski apzināmās un pētāmās vietas. E. Breijera un V. Bērziņa ziņojums demonstrēja daļu no LU LVI 2018.–2021. gadā realizētā Latvijas Zinātnes padomes finansētā projekta “Cilvēks dinamiskā ainavā: Latvijas piejūras smiltāju biogrāfija” rezultātiem.

Ģeotelpiskās analīzes aktualitāti arheoloģiskajos pētījumos rāda arī Latvijas Nacionālās kultūras mantojums pārvaldes (NKMP) speciālista **Jāņa Meinerta** referāts par Āraišu mikroreģiona dzelzs laikmeta otrās puses (5.–12. gs.) arheoloģiskās ainavas rekonstrukcijas iespējām. Referātā galvenā uzmanība veltīta Jāņa Apala plaši pētītās Āraišu ezermitnes (ezerpils) apdzīvotības periodam, aplūkojot arheoloģiskā materiāla analīzes iespējas ainavas kontekstā. Šāda veida pētījumos liela nozīme ir ne vien konkrētā mikroreģiona arheoloģisko liecību apzināšanai, bet arī paleoekoloģiskajiem pētījumiem, kas sniedz informāciju par klimata un vides raksturu apskatāmajā laikā. Āraišu ezera nogulumu izpēti veicis paleoekologs, LU ĢZZF profesors

Normunds Stivriņš. Dažāda veida arheoloģisko un paleoekoloģisko datu savietošanas un analīzes rezultātā arheoloģiskajām senvietām piešķirta funkcionāla nozīme, modelēta mikroreģiona iekšējā telpiskā struktūra, tās dinamika un mikroreģiona robežas. Savukārt, izmantojot LĢIA aerolāzerskenēšanas datus, analizēta vietu pārredzamība gan no ezermitnes, gan plašākā ainavā, tādā veidā atklājot arī telpas organizācijas simboliskos aspektus. Prezentētais pētījums ir daļa no J. Meirerta 2021. gadā LU VFF aizstāvētā maģistra darba.

LU VFF doktora grāda pretendente un zinātniskā asistente **Vanda Visocka** referēja par Austrumbaltijas reģionā atklātās agrā bronzas laikmeta (1800.–1100. g. p.m.ē.) keramikas izpētes iespējām un problēmām. Agrais bronzas laikmets Austrumbaltijā līdz šim ir salīdzinoši maz pētīts laikposms, un tieši keramika kā daudzskaitlīgākā atradumu grupa var sniegt nozīmīgu informāciju par perioda apdzīvotības struktūru un raksturu. Kopumā apskatāmajā periodā Austrumbaltijā tiek izdalīta Lubānas tipa keramika, pēc-auklas keramika un ar svītrām iegriezta keramika. V. Visocka savā pētījumā iezīmē gan šo keramikas veidu datēšanas, gan izplatības problemātiku. Visi šie jautājumi lielā mērā skatīti arī saistībā ar keramikas izgatavošanas tendencēm Austrumbaltijā, atklājot dažādu izpētes metožu (piemēram, veidmasas analīzi ar plānslipējuma tehniku u. c.) nozīmi.

Divos prezentētajos pētījumos viena no galvenajām izpētes metodēm bija dzelzs laikmeta osteoloģiskā materiāla analīze un interpretācija apbedījumu vietu un apbedīšanas tradīciju kontekstā. LU VFF doktora grāda pretendente un LU LVI zinātniskā asistente **Aija Ērkšķe** pievērsās cilvēka bioarheoloģijai, pētot nepieaugušos individuus (līdz 17–19 gadiem) kopapbedījumos Latvijas teritorijas vidējā un vēl dzelzs laikmeta (5.–12. gs.) kapulaukos. Kopumā pēc kaulu materiāla un citām arheoloģiskām liecībām ir identificēti 64 nepieauguši indivīdi, kas apbedīti vienā kapā ar vēl kādu mirušo. Veiktās daudzpusīgās analīzes gaitā izsekota to izplatība dažādu etnokulturālo grupu apbedījumu vietās, veikta korelācija starp nepieaugušā indivīda vecuma grupu, dzimti un apbedījuma veidu, kā arī sniegta interpretācija par kopapbedījumu sociālo un praktisko nozīmi.

Savukārt LU VFF doktorants un LU LVI zinātniskais asistents **Eduards Plankājs** pievērsās zooarheoloģijai, skatot vēl dzelzs laikmeta (9.–12. gs.) suņu paleopatoloģijas un traumas Latvijas arheoloģiskajā materiālā, pamatā koncentrējoties uz apbedījumiem. Veikta gan vizuāla dzīvnieku kaulu un zobu izpēte, gan osteoloģiskā materiāla

stabilo izotopu analīzes. Pētniecības gaitā ir konstatētas dažādas suņu zobu sistēmas, mugurkaula un ekstremitāšu patoloģijas, taču stabilo izotopu analīzes liecina, ka kopā ar cilvēku apbedītie suņi bija pieauguši indivīdi, kas lietojuši augstvērtīgu uzturu, un to nāves cēlonis bijušas nevis kaulu sistēmas patoloģiju izraisītās slimības, bet gan cilvēku veiktās darbības bērū rituāla laikā.

Konferences otrā daļa bija veltīta jaunākajiem arheoloģiskajiem pētījumiem vairākos Latvijas dzelzs laikmeta un vēsturisko laiku pieminekļos, kā arī šī perioda arheoloģiskā materiāla analīzei.

Arheologs **Artūrs Tomsons**, pārstāvot LU Humanitāro zinātņu fakultāti, sniedza pārskatu par 2019.–2021. gadā veiktajiem izrakumiem Vecrīgā saistībā ar plānotajiem celtniecības darbiem. Zemes gabalā Kalēju ielā 64/66 pētīts 18. gs. aizbērtās Rīdzenes labais krasts, daļēji iesniedzoties arī upes gultnē. Par 16. un 17. gs. upes krasta nostiprinājumiem, norisēm krastmalā un plašākā apkārtnē liecina ne vien konstrukciju un senlietu atradumi, bet arī veiktie grunts paraugu paleobotāniskie pētījumi LU ĢZZF paleobotāniķes Aijas Ceriņas vadībā, kā arī LU LVI pētnieka Māra Zundes uzsāktā koksnes paraugu dendro-hronoloģiskā datēšana. Savukārt zemes gabalā Vecpilsētas ielā 19 tika konstatētas 14.–15. gs. koka apbūves paliekas un daudzveidīgs ar zvejniecību saistīts materiāls.

Par jaunākajiem arheoloģiskajiem darbiem Rīgā referēja arī LU VFF pētnieks un doktora grāda pretendents **Mārcis Kalniņš** un **Vanda Visocka**, prezentējot 2021. gada atklājumus Ķīšezera (Bulduru) pilskalnā. Pētniekiem tas zināms kopš 20. gs. vidus, 1986. gadā Alda Pravorņa vadībā notikuši arī pārbaudes izrakumi, tomēr vietas apdzīvotības intensitāte, raksturs un hronoloģija joprojām bija neskaidra. Lai to noskaidrotu, 2021. gadā pilskalna plakumā veikti zondējumi un kultūrslāņa paraugu fosfātu analīzes, kā arī arheoloģiskie izrakumi, viens skatrakums izpētīts arī pilskalna austrumu pakājē. Neskatoties uz plašajiem jaunāko laiku saimnieciskās darbības rezultātā veiktajiem postījumiem, atklātas gan dzelzs laikmeta beigu (11.–12. gs.) vai viduslaiku sākuma (13.–14. gs.), gan 16. un 17. gs. liecības; iespējams, apdzīvotība šeit bijusi arī agrāk. Atklājumi ļauj izdarīt tālākus secinājumus par atšķirīgo vietas funkciju dažādos laika periodos un tās nozīmi plašākā reģionālā kontekstā. Jāpiemin, ka Ķīšezera pilskalna izpēte 2021. gadā vienlaikus daļēji bija arī LU VFF studentu arheoloģiskā prakse.

Saistībā ar Rīgas arheoloģiju NKMP pārstāve **Gunta Deģe** referēja par rotām pilsētas 13.–15. gs. arheoloģiskajā materiālā. Referātā

apkopotas un analizētas gan Rīgas apbedījumu vietās, gan pilsētas kultūrlānī iegūtās rotas, to raksturīgākie veidi, formas, izgatavošanas materiāli, hronoloģiskās atšķirības un analogijas. Tā kā viduslaiku Rīga bija etnokulturāli daudzveidīga pilsēta, arī arheoloģiskais materiāls rāda daudz ietekmju no dažādiem reģioniem, iezīmējot tālākas perspektīvas rotu analizē. Šis pētījums ir daļa no G. Deģes LU VFF 2020. gadā aizstāvētā maģistra darba.

Daļu no sava 2022. gada sākumā LU VFF aizstāvētā maģistra darba prezentēja arī pašreizējā LU ĢZZF magistrantūras studente un Latvijas Nacionālā vēstures muzeja (LNVM) Etnogrāfijas nodaļas pētniece **Gundega Skagale**. Referāts bija veltīts līdz šim maz pētītiem arheoloģiskiem objektiem – laukakmeņu grupām kā kulta vietām dzelzs laikmeta otrajā pusē un viduslaikos (5.–16. gs.), savienojot arheoloģiju, ģeoloģiju un folkloristiku. Pētījumā veikta iespējamo kultakmeņu izvietojuma analīze gan kapulauku vai dzīvesvietu iekšējās telpiskās organizācijas un atklāto arheoloģisko liecību kontekstā, gan apkārtējā ainavā. Tā kā kulta vietu specifiskā rakstura dēļ arheoloģiskās un ģeoloģiskās izpētes metodes ne vienmēr var sniegt pilnvērtīgu informāciju, liela uzmanība pievērsta arī naratīvo avotu (teiku un nostāstu) izpētei.

LU LVI pētnieks **Rūdolfs Brūzis** referātā aplūkoja Tukuma novada ziemeļu daļas etniskās piederības jautājumu pamatā dzelzs laikmeta beigu posmā un vēsturiskajos laikos (9.–17. gs.). Šī apkārtnē līdz šim ir reti saistījusi arheologu uzmanību, jo tajā fiksēts salīdzinoši nedaudz arheoloģisko vietu un atradumu, līdz ar to arī diskusija par vietas etnisko vēsturi ir izpalikusi. R. Brūzis pētījumā ir apkopojis un analizējis apskatāmās teritorijas arheoloģiskās liecības, sasaistot tās ar rakstītajos avotos atrodamo informāciju par dažādu etnokulturālu kopienu – kuršu, Baltijas somu un vāciešu – klātbūtni reģionā. Tāpat nozīmīga loma etniskās situācijas izpētē pievērsta toponīmu un mājvārdu etimoloģijas analīzei.

Trešā konferences daļa pamatā bija veltīta arheoloģijas teorētiskajiem aspektiem, tostarp arheoloģijas un citu nozaru saskarsmei un arheoloģijas un arheoloģiskā mantojuma nozīmei sabiedrībā. Tāpat savus pētījumus prezentēja ārvalstu zinātnieki, sniedzot jaunu, arī Latvijas arheoloģiskā materiāla analizē nozīmīgu informāciju un daloties ar savu pieredzi dažādu izpētes metožu pielietošanā arheoloģijas zinātnē.

LU VFF asociētais profesors **Andris Šnē** runāja par arheoloģijas lomu un vietu mūsdienu zinātnes un izglītības sistēmā. Arheoloģijas

zinātnē arvien lielāka loma tiek piešķirta dažādām starpdisciplinārām pieejām un metodēm, aktualizējot jautājumu par arheoloģijas piederību kādai konkrētai zinātņu nozarei un arheologa profesijas klasifikāciju. Referātā tika analizēti normatīvie akti, kas noteikuši arheoloģijas zinātnes klasifikāciju un ietekmējuši tās lomu izglītības sistēmā Latvijā, kā arī iezīmētas tālākās attīstības perspektīvas, izstrādājot arheologa profesijas standartu u. c. Tēma īpaši aktuāla ir saistībā ar pašlaik notiekošo LU VFF bakalaura un maģistra studiju programmas modernizāciju, tostarp atbilstoši saturam pārdēvējot tās par vēstures un arheoloģijas studiju programmām. Arī arheoloģijas tematikas iekļaušanai pamatskolas un vidusskolas izglītības saturā tiek pievērsta arvien lielāka uzmanība, tomēr, kā norādīja A. Šnē, Latvijā jaunajā kompetenču izglītībā balstītajā mācību programmā arheoloģijai atvēlēta pakārtota loma. Visvairāk neskaidrību ir par vidusskolas mācību saturu, jo vidējā izglītības līmenī vēsture apvienota vienā priekšmetā ar sociālajām zinībām. Tieši ar skolu programmas reformu saistītie jautājumi izraisīja visplašākās diskusijas, paužot pārdomas un šaubas, vai jaunās programmas ietvaros būs iespējams skolēniem sniegt pietiekamas zināšanas par arheoloģiju, kas mūsdienās aptver tik plašu pētniecisko tēmu, metožu un interpretāciju klāstu.

Viens referāts bija veltīts numismātikai – LNVM Numismātikas nodaļas pētnieks **Mārtiņš Vāveris** deva ieskatu 1919. gada rudenī LU Filoloģijas un filozofijas fakultātē izveidotā LU Mākslas kabineta monētu kolekcijā. 20. gs. 20. gados LU Mākslas kabinets kļuva par nozīmīgu kultūrvēsturisko priekšmetu krātuvi un mācību vietu Latvijā; citstarp tajā bija uzkrātas 624 antīkās un vēlāku periodu monētas. M. Vāveris apskatīja gan šīs numismātiskās kolekcijas izveidi, gan tās tālāko likteni pēc kabineta slēgšanas 1957. gadā.

Pievērsoties plašākam reģionālajam kontekstam, pētījumus prezentēja divi ārvalstu zinātnieki. Lietuvas pētnieks **Tomass Rimkus** (*Tomas Rimkus*), kurš pārstāv Klaipēdas Universitātes Baltijas reģiona vēstures un arheoloģijas institūtu (*Klaipėdos universitetas Baltijos reģiono istorijos ir archeologijos institutas*), referēja par Dienvidlietuvā Kalvu (*Kalviai*) ezera apkārtnē 2020. gadā veiktajiem arheoloģiskajiem darbiem akmens laikmetā (~11 000.–2200. g. p.m.ē.) apdzīvotajās vietās. Pētījumi notikuši saistībā ar Polijas–Lietuvas gāzes vada rekonstrukciju. Referātā tika ne vien apskatīts jaunāko arheoloģisko atradumu klāsts, bet, izmantojot paleoekoloģiskos datus un ainavu arheoloģijas pieejas, raksturota mednieku-zvejnieku-vācēju sabiedrību

mijiedarbība ar mainīgo vidi. Pētījums nozīmīgs arī Latvijas arheoloģiskā materiāla izpētē, jo dažādos akmens laikmeta posmos mūsdienu Latvijas un Lietuvas teritorija iekļaujas vienu un to pašu arheoloģisko kultūru izplatības areālos, piemēram, Kalvu ezera apkārtnē atklātās Svidru kultūras un Narvas kultūras izplatības areālā.

Savukārt Vācijas arheoloģe **Ronja Lau** (*Ronja Lau*), kura pārstāv Rūras Universitātes Bohumā Arheoloģijas institūtu (*Ruhr-Universität-Bochum, Institut für Archäologische Wissenschaften*), referēja par Slovēnijā Halštates perioda (800.–400. g. p.m.ē.) apbedījumos iegūto tekstilšķiedru analīzi. Referātā tika aplūkotas arī Latvijas arheoloģiskā materiāla analīzē nozīmīgas metodes, kas ļauj pētīt ne vien saglabājušos tekstiliju paraugus, bet arī pie metāla senlietām mineralizētās auduma paliekas. Pētījums ir daļa no R. Lau maģistra darba.

Konferences noslēguma plenārreferātā LU VFF ilggadējais profesors, LU LVI vadošais pētnieks **Andrejs Vasks** sniedza jaunu skatu uz vēlā bronzas laikmeta un senākā dzelzs laikmeta (1100. g. p.m.ē. – 1. g. m.ē.) bronzas riņķiem, kas līdz šim tika uzskatīti par savdabīgu aproču veidu. Analizējot šo priekšmetu apdari un iespējamās nolietojuma pazīmes, tika secināts, ka tikai atsevišķos gadījumos bronzas riņķi varētu būt izmantoti kā aproces, liekot meklēt jaunu šīs priekšmetu grupas nozīmi un funkciju. Referātā izvirzīts pieņēmums, ka bronzas riņķi pamatā bija nevis rota, bet gan lietņi, kas kalpoja, piemēram, bronzas kā izejmateriāla vieglākai pārvadāšanai. Šāds veselais priekšmetu grupas funkcijas pārvērtējums ir būtisks, jo liek pārskatīt arī bronzas un senākā dzelzs laikmeta metalurģijas un maiņas sakaru rekonstrukcijas, iezīmējot jaunu perspektīvu šo laikmetu izpētē.¹

Kopumā LU 80. starptautiskās zinātniskās konferences Arheoloģijas sekcijā tika aplūkotas daudzveidīgas gan Latvijā, gan plašākā Eiropas kontekstā aktuālas tēmas. A. Šnē referātā pieminēja daļu arheologa Kristiana Kristiansena (*Kristian Kristiansen*) uz mūsdienām attiecināto trešo zinātnisko revolūciju arheoloģijas jomā, ko raksturo nemitīgi pieaugošais datu apjoms, kā arī kvantitatīvās modelēšanas un dabaszinātņu metožu nozīmes būtisks pieaugums. Konferences referāti uzskatāmi rāda šo tendenci arī Latvijas arheoloģijas zinātnē. Dabaszinātņu nozīme izpaužas gan ekofaktiem pastiprināti pievērstajā uzmanībā, gan arī dažādo dabaszinātņu metožu izmantošanā artefaktu

¹ Skatīt A. Vaska rakstu "Late Bronze and Pre-Roman Iron Age bronze rings – jewellery or ingots?" šajā žurnāla numurā, kur izvēsta referāta tēma.

izpētē. Liela uzmanība tiek veltīta arheoloģisko liecību ģeotelpiskai analīzei, īpaši plašākā ainavas un vides kontekstā, kur apjomīgā materiāla analīzē svarīga loma ir ģeotelpiskām informācijas sistēmām. Tāpat neizpalika etniskās vēstures pētījumi, kā arī dažādu arheoloģisko priekšmetu un to grupu klasifikācijas, hronoloģijas un nozīmes jautājumi. Prezentētie pētījumi papildina līdzšinējos priekšstatus par dažādiem apdzīvotības, sadzīves, apbedīšanas u. c. aspektiem, nākotnē, iespējams, palīdzot risināt arī plašākas tēmas. Svarīgi, ka konferencē tika akcentēti arī būtiskie jautājumi par arheoloģijas lomu sabiedrībā un izglītības sistēmā, kas vistiešākā mērā ir saistīti ar arheoloģijas zinātnes nākotni Latvijā. Iepazīties ar konferences referātu kopsavilkumiem var elektroniski publicētajā krājumā.²

Nākamā LU VFF Vēstures un arheoloģijas nodaļas organizētā arheoloģijai veltītā sekcija paredzēta LU 82. starptautiskās zinātniskās konferences ietvaros 2024. gada pavasarī.

ARCHAEOLOGY IN THE BALTIC IN THE EARLY
21ST CENTURY: LATEST RESEARCH, TOPICAL DISCUSSIONS,
AND PRESENT CHALLENGES. ARCHAEOLOGY SECTION
OF THE 80TH INTERNATIONAL RESEARCH CONFERENCE
OF THE UNIVERSITY OF LATVIA

Summary

The Archaeology Section of the 80th International Scientific Conference of the University of Latvia (UL) “Archaeology in the Baltic in the Early 21st Century: Latest Research, Topical Discussions, and Present Challenges” was held online on 18 February 2022. The Archaeology Section of the conference was organised by the UL Department of History and Archaeology of the Faculty of History and Philosophy (organisers: A. Šnē, E. Guščika, M. Kalniņš, V. Visocka, A. Vijups).

The Archaeology Section held during the annual research conference of the UL has a history of almost two decades. The first such section was organised on 10 February 2003, under the chairmanship of professors Andrejs Vasks and Armands Vijups. Initially, the Archaeology Section was held annually, but over

² Šnē, Andris, Guščika, Elina, Kalniņš, Mārcis, Visocka, Vanda (sast.) (2022). *Arheoloģija Baltijā 21. gs. sākumā: jaunākie pētījumi, aktuālās diskusijas un mūsdienu izaicinājumi. Latvijas Universitātes 80. starptautiskās zinātniskās konferences Arheoloģijas sekcijas referātu kopsavilkumi*. Rīga: LU Vēstures un filozofijas fakultāte. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/57008>

time it started to take place every second year. In 2022, 17 speakers participated in the Archaeology Section presenting 15 papers. The speakers represented the Faculty of History and Philosophy of the UL – researchers, PhD students, PhD candidates, and recent graduates of the Master's programme, as well as speakers invited from other institutions in Latvia and abroad (Lithuania, Germany).

Presentations of the Archaeology Section of the 80th International Scientific Conference of the UL dealt with a wide range of topics covering both pre-historic and historical archaeology. The increased importance of natural sciences was reflected by the focus on ecofacts – human bioarchaeology (A. Ērkšķe), zooarchaeology (E. Plankājs), as well as application of various methods of natural sciences in the study of artefacts – ceramics (V. Visocka), textile (R. Lau). The topical issue is geospatial analysis of archaeological material, especially in the context of landscape and environment (E. Breijers, V. Bērziņš, J. Meinerts, G. Skagale, T. Rimkus), where geospatial information systems play a crucial role. The findings of research into ethnic history (R. Brūzis) as well as issues of classification, chronology, and function of various artefacts were also presented (G. Deģe). Two papers reported on the latest archaeological excavations in Riga (A. Tomsons, M. Kalniņš, and V. Visocka). One paper focused on theoretical questions of the role of archaeology and archaeological heritage in society, especially in the education system (A. Šnē). This year, for the first time, the conference was supplemented with a plenary lecture. The first author of the plenary lecture was A. Vasks, giving a new perspective on studies of Bronze Age and Pre-Roman Iron Age. Summaries of the conference papers are available in electronic format.

© 2022 Elina Guščika.

Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā

saskaņā ar Creative Commons

Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 Starptautisko
licenci (CC BY-NC 4.0)

This is an open access article licensed

under the Creative Commons Attribution 4.0

International License (CC BY-NC 4.0)

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

<https://doi.org/10.22364/lviz.115.09>

SABIEDRĪBAS UN VĒSTURES SASKARSMES
JAUTĀJUMI LU KONFERENCĒ: DISKURSĪVAS
PIEZĪMES

Kaspars Zellis

Dr. hist., vadošais pētnieks, Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts

2022. gada 3. un 4. martā norisa Latvijas Universitātes 80. starptautiskās zinātniskās konferences sekcija “Sabiedrība Latvijas teritorijā: saskarsmes un procesi vēsturē”. Tā kā man šajās dienās bija jāpiedalās citās konferences sekcijās, savus vērojumus balstīju uz konferences videoierakstiem, kas pieejami LU Latvijas vēstures institūta (LVI) Facebook lapā.¹ Es pilnībā apzinos, ka neorientējos visā plašajā piedāvāto referātu tēmu un to izvirzīto jautājumu lokā, kā arī to, ka mani recenzijā uzdotie jautājumi, visticamāk, būtu guvuši profesionālas atbildes konferences ietvaros.

Sākumā mēģināju izprast, izejot no kādas perspektīvas rakstīt recenziju par notikušo pasākumu. Parasti virzienu norāda jau pats konferences nosaukums, kurā tiek definētas tēmas un problēmas, kas tajā tiks apspriestas. Noklausoties konferences referātus, sapratu, ka sociālā faktora izcelšana nosaukumā ir bijusi visai nosacīta. Pērn februārī LU 79. konferences ietvaros LVI piedāvāja savu sekciju “Indivīds un vara Baltijas kultūrtelpā”, savukārt oktobrī Valsts pētījumu programmas ietvaros rīkoja konferenci “Indivīds, sabiedrība un vara Baltijas reģiona vēstures lūzuma punktā”. Konferenču nosaukuma ģenēze varētu liecināt par savdabīgu pāreju no personību lomas izvērtējuma

¹ Konferences “Sabiedrība Latvijas teritorijā: saskarsmes un procesi vēsturē”, 03.03.2022. ieraksts, pieejams: <https://www.facebook.com/latvijasvesturesinstituts/videos/742610613387074> (skatīts 09.04.2022.). Konferences “Sabiedrība Latvijas teritorijā: saskarsmes un procesi vēsturē”, 04.03.2022. ieraksts, pieejams: <https://www.facebook.com/latvijasvesturesinstituts/videos/3116807555265184> (skatīts 10.04.2022.).

vēsturē uz sociālo jautājumu iztīrāšanu, tomēr pašas konferences saturs par to neliecina, jo apkopo daudz dažādu ieviržu referātus. Tas liek domāt, ka tēma vairāk izvēlēta kā savdabīgs “jumts”, zem kura iespējams iespraukties referātiem ar ļoti dažādu tematiku, bet tēma ir atsvaidzināta, izmantojot jau iepriekšējos paraugus. Problēmskatījums uz konferenci, manuprāt, vienkārši nav iespējams, jo tā nav konceptualizēta.

Pieņēmums, ka konferencei jāreprezentē vēstures nozare universitātē, ļautu raudzīties uz to no šāda skatu punkta. Diemžēl arī šāds skatījums optimistisku ainu nevieš. Spriežot tikai pēc vispārējiem kvantitatīvajiem rādītājiem, redzam, ka no sešpadsmit konferencē nolasītajiem ziņojumiem divpadsmit bija LU LVI darbinieku veikums, ar vienu referātu pārstāvēts bija Latvijas Okupācijas muzejs, Turaidas muzejrezervāts, Latvijas Nacionālā bibliotēka un viens “neatkarīgs” pētnieks. Respektīvi, rezultāti liecina, ka konferences smagums gūlies uz LVI pētnieku pleciem, savukārt četri atlikušie referāti ļāvuši nedaudz pavērt logu uz to, kas notiek un tiek pētīts ārpus institūta sienām. Konference nebūt nav uzskatāma par LU vēstures nozares vizītkarti, jo to nepārstāvēja neviens vēsturnieks no Vēstures un filozofijas fakultātes, kā arī citām augstskolas struktūrām, kurās strādā vēsturnieki.

Mans ierosinājums būtu nākotnē tomēr pārdomāt, vai ir racionāli (gan organizatoriski, gan tematiski) veidot vienu institūta sekciju LU gadskārtējās konferencēs, vai arī labāk domāt par savu pētniecisko virzienu un pētniecisko grupu darba izcelšanu atsevišķās tematiskās sekcijās. Ja mērķis ir bijis izcelt LVI daudzveidību, tad man rodas jautājums: kādēļ šajā konferences sekcijā bija pārstāvēti tik maz arheologu, kuri vienmēr ir bijuši īpaša iestādes vizītkarte? No sešpadsmit nolasītajiem referātiem vien divi bija saistīti ar arheoloģiju, no kuriem tikai vienu lasīja LVI darbinieks. Jāatzīmē, ka šī paša gada 18. februārī tika rīkota arī LU konferences arheoloģijas sekcija, kurā piedalījās arī LVI darbinieki. Bet tas savukārt liek jautāt: kāpēc daži arheologi nokļuva šajā konferences sekcijā?

Līdz ar to rodas jautājums – kāpēc šāda konference bija jāorganizē? Vai tā ir vienkārša universitātes tradīcijas ievērošana, vai tās rīkošanu vadījuši arī citi mērķi, ko organizatori nav paskaidrojuši? Konferences tēžu anotācijā teikts, ka tajās esot atspoguļots jau minēto institūciju darbinieku “ieguldījums aktuālu vēstures jautājumu iz-

pētē”.² Kas noteicis šīs aktualitātes, kas tās par aktualitātēm – to atliek tikai minēt. Tomēr pēc konferences referātiem, šķiet, var pateikt, kas nav aktualitātes – Livonijas laikmets, varas un sabiedrības jautājumi jaunajos laikos, 20. gadsimta pirmās puses vēsture, tāpat arī Otrais pasaules karš pazudis nebūtībā, nerunājot jau par vēstures filozofijas, teorijas un historiogrāfijas izpētes jautājumiem.

Konferences ievadvārdos LVI direktors Gvido Straube izvirzīja vienu aktualitāti – karu Ukrainā, kas, saprotams, bija klātesošs ne vienā vien universitātes konferences sekcijā un referātos, tomēr zinātnisko aktualitāšu definēšana tika atstāta uz pašu referentu pleciem. Savā uzrunā Straube atzīmēja, ka, iespējams, notiekošais Ukrainā ļaus sabiedrībai izprast vēstures nozīmi, tās lomu kritiskās domāšanas attīstībā un pilsoniskās sabiedrības veidošanā, izsakot arī optimistisku viedokli, ka par to vairākkārt esot runājis arī Valsts prezidents. Šo domu mēs varētu attīstīt arī tālāk, bet tajā nav nekā jauna. Runas par vēstures zinātnes nepietiekamo finansējumu un tās nenovērtēšanu ir teiktas gadiem, un vienmēr mūsu prezidenti ir izteikušies atzinīgi par vēstures nozīmi un tās pētniecības uzlabošanas nepieciešamību. Vai tas ir kaut ko mainījis? Viennozīmīgi – jā! Nozare ir stīgusi vēl dziļākā krīzē.

Sabiedrība mūsdienās, ja sekojam franču vēsturnieka Fransuā Artoga (*Hartog*) teorijai par vēsturiskajiem režīmiem, zināšanas par pagātņi izmanto, tikai lai palielinātu, attaisnotu vai pamatotu šī brīža sociālās un politiskās aktualitātes.³ Respektīvi, vēsturnieks ir vajadzīgs tikai kā ugunsdzēsējs, lai reaģētu uz notikušo. Tajā pašā laikā, runājot līdzībās, šim ugunsdzēsējam sabiedrība nav iedevusi šļūteni un bieži nav ierīkojusi arī hidrantus ar ūdens padevi. Vēstures politika visbiežāk ir izpaudusies ar fragmentāru ūdens pieslēgšanu dažiem *pažarniekiem*, tas arī viss. Konference ir sava veida atspulgs tam, kas notiek LVI un nozarē jau gadiem, par ko publiski runājis arī institūta direktors Straube.⁴ Faktiski zinātnes politikai nav vajadzīgi ne fundamentāli

² Pīgozne, Ieva (sast.) (2022). *LU 80. starptautiskās konferences sekcijas Sabiedrība Latvijas teritorijā: saskarsmes un procesi vēsturē: tēzes, 2022. gada 3. un 4. marts*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2. lpp. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/57007> (skatīts 10.04.2022.).

³ Hartog, François (2015). *Regimes of Historicity: Presentism and Experiences of Time*. NY: Columbia University Press.

⁴ Radovics, Viesturs (2021). Trūkums Latvijas vēstures institūtā: “Izdzīvot mēs īsti nevaram, bet nomirt arī negribam”. *Delfi*, 23. decembris. Pieejams: <https://www.delfi.lv/news/national/politics/trukums-latvijas-vestures-instituta-izdzivot-mes-isti-nevaram-bet-nomirt-ari-negribam.d?id=53895623> (skatīts 11.04.2022.).

pētījumi vēstures nozarē, ne arī šo zināšanu izplatīšana latviešu valodā. Vēsture Latvijā eksistē, tikai pateicoties izcilības projektiem, kuru mērķi ir citi, un dažu vēsturnieku entuziasmam, kas ar katru gadu kļūst mazāks. Prezidentu un amatpersonu citēšana neko šajā ziņā nemainīs, ja vien par to uzstājīgi neatgādinās arī paši nozares pārstāvji.

Atgriežoties pie konferences, secinām, ka pirmās dienas referāti bija veltīti laika periodam līdz 20. gadsimtam, savukārt noslēdzošie seši – norisēm Latvijā 20. gadsimta vidū un otrajā pusē. Konferenci aizsāka divi arheoloģijai veltīti lasījumi. Ieva Ose referēja par importa akmensmasas keramiku Latvijā 13.–16. gadsimtā, parādot Rīgas un arī visas Livonijas ciešo saistību ar Rietumeiropas materiālo kultūru, savukārt Egils Jemeljanovs ziņoja par Turaidas Baznīckalna arheoloģiskās izpētes jautājumiem. Tatjanas Bogdanovičas ziņojums bija veltīts 17. gadsimta Dinaburgas jezuītu rezidences arhīva studijām. Pētnieces uzmanības centrā bija jautājums, kā šajos dokumentos atspoguļoti latviešu zemnieki. Saprotams, ka jezuītus interesēja latviešu ticības jautājums, ko referente nosaukusi par “divticību” – kristietības un pagānisma kultu praksi. Vai reliģiskais sinkrētisms, ar kuru tiek raksturota vietējo iedzīvotāju ticība jau kopš Livonijas laikiem, nav precīzāks un pilnīgāks apskatāmās problēmas raksturojums?

Gvido Straubes ziņojums bija veltīts 17.–18. gs. latviešu zemnieku mobilitātei, ko referents apskatīja gan kā stihiskās bēgšanas, gan muižnieku plānotas pārvietošanas rezultātu, kas ietekmēja arī amatu attīstību noteiktos reģionos. Mobilitāte, manuprāt, nav isti atbilstošs jēdziens notiekošā aprakstīšanai. Īpaši, ja uzmanības centrā ir sociāli jautājumi – šajā kontekstā mobilitāte nozīmē ko vairāk par vienkāršu pārvietošanos, drīzāk – sociālā stāvokļa maiņu. Referātā skartie jautājumi vairāk liek domāt par stihisku vai plānotu iekšējo migrāciju.

Jānis Stepiņš savā referātā aplūkoja Rīgā dzīvojušā britu tirgotāja Tomasa Veila (*Wale*) kontaktus un partnerus, labi ilustrējot Lielbritānijas lomas pieaugumu Rīgas tirdzniecībā. Anete Karlsona ziņoja par Vidzemes sieviešu apģērba jautājumiem 18. un 19. gs. mijā, pakļaujot kritikai Johana Kristofa Broces zīmējumos atrodamās liecības, salīdzinot tās gan ar tā laika preses materiāliem, gan etnogrāfu vākumu. Attiecīgajā periodā ierasto melno brunču un dzeltenu priekšautu nē-

sāšanu referente sasaistīja ar reģionā notiekošajiem reliģiskajiem, sociālajiem un saimnieciskajiem procesiem. Ieva Pigozne referēja par to, kā fotogrāfijas var kalpot par avotu apģērba vēstures pētniecībā. Balstoties uz fotogrāfijām no Krustpils pagasta, tapušām Krievijas etnogrāfiskās izstādes vajadzībām 1867. gadā, referente analizēja tā laika apģērba kultūras iezīmes.

Latvijas Nacionālās bibliotēkas pētnieku Mārta Mintaura un Paula Daijas referāts bija veltīts Konrāda Šulca “Kurzemes stāstu grāmatas” (1832) analīzei. Kā atzīmēja referenti, šis darbs ir pirmais latviešu valodā sarakstītais teksts par vēsturi, ko pasūtīja Kurzemes Tautskolu komisija. Referātā atklājās gan apgaismības laikmeta vēsmu, gan kurzemnieku partikulārisma un impēriskā patriotisma iespaids uz šo darbu, parādot arī vēstures zināšanu nepieciešamību tā laika Kurzemes zemniecības attīstībā. Anita Čerpinska savā ziņojumā pievērsās līdz šim historiogrāfijā maz skartai tēmai – rekrūšiem un viņu ģimenes locekļiem. Referente analizēja galvenās avotu grupas, kuras spētu vairāk atklāt šīs sociālās grupas stāvokli. Jācer, ka referāts pāraugs nozīmīgākā pētījumā, kas spētu labāk saprast gan šīs trauslās sociālās grupas stāvokli, gan arī sabiedrības un varas attiecības 18.–19. gadsimtā.

Pirmās dienas ziņojumus noslēdza Ilzes Boldānes-Zeļenkovas referāts par Rīgas 700 gadu svinībās izrādītā “cilvēku zoodārza” (*Human Zoo, Völkerschau*) dahomiešu amazoņu priekšnesumu norisi un tās atspoguļojumu presē. Referente atzīmēja, ka vācu, krievu un latviešu valodā iznākošie laikraksti dažādi atspoguļoja šo notikumu. Pirmie to raksturoja kā jautru svētku sastāvdaļu, bet krievu un latviešu prese to vērtēja atturīgi. Autore to skaidro ar kopējo attieksmi pret svētku rīkotājiem – vietējiem vāciešiem. Tomēr vai atšķirīgo attieksmi nenoteica pašu latviešu visai koloniālās krāsās iezīmētā pagātne? Vai šai attieksmei nav meklējami dziļāki iemesli par vienkāršu nacionālo nepatiku pret vācisko? Es ļoti ceru, ka referāta autore, pētot šo tēmu postdoktorantūras projekta ietvaros, sniegs atbildes gan uz šiem, gan citiem jautājumiem.

Konferences otrā diena aizsākās ar Dainas Bleieres ziņojumu par vietējās un reģionālās preses skatījumu uz Latvijas okupācijas norisēm 1940. gada jūnijā–augustā. Autore vispārīgi analizēja šīs preses stāvokli okupācijas brīdī, kā arī ieskicēja galvenās pārmaiņas, kas notika provinces presē šajā laikā – respektīvi, līdz Latvijas aneksijai. Referātā

tika analizētas galvenās šajos izdevumos skartās tēmas, kā arī aplūkoti jaunās varas pasākumi, pretestības gadījumi un sabiedrības ilūzijas. Latvijas preses transformācijas process 1940.–1941. gadā ir visumā maz aprakstīts historiogrāfijā, tādēļ Dainas Bleieres skatītā tēma ir novatoriska un nepieciešama ne tikai preses vēstures, bet arī politiskās un sociālās vēstures attīstībā.

Latvijas Okupācijas muzeja pētniece Lelde Neimane, balstoties uz muzeja krājumā esošajām videoliecībām, analizēja informācijas un dezinformācijas nozīmi 1941. gada 14. jūnija deportēto dzīvē līdz viņu atbrīvošanai no nometinājuma, detalizētāk izvēršot astoņas tēmas, kas parādās izsūtīto stāstos. Piemēram, Vācijas–PSRS kara sākums un beigas, ziņas par arestētajiem vīriešiem, saziņa ar radiem Latvijā, Staļina nāve u. c. Jāsaka, ka referātā, kas nenoliedzami bija interesants, es tomēr neatradu atbildi par to, kā informācija un dezinformācija (un ko vispār šajā gadījumā var tā dēvēt?) ietekmēja noteiktus rīcības modeļus. Esmu arī skeptisks attiecībā uz to, ka intervijas – kā aposterioras konstrukcijas – varētu sniegt atbildes uz šiem jautājumiem. Tā kā autore savu ziņojumu prezentēja kā plašāka pētījuma daļu par attiecīgo tēmu, tad noteikti šie jautājumi ir tikuši vai tiks skarti. Deportāciju izpētes laukā atrast jaunas tēmas ir ļoti svarīgs un vajadzīgs izaicinājums historiogrāfijā, tādēļ šādu pētījumu veikšana ir noteikti augsti novērtējama.

Uldis Krēsliņš ziņoja par ārstējošā personāla līdzdalību psihiski slimo pacientu iznīcināšanas akcijās nacistu okupācijas laikā, aplūkojot Rīgas pilsētas psihiatriskās slimnīcas māsu un nodaļas vadītājas Emīlijas Intenbergas krimināllietu, ko ierosināja padomju drošības orgāni 1945. gadā. Autors sava referāta aktualitāti pamatoja ar publiskajos diskursos nonākušo jautājumu par latviešu, to skaitā arī latviešu ārstu, līdzdalību nacistu veiktajos noziegumos. Tajā pašā laikā referents ignorē dažādās atbildības stadijas – morālo un tiesisko, kā rezultātā referāts, kurā analizēta konkrētas personas vainas izmeklēšana padomju beztiesiskajā tiesvedībā, nevar sniegt atbildi ne uz vienu no šiem uzstādījumiem. Jāatzīst, ka visumā nepārdomāts ir autora apgalvojums, ka nomierinošās injekcijas pacientiem pirms viņu vešanas uz nošaušanu ārste esot veikusi pacientu interesēs. Šaubīgs ir arī autora pārmetums, ka personas lieta esot izmeklēta “nacistu noziegumu kontekstā”! Interesanti, protams, būtu zināt – kādu citu kontekstu referents ir saskatījis? Man šķiet, autoram, kurš mēģina analizēt šādus jautājumus, vajadzētu detalizētāk iepazīties, kā līdzīgas problēmas risina

citū valstu historiogrāfijā, īpaši ņemot vērā, ka literatūra par to ir visai bagātīga.⁵

Ineta Lipša savu referātu bija veltījusi padomju sieviešu (seksuālaļiem) kontaktiem ar ārzemniekiem 20. gs. 60. gados. Aprakstot situāciju šajā laikā, autore pievērsās gan prostitūcijas izplatīšanās cēloņiem, gan arī Valsts drošības komitejas (VDK), milicijas darbinieku un brīvprātīgo kārtības sargu īstenotajām administratīvās un sabiedriskās ietekmēšanas metodēm. Detalizētāk apskatīta tika arī šo sieviešu piespiedu sadarbība ar VDK.

Kristīnes Beķeres ziņojums bija veltīts trimdas latviešu politiskajai darbībai 20. gs. 70. un 80. gados, kad šo organizāciju retorikā nostiprinājās cilvēktiesību neievērošanas jautājums okupētajā Latvijā. Šī argumenta dominānce sākās ar Helsinku vienošanos 1975. gadā, ko trimdas organizācijām bija iespējams izmantot cīņai pret PSRS. Pēc referentes domām, šī retorika labi parāda trimdas pielāgošanās spējas, piedāvājot tādus argumentus, kas bija aktuāli tā laika mītnes zemju politikā, vienlaikus atklājot, cik ļoti starptautiskās politikas un konkrētu valstu politiskās attīstības vēsmas iespaidoja arī šo organizāciju darbību.

Konferences noslēgumā klausītājiem tika piedāvāts Aināra Lerha referāts “Sociālās atmiņas mobilizācijas instrumenti Krievijā un šo procesu ietekme Latvijā”. Pieteiktā referāta formulējums uzreiz rada jautājumu: kā instrumenti pārvēršas procesos? Referents mēģināja ilgi parādīt sociālās atmiņas un politiskās atmiņas neviennozīmību, atsaucoties uz dažādiem vārdā nenosauktiem “autoriem”. Šie jautājumi ir tiešām nozīmīga daļa no atmiņas pētniecības teorētiskā diskursa,⁶ tomēr ierasti mēs pieņemam kādu no piedāvātajiem teorētiskajiem diskursiem par instrumentu problēmas analīzei, tāpat arī atsaucamies uz konkrētiem autoriem vai konceptiem. Diemžēl referents savu auditoriju nepagodināja ar konkrētām atsaucēm. Tāpat nekļuva skaidrs, kas ir autora nosauktie “atmiņas mobilizācijas instrumenti”, kā tie darbojas un kā tie ietekmējuši procesus Latvijā. Kad referentam tika uzdots jautājums par pētījuma empīrisko bāzi, viņš plaši stāstīja par Maskavas

⁵ Sk., piem., Benedict, Susan, Shields, Linda (eds.) (2014). *Nurses and Midwives in Nazi Germany: The “Euthanasia Programs”*. NY: Routledge; Weindling, Paul Julian (2004). *Nazi Medicine and the Nuremberg Trials: From Medical War Crimes to Informed Consent*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, u. c.

⁶ Erll, Astrid (2005). *Kollektives Gedächtnis und Erinnerungskulturen: eine Einführung*. 2. Auflage. Weimar: J. B. Metzler; Tota, Anna Lisa, Hagen, Trever (eds.) (2015). *Routledge International Handbook of Memory Studies*. NY: Routledge.

namu Rīgā tā vietā, lai pievērstos datiem, kuriem būtu bijis jābūt izpētes pamatā. Diemžēl ļoti aktuālās tēmas izklāsts palika tirgus plača retorikas līmenī.

Noslēgumā gribētu atzīmēt divas svarīgas lietas. Pirmkārt, divas dienas, ko pavadīju, klausoties konferences ierakstu, sniedza būtisku izpratni par tēmām, ko pēta LVI kolēģi; absolūtais vairākums referātu bija ļoti augstā līmenī un raisa pamatotas cerības uz attiecīgu pētījumu parādīšanos. Otrkārt, tiešsaistē notiekošās konferences mums sniedza virkni priekšrocību gan to apmeklēšanas, gan piedalīšanās, gan arī ziņojumu klausīšanās laika plānojuma ziņā. Ierakstu pieejamība ir apsveicama, tomēr ieteiktu padomāt, vai šos ierakstus nevajadzētu rediģēt, izgriežot nevajadzīgos fragmentus, to skaitā arī garos pārtraukumus, kuru klātbūtne ierakstā nedaudz izbrīnīja.

ISSUES OF CONTACTS BETWEEN SOCIETY AND HISTORY
AT THE CONFERENCE OF THE UNIVERSITY OF LATVIA:
DISCURSIVE REMARKS

Summary

On 3–4 March 2022, the Institute of Latvian History of the University of Latvia (ILH UL) organised a conference “Society in the Territory of Latvia: Contacts and Processes in History”. The present conference review briefly analyses the conference presentations that were dedicated to the study of topical issues in history. The review also offers a critical perspective on the ambiguous state of historical science in Latvia.

On the whole, the conference is to be regarded as a high-quality contribution to the discipline made by researchers from IHL and a few scholars invited from outside the Institute. However, the diversity of the addressed topics and problems did not permit the conference to tackle more or less specific issues, instead only providing an insight into the themes that the researchers work on. From the thematic perspective, the presentations delivered at the conference can be divided into two groups. First, presentations dedicated to the research of the Modern Period of history with a focus on the processes that transpired in the territory of present-day Latvia in the 18th–19th centuries. Second, presentations dealing with the mid-20th century and later developments. The chronological and thematic research lacunae could be attributed to problems that have been haunting the historical discipline and its research institutions for years.

The conference participants reported both on economic and cultural contacts and influences, as well as on the conditions of various social layers in

---

Latvia, based on normative and ethnographic historical sources, as well as on the analysis of specific historical sources. Problems of the 20th century history were addressed based on local press, documents produced by Soviet law enforcement bodies, criminal case files, and video materials.

The conference strikes as a peculiar account by the ULH staff rather than a discursive discussion or effort to address specific topical research problems.

© 2022 Kaspars Zellis.

Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā

saskaņā ar Creative Commons

Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 Starptautisko
licenci (CC BY-NC 4.0)

This is an open access article licensed

under the Creative Commons Attribution 4.0

International License (CC BY-NC 4.0)

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

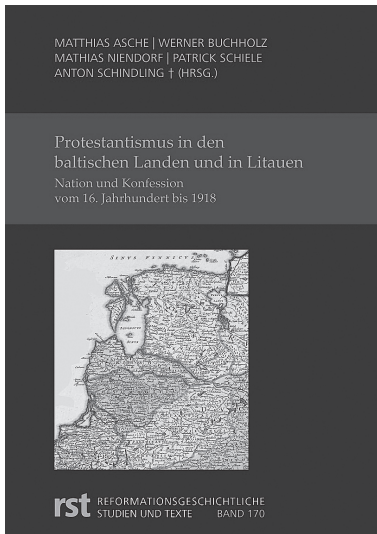

RECENZIJAS

<https://doi.org/10.22364/lviz.115.10>

Gvido Straube

Dr. hist., prof., Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte; direktors, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts

Matthias Asche, Werner Buchholz, Mathias Niendorf, Patrick Schiele, Anton Schindling (Hrsg.). *Protestantismus in den baltischen Landen und in Litauen. Nation und Konfession vom 16. Jahrhundert bis 1918* (Reformationsgeschichte Studien und Texte, Bd. 170). Münster: Aschendorff Verlag, 2021. XI +559 S. ISBN 978-3-402-11597-8

The 500th anniversary of Reformation encouraged a relatively intense movement of conferences and publications on this topic. The present book, likely, constitutes one of the last reactions to this important occasion. The volume contains the articles of 21 authors focusing on various subjects, with a common denominator: Protestantism.

The volume is built on the old traditions. Many articles fail to transgress the boundaries of national history. The author of the review believes that co-authorship of articles would have provided a more interesting result, allowing to reach clear conclusions about similarities and differences. In the current version, many articles remain confined to the level of historiographic reviews.

The volume is built in the form of a mosaic; however, the selected "colours" (i.e. topics) are not covered in an exhaustive manner and are not mutually harmonised. The book, although visually attractive, in terms of content, for the most part constitutes a repetition of already known things, and it is difficult to find in it principally new discoveries, original and yet unheard conclusions and interpretations.

Šis rakstu krājums būtu jāskata kā viens no daudzajiem mēģinājumiem noslēgt samērā apjomīgo Reformācijas 500. gadadienai veltīto konferenci un publikāciju sēriju. Tas ir cieši saistīts ar projektu, kas savu materializēto izpausmi ieguva pirms dažiem gadiem četru sējumu izdevumā ar virsrakstu “Die baltische Lande im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung”.¹ Gan šo četru sējumu, kurus gan korektāk būtu saukt par brošūrām vai burtnīcām, gan šeit apskatītās grāmatas izdevēji principā ir vieni un tie paši. Šķiet, ka projekta autoru ambīcijas nebija perfekti realizētas pirmajā piegājienā, tāpēc tika veikts otrs piegājiens, sākotnējie mērķi tika koriģēti un dažas idejas, kas projekta pirmajā stadijā strīdās tika kategoriski noraidītas kā nepieņemamas un pat neapspriežamas, vēlāk tomēr nesaprotamu iemeslu dēļ tika pieņemtas. Tā kā šo rindu autoram bija izdevība sākotnēji piedalīties šajā ambiciozajā projektā, tad varu apgalvot, ka mēģinājumi runāt par Baltijas telpu un konfesionālisma laiku arī pēc 1700. gada iesākumā no projekta vadītāju puses tika kategoriski noliegti un visi centieni pārliecināt, ka Baltijas vēstures norises ne vienmēr perfekti atbilst līdzīgajiem procesiem Rietumeiropā, beidzās nesekmīgi. Dīvaini, tomēr kaut kādu apsvērumu dēļ projekta tēvi A. Šindlings (*Schindling*) un V. Buhholcs (*Buchholz*) galu galā ir mainījuši savu konceptu, līdz ar to recenzentam ir pamats priecāties par zināmu savu uzskatu pareizību un pat nostādnes tālredzību.

Cita šī sējuma savdabība ir telpas korekcijas. Ja sākotnēji runa bija tikai un vienīgi par “klasisko” vēsturiski izveidojušos sapratni par Baltiju – šodienas Latvijas un Igaunijas teritorijām, kurām klāt bija pielikta Ingermanlande (Ingrija, arī Ižoras zeme, apgabals starp Ņevu un Somijas līci līdz Narvai, somu cilšu apdzīvots, piederējis Novgorodai, 16. gs. to cīņā ar krieviem vairākkārt iegūst zviedri, saskaņā ar 1721. gada Nīstades miera līgumu nonāk Krievijas īpašumā, tiek ātri rusificēts), tad šajā izdevumā pēdējā ir pazudusi (faktiski jau pirmajā etapā par šo teritoriju nekas tā arī netika pateikts), toties šeit klāt nākusi Lietuva. Dažās konferencēs nācies piedzīvot tomēr samērā konsekventu turēšanos pie vecās izpratnes par Baltiju, jo sevišķi, ja runa ir par viduslaikiem un jaunajiem laikiem līdz Pirmajam pasaules karam.

¹ Matthias Asche, Werner Buchholz, Anton Schindling (Hrsg.). *Die baltische Lande im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung. Livland, Estland, Ösel, Ingermanland, Kurland und Lettgallen. Stadt, Land und Konfession 1500–1721* (Katholisches Leben und Kirchenreform im Zeitalter der Glaubensspaltung, Hefte 69–72). Münster: Aschendorff Verlag, 2009, 2010, 2011, 2012.

Diskutabla ir arī izdevuma sastādītāju vēlme hronoloģisko ietvaru paplašināt līdz tikko pieminētajam karam. Viens no projekta tēviem un izdevējiem cenšas argumentēt savu sējuma konceptu (hronoloģisko un ģeogrāfisko), tomēr argumentācija ir vairāk būvēta uz Vācijas vēstures nostādnēm, piesaucot dažas autoritātes. Šīs nostādnes ne visos gadījumos bez iebildumiem var attiecināt uz šī sējuma realitātēm – Baltijas zemēm (un Lietuvu), līdz ar to izvēle iet šo ceļu šķiet zināmā mērā mākslīga. Realitātē tomēr ir jāakceptē, ka sējuma uzmanības centrā ir ļoti atšķirīgas teritorijas, kuras apskatāmajā laikā katra dzīvoja pēc saviem spēles noteikumiem. Šāda pieeja būtu attaisnojusies vienīgi tādā gadījumā, ja problēmu skatījuma pamatā būtu likts mērķis turēties pie komparatīvās (salīdzinošās) metodes; tomēr raksti lielāko tiesu katrs dzīvo savā laikā un teritorijā, un lasītājam pašam jāizdara savi slēdzieni, salīdzinot pētījumos skatītos procesus un piedāvātos secinājumus.

Sējums piedāvā 21 autora rakstus, un daži no tiem veido nosacītas grupas ar kopīgām pazīmēm un ideju, radot pārskatāmu priekšstatu par apskatāmajām teritorijām pieteiktajā laikā, tomēr citi ir samērā brīvi sagrupēti un neraisa sajūtu, ka rakstu izvēle būtu notikusi ar kādu pārdomātu un nopietni plānotu mērķi. Tie veido fragmentāru, haotisku ainu, nepilnīgi atsedzot problēmu, bet dažbrīd pat radot aplamus priekšstatus.

Pēc V. Buhholca ievada un sējuma metodoloģiskā pamatojuma (sk. iepriekš) seko igauņu izcelsmes Upsalas vēsturnieka Aleksandra Loita (*Aleksander Loit*) pārskats par luteriskās baznīcas attieksmi pret citām Zviedrijas Baltijas provinču konfesijām 17. gadsimtā, ievadot nodaļu “Evaņģēliskā ticības prakse agrajos jaunos laikos”. Nodaļā ietverti vēl četri raksti, no kuriem trīs veltīti tikai un vienīgi Lietuvas lielkņazistei un tajā konstatējamām reformācijas pēdām, bet ceturtais ir somu baznīcas vēsturnieka Jouko Talonena (*Jouko Talonen*) pētījums par hernhūtiešu brāļu draudzes ietekmēm Baltijā 18.–20. gadsimtā.

Otrā nodaļa – “Valoda un nacionālās kustības” koncipēta ar vienu mērķi, un tajā iekļautie trīs raksti apskata visas trīs t. s. Baltijas valstis (atcerēsimies, ka grāmatas virsrakstā Baltijas zemes un Lietuva ir nodalītas). Liāne Kleina (*Liane Klein*) aplūko tautas valodas, pamatskolas un konfesijas stāvokli lietuviski runājošā telpā pirms 1918. gada. Raksts principā ir līdzšinējās historiogrāfijas pārskats. Raimo Rāgs (*Raimo Raag*) arī šoreiz, līdzīgi kā projekta sākotnējā etapā, pievēršas igauņu valodai, savukārt Pēteris Vanags skata latviešu tautas valodas evolūciju nacionālajā valodā.

Daļēji iepriekšējās nodaļas ideju turpina trešā – “19. gadsimta un 20. gadsimta sākuma nacionālās kustības”, kurā lasāmi sešu autoru raksti. To virsraksti ir būvēti pēc vienādiem principiem – protestantisms un ..., kur daudzpunktes vietā attiecīgi seko “īgaunu nacionālā kustība” (Juhans Krēms/*Juhan Kreem*), “latviešu nacionālā kustība” (Valda Kļava), “lietuviešu nacionālā kustība” (Silva Pocīte/*Silva Pocyte*) un “vācbaltiešu nacionālā kustība” (Riho Altnurme/*Riho Altnurme*). Taču, ja pirmie trīs raksti runā par attiecīgo nacionālo telpu, tad pēdējais virsrakstā gan deklarē, ka skatīs visu Baltiju, respektīvi – šodienas Igaunijas, Latvijas un varbūt arī Lietuvas teritoriju, bet realitātē neizkāpj ārpus Igaunijas robežām, kaut arī vācbaltieši bija Baltijas, respektīvi – Igaunijas un Latvijas kopīgs fenomens, nevis tikai atsevišķi Igaunijas vai tikai Latvijas.

Nodaļu noslēdz Sebastiana Rimestada (*Sebastian Rimestad*) raksts “Protestantisms un ortodoksija Baltijā”, kā arī Trūdes Maureres (*Trude Maurer*) pētījums par konfesionālajām problēmām Tērbatas Universitātē.

Sējuma pēdējā nodaļa ar kopējo virsrakstu “Literatūra, mūzika un tēlotājmāksla nacionālās kustības kontekstā” ietver sešu autoru rakstus. Divi no tiem veltīti mūzikai, viens literatūrai, turklāt tikai vācu, viens raksts koncentrēties uz apbedīšanas kultūru un kapakmeņiem, savukārt pārējie divi veltīti sakrālajai arhitektūrai Latvijā (Ojārs Spāritis) un Lietuvas lielkņazistē (Irena Vaišvilaite/*Irena Vaišvilaitė*). Mūzikas kultūru apskatošie sacerējumi diemžēl katrs aplūko citu jomu, proti – Vilis Kolms pievēršas evaņģēliskai baznīcas mūzikai, bet Danute Paļonīte-Banevičiene (*Danutė Palionytė-Banevičienė*) apskata kora kustību Lietuvā 19. gs. un 20. gs. sākumā. Ar nožēlu jākonstatē, ka Igaunijas un Latvijas kora kultūra, kas nenoliedzami dzimusi tieši ciešā kontekstā ar abu šo tautu nacionālajām atmodas kustībām – jaunīgaunjiem un jaunlatviešiem un vienmēr ir tikusi vērtēta kā apjomīgāka, palikusi aizmirsta, tādējādi dodot grāmatas lasītājam greizu priekšstatu par kora kustību Baltijā.

Viens no pirmajiem secinājumiem, iepazīstoties ar sējumu, – tas tapis, turoties pie vecajām tradīcijām un izvairoties no vairāku autoru kopdarbības. Nosaukumos gan vairāki raksti ir mēģinājuši ietvert visu grāmatas uzmanības lokā iekļauto telpu (“Baltijas zemes un Lietuva”), tomēr ne vienmēr tas tā noticis to saturā. Pie tādiem pieskaitāmi J. Talonena, R. Altnurmes, S. Rimestada, V. Kolma, K. Kodresas (*Krista Kodres*) un M. Klekera (*Martin Klöker*) darbi, kuru virsraksti piesaka,

ka problēma tiks skatīta visas Baltijas dimensijā. Tomēr daži no tiem liek vilties, jo realitātē nepārkāpj nacionālās robežas. Patiešām pieņemtajam atbilstoši ir J. Talonena, S. Rimestada, K. Kodresas un M. Klekera, daļēji arī V. Kolma raksts, kamēr citos Baltija reducējas uz tikai vienu no teritorijām (Igauniju vai Latviju). Ir pamats domāt, ka vairāku autoru sēšanās pie viena galda un kopīga raksta veidošana būtu devusi interesantāku rezultātu, turklāt tas ļautu autoriem nonākt pie skaidriem secinājumiem par kopīgo un atšķirīgo un to daudz asāk izcelt. Tas tad būtu viens no vērtīgajiem šī sējuma pienesumiem. Esošajā redakcijā diemžēl daudzi raksti nespēj pretendēt uz oriģinālu pētījumu rezultātu prezentāciju un ir palikuši historiogrāfiska apskata līmenī.

Sastādītāju centieni piešķirt grāmatai daudzveidību tomēr nav mudinājuši viņiem atcerēties, ka Baltija ir etniski un konfesionāli krietni raibāka. Pašsaprotami, ka grāmatas lappusēs sastopam lietuviešus, igauņus un latviešus; zināms plašākas domāšanas apliecinājums ir vācbaltiešiem iedalītā uzmanība; var priecāties, ka ir pieminēta hernhūtiešu brāļu draudze (J. Talonens) un ortodoksālā baznīca (S. Rimestads, T. Maurere). Tomēr palikušas ignorētas vairākas citas etniskās un/vai reliģiskās minoritātes, kuras šajā laikā bija pietiekami darbīgas un regulāri kontaktēja ar protestantisko kopienu (Mozus ticīgie/ebreji, baptisti, vecticībnieki u. c.), it sevišķi tāpēc, ka pareizticīgajiem sējuma lappusēs ir atvēlēta vieta.

Nesaprotama ir grāmatas veidotāju atturīgā attieksme pret klasiskajiem vēsturniekiem, jo sevišķi no Igaunijas un Latvijas, kuri ir pietiekami daudz pētījuši šo reģionu attiecīgajā laikā. Grāmata ir tapusi kā mozaika, tomēr tās veidošanā izvēlētās krāsas (tēmas) nav vispusīgi aplūkotas un savā starpā saskaņotas. Ārēji simpātiskais sējums tomēr saturiski ir lielākoties jau zināmu lietu atkārtojums un tajā grūti atrast principiāli jaunus atklājumus, oriģinālus un agrāk nedzirdētus secinājumus, interpretācijas.

© 2022 Gvido Straube.

Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā

saskaņā ar Creative Commons

Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 Starptautisko

licenci (CC BY-NC 4.0)

This is an open access article licensed

under the Creative Commons Attribution 4.0

International License (CC BY-NC 4.0)

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

<https://doi.org/10.22364/lviz.115.11>

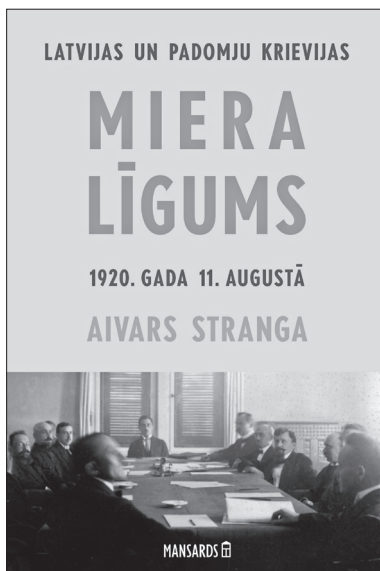
Jānis Šiliņš

Dr. hist., vadošais pētnieks, Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs; pētnieks, Vidzemes Augstskolas Sociālo, ekonomisko un humanitāro pētījumu institūts

Aivars Stranga. *Latvijas un Padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā: Latvijas–Padomju Krievijas (PSRS) attiecības 1919.–1925. gadā.* Rīga: Mansards, 2020. 445 lpp.
ISBN 9789934122408

In 2020, publishing house “Mansards” issued monograph by Aivars Stranga, professor at the University of Latvia, Latvijas un Padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā. Latvijas – Padomju Krievijas attiecības 1919.–1925. gadā [The Peace Treaty of 11 August 1920 Between Latvia and Soviet Russia. Latvian–Russian Relations between 1919 and 1925]. This is an updated and supplemented issue of the author’s book published in 2000. In the interwar period, the Latvian–Russian Peace Treaty was one of the most important documents for Latvia, in fact it was one of the basic acts, on par with the Constitution. The Peace Treaty remains important even today as it has a great significance in the doctrine of the continuity of the state. The book covers a much broader theme than the Peace Treaty. The largest part of the publication deals with the period after 11 August, focusing on the relations between the Republic of Latvia and Russia until 1925, rather than the drafting and signing of the treaty.

Thanks to the broad context and in-depth analysis, this monograph can be considered one of the most outstanding works in the historiography of Latvia after the restoration of independence.

2020. gadā izdevniecība “Mansards” laida klajā Latvijas Universitātes profesora Aivara Strangas monogrāfiju “Latvijas un Padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā”. Šis ir profesora 2000. gadā iznākušā pētījuma pārstrādāts un papildināts izdevums.

Lai gan darba struktūra nav būtiski mainījusies – klāt nākušas tikai divas apakšnodaļas (par Igaunijas un Padomju Krievijas pamiera līgumu un Baltijas valstu drošības dilemmām), grāmatas saturs ir visai ievērojami papildināts, pievienojot atsauces uz pēdējos gados iznākušajiem pētījumiem un attiecīgi pilnveidojot tekstu. Jāpiezīmē, ka pētījumam ir bijis visai daudz, kas liecina par Latvijas vēstures zinātnes dzīvotspēju.

Atkārtoti vēstures pētījumu izdevumi Latvijas historiogrāfijā nav nemaz tik bieži. Šajā gadījumā acīmredzot izšķiroša loma bijusi kārtējai simtgadei – 2020. gadā apritēja apaļi simts gadi kopš miera līguma noslēgšanas. Tomēr atkārtotā izdevuma piesaistīšana lielai jubilejai nebūt nemazina paša pētījuma vērtību. Pateicoties plašajiem kontekstiem, kuru labirintos autors lasītāju izvadā ar erudīta un pieredzējuša vēsturnieka tvērienu, šo pētījumu var uzskatīt par vienu no ievērojamākajiem atjaunotās Latvijas historiogrāfijas darbiem. Varētu teikt arī klišejiskāk – grāmata, ar kuru būtu jāiepazīstas ikvienam Latvijas valsts tapšanas un pirmo pastāvēšanas gadu interesentam un vēstures studentam.

11. augusts starpkaru perioda Latvijā bija svinama diena līdz pat Kārļa Ulmaņa apvērsumam 1934. gadā. Tā laika cilvēkiem tas, neapšaubāmi, bija svarīgs notikums – ar miera līgumu noslēdzās ne tikai Neatkarības karš (1918–1920), bet kopumā sešus gadus ilga karadarbības periods, kas sākās 1914. gada augusta pirmajās dienās ar vācu kreiseru uzbrukumu Liepājas ostai. Karš bija ne tikai ilgs, bet arī Latvijai ārkārtīgi postošs, nostādot latviešu tautu eksistenciālu draudu priekšā. Simtiem tūkstoši cilvēku bija devušies bēgļu gaitās vai kopā ar rūpniecības uzņēmumiem evakuēti uz Krieviju; liels skaits Latvijas teritorijas iedzīvotāju gājis bojā karadarbībā; daudzi nomocīti “baltajā” un “sarkanajā” terorā, vācu okupācijas varas vajāti vai krituši par upuriem Krievijas armijas dezertieru bandām. Karš nesa arī badu un slimības, kas nopļāva ne mazāk ļaužu kā lodes un artilērijas lādiņi.

Profesors Stranga raksta, ka Latvijas–Krievijas miera līgumam pēc tā nozīmes starpkaru periodā varēja līdzināties tikai Latvijas atzīšana *de iure* un uzņemšana Tautu Savienībā (7. lpp.). Patiesībā šo tēzi varētu paplašināt – miera līgums bija viens no mūsu valsts pamatdokumentiem, līdzās Latvijas Tautas padomes politiskajai platformai, Satver-

smei un agrārajai reformai. Ne velti Latvijas Valsts vēstures arhīvā šis dokuments tiek rūpīgi glabāts seifā. Līgums pavēra ceļu Latvijas *de iure* atzīšanai un masveidīgam bēgļu atgriešanās procesam dzimtenē. Dzimtenē varēja atgriezties pat tā sauktie “sarkanie strēlnieki”. Arī mūsdienās miera līgums ir svarīgs, jo tam ir liela nozīme valsts nepārtrauktības doktrīnā.

Šeit jāuzsver, ka profesora Strangas grāmatas tvērums ir ievērojami plašāks nekā tikai 1920. gada 11. augusta līgums. Par to liecina arī grāmatas apakšvirsraksts: “Latvijas–Padomju Krievijas (PSRS) attiecības 1919.–1925. gadā”. Patiesību sakot, lielākā grāmatas daļa ir veltīta nevis miera līguma sagatavošanai un noslēgšanai, bet gan laikmetam pēc 11. augusta – Latvijas Republikas attiecībām ar mūsu austrumu kaimiņu. Lasītājs grāmatas nodaļās apceļo pusi Eiropas, biežāk uzskavējoties Tallinā, Kauņā, Varšavā un Maskavā. Šī grāmata ir viens no pozitīviem piemēriem, kur Latvijas procesu salīdzināšana ar kaimiņos un plašākā reģionā notiekošo nav tikai “aiz ausīm” pievilktā. Brīžiem kaimiņvalstis notiekošais tiek detalizētāk izķidāts nekā pašmāju notikumi.

Kā hronoloģiskā robeža pētījumam ir izvēlēts 1925. gads, lai gan nobeigumā visai siki ir aplūkota arī tālākā Latvijas un Padomju Savienības attiecību attīstība. 1925. gads ir iezīmīgs ar to, ka togad attiecības starp Rietumvalstīm sāka uzlaboties, kas neatbilda PSRS interesēm (367. lpp.); notika Lokarno konference un parādījās “Austrumu Lokarno” projekti, pret kuriem aktīvi darbojās Padomju Krievija; sāka pasliktināties Vācijas–Polijas attiecības; sākās ekonomiskais uzplaukums (15., 358., 367. lpp.).

Vērienīgais laikmeta pārskats un daudzie autora skartie problēmjautājumi vedina lasītāju uz pārdomām un vērtējumiem “kā būtu, ja būtu”. Gribu šeit apstāties tikai pie pāris tēmām, kuras, manuprāt, būtu vērts sīkāk iztirzāt.

Profesors Stranga, analizējot Latvijas puses projektus un vēlmes, nosauc 11. augusta līgumu par lielu neveiksmi (126. lpp.). Viņaprāt, ja Latvija nebūtu vilcinājusies ar sarunu uzsākšanu jau februārī, mēs būtu ieguvuši daudz labāku līgumu un ekonomiskās sekas būtu Latvijai labvēlīgākas (124. lpp.). Šeit droši vien vietā būtu jautājums – vai gadījumā Latvija nenoslēdza līgumu vēsturiski sliktākajā iespējamajā brīdī? Tas notika pārāk vēlu, ja salīdzinām ar igauņu iespēto viņiem daudz labvēlīgāko līgumu, un pārāk agri, ja raugāmies uz Sarkanās armijas gaitām Polijā. Mieru ar Padomju Krieviju noslēdza tikai dažas dienas pirms “brīnuma pie Vislas” – brīdī, kad Padomju Krievijas Sarkanā armija atradās savu panākumu zenītā. Tādēļ pats no sevis rodas

jautājums: vai šajā brīdī slēgt mieru vispār bija jēga? Ja “sarkanie” ieņemtu Varšavu, vai šim līgumam būtu jēl kāda nozīme? Visticamākais, ne. Profesors Stranga to netieši apstiprina: “galu galā Padomju Krievijas un Latvijas miera līguma likteni izlēma kauja pie Varšavas – ja poļi zaudētu, agrāk vai vēlāk pienāktu gals visai pēckara starptautisko attiecību sistēmai un jauno valstu neatkarībai” (131. lpp.).

Polijas sakāves gadījumā tikko ar Krieviju noslēgtais miers, ļoti iespējams, radītu nevajadzīgas problēmas un drošības apdraudējumus Latvijai. Karš varētu sākties kuru katru brīdi, bet armija pēc miera noslēgšanas jau atrastos demobilizācijas procesā un atjaunot tās kaujas spējas pienācīgā līmenī būtu grūti. Arī Lielbritānijas un Francijas iespējamā militārā palīdzība būtu apgrūtināta. No otras puses, vien nedēļu pēc miera līguma noslēgšanas ģeostratēģiskā situācija Centrālajā un Austrumeiropā radikāli mainījās. Vai pacietība Latvijai būtu pavērusi dāsnākas miera nosacījumu perspektīvas? Vai varbūt būtu bijušas iespējas slēgt mieru kopā ar Poliju? Uz šiem jautājumiem mēs nekad neuzzināsim atbildi. Jebkurā gadījumā Latvijas panāktie miera līguma nosacījumi nebija liels sasniegumu ne Polijas zaudējuma, ne uzvaras gadījumā.

Viens no iemesliem, kāpēc miera līgumu bija grūti uztvert kā lielu panākumu, bija nespēja panākt ekonomisko kompensāciju no Krievijas par milzīgiem karā ciestajiem zaudējumiem. Profesors Stranga konstatē: “Trīs galvenie Latvijas zaudējumi tātad bija: 1) Latvijas daļa no Krievijas valsts zelta netika atdota; 2) kara zaudējumi netika atlīdzināti; 3) netika paredzēta visu aizvesto mantu un īpašumu atgūšana” (130. lpp.). Nespēja panākt vērā ņemamu kompensāciju no Padomju Krievijas vai vismaz rūpniecības uzņēmumu reevakuāciju Latviju nolēma agrāras valsts liktenim, ilgtermiņā apdraudot demokrātisko iekārtu un atsviežot valsts attīstību par vairākām desmitgadēm.

Taču, no otras puses, jāapzinās, ka, iespējams, tā bija laime nelaimē – mēs varam tikai iedomāties, cik lielā mērā pieaugtu Krievijas ekonomiskā un tātad arī politiskā ietekme Latvijā, ja tā tiešām būtu piekritusi nopietni piedalīties Latvijas pēckara atjaunošanā (piemēram, atgriežot lielāko daļu rūpniecības uzņēmumu). Savu ekonomisko palīdzību tā varētu izmantot kā spēcīgu un destruktīvu sviru, ievēlot Latviju ekonomiskās atkarības lamatās (reevakuēto rūpnīcu produkcijas noietam taču vajadzētu plašo Krievijas tirgu). Tad Latvijas locīšanās Maskavas untumu priekšā 20. un varbūt arī 30. gados varētu būt vēl izteiktāka.

Otrs iemesls, kādēļ miera līgumu ir grūti uztvert kā lielu sasniegumu, ir fakts, ka, par spīti saldajiem solījumiem par Latvijas suverenitātes atzīšanu uz mūžīgiem laikiem, līgums tika faktiski pārkāpts jau tūlīt pēc tā noslēgšanas. Padomju Krievija turpināja atbalstīt Latvijas Komunistiskās partijas un tās Ārzemju biroja graužošo darbību Latvijā. Grāmatas 3. nodaļas sākumā un arī turpmākajās lappusēs aprakstītās Krievijas teroristiskās darbības pret Latviju galīgi neatbilda miera līgumā paustajam. Vēlreiz tas tiek atgādināts monogrāfijas pirmajā pielikumā, kur ir apkopotas ziņas par Padomju Krievijas (PSRS) graužošo darbību pret Latviju pēc 1921. gada. Jāpiezīmē, ka padomju spiegu biogrāfiskos datus būtu vērts salīdzināt arī ar Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva bijušā Partijas arhīva materiāliem, kur varētu glabāties plašāka informācija par šīm personām un viņu īstenotajām darbībām pret Latvijas valsti.

Ja no Latvijas puses lielu neapmierinātību varēja izraisīt latviešu komunistu aktivitāšu neiegrožošana, tad Krievija izrādīja neapmierinātību ar šo aktivitāšu radikālu apkarošanu. Jau 1920. gada 5. oktobrī, reaģējot uz Latvijas varas iestāžu īstenotajām represijām, Padomju Krievija iesniegusi protesta notu, pārmetot miera līguma neievērošanu (140. lpp.). Acīmredzams, ka Krievijai līgums bija tīri situatīvs, tas bija lielā mērā Krievijas neizdevīgās ģeopolitiskās situācijas diktēts, nevis abu pušu brīvas gribas izauklēts, kā to, iespējams, vēloties paši sevi uzmundrināt, pauda latviešu politiķi un diplomāti. Protams, arī solījumi par Latvijas suverenitātes atzīšanu uz mūžīgiem laikiem komunistu līderu acīs bija tikai konjunktūras diktēta piekāpšanās, līdzīgi, kā tas bija ar 1918. gada 3. martā noslēgto Brestas mieru. Tas būtu jāatmet tad, kad pienāktu izdevīgs brīdis. Tāds pienāca 1939.–1940. gadā. To precīzi konstatē arī profesors Stranga: “Kremļa drošības intereses bija ekvivalentas revizionisma īstenošanai nepieciešamo labvēlīgo priekšnoteikumu radīšanai – lai arī cik attālā nākotnē tas notiktu. [...] Taču pati par sevi mazu valstu pastāvēšana gar Padomju Krievijas robežām tika vērtēta kā Kremlim nedroša” (14. lpp.).

Vēl viens miera līguma trūkums, kas tiek pieminēts grāmatā, bet kas nav plašāk izvērstas, ir Krievijas kategoriskā atteikšanās atzīt acīmredzamo – ka tā bija uzsākusi karu pret Latviju 1918. gada beigās. Padomju Krievija bija tā, kas 1918. gada 13. novembrī anulēja Brestas mieru un raidīja savas armijas uzbrukumā Baltijas valstu galvaspilsētām. Līdz decembra otrajai pusei, kad Valkā parādījās pirmās latviešu “sarkano” strēlnieku vienības, Krievijas Sarkanā armija bija okupējusi

visu Latgali un daļu Austrumvidzemes. Formāli patstāvīga Padomju Latvijas armija tika izveidota tikai 1919. gada 4. janvārī. Pēc pusgada tā tika likvidēta, pārformējot to Krievijas 15. armijā. Atteikšanās atzīt savu agresiju, kas Krievijai, protams, bija politiski jutīgs jautājums, vēl šodien ir atstājis vietu diskusijām, vai Latvijas Neatkarības karš patiesībā nebija pilsoņu karš. Šim faktam arī laikabiedrus vajadzēja darīt bažīgus – ja Krievija atsakās atzīt acīmredzamas lietas, vai tad tā respektēs arī pašu līgumu?

Nozīmīga vieta profesora Strangas pētījumā ir atvēlēta latviešu komunistu pretdarbībai miera līguma slēgšanai. Aktīvākais cīnītājs pret mieru bija agrākais Padomju Latvijas valdības vadītājs Pēteris Stučka, kurš vēl pirms pusotra gada neko negribēja dzirdēt par patstāvīgas Padomju Latvijas pastāvēšanas iespējamību. Uzskats, ka Latvija nevar būt neatkarīga vai pat ierobežoti patstāvīga attiecībās pret Krieviju, tiek dēvēta par “Stučkas doktrīnu”. Ar milzīgām pūlēm Stučkas un latviešu komunistu nostāja tika salauzta 1918. gada novembra beigās–decembra sākumā. Pagāja nedaudz vairāk kā gads, un ar tikpat lielām mokām Maskavai nācās lauzt Stučkas pretestību no jauna, tikai diametrāli pretējā virzienā – Padomju Latvijas likvidēšana nozīmēja latviešu komunistu pilnīgu sakāvi. Par paša Stučkas tālredzību un politiskajiem talantiem šī streipuļošana no viena grāvja otrā neko labu neliecina, drīzāk par ieslīgšanu dogmatismā un pārliedzīgā emocionalitātē, kas uzstājīgi diktēja nesaprātīgu rīcību. Stučkas ietiepība 1920.–1922. gadā maksāja desmitiem un pat simtiem gadu jaunu latviešu komunistu dzīvības un 30. gadu beigās PSRS daudzu tūkstošu latviešu dzīvības, kurus komunistu aģitācija 20. gadu sākumā bija pārliecinājusi palikt svešumā.

Vēl pāris kritiskas un vienlaikus polemiskas piezīmes, kuras piedien recenziju žanram. Runājot par Padomju Krievijas miera iniciatīvu un Latvijas atbildi uz to 1919. gada septembrī–oktobrī, autors nepieņem, manuprāt, svarīgu aspektu – Pāvēla Bermonta, Rīdigerā fon der Golca un ar viņiem saistīto aprindu reakciju uz to. 1919. gada 8. oktobra uzbrukumu Latvijas Republikai Bermonta attaisnoja tieši ar Latvijas un Igaunijas uzsāktajām miera sarunām un šo valstu valdību vēlmi izlīgt ar komunistiem. Miera sarunas it kā sākušās, lai atbrīvotu pietiekamus spēkus Austrumu frontē, kurus varētu raidīt pret Bermonta komandēto armiju Jelgavas apkārtnē. Līdz ar to Bermonta retorikā uzbrukums Rīgai kļuva preventīvs jeb apsteidzošs – uzbrukt pirmajam, pirms vēl Latvija ir vienojusies par mieru ar Padomju Krieviju. Šis, protams, bija visai dīvains attaisnojums, it sevišķi ņemot vērā tā

laika reālo situāciju. Paradoksālā kārtā Bermonta avantūra pat veicināja miera noslēgšanu, jo paātrināja Judeniča sakaušanu pie Petrogradas 1919. gada oktobrī un perspektīvā pavēra ceļu Latgales atbrīvošanai. Kamēr Bermonts nebija sakauts, Latvijai nebija militāra potenciāla atbrīvojot Latgali, bet bez tā – arī miera ar Krieviju iespējas. Kamēr Bermonts bija Jelgavā, Rietumvalstu militāro pārstāvju ietekme uz Latvijas politiku (tātad arī uz miera iniciatīvām) saglabājās pārlietu liela.

Diskusijas vērts ir arī jautājums par profesora Strangas pieminēto demokrātiskās Krievijas ilūziju, kas pārāk spēcīgi ietekmējusi sociāldemokrātus 1919. gadā: “kur viņi saskatīja “demokrātisko Krieviju”? Krievijā 1919. gada rudenī cīņa notika nevis starp “demokrātiem” un lieliniekiem, bet starp baltajiem ģenerāļiem un lieliniekiem; demokrātiskā Krievija bija cietusi pilnu sakāvi jau 1918. gadā (par demokrātiskām varēja saukt t. s. “rozā” valdības – piemēram, Samarā, kur tāda tika izveidota 1918. gada jūnijā un tika uzskatīta par vislēģitīmāko varu Krievijā, jo tā balstījās uz lielinieku padzītās Satversmes sapulces demokrātiskajām partijām; gandrīz visur, kur sākās cīņa pret lieliniekiem, demokrātus drīz vien nomainīja nedemokrātiskie ģenerāļi)” (43. lpp.).

Aizstāvot latviešu politiķus, jānorāda, ka ilūzijas par demokrātisku nākotnes Krieviju bija ne tikai Latvijas sociāldemokrātiem, bet arī daudziem spēkiem un lielvarām Rietumos. Lielbritānija izdarīja milzu spiedienu gan uz Deņikinu, gan Kolčaku, lai apmainīnā pret militāro palīdzību “baltie ģenerāļi” garantētu demokrātiskas Krievijas attīstības perspektīvas. Visi šie Krievijas militārie vadoņi, izņemot Bermontu, bija orientēti uz Lielbritāniju, Franciju un ASV; reti kurš no viņiem bija monarhists vai aicināja uz carisma atjaunošanu; neviens no viņiem nebija ar pietiekami spēcīgu politisko tvērienu, lai izveidotu vienpersonisku militāro diktatūru. Par to, cik spēcīgas sviras bija Rietumvalstu rokās, liecināja arī tas, ka Krievijas ziemeļrietumu valdība (kas, starp citu, sastāvēja no kadetu, labējo eseru un meņševiku pārstāvjiem) 1919. gada septembrī tika piespiesta atzīt Igaunijas un Latvijas neatkarību. Kāpēc lai šī ietekme uz uzvarējušajiem “baltajiem” būtu mazāka pēc uzvaras pilsoņu karā, kad par Rietumu naudu būtu jāatjauno Krievijas ekonomika?

Viena no spēcīgākajām profesora Strangas monogrāfijas iezīmēm ir dažādo politisko interešu grupu sadursmju atklāšana. Pat vienas partijas, nemaz nerunājot par valdību, ietvaros varēja pastāvēt visai atšķirīgi (pat diametrāli pretēji) uzskati par konkrētu politisko jautājumu. To mēs redzam gan Latvijas, gan citu valstu gadījumā. Piemēram, profesors

Stranga raksta par Ļeņina un Čičerina konfrontāciju ar Trocki un Zinovjevu (44. lpp.). Diemžēl ne vienmēr šāds analīzes dziļums ir ievērots. Piemēram, runājot par Lielbritānijas politiku, garāmejojot ir pieminēts “kareivīgais” Vinstons Čērčils (30. lpp.) un Deivida Loida Džordža atšķirīgie uzskati. Tomēr konsekventi Lielbritānijas politika tiek raksturota kā vienota (piemēram, 21. lpp.). Ne Krievijas (kas arī skaidri atspoguļots grāmatā), ne Lielbritānijas, ne Vācijas ārpolitika tāda nebija. Lielbritānijas gadījumā pastāvēja diametrāli pretēji uzskati starp Baltijas valstīm labvēlīgajiem konservatīvajiem (sevišķi Arturs Balfūrs, Čērčils), kuri iestājās par šo teritoriju neatkarības atzīšanu, un liberāļiem ar Loidu Džordžu priekšgalā, kuri jau no 1918. gada nogales par to neko negribēja dzirdēt. Šīm partijām bija radikāli atšķirīgi uzskati gan attiecībā uz Vācijas, gan Krievijas un tātad arī Baltijas nākotni.

Noslēdzot šo nelielo recenziju, domāju, ka lasītājiem, iepazīstoties ar simts gadu senajiem notikumiem, neviļus raisīsies pārdomas arī par mūsdienu norisēm. Krievijas–Ukrainas kara traģēdijā redzam daudz līdzību un paralēlu ar monogrāfijā aprakstītajiem notikumiem. Ne tikai Rietumvalstīm, bet arī mums ir bijis un arī vēl šobrīd ir daudz ilūziju par Krieviju, par tās politikas racionalitāti Rietumu kultūras izpratnē. Naidis pret Krieviju un tās pastrādātajiem kara noziegumiem daļēji sakņojas arī mūsu pašu pieviltajās iluzorajās cerībās par “normālas” un demokrātiskas Krievijas iespējamību. Šajā kontekstā droši vien prātīgākais, ko varam jautāt – vai esam paveikuši paši savu mājasdarbu, lai mūsu brīvība un neatkarība netiktu apdraudēta? Profesors Stranga ir devis skarbu vērtējumu mūsu starpkaru perioda politiķiem: “1920.–1921. gadā viņu rīcību noteica nevis rūpes par nākotni (tie nezināja to, ko zinām mēs: ka viss beigsies ar 1939. gadu), bet nacionālais egoisms, savstarpējas ķildas un tukšas shēmas” (193. lpp.). Atliek tikai izteikt cerību, ka pēc simts gadiem vēsturnieki par mūsu laikmeta politiķiem varēs izteikties labvēlīgāk.

© 2022 Jānis Šiliņš.

Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā

saskaņā ar Creative Commons

Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 Starptautisko

licenci (CC BY-NC 4.0)

This is an open access article licensed

under the Creative Commons Attribution 4.0

International License (CC BY-NC 4.0)

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

<https://doi.org/10.22364/lviz.115.12>

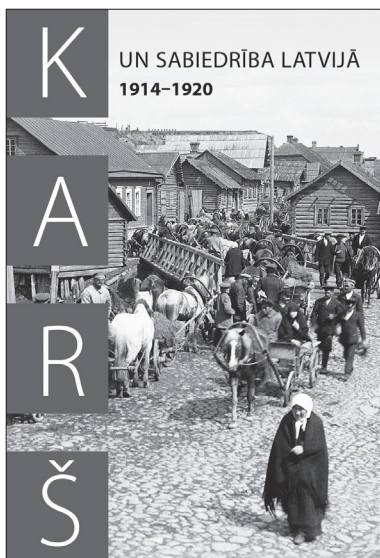
Andrejs Gusačenko

Mg. hist., Dr. hist. grāda pretendents, Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte; zinātniskais asistents, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts

Ēriks Jēkabsons (atb. red.).
*Karš un sabiedrība Latvijā
 1914–1920.* Rīga: LU
 Akadēmiskais apgāds, 2021.
 448 lpp.: il.
 ISBN 9789934186332

The review analyses a collective monograph written by eight historians from the Institute of Latvian History, Karš un sabiedrība Latvijā 1914–1920 [War and Society in Latvia 1914–1920]. Compared to Western Europe, Latvia was in a particularly complicated situation in the respective period: a large proportion of its residents had been mobilised into the army or had fled the country as refugees and, upon returning

home, became engaged in a warfare that lasted for several years concurrently with the consolidation of the sovereign state. Thus, the period of the First World War and the Independence War in Latvia presents an extremely rich material for the research of military, political, economic, and social developments. In Latvian historiography, the existing publications on this period for the most part focus on the military and political field. Thus, the present monograph is the first attempt to study the impact of the wars on Latvian society in different, yet little-studied aspects. The monograph manages to provide a relatively comprehensive picture of the impact of processes triggered by the war on the demographic field, criminal dynamics, elaboration of legislation, health care in the context of epidemic diseases, the life of Latvian society under the German occupation rule, issues related to food supplies, the emancipation of women, the

community of students, Latvian diaspora abroad, traditions, and other aspects. Authors of several articles have succeeded not only to describe the situation concerning the particular aspect, but also to challenge the assumptions that have taken root in historiography, and on a factual basis, to refute them. It adds particular scientific value to the collective monograph. The monograph outlines a new course in Latvian historiography and at the same time identifies several lacunae in the research of the military-political and social history of Latvia, opening a broad horizon for future studies.

2021. gadā Latvijas Universitātes Akadēmiskajā apgādā iznāca kolektīvā monogrāfija “Karš un sabiedrība Latvijā 1914–1920”. Apjomīgs, vairāk nekā 400 lappušu darbs ir tapis divu gadu laikā astoņu Latvijas vēstures institūta vēsturnieku darbības rezultātā Latvijas Zinātnes padomes projekta “Karš un sabiedrība Latvijā 1914.–1921. gadā” ietvaros. Publikāciju autoru uzmanība ir veltīta Pirmā pasaules kara un Neatkarības kara notikumiem un to ietekmei uz sabiedrību dažādās jomās. Tiek analizētas izmaiņas demogrāfiskajos rādītājos, okupāciju varu ietekme, situācija kriminogēnajā jomā un likumdošanas izveidē, epidēmiju un slimību iespaids, pārtikas apgādes problemātika saistībā ar militāri politiskajām norisēm valstī, sieviešu emancipācija un līdzdalība dažādos ar karu saistītos procesos, kara radītās izmaiņas studējošo kopainā, procesu iespaids uz latviešu diasporu ārzemēs, kā arī uz tradīcijām attiecīgajā laika posmā. Saturiski monogrāfija ir izveidota divās daļās. Pirmajā daļā ir sargrupētas publikācijas, kas aplūko kara izraisītus procesus, savukārt otrā daļa ir veltīta kara iespaidam uz dažādām sociālām grupām un izmaiņām to ietvaros. Papildus vērtību izdevumam piešķir apjomīgs personu rādītājs un bibliogrāfiskais saraksts, kopsavilkums angļu valodā, kā arī 45 ilustratīvā materiāla lappuses no Latvijas Kara muzeja un Latvijas Valsts vēstures arhīva krājumiem.

Ievadā izdevuma atbildīgais redaktors Ēriks Jēkabsons sniedz kodolīgu ieskatu 1914.–1920. gada notikumos Baltijas valstīs, akcentējot procesu dažādību šķietami salīdzinoši neliela reģiona ietvaros, kur Latvija tika īpaši militāri politisku procesu ietekmēta. Arī Neatkarības kara laikā Latvija kļuva par politisko notikumu epicentru, kam autors velta atlikušo ievada daļu, pamatojot Latvijas unikālo situāciju visas Eiropas mērogā un konstatējot problemātikas joprojām plašu pētniecisku iespēju apvārsni.

Monogrāfijas pirmais raksts ir Ērika Jēkabsona pētījums, kurā tiek pārskatītas un precizētas ārkārtīgi svarīgas norises, turklāt ne tikai

Latvijas historiogrāfijas ietvaros, bet arī nacionālās identitātes un vēsturiskās atmiņas kontekstā – Latvijas iedzīvotāju skaita un sastāva izmaiņas Pirmā pasaules kara un Neatkarības kara laikā. Autora veiktā iedzīvotāju un sociālo grupu skaitlisko rādītāju analīze lielā mērā apstrīd iepriekšpieņemtu priekšstatu par Pirmā pasaules kara mobilizēto un bēgļu daudzumu, kas pameta Latvijas teritoriju karadarbības ietekmē. Apkopojot plašu materiālu klāstu, kā arī jaunākos pētījumus Baltijas un Eiropas mērogā, autors nonāk pie slēdziena, ka latviešu skaits Krievijas impērijas armijā bija līdz pat trim reizēm lielāks par līdz šim pieņemto, sasniedzot 350–400 tūkstošus cilvēku. Līdzīgas proporcijas attiecināmas arī uz bojāgājušo skaitu, veidojot līdz pat 50 tūkstošiem kritušo. Arī bēgļu jautājuma ietvaros autors pierāda iepriekšpieņemto rādītāju neprecizitāti, konstatējot, ka bēgļu skaits bija aptuveni 500 tūkstoši, pretēji līdz šim minētiem 750–850 tūkstošiem. Publikācijas gaitā autors precizē Strādnieku un zemnieku sarkanajā armijā dienējušo Latvijas iedzīvotāju skaitu; tajā, pēc viņa aprēķiniem, ietilpa 100–110 tūkstoši Latvijas iedzīvotāju, no tiem aptuveni 70–90 tūkstoši latviešu. Attiecībā uz pretboļševistiskajos spēkos dienējušajiem pētnieks paliek pie līdzšinējiem rādītājiem – aptuveni 10–12 tūkstoši latviešu. Iespējams, šis jautājums vēl gaida padziļinātu izpēti, veicot statistisku darbu Krievijas Federācijas un citu valstu arhīvos. Publikācijas noslēgumā vēsturnieks dod ieskatu iedzīvotāju skaita izmaiņas dinamikā slimību, militārās darbības un citu faktoru iedarbībā Neatkarības kara laikā.

Vēsturniece Aiga Bērziņa aplūko civilās noziedzības faktoru, ar to saistītās izpausmes un sekas Latvijas Neatkarības kara laikā. Uzsākot rakstu akadēmiskajās tradīcijās, autore sniedz ieskatu problemātikas izpētes stāvoklī starpkaru Latvijas, trimdas, padomju un jaunākajā historiogrāfijā. Hronoloģiskā secībā tiek raksturota situācija Latvijas valsts dibināšanas posmā, kad līdztekus pirmajiem soļiem suverēna valstiskuma vēsturē tika likti pamati drošības sistēmas izveidē, noziedzības apkarošanā, iekšējās un ārējās izlūkošanas struktūras veidošanā un citās jomās. Aprakstot Iekšlietu un Tieslietu ministrijām pakļautās struktūras, autore pievēršas piespriepto sodu, krimināllietu un civillietu, kā arī citu rādītāju statistikai kā papildus rīkiem objektīvas analīzes veidošanai. Vēsturniece salīdzina iegūtos rezultātus ar līdz šim izdotu darbu rādītājiem un atsevišķos gadījumos apstrīd iepriekšējos pieņēmumus. Analizējot problēmas likumdošanas izveidē, kas tika balstīta uz Krievijas impērijas likumiem, vienlaikus darbojoties jaunai

un impērijas laika likumdošanai, kā arī t. s. Kerenska likumiem, autore netieši pasvītro Neatkarības kara laika īpaši sarežģītos procesus caur neierastu, likumdošanas izveides prizmu. Atsevišķā apakšnodalā tiek aplūkotas noziedzības dažādās izpausmes, ko pārskatāmi ilustrē statistiskais materiāls un detalizētais apraksts, un tās apkaršanas galvenās tendences. Iepazīstoties ar apcietinātajiem inkriminētajām apsūdzībām 1919. gadā, uzmanību pievērš apsūdzības par vācu okupācijas varas atbalstīšanu, kā arī par Pāvela Bermonta karaspēka atbalstīšanu, līdz ar to rodas jautājums: vai tās abas nemēdza pārklāties? Publikācijas noslēdzošā daļa ir atvēlēta Neatkarības kara laikā ieslodzīto sociālajam portretam, raksturojot arī dzimuma, nacionālās piederības kopainu, kā arī dodot ieskatu noziedznieku politiskās motivācijas jomā.

Innas Gīles rakstā ir analizēta epidēmisko infekcijas slimību izraisītā krīze, kuras katalizators bija Pirmais pasaules karš un turpmākās militāri politiskās kolīzijas. Iesākot ar īsu, bet informatīvi piesātinātu ieskatu medicīniskās aprūpes situācijā Pirmā pasaules kara laikā, raksta gaitā autore aplūko stāvokli šajā jomā Krievijas impērijā 20. gs. sākumā, akcentējot uzmanību uz Baltijas guberņām. Konstatējot samērā drūmu kopainu miera laikā, karš kļuva par katalizatoru akūtām problēmām, kas Krievijas impērijas armijā iezīmējās īpaši spilgti. Vienlaikus, salīdzinot sanitāro situāciju latviešu strēlnieku formējumos ar kopējo stāvokli armijā, autore secina, ka strēlnieku daļās tā bija krietni labāka, īstenojot plānveida vakcināciju un citus pasākumus. Ņemot vērā, ka šie pasākumi nebija latviešu strēlnieku vai latviešu sabiedrisko organizāciju iniciatīva, būtu interesanti saprast, kāpēc sanitārais stāvoklis strēlnieku pulkos bija tik atšķirīgs. Publikācijā tiek sniegts ieskatu medicīnas personāla trūkuma, medicīnas iestāžu problemātikā, salīdzinot situāciju Krievijas impērijā, Padomju Krievijā, kā arī Padomju Latvijas un Pagaidu valdības kontrolētajās teritorijās Latvijas Neatkarības karā. Uzmanības vērts ir autores veiktais aprūpes situācijas salīdzinājums pirmskara impērijas un Padomju Latvijas kontekstā, analizējot vairāku autoru darbus. Iespējams, publikācijas vērtību vēl palielinātu šo faktoru salīdzināšana ar situāciju Pagaidu valdības kontrolētajā Latvijas daļā, kur būtisku ieguldījumu sniedza ASV Sarkanais Krusts, Amerikas palīdzības asociācija u. c. organizācijas. Raksta otrā daļa ir atvēlēta epidēmiskajām infekcijas slimībām un to apkaršanai Latvijas teritorijā 1914.–1920. gadā. Papildus vērtību publikācijai piešķir noslēdzošā daļa, kurā vēsturniece

apraksta stāvokli Latgalē Neatkarības kara beigu posmā, salīdzinot situāciju starp Baltijas valstīm, kā arī Latvijas armijas un Sarkanās armijas kontekstā.

Vēsturnieka Klāva Zariņa rakstā ir atspoguļots līdz šim Latvijas historiogrāfijā vāji aplūkots Vācijas militārās pārvaldes laika posms (1915.–1918. gads), kurā krustojās militārie, politiskie, ekonomiskie, sociālie un citi faktori. Pētnieks sniedz izvērstu ieskatu tēmas izpētē, analizējot starptautiskās historiogrāfijas sniegtumus; tajos Latvijas konteksts ir minēts fragmentāri, un līdz ar to paveras plašas pētnieciskās iespējas tematikas ietvaros. Raksta pirmajā daļā ir aplūkots Austrumu frontes virspavēlnieka Paula fon Hindenburga (*Paul Ludwig Hans Anton von Beneckendorff und von Hindenburg*) militāri administratīvais pārvaldes aparāts *Ober Ost*, tā izveide un struktūra. Daudzveidīgā un apjomīgā struktūra apliecināja ne tikai pārvaldes aparāta visaptverošo raksturu, bet arī ieinteresētību realizēt ilgtermiņa pārmaiņas, kas pārsniedza ierastu karalaika zemes pārvaldi. Autors salīdzina dažādas *Ober Ost* izpausmes Lietuvā un Latvijā, sniedzot vērtīgas atziņas propagandas un koloniālisma jomā, kur vācbaltiešu faktors un vēsturiskais konteksts kļuva par labvēlīgu augsni nākotnes koloniālisma ieceru attīstībai. Pētnieks dod ieskatu *Ober Ost* attieksmē pret latviešiem, kas atsevišķu amatpersonu redzējumā iezīmējās ar nacisma un rasisma pieskaņu. Par to, ka šādas iezīmes nebija dominējošas, liecina arī latviešu iesaiste pārvaldes aparātā, tiesa gan, nenozīmīgos amatos. Likumsakarīgu iemeslu dēļ krietni lielāku uzticību pelnīja vācbaltieši, un šajā jomā vērtīgs ir autora minētais faktoloģiskais materiāls. Piemēram, Kurzemes apgabalā 1917. gada vidū no 111 iecirkņu priekšniekiem 97 bija vietējie iedzīvotāji, no tiem vairākums vācbaltieši. Īpaši interesanta ir nodaļa, kurā tiek aplūkota tā sauktā “kustības politika”, tas ir, *Ober Ost* stingrākas kontroles nolūkos veiktie iedzīvotāju pārvietošanās ierobežošanas pasākumi. Ne mazāk vērtīgs ir naratīvs, kurā tiek aplūkota filtrācijas nometņu darbība, analizējot to dinamiku un problēmas, ar kurām saskārās nometņu pārvalde, desmitiem tūkstošiem bēgļu un Krievijas armijas karavīriem atgriežoties Latvijā un lielākai daļai nometnes apejot. Atsevišķu vietu publikācijā ieņem nodaļa par sabiedrības pretošanos un sadarbību ar okupācijas varu, iedzīvotāju attieksmi pret okupantiem. Aplūkojot partizānu kustību, autors nonāk pie secinājuma, ka tā bija haotiska un dezorganizēta, turklāt ir grūti nošķirt laupīšanas nolūkos veiktās aktivitātes no darbības, kas tika vērsta pret okupācijas varu. Pētnieks min piemērus, kad

sākumposmā atsevišķas partizānu grupas koordinēja Krievijas impērijas armija, atzīmējot atamana Leonīda Puņina vienību. Šeit gan ir jāoponē, jo poručika L. Puņina vienība nebija stihiski izveidojusies partizānu grupa okupētajā teritorijā, bet gan krievu karaspēka dislokācijā bāzēts, Ziemeļu frontes štābam pakļauts, virsnieku komandēts vairāk nekā 300 cilvēku formējums no regulārās armijas brīvprātīgajiem – īpašo uzdevumu vienība diversiju veikšanai ienaidnieka aizmugurē, sākot ar 1915. gada nogali. Noslēdzošajā daļā autors aplūko okupācijas varas saimniecisko politiku, tās galvenās iezīmes un sekas, problēmas apgādes jomā un to risināšanas iespējas, kas piešķir publikācijai papildus vērtību, padarot to par daudzpusīgu un saturīgu pētījumu, cik tas ir iespējams viena raksta ietvaros.

Ērika Jēkabsona otrās publikācijas centrā ir viens no aplūkotā perioda stūrakmeņiem – pārtikas apgādes jautājums, kas militārās, politiskās un ekonomiskās krīzes situācijā kļuva par vitāli svarīgu faktoru. Hronoloģiskā secībā aplūkojot pārtikas apgādes situāciju, sākot ar 1914. gada augustu, autors nonāk pie slēdziena, ka līdz pat 1915. gada pavasarim varas iestādēm izdevās nodrošināt kontroli kā pārtikas pieejamības, tā arī cenu stabilizācijas jomā, kas gan drīz vien kardināli pasliktinājās evakuācijas un karadarbības iespaidā. Pārtikas ierobežojumu un deficītu vācu okupācijas posmā autors ilustrē ar spilgtiem notikumiem no sadzīves, piemēram, aicinājumu medīt vārnas kā delikateses. Turpinājumā, raksturojot stāvokli 1915.–1918. gadā, autors atzīmē, ka problemātiskā situācija vācu neokupētajā Latvijas daļā kļuva akūta pēc Februāra revolūcijas, Rīgas krišanas un Oktobra apvērsumam sekojošiem notikumiem. Vēsturnieks atzīst, ka pēc Latvijas teritorijas nonākšanas vācu okupācijā stāvoklis uzlabojās un stabilizējās, lai gan bija smags un laika gaitā pasliktinājās, vācu karaspēkam ciešot militārās neveiksmes Rietumu frontē. Latvijas Neatkarības kara situācijā pārtikas faktoram spēlējot primāro lomu, īpaši nozīmīgs kļuva ASV atbalsts, kas, pēc autora atziņām, 1919. gada pavasarī faktiski glāba no bada Pagaidu valdības kontrolēto teritoriju. Izmantojot ASV Hūvera arhīva (*Hoover Institution Library & Archives*) dokumentus, autors apstiprina pārtikas faktora ietekmi arī uz politiskajiem procesiem Latvijā, minot visnotaļ vērtīgu faktu par Kārļa Ulmaņa apzināto pārtikas izdales kavēšanu savas popularitātes celšanai iedzīvotāju vidū 1919. gada maijā. Tomēr pārtikas problēma krietni lielāka bija Padomju Latvijas teritorijā, kur badu pamatoja šķiru cīņas kategorijās. Salīdzinot vēsturnieka minēto informāciju par pārtikas ikdienas sadali,

jāsecina, ka Padomju Latvijā pat prioritārās kategorijas iedzīvotāji saņēma divreiz mazāk maizes nekā otrpus fronti. Iespējams, papildus vērtību publikācijai piešķirtu šī aspekta detalizētāka aplūkošana. Raksta noslēgumā tiek atspoguļota situācija pēc Rīgas atbrīvošanas, kā arī bermontiādes un Latgales atbrīvošanas laikā, dots ieskats ražas rādītāju izmaiņās kara iespaidā. Sniegtais statistiskais pārskats par labības produkciju laika posmā no 1913. līdz 1922. gadam liecina, ka karu radītā posta dēļ pirmskara rādītājus neizdevās sasniegt arī vairākus gadus pēc Neatkarības kara beigām.

Monogrāfijas otrā daļa ir veltīta sabiedrības grupu iesaistēm karā un ar to saistītajos procesos. Vēsturnieces Inetas Lipšas publikācijā ir aplūkota sieviešu politiskā darbība Latvijā kā viena no kara radītajām izmaiņām dzimumu attiecībās. Veicot padziļinātu ieskatu Rietumu un Latvijas historiogrāfijā, autore apraksta attiecīgā laika posma autoru darbos dominējošās tendences. Vēsturniece veic ieskatu problemātikā, sākot ar 19. gs. beigām, kad sieviešu emancipācijas tieksmes attīstījās līdztekus sociālistiskajām kustībām, tiesa gan, līdz Pirmajam pasaules karam izteikti neiezīmējoties publiskajā telpā. Situācija kardināli mainījās Pirmā pasaules kara laikā, īpaši 1917. gada notikumu ietvaros, kas ir aplūkots raksta turpmākajās nodaļās. Lai gan sievietes loma politiski sabiedriskajā sektorā būtiski pieauga pēc Latvijas neatkarības pasludināšanas, arī 1919. gada sabiedrībā dominēja viedoklis par sieviešu politiskās apziņas atpalcību salīdzinājumā ar vīriešiem. Arī aplūkojot sieviešu aktīvu iesaisti armijas aizmugures dienestu nodrošināšanā un atbalstīšanā bermontiādes un Latgales atbrīvošanas laikā, krīzes situācijā uzņemoties vīriešiem paredzētu slogu, autore konstatē, ka deklarētās sieviešu tiesības un to īstenošana, it sevišķi politiskajās izpausmēs, būtiski atšķīrās. Īpaši vērtīga ir pētnieces veiktā sieviešu politiskās darbības analīze 1920. gadā, konstatējot, ka, par spīti negatīvai attieksmei praktiski no visu politisko strāvojumu partijām, sieviešu dalība politiskajā dzīvē nemitīgi pieauga. Nobeigumā vēsturniece iezīmē turpmāko pētījumu virzienu, kurā galvenie uzdevumi būtu politiskajā dzīvē iesaistīto sieviešu sociālā portreta un motivācijas izpēte, kā arī pētījumu teritoriālo robežu paplašināšana.

Sabiedrības grupu pētniecības tēmu turpina vēsturnieka Valtera Ščerbinska raksts, kura centrā ir latviešu studenti kara notikumu kontekstā. Aplūkojot studentu dzīvi un aktivitātes Pirmā pasaules kara un turpmāko notikumu iespaidā, autors velta uzmanību viņu sabiedriskajām izpausmēm, iesaistei karā, izmaiņām studiju procesā, kā arī

augstskolu darbībai dažādu politisko varu apstākļos. Attiecībā uz šīs sabiedrības grupas iesaisti Latvijas Neatkarības karā autors atzīmē, ka Pagaidu valdības pusē tajā piedalījās liels studentu skaits, no kuriem daudzi bija apbalvoti ar Lāčplēša Kara ordeni (LKO). Iespējams, ka studentu – LKO kavalieru un kara dalībnieku skaita precizēšana būtu vērtīgs ieguldījums problemātikas pētniecībā nākotnē. Ņemot vērā vēsturnieka bagāto pieredzi studentu mūža organizāciju pētniecībā, atsevišķa vieta publikācijā ir atvēlēta korporāciju un citu studentu biedrību sabiedriskajai darbībai evakuācijā. Atšķirībā no sabiedriskās dzīves miera laikos militāri politiskās krīzes situācijā studenti fokusējās uz palīdzības sniegšanu Krievijā nonākušajiem latviešiem, valsts atbalsta nodrošināšanu studējošajiem, latviešu konsolidāciju. Noslēgumā pētnieks pievēršas studējošo daļībai politiskajos procesos pēc Latvijas neatkarības pasludināšanas. Šajā jomā uzmanības vērta ir autora veiktā analīze, aplūkojot studentu faktoru no 20. gs. sākuma līdz 20. gadiem dažādu politisku strāvojumu mijiedarbības un konfrontāciju ietvaros, secinot, ka, par spīti studentiem raksturīgajai impulsivitātei, viņu iesaiste politiskajos procesos bija salīdzinoši zema.

Vēsturnieces Kristīnes Beķeres publikācija ir veltīta visnotaļ mazpētītai problemātikai – latviešu diasporas attieksmei pret norisēm Latvijā 1914.–1920. gadā. Papildus vērtību rakstam piešķir izvēlētais pētnieciskais rakurss – uzmanība fokusēta uz latviešu diasporu, kas izveidojās pirms Pirmā pasaules kara, nevis bēgļu migrācijas rezultātā. Ņemot vērā izteiktu latviešu īpatsvaru ASV, nedaudz mazāku Lielbritānijā, Šveicē un citur (līdz ar to arī proporcionālu avotu pieejamību), iezīmēts arī pētījuma ģeogrāfiskais areāls. Iztirzājot latviešu emigrantu aktivitātes, autore sniedz ieskatu daudzpusīgajā informatīvajā darbībā, kuras primārais vektors bija vērsti uz ārzemju sabiedrības informēšanu par procesiem Latvijas teritorijā, ko veica Latvijas informācijas biroji, sūtniecības un citas institūcijas. Informatīvās darbības ietvaros autore aplūko neierastu jautājumu – politiskā lobija veidošanu ASV kongresā sadarbībā ar citām bijušās Krievijas impērijas tautām, kā arī kongresa locekļu iesaisti. Rakstot par informatīvo darbību, autore vietumis izmanto acīmredzot attiecīgajā laika posmā lietoto terminu “propaganda”, kam gan mūsdienās piemīt salīdzinoši negatīva konotācija. Atsevišķu vietu rakstā autore velta materiālajai palīdzībai, ko diaspora sniedza Latvijai, vācot un sūtot līdzekļus ne tikai trūkcietējiem, bet arī Latvijas sūtniecību, sabiedrisku aktivitāšu atbalstam un pat delegācijai Parīzes miera konferencē. Raksta noslēdzošajā daļā

pētniece pievēršas īpaši interesantai parādībai, kas bija raksturīga vairākumam latviešu emigrantu – skeptiskajam noskaņojumam pret Latvijas suverenitātes tieksmēm un valstiskumu. Paradoksāli, bet šī attieksme un pretdarbība lielā mērā bija antagonisku spēku – radikālo sociālistisko kustību un konservatīvo vācbaltiešu iniciētas. Autore nonāk pie slēdziena, ka galvenie negatīvās attieksmes un pretdarbības cēloņi varētu būt informācijas trūkums un izkropļotais priekšstats par reālo situāciju dzimtenē sociālajā un militāri politiskajā jomā. Tomēr šķiet, ka zināmu ietekmi sociālistisko kustību piekritēju nometnē varētu atstāt arī marksisma mācība, kas bija pretrunā ar nacionālās valsts būtību.

Monogrāfiju noslēdz vēsturnieces Ilzes Boldānes-Zeļenkovas publikācija, kurā galvenā uzmanība ir fokusēta sociālās vēstures spektra ietvaros, sniedzot ieskatu latviešu tradīcijās un to izmaiņās Pirmā pasaules kara, dažādu varu un sociāli politisku izaicinājumu iespaidā. Aplūkojot ārzemju un Latvijas historiogrāfiju ikdienas vēstures izpētē, autore konstatē lakūnas, kas paver pētniecības iespējas nākotnē. Tradīciju ietvaros pētniece koncentrē uzmanību uz gadskārtu ieražām, Ziemassvētku, Lieldienu un Jāņu svinībām. Tradīciju uzturēšana un kara iespaids uz tām ir dāsni pamatots ar dažādiem piemēriem, izmantojot publikācijas presē, atmiņas, zinātnisko literatūru un citus materiālus. Autore konstatē izmaiņas, ko Ziemassvētku tradīcijās ieviesis karš, – par vienu iezīmi kļuva labdarības tradīciju nostiprināšanās, gūstot arvien lielāku piekrišanu. Lai gan Lieldienu svinēšanā būtiskas izmaiņas netika novērotas, uzmanības vērts ir pētnieces minētais piemērs: tuvojoties Lieldienām, presē karadarbība tika alegoriski pasniegta kā ziemas un pavasara cīņa, kurā uzvar pavasaris, Jēzum Kristum augšāmceļoties. Autore atzīst, ka Jāņu svinēšanas kontekstā karš nav ienesis būtiskas izmaiņas, lielākoties tās bija manāmas tīri praktiskajā jomā, ierobežotas pārtikas un citu nianšu ietvaros. Vēsturniece aplūko arī ģimenes pasākumu – dzimšanas dienu, kristību, vārda dienu, kāzu un bērnu tradīcijas. Interesanta ir atziņa kristību kontekstā, karam ieviešot noteiktas korekcijas praktiskajā aspektā, – vecāki steigda kristīt bērnu pēc iespējas ātrāk, pastāvot nāves draudiem kara briesmu un materiālu grūtību dēļ. Saistībā ar bērnu tradīcijām autore nonāk pie slēdziena, ka kopumā kara laikā zuda bijība pret nāvi, saglabājot tradīcijas nozīmi bez izmaiņām. Iespējams, nākotnē tradīciju pētniecībā būtu interesanti pievērst uzmanību tam, kā karš ir iespaidojis bērnu konfesionālo jautājumu, karadarbības un epidēmiju situācijā

apglabājot mirušos iespējami ātrāk, nešķirojot kapu konfesionālo piederību, un cik lielā mērā šī parādība kopā ar sekularizācijas pieaugumu sabiedrībā ietekmēja arī pēckara bērnu tradīcijas.

Aplūkotā kolektīvā monogrāfija viennozīmīgi ir vērtīgs ieguldījums Latvijas historiogrāfijā, turklāt unikāls izdevums arī Baltijas mērogā, kas kopsummā ar apjomīgu apkopojumu angļu valodā spēs raisīt pētniecisku interesi arī ārpus Latvijas. Nav šaubu, ka vienas monogrāfijas ietvaros nav iespējams aplūkot visas Latvijas sabiedrības daudzšķautņainās izpausmes 1914.–1920. gada laika posmā, un šajā jomā vēl pastāv virkne pētniecības iespēju. To vidū varētu iezīmēt tādas problēmjaudājumus kā kara iespaids uz politisko spēku darbību Latvijā, nacionālo minoritāšu attieksme pret Latvijas valstiskumu un tās transformācijas Latvijas Neatkarības kara ietekmē, sabiedrisko organizāciju darbība attiecīgā konteksta ietvaros u. c.

© 2022 Andrejs Gusačenko.

Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā

saskaņā ar Creative Commons

Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 Starptautisko
licenci (CC BY-NC 4.0)

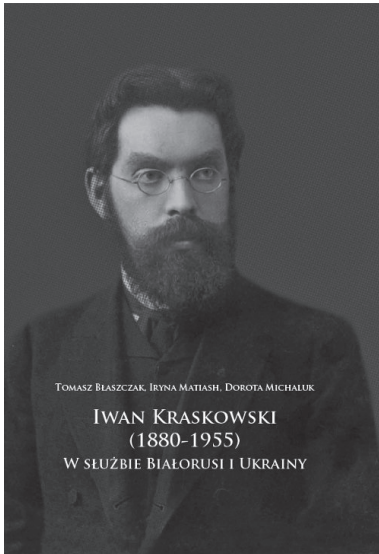
This is an open access article licensed
under the Creative Commons Attribution 4.0
International License (CC BY-NC 4.0)

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

<https://doi.org/10.22364/lviz.115.13>

Ēriks Jēkabsons

Dr. hist., profesors, Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte

Tomasz Błaszczak, Iryna Matiash, Dorota Michaluk.
Iwan Kraskowski (1880–1955): w służbie Białorusi i Ukrainy.
 Białystok: Białoruskie Towarzystwo Historyczne, Polskie Towarzystwo Historyczne, 2019. 328 s.
 ISBN 978-83-60456-51-4;
 978-83-955346-5-2

The Belarusian History Society, which operates from Poland, and the Polish History Society in Białystok have published a monograph written by historians from three countries on one of the most prominent figures of Belarusian

national awakening, Iwan Kraskowski. His life is a striking assertion of the complicated history of the entire region. Furthermore, it is closely linked with several countries and thus also with several nations: Belarus, Russia, Ukraine, Lithuania, Georgia, and Latvia. I. Kraskowski worked in Latvia in 1922–1925, heading the Belarussian State Gymnasium in Daugavpils. The monograph is an important contribution to the history of the entire region. It also demonstrates a recommendable model of co-operation among historians of several countries, writing about shared issues of history. Due to the complexity of the region's history, Iwan Kraskowski's activities present such an issue. The authors have managed well to implement such a co-operation model, asserting that an individual life story can serve as a researcher's tool and offer a fresh vantage point, thus essentially expanding the percept of processes and developments. I. Kraskowski's activity as well as the environment and conditions that he worked in are described in a professional manner.

Polijā strādājošā Baltkrievu vēstures biedrība un Polijas vēstures biedrība Bjalistokā izdevusi triju valstu vēsturnieku monogrāfiju par vienu no ievērojamākajiem baltkrievu nacionālās atmodas darbiniekiem – Ivanu Kraskovski, kura dzīve ir visa reģiona sarežģītās vēstures spilgts apliecinājums, turklāt tā cieši saistīta ar vairākām valstīm un līdz ar to – arī nācijām – Baltkrieviju, Krieviju, Ukrainu, Lietuvu, Gruziju un, kas mums sevišķi būtiski, arī Latviju.

Faktiski Ivans Kraskovskis (1880–1955) ir ne vien ievērojams baltkrievu nacionālās kustības darbinieks, bet arī izcils piemērs sarežģītajai nācijas pašapziņas ģenēzei, pakāpeniski baltkrieviem (pirmām kārtām inteliģences pārstāvjiem) no t. s. “tutešija” (reģionam kopumā raksturīgajā vietējā sarunvalodā vārds ar nozīmi “vietējais” jeb cilvēks bez noteiktas apziņas par piederību konkrētai tautībai) pārtopot par cilvēkiem, kuri gatavi aktīvi piedalīties visas tautas modināšanas procesos, veidojot modernu baltkrievu nāciju. Mums īpaši būtiski tas ir tāpēc, ka vēsturiski, saimnieciski un kulturāli ievērojama Latgales daļa pēc vispārīgiem rādītājiem ir salīdzināma ar Baltkrievijas teritoriju, turklāt Dienvidlatgalē, kā arī Ilūkstes apriņķa austrumu daļā noteiktu apstākļu iespaidā 19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimta sākumā bija prāva iedzīvotāju daļa, kurus var dēvēt par “tutešijiem”, un tieši šeit izveidojās iedzīvotāju grupa, kuras pārstāvji paši uzskatīja sevi par baltkrieviem vai dažādu apstākļu iespaidā tika pie tādiem pieskaitīti.

Ivans Kraskovskis piedzima pareizticīgo baznīcas mācītāja ģimenē Grodņas guberņas laukos, sekojot ģimenes tradīcijām, 21 gada vecumā 1901. gadā beidza pareizticīgo garīgo semināru Viļņā, studēja Varšavas Universitātes Vēstures un filoloģijas fakultātē, taču politiskas darbības dēļ 1905. gada revolūcijas laikā tika no universitātes izslēgts. Viņam izdevās studijas turpināt un 1907. gadā pabeigt Pēterburgas Universitāti, iegūstot saimniecisko procesu vēsturnieka specializāciju un kļūstot par ģimnāzijas skolotāju Viļņā. Šeit viņš kopā ar poļu un lietuviešu biedriem aktīvi iesaistījās vietējā politiskajā dzīvē, turklāt 1913. gadā pat tika ievēlēts par Viļņas pilsētas domes locekli no demokrātu saraksta. Pirmā pasaules kara laikā viņš iekļāvās baltkrievu bēgļu palīdzības organizāciju darbā, kā arī baltkrievu sociāldemokrātiskajā kustībā un pēc Februāra revolūcijas kļuva par vienu no vadošajiem nacionālās kustības darbiniekiem, cita starpā 1917. gada rudenī pārstāvēt baltkrievu organizācijas Krievijas tautu kongresā Kijevā, kur piedalījās arī latviešu pārstāvji ar Zigfrīdu Meierovicu un Kristapu Bahmani priekšgalā. No 1918. gada strādāja valsts dienestā, būdams

Ukrainas Tautas Republikas Ārkārtējās diplomātiskās misijas vadītājs (faktiski – sūtnis) Gruzijas Demokrātiskajā Republikā. Pēc Gruzijas neatkarības iznīcināšanas 1921. gada sākumā Kraskovskis dzīvoja poļu karaspēka iepriekšējā gada rudenī Lietuvai atņemtajā Viļņā, būdams Baltkrievu nacionālās komitejas priekšsēdētājs; pēc poļu iestāžu pret baltkrievu un lietuviešu organizācijām vērstajām represijām 1922. gada sākumā pārcēlās uz Kauņu, kur ieguva Lietuvas pilsonību, un pēc tam ieradās Latvijā, kļūstot par Daugavpils valsts baltkrievu ģimnāzijas direktoru. 1925. gadā, pēc t. s. “baltkrievu procesa”, kurā Latgales apgabaltiesā tika izskatīta apsūdzība pret vairākiem vadošiem baltkrievu sabiedriskajiem darbiniekiem, kuri tika attaisnoti, Kraskovski kā ārzemju pilsoni izraidīja no Latvijas. Līdzīgi daudziem citiem baltkrievu trimdas darbiniekiem, uzskatot, ka Padomju Baltkrievijā paveras plašas iespējas nacionālajai darbībai t. s. “jaunās ekonomiskās politikas” apstākļos, viņš ieradās Minskā, vairākus gadus ieņemot vadošus amatus augstākās izglītības, zinātnes un pat valsts struktūrās. No 1930. līdz 1940. gadam atradās ieslodzījumā un izsūtījumā kā “baltkrievu nacionālists”. Pēc kara viņam ar grūtībām, taču izdevās izbraukt no Padomju Savienības uz Čehoslovākiju pie savas meitas, kur Ivans Kraskovskis 1955. gadā Bratislavā nomira.

Kā redzams no šeit publicētajiem īsajiem biogrāfiskajiem datiem, kas Baltkrievijas vēstures nezinātajos izraisīs zināmu apmulsumu, neizpratni un, iespējams, pat nepareizus secinājumus, Ivanam Kraskovskim bija visai sarežģīts dzīves gājums. Tomēr tāds ir ļoti raksturīgs daudziem aplūkotā laika perioda baltkrievu intelektuālās elites pārstāvjiem. To noteica sarežģītais baltkrievu nacionālās pašapziņas līmenis, darbības un attīstības apstākļi starpkaru periodā Padomju Savienībā un Polijā esošajās Baltkrievijas teritorijās, kā arī valstīs, kur atradās ievērojamas baltkrievu kopienas, t. i., Lietuvā, Polijā un arī Latvijā.

Grāmatas autori – baltkrievu izcelsmes agrākais Polijas vēsturnieks, tagadējais Kauņas Universitātes zinātniskais līdzstrādnieks doktors Tomašs Blaščaks, Ukrainas Nacionālās zinātņu akadēmijas Vēstures institūta līdzstrādniecē profesore Irina Matiaša, Polijas Toruņas Nikolaja Kopernika universitātes Vēstures un arhīvistikas institūta līdzstrādniecē habilitētā doktore Dorota Mihaļuka – perfekti demonstrē pozitīvus sadarbības aspektus, pirmkārt, vairāku zemju vēsturnieku sadarbības iespējas kopējo jautājumu izpētē, tādējādi maksimāli novēršot subjektivitāti. Otrkārt, viņi dara to ļoti labi, prasmīgi

apvienojot daudzu zemju avotu krātuvēs esošo informāciju un veidojot kopīgu stāstu par ļoti spilgtu, izteiksmīgu personību. Un pats galvenais – apliecina, ka konkrēta persona un viņa dzīves gaitu analīze var kļūt par lielisku instrumentu, lai atspoguļotu, skaidrotu, padarītu izprotamus nācijas un visa reģiona vēstures sarežģītos pavērsienus, būtiski papildinot pastāvošos historiogrāfijas viedokļus par to. Turklāt šim konkrētajam stāstam ir nozīme ne vien pilnīgākai izpratnei par baltkrievu nācijas un zemes, bet daudzu reģiona valstu, t. sk. Latvijas vēstures sarežģītajiem un nepietiekami pētītajiem jautājumiem.

Ivana Kraskovska biogrāfija ir tam pateicīgs pētniecības lauks, dodot iespēju autoriem demonstrēt savu augsto profesionalitāti un labās pētnieku prasmes. Viņi veiksmīgi raksturo šķietami pretrunīgos aspektus hronoloģiskā kārtībā sekojošos, ļoti atšķirīgos posmos galvenā varoņa dzīvē – daudzu kultūru un valodu vidi, kādā pagāja Kraskovska bērnība un jaunība: dzimtajā sādžā zemnieki runāja baltkrievu valodā, ģimenes vidē – krievu valodā, turklāt no poļu muižniecības jeb apgabala sabiedriskās elites zemniekus šķīra “aiza”, kas veicināja baltkrievu aizvainojumu un savstarpējās pretrunas, Baltkrievijas miestos un pilsētās dzīvoja ebreji ar savu specifisko kultūru, ļaujot topošajam baltkrievu atmodas aktīvistam iepazīt arī šo neatņemamo dzimtenes kultūras sastāvdaļu. Savukārt, mācoties Varšavas Universitātē, viņš tieši saskārās ar poļu studentiem un politikajām kustībām, cita starpā apgūstot poļu valodu, bet pēc augstskolas beigšanas, strādājot Viļņas daudz kultūru vidē, viņš nonāca saskarsmē arī ar lietuviešu un pats galvenais – baltkrievu politisko kustību, tieši šeit pilnībā formulējot savu piederību baltkrievu tautai un turpmāko dzīvi veltot tās kultūras, izglītības un politikas attīstīšanai. Autori prasmīgi atklāj arī visu minēto vietu sabiedrības raksturu, demonstrējot Kraskovska personību un viņa pārliecību ietekmējošos faktoros.

To grāmatas autori veiksmīgi dara arī turpmākajās nodaļās, raksturojot baltkrievu politiskās organizācijas, bēgļu palīdzības darbu Pirmā pasaules kara laikā, kas, līdzīgi kā latviešu un lietuviešu gadījumā, faktiski kļuva par vienu no galvenajiem nacionālās politiskās darbības centriem (starp citu, autori piemin arī sadarbību ar latviešu bēgļu palīdzības struktūrām Ukrainā, sk. 87. lpp.); Ukrainas valsts izveidošanos un varas struktūras 1918. gadā (Kraskovskis to darbā iesaistījās arī tāpēc, ka viņa dzīvesbiedre bija ukrainiete); Ukrainas Tautas Republikas ārlietu resora darbību un situāciju Aizkaukāzā, konkrēti Gruzijas Demokrātajā Republikā, no kuras Batumi ostas

Kraskovskis bija spiests bēgt, kad valstī 1921. gada sākumā iebruka Padomju Krievijas Sarkanā armija, likvidējot tās neatkarību; mitoloģizēto viedokli baltkrievu politiskajā trimdā Eiropā par stāvokli Padomju Baltkrievijā un patieso stāvokli tajā gan zināmā mērā liberālajā t. s. “jaunās ekonomiskās politikas” laikā, gan pēc tās noslēgšanās 20. gadu beigās, kad Kraskovskis kopā ar simtiem citu aktīvāko nacionālo darbinieku tika represēts. Autori labi raksturo arī situāciju ieslodzījuma un izsūtījuma vietās, smagos apstākļus pēc atbrīvošanas un Otrā pasaules kara laikā, kā arī izbaukšanu un pieticīgos dzīves apstākļus tālumā no dzimtenes dzīves noslēguma posmā Čehoslovākijā.

Mums sevišķu interesi raisa darba 6. nodaļa ar nosaukumu “Baltkrievu izglītības attīstītājs Latvijā” (163.–185. lpp.). Latvijā baltkrievi veidoja ievērojamu nacionālo minoritāti ar savu, ļoti specifisku, pirmām kārtām tieši Dienvidlatgalei un Ilūkstes apriņķim raksturīgu ģenēzi un vēsturi. Latvijā līdz 1934. gadam pastāvēja viens no aktīvākajiem baltkrievu nacionālās darbības centriem ar plašu organizāciju un skolu tīklu. Šeit darbojās daudzi baltkrievu politiķi, mākslinieki un literāti, kuru devums visas baltkrievu tautas nacionālajā atdzimšanā tiek atzinīgi novērtēts arī mūsdienā baltkrievu zinātnē. Vairāki no viņiem tiek atzīti par šīs kustības redzamākajiem darbiniekiem. Baltkrievu minoritātes loma un nozīme citu nacionālo mazākumtautību starpā bija ļoti īpaša. To noteica galvenokārt pašu Latvijas baltkrievu un viņu nacionālās pašapziņas ārkārtīgi sarežģītā vēsturiskā ģenēze, kuras rezultātā ievērojamai šīs minoritātes daļai nacionālā pašapziņa viegli pakļāvās dažādu ārēju faktoru ietekmei (daudzkārt tā vēl pat nebija līdz galam izstrādājusies). Minētais stāvoklis izraisīja baltkrievu minoritātes sabiedriski aktīvās daļas pretrunas gan ar poļu un krievu minoritātes vadību, gan latviešu politiķiem, valsts un pašvaldību iestādēm. Visumā varas iestāžu attieksme pret baltkrievu kustību līdz 1934. gadam jāatzīst par samērā labvēlīgu. Izņēmums bija tā dēvētā “baltkrievu procesa” laika posms 1924.–1925. gadā, kad vairāki baltkrievu sabiedriskie darbinieki tika apsūdzēti nodomos atdalīt no Latvijas zināmas teritorijas Dienvidlatgalē.¹ Un tieši 1922.–1925. gadā Kraskovska darbība noritēja Latvijā, vadot Daugavpils baltkrievu ģimnāziju, un tieši par šo viņa dzīves posmu ir runa grāmatas 6. nodaļā, kuras autors ir Tomašs Blaščaks.

¹ Par baltkrievu minoritāti sk.: Jēkabsons, Ēriks (2001). Baltkrievi Latvijā 1918.–1940. gadā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, Nr. 4, 104.–133. lpp.

Jau iepriekšējās (5.) nodaļas noslēgumā samērā detalizēti ir aplūkoti Kraskovska izšķiršanās par pārcelšanos uz Latviju un izbraukšana no Kauņas uz turieni. Savukārt pašā nodaļā autors pārskata formā raksturo Latvijas baltkrievu vispārējo stāvokli, sīkāk apskatot Latvijas Izglītības ministrijā izveidotās Baltkrievu izglītības pārvaldes veikumu skolu sistēmas izstrādē un vadībā, Kraskovska dalību Daugavpils ģimnāzijas izveidē, tās darbību un direktora ieguldījumu ne vien izglītības iestādes, bet Daugavpils baltkrievu sabiedriskās un kultūras dzīves attīstīšanā kopumā, sadarbību un tās trūkumu ar citiem vadošajiem Baltkrievijas latviešu darbiniekiem, pirmām kārtām Konstantīnu Jezavitovu u. c. Tāpat detalizēti izklāstīts “baltkrievu process”, kurā Kraskovskis bija viens no apsūdzētajiem, viņa attaisnošana un izraidīšana no valsts. Aplūkots arī Kraskovska lēmums izbraukt uz Padomju Baltkrieviju pēc Padomju Savienības Rīgā diplomātiskās pārstāvniecības priekšlikuma, turklāt nākamajā grāmatas nodaļā labi raksturotas arī dažiem citiem dzimtenē atgriezušos baltkrievu darbiniekiem raksturīgās ilūzijas par Padomju Baltkrievijas režīmu, Kraskovskim pēc ierašanās aktīvi iesaistoties presē ar Latvijas “melīgās propagandas” par PSRS “atmaskošanu” un sajūsmu par Minskā un citur redzēto “patiesību” utt.

Nodaļas izveidē par Latvijas darbības posmu Tomašs Blaščaks izmantojis Baltkrievijas Nacionālā arhīva, Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva materiālus, laikabiedru liecības, baltkrievu un latviešu vēsturnieku darbus u. c. avotus un literatūru. Kopumā nodaļa sniedz zināmu jaunas informācijas apjomu par procesiem un norisēm arī šajā svarīgajā Latvijas vēstures epizodē, kā arī labi iederas kopējā stāstījumā par Kraskovska iepriekšējo un turpmāko darbību. Jāatzīmē, ka kopumā nodaļa uzrakstīta korekti un Latvijas vēstures nezinātājam saprotami, neprecizitāšu nav daudz, tomēr dažas, visumā nenozīmīgas, ir. Piemēram, atzīmēts, ka izglītība poļu valodā Latvijā aizsākās 1920. gadā, kaut arī tas var attiekties vienīgi uz minētā gada janvāri atbrīvoto Latgali, bet ne uz pārējo Latvijas teritoriju, kur poļu skolas strādāja jau 1919. gadā. Domājot par darba atkārtotu izdošanu, noteikti vērts raksturojot Latvijas izglītības sistēmu, izmantot nopietnākus zinātniskus pētījumus, nevis tikai LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātē 2010. gadā aizstāvētu, bet nepublicētu promocijas darbu.

Nedaudzas sīkas un nebūtiskas neprecizitātes pamanāmas arī citās nodaļās. Piemēram, runājot par 19. gadsimtā Baltkrievijas iedzīvo-

tājiem reģionā pieejamajām augstākajām izglītības iestādēm, blakus Tartu Universitātei u. c. aizmirsts minēt Rīgas Politehnikumu (vēlāko Politehnisko institūtu; 33. lpp.), kas bija ļoti populārs arī starp Polijas, Lietuvas, Baltkrievijas un Ukrainas turīgo ģimeņu dēliem; par Kras-kovska dzīvesbiedres izcelsmi atzīmēts, ka viņas tēvs bijis virsnieks un veterinārārsts, kaut arī Krievijas armijas sanitārārsti nebija virsnieki, bet civildienesta ierēdņi (36. lpp.); rakstot, ka 1917. gada beigās – 1918. gada sākumā par savu neatkarību sākuši runāt lietuvieši, latvieši, gruzīni, azerbaidžāņi, baltkrievi un ukraiņi, autors nemin igauņus un somus (81. lpp.), kas grāmatas kontekstā ir pietiekami būtiski, utt.

Autori izvēlējušies kopumā astoņu nodaļu struktūru, hronoloģiski un tematiski atdalot Kraskovska darbības posmus un vietas. Tādējādi dažas nodaļas ir samērā īsas, kas izraisa pārdomas, vai nebija lietderīgāk samazināt to skaitu, attiecīgi mainot apakšnodaļu struktūru. Tomēr arī esošā struktūra ir pārskatāma un viegli uztverama. Darbam pievienoti kopsavilkumi, simboliski – poļu, baltkrievu, ukraiņu, gruzīnu, lietuviešu, krievu, slovāku, angļu un arī latviešu valodā (276.–278. lpp.), tādējādi, izņemot angļu valodas gadījumu, iezīmējot nācijas un valstis, ar kurām bija saistīta monogrāfijas varoņa darbība.

Aplūkotā monogrāfija ir nozīmīgs devums reģiona vēsturē kopumā, bez jau pieminētā demonstrējot arī vēlamo dažādu valstu vēsturnieku sadarbības modeli nākotnē, rakstot par vēsturē kopīgiem jautājumiem. Un Ivana Kraskovska darbība sakarā ar reģiona vēstures komplikētību ir šāds jautājums. Pētījums ir izdevies, apliecinot, ka atsevišķas personas dzīvesstāsts kā pētnieka instruments var sniegt jaunu skatījumu, būtiski papildinot esošo priekšstatu par procesiem un norisēm. Ar nosacījumu, ko autori ir izpildījuši – profesionāli raksturojot gan Ivana Kraskovska darbību, gan vidi un apstākļus, kādos tā noritēja.

© 2022 Ēriks Jēkabsons.

Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā

saskaņā ar Creative Commons

Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 Starptautisko

licenci (CC BY-NC 4.0)

This is an open access article licensed

under the Creative Commons Attribution 4.0

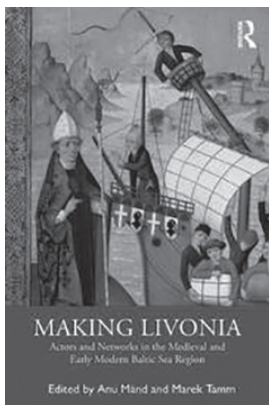
International License (CC BY-NC 4.0)

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

<https://doi.org/10.22364/lviz.115.14>

Rūdolfs R. Vītoliņš

Mg. hist., doktorants, Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte

Marek Tamm, Anu Mänd (eds.).
Making Livonia: Actors and Networks in the Medieval and Early Modern Baltic Sea Region. London; New York: Routledge, 2020. 343 p.
ISBN 9780367481285

Employing the Actor–Network Theory (ANT), Making Livonia: Actors and Networks in the Medieval and Early Modern Baltic Sea Region analyses the development of the region of Livonia as a result of the activities of various individuals and their respective social groups. The first part of the book (13th–15th centuries) views mobility questions of individuals (Bishop Albert) and social groups (Teutonic Order), the relationship between crusaders and indigenous people as described in the chronicles, and the division of land and power. The second part (15th–17th centuries) focuses on Actor–Network manifestations in the context of urban environment and commerce. The urban merchant turns into an expansive character whose manifestations include an art patron, model citizen, or a politician, thus using both financial and social capital. The authors’ decision to arrange the essays in a chronological order instead of grouping them by the concepts, while being a little confusing, highlights how Livonia was quickly included in the political, economic and iconographic praxes of the Western world.

Mareka Tamma (*Marek Tamm*) un Anu Mendas (*Anu Mänd*) redakcijā veidotā izdevuma *Making Livonia: Actors and Networks in the Medieval and Early Modern Baltic Sea Region* vāku rotā fragments no Hermena Rodes (*Hermen Rode*) darinātā lielā altāra gleznojuma Sv. Nikolaja baznīcā Tallinā jeb tolaik Rēvelē. Šajā fragmentā tirgotāju un jūrnieku aizbildnis Sv. Nikolajs glābj vētrā nokļuvušu kogi. Altār-

glezna tika izgatavota Lībekā, pēc tam tā tika nogādāta Rēvelē (veicot vairāk nekā 1000 km attālumu) pa jūru. Tās kopējās izmaksas bija 1250 Rīgas mārkas; šo summu, ar ko pietiktu kuģa iegādei, kopīgi sagādāja darba pasūtītāji – Rēveles melngalvji un ģilde, tādēļ arī to ģerboņi rotā kuģi attiecīgajā fragmentā. Kā ikonogrāfisks naratīvs glezna simbolizēja aizbildni tai sabiedrības grupai, kas darīja iespējamu Livonijas radišanu un integrāciju: tirgotājus. Kā simboliskās komunikācijas līdzeklis tajā ietvertā Lībekas (nevis Rēveles!) torņu un nocietinājumu panorāma norādīja uz autora piederības vietu; līdzīgi tā pārinterpretēja Sv. Nikolaja leģendu reģionālajām vajadzībām Baltijā. Glezna un tās tapšanas gaita bija apliecinājums kolektīvajai sadarbībai, korporatīvām saitēm, uzņēmējdarbībai, kā arī demonstrēja pasūtītāju statusu un rocību.

Šīs sazarotās nozīmes, kas tēlotas altārgleznā, un komunikāciju tīklojumi, kuri darīja iespējamu gleznas tapšanu, ir perfekts noformējums grāmatas koncepcijai, kas balstās no socioloģijas aizlienētajā aktoru jeb aģentu tīkla teorijā. Tās pamatā ir uzskats, ka sabiedrību veido nemitīgi mainīgi un mijiedarbībā esoši tīkli, kurus rada, saista un izplata visdažādākie “aģenti”: cilvēki, institūcijas, idejas, sociāli procesi. Tātad aģenti ir gan cilvēki, gan viņu veidotās sociālās struktūras, gan lietas, idejas, tehnoloģijas, citiem vārdiem, cēloņi, kas rada kādu parādību. Savukārt tīkli ir dinamiski procesi un aktivitātes, kuras virza minētie aģenti jeb aktori.¹ Arī Hermens Rode ir šāds aģents, kura kā indivīda darbība Lībekā tika sasaistīta tīklojumā ar melngalvju un ģildes tirgotāju sociālajām struktūrām Livonijā, jo tās veica altāra pasūtījumu, atbildot uz kādām sociālām nepieciešamībām.

Uzreiz gan jāsaka, ka izdevuma autori nav uzspieduši lasītājiem smagnējas teorijas un konceptus. Aģentu tīkla teorija grāmatā pēc ievada pieminēta vairs netiek, tās vietā tiek piedāvātas dažādas esejas, kurās uzlūkotas indivīdu, korporatīvu saišu, ideju, rituālu un celtņu radītās struktūras, kuras, lai arī fragmentēti, taču kopumā veido Livoniju tādu, kā to definē M. Tamms: “heterogēns teritoriāls konglomerāts, ko pārvalda vairāki pavēlnieki (*warlords*)”.² Minētā fragmentētība ļauj vērot reģiona vēsturi no dažādiem skatu punktiem. Izdevuma saturs mums sniedz ieskatu arhitektūrā kā varas izpausmes medijā

¹ Mänd, Anu, Tamm, Marek (2020). *Making Livonia: Actors and Networks in the Medieval and Early Modern Baltic Sea region*, pp. 3–4.

² Turpat, 2. lpp.

(*Kersti Markus*), Vācu ordeņa mobilitātes virzienos (*Juhan Kreem*) un daudzos ar tirdzniecību saistītos jautājumos grāmatas otrajā daļā. Šis recenzijas ietvaros fokusēšos uz tām esējām, kas, pēc manām domām, visspilgtāk raksturo krājuma dažādību; katra no tām pārstāv kādu no grāmatas tematiskajām grupām: mobilitāte, telpiskās pārmaiņas, atieksme pret jaunkristītajiem, tirgotājs un tā tēls.

Nav pārsteigums, ka grāmatas pirmais varonis – Mareka Tamma esejā – ir bīskaps Alberts, kura darbības – diplomātisko sakaru nodibināšana, krustakarotāju vervēšana, tirdzniecības attīstība, vispārēja reģiona institucionalizācija – ir skatītas caur mobilitātes prizmu. To starp esejā aplūkots jautājums par Alberta aktīvi veidotajiem tiklojumiem ar savas ģimenes locekļiem: pirmajās 13. gadsimta desmitgadēs reģionā darbojās līdz 12 Bukshēvdenu dzimtas pārstāvju.³ Eseja uzskatāmi vizualizē gan vienu principiālu Livonijas aktoru, gan viņa paša radītos tiklus, kā arī dedzību un vērienu, ar kādu izmantoti jau esošie tīkli.

Marika Megi (*Marika Mägi*) raksta par Igaunijas teritorijas pilskalniem, kuri saglabājuši savu nozīmību arī pēc 13. gadsimta iekarojumiem, taču viņa tos aplūko nevis kā militārus līdzekļus, bet gan interpretējot pilskalnu lomu saistībā ar pieguļošajiem tirdzniecības ceļiem. Izmantojot šādu topogrāfisko pieeju, autore analizē pilskalnu kontinuitāti tāltirdzniecības sakaru veicināšanā.

Linda Kaljundi (*Linda Kaljundi*) savā rakstā izvērtē, kā kristianizācijas procesā tika attēlota vietējo jaunkristīto iesaiste. Autore norāda šāda attēlojuma propagandas pieskaņu, īpaši, piemēram, sakarā ar pāvesta legāta Vilhelma no Modēnas vizīti. Secināts, ka Livonijas Indriķa norādes uz autohtono iedzīvotāju priekpilno sadarbību drīzāk ļauj domāt par starp jaunkristītajiem un misionāriem slēgto vienošanos trauslo dabu. Šāds vienotības, sadarbības un prieka tēlojums drīzāk uzrāda vēlamu, nevis esošo kristīgās misijas produktivitāti Livonijā.⁴ Wojteks Jezerskis (*Wojtek Jezierski*) analizē emociju aprakstu funkciju sociālo un politisko līdzekļu īstenošanai. Esejā aplūkoti emocijas aprakstošie jēdzieni Livonijas Indriķa un Atskaņu hronikās, meklējot kopīgo un atšķirīgo garīdznieka un Vācu ordeņa brāļa izpratnē par tādām parādībām kā prieks, mīlestība, uzticība, mierinājums, kauns,

³ Mänd, Tamm. *Making Livonia*, p. 35.

⁴ Turpat, 103. lpp.

naids, riebums. Šādi esejas centrā ir jautājums, kā tekstuāli līdzekļi navigē emocionālās pieredzes, kuras tālāk jau ietekmē politiskās mobilitātes, komūnu veidošanās un konversijas attēlojumu laikabiedru tekstos. Balstoties kontentanalīzē, statistikā un alūzijās uz britu postpanku grupu *Joy Division*,⁵ autors secina, ka emociju tekstuālā kartēšana kalpo kā līdzeklis “mēs” un “citi” pretstatu radīšanai, stilizēto vietējo un misionāru sociālās grupas.

Anti Selarts (*Anti Selart*) aplūko dokumentu liecības par jaun kristīto veikto zemes atdāvināšanu baznīcai Livonijā kā ietekmes sfēru sadalīšanas līdzekli starp konkurējošām ietekmes grupām: Vācu ordeņa Livonijas atzaru, bīskapiem, kas vienlaikus bija zemes kungi, dāņiem, vācu un skandināvu krustnešiem, veidojošos tirgotāju un pilsētnieku eliti. Iepazīstinot ar vairākiem dāvināšanas gadījumiem, autors norāda, ka šādi dokumenti nereti tikuši viltoti, vietējiem jaunkristītajiem kalpojot par līdzekli zemes varas palielināšanas mahinācijās. Secināts, ka šie pārsvarā falsificētie dokumenti radīti ar nolūku nevis apvienot, bet gan dalīt varu starp ordeni, bīskapu un Rīgu.

Intelektuālās vēstures kontekstā izceļama arī pirmo daļu noslēdzošā eseja, kurā Tīna Kala (*Tiina Kala*) skata Rēvelē atrodamos manuskriptu fragmentus kā liecības par intelektuālajiem kontaktiem starp Livoniju un Eiropu. Autore norāda, ka Tallinas arhīvā saglabājušies fragmenti aptver tādas jautājumu kopas kā teoloģiju, natūrfilozofiju, jurisprudenci, medicīnu, gramatiku un loģiku. Fokussējoties tieši uz teoloģiskiem komentāriem, autore secina, ka pilsētas bija Eiropas intelektuālo vēsmu tranzītmēzģls Livonijā, kur trūka reģionālo izglītības centru. Lai gan pieejamie materiāli ir ierobežoti, tomēr zināmie tekstu fragmenti kalpo kā miniatūrs kopējo tendenču un interešu modelis.

15.–17. gadsimtam veltītā sadaļa sākas ar Tapio Salminen (*Tapio Salminen*) eseju par rakstvežu amata nostiprināšanos Rēveles pilsētas pārvaldes aparāta veidošanās kontekstā. Šī aroda ieviešanās un nostiprināšanās Rēveles pilsētas pārvaldē kļūst par indikatoru institucionālās zīcības procesiem Livonijā. Autors norāda, ka šīs profesijas rašanās skatāma ne tikai administratīvajās praksēs uz vietas, bet kontekstā ar

⁵ Piemēram, nodaļā *Joy Division: gaudium, vrolich, vreduden* apspēlēts britu grupas nosaukums, kas it kā atsauca uz vācu nacistu bordeļiem okupētajās teritorijās, taču šajā kontekstā tas lietots, lai norādītu prieka stāvokļa jēdzienu atšķirības Livonijas Indriķa hronikā (latīņu valodā) un Atskaņu hronikā (vidusaugšvācu valodā).

informācijas organizēšanas un komunikācijas tehniku attīstību vēlo viduslaiku Eiropā.

Gustava Strengas esejas centrā ir dzīvo kontakts ar mirušajiem, proti, mirušo pieminēšanas tradīcijas un to praktiskā nozīme. Centrālā problēma ir tīklojums, kas rodas, kad aizgājējs vienā komūnā tiek pieminēts arī citās, balstoties uz savstarpēji izdevīgām vienošanās, kuru motivāciju skata esejas autors. Garīgās kopienas pieminēja arī laicīgo kopienu aizgājējus, kā tas ilustrēts ar cisterciešu mūķeņu un aldaru ģildes sadarbības piemēru. Tāpat esejā parādīta cisterciešu māsu un Vācu ordeņa Livonijas atzara sadarbība pēc Daugavgrīvas klostera pārdošanas ordenim, paredzot klosteri apbedīto brāļu pieminēšanu, par ko cistercieši apsolās pieminēt mirušos Vācu ordeņa brāļus. Šīs saites skatāmas kontekstā ar cisterciešu piesliešanos ordenim laikā, kad tas atrodas konfliktā ar Rīgas arhibīskapu. Secināts, ka šādu saišu radīšana un uzturēšana kalpoja par rīku likumisko, sociālo un politisko identitāšu stiprināšanā un sabiedroto atbalstā.

Anu Menda aplūko tirgotājus kā politiskos, kultūras un sociālos aktorus, par galveno varoni izvēloties Rēveles tirgotāju un pilsoni Hansu Viantu, kurš esejas ietvaros parādās kā Melngalvju un ģildes biedrs, pilsētas rātskungs, mākslas patrons, priekšzīmīgs pilsonis, funkcionāla tirdzniecības tīkla radītājs, kas piegādāja vīnu, alu, stiklu un daudz ko citu. Viants šos tīklus darīja iespējamus, pats iesaistoties citos, piemēram, izdevīgu laulību ceļā, šādi veidojot ne tikai merkantilo, bet arī sociālo kapitālu, kas vēlāk rūpīgi izdalīti ar testamenta palīdzību.

Ievēribas cienīga ir Kristas Kodresas (*Krista Kodres*) eseja, kas vēlta Rēveles elites apdzīvoto namu estētiskajiem risinājumiem kā statusa simboliem. Tajā paštēla veidošanas kontekstā tiek skatītas namu fasādes, interjera risinājumi. Piemēram, analizējot griestu dekorus, autore secina, ka šie vizuālie motīvi bija ne tikai būtiski kā statusa apliecinājums, bet, vēl vairāk, kā ilustrācija tam, ka namā dzīvojošais atbilst augstiem ētiskiem standartiem, ir paraugs un labklājības nesējs līdzpilsoņiem. Šo kvalitāšu simboliskais kapitāls tika artikulēts caur tirgotāju dzīvojamajiem namiem. Jāņem vērā, ka izpratne par to, kādam jābūt tirgotāja tēlam un kā to komunicēt sabiedrībā, arī bija mobilitātes rezultāts, pateicoties citviet redzētajam. Tātad namu dizains atbilda sociālās estētikas kategorijām starp attiecīgajiem aroda un slāņa pārstāvjiem.

Daži novērojumi par izdevuma konceptuālo izpildījumu. Grāmatas pirmā daļa veltīta Livonijas pirmsākumiem līdz 15. gadsimtam, pievēršot uzmanību tam, kā formējās sociālās mobilitātes, nostiprinājās intelektuālo kontaktu loma un politiskās ietekmes reģiona kontekstā. Šī daļa fokusējusies uz telpiski plašiem un strukturāli atšķirīgiem aģentiem un to tīkliem, taču tie visi izseko principiālus soļus, kas sperti reģiona pakļaušanas un iekļaušanas gaitā. Pirmkārt, misionēšanas norises militārā un sakrālā loģistikā tīklojuma izveide. Otrkārt, kontaktu veidošanās ar autohtonajiem iedzīvotājiem, kas rada atgriezenisko saiti gan uz vietas, gan ar misionēšanas panākumu tēlojumu palīdzību Eiropā. Treškārt, teritoriālās pārmaiņas, kas sev līdzi nes politiskās varas maiņu par labu kādai no iesaistītajām pusēm.

Uz šo fundamenālo iekļaušanas darbību analīzes bāzes sākas grāmatas otrā daļa, kas, aprakstot laiku no 15. līdz 17. gadsimtam, fokusēta uz tīklojumiem, kuri parādās vienā no izteismīgākajiem tīklu un aktoru mezgliem, proti, pilsētā. Vēl konkrētāk, atlikušās nodaļas no dažādiem aspektiem caurskata Hanzas radītos vai ar tirdzniecību cieši savītos tīklus un aktorus. Hanzas pilsētas, tirgotāji, to apvienības, darījumi, iesaiste politikajā un sabiedriskajā dzīvē, kā arī pašreprezentācijas estētika paredz zināmu situācijas stabilitāti, kas ļāvusi jau uz iepriekš veidotu tīklu pamatiem (sk. grāmatas pirmo daļu) būvēt nianšētākus, izvērstākus un greznākus tīklus, kuri veicina aizvien smalkākas sociālpolitisko attiecību izpausmes. Grāmatas otrajā daļā tirgotājs kļūst par piesātinātu figūru, kas dažādās nodaļās ieņem “birokrāta” jeb amatpersonas, mecenāta, politiķa un pilsoņa apveidus.

Šāds turpinājums, protams, ir visai pašsaprotams, taču rodas jautājums par izdevuma konceptuālo risinājumu un to, kā tas realizēts: hronoloģiskais dalījums šeit šķiet diezgan banāls un rada iespaidu, ka esejas gluži mehāniski ir sadalītas divās grupās. Jājautā: kādēļ veikta izvēle par labu hronoloģiskam, nevis kādam konceptuālam vai saturiskam apsvērumam, piemēram, tirdzniecības tīkliem kā specifiskam aktoru kopumam? Iespējams, tāpēc, ka tad krājumā “neierakstītos” divas trīs citas esejas, kuras tieši neskata Hanzas jautājumus.

Visai negaidīts pārsteigums grāmatas otrajā daļā ir tās teju vai absolūtais fokuss tikai uz tirdzniecību, kas gan apstiprina Maksa Vēbera (*Max Weber*) tēzi, ka viduslaiku pilsonis savā būtībā ir ekonomisks, pretstatā antīkajam, kurš ir politisks.⁶ To vēl papildina avotu

⁶ Max Weber (1958). *The City*. New York: Macmillan, pp. 212–213.

ierobežotais materiāls, uz ko vairākkārt norāda arī eseju autori, īpaši, piemēram, intelektuālās vēstures jautājumos. Tāpat grāmatas ievadā norādīts, ka Hanza ir acīmredzamākais un vairāk pētītais tīklojums Baltijas reģiona vēsturē.⁷ Tomēr paliek neizpratne: vai Baltijas jūras reģiona vēsture līdz pat 17. gadsimtam būtu skatāma tikai caur tirdzniecības aktivitāšu piemēriem? Šī disonanse īpaši izceļas uz grāmatas pirmās daļas fona, kas veidota ar plašu atvērzienu un ietver jautājumus par telpisko elementu pārmaiņām, sociālās un politiskās mobilitātes vektoriem un tekstuālo liecību lomu priekšstatu un ideju pārnēsē; otrā daļa ir konvencionālāka un urbānās vēstures ietvarā skata jautājumus, kas piederīgi tirdzniecības un pilsētas pārvaldes vēsturei. Pašsaprotami, ka par reģiona vēsturi nav iespējams runāt bez tirgotājiem, taču piecas no sešām esejām, kas veltītas tirdzniecībai un pilsētas pārvaldei, rada zināmu vienveidību. No šīs kompozīcijas, protams, izkrīt G. Strengas teksts par cisterciešu piemiņas kultūru; tā novietojums grāmatas struktūrā rada apjukumu, jo, lai arī kristietība ir izteikti urbāna reliģija,⁸ eseja saturiski neiederas kompozīcijā, kur citu eseju centrā ir pilsētas pārvalde un tirdzniecība.

Esošais līdzsvars eseju tematikas izvēlē būtu mazāk problemātisks, ja grāmatas koncepcija paredzētu pirmo daļu kā panorāmisku aptvērumu par dažādu aģentu ienākšanu un tīklu izveidi Livonijas pirmsākumos, savukārt otrajā daļā Rēvele un tās tirgotāju radītie tīkli kalpotu kā padziļinājums, kas centrēts vienā ģeogrāfiskā punktā, vienotā aktoru un tīklu izpausmē – tirdzniecībā, taču atspoguļojot tirgotāja kā vēsturiska fenomena daudzās šķautnes. Protams, šāda konceptuāla nianse nemazina iekļauto eseju radītās jaunās atziņas un to vērtību.

Making Livonia: Actors and Networks in the Medieval and Early Modern Baltic Sea Region turpina pēdējā laika literatūrā izteikto viedokli,⁹ ka Livonija nebūt nav uzskatāma par nomali, kuru ar laiku sasniedz kādas idejas no centra; tā nav atrauta laikā, telpā un garā no Eiropas politiskās un intelektuālās kultūras, bet gan ir daudzozīmīgs

⁷ Mänd, Tamm. *Making Livonia*, p. 6.

⁸ Lilley, Keith D. (2009). *City and Cosmos: The Medieval World in Urban Form*. London: Reaktion Books, p. 185.

⁹ Sk., piem., Jensens, Kurts Villads (2019). Skandināvijas, Ziemeļvācijas un Livonijas kristianizācija, 1000.–1300. gads. Salīdzinošs skatījums. No: Andris Levāns, Ilgvars Misāns, Gustavs Strenga (sast.). *Viduslaiku Livonija un tās vēsturiskais mantojums*. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 42.–63. lpp., šeit 50. lpp.

hibrīds, kurā, vienojoties dažādām institūcijām, cilvēkiem, tradīcijām un ambīcijām, tapa unikāls sociālpolitisks veidojums, kura aplūkošana kontekstā ar pārējo Eiropas vēsturi uzrādīs nevis provinciālismu, bet gan pārveidi par iekļaujošu centru, kurā ar teju prātam neaptveramu paātrinājumu tika pārdefinēta reģiona kulturālā, mentālā un reliģiskā identitāte, Baltijas jūras telpai ierotējot Rietumu pasaules organizācijā.

© 2022 Rūdolfs R. Vītoliņš.

Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā

saskaņā ar Creative Commons

Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 Starptautisko
licenci (CC BY-NC 4.0)

This is an open access article licensed
under the Creative Commons Attribution 4.0
International License (CC BY-NC 4.0)

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

AUTORI/AUTHORS

- Rūdolfs Brūzis,**
rudolfs.bruzis@lu.lv
- Dr. hist., pētnieks, Latvijas Universitātes
Latvijas vēstures institūts
- Dr. hist., researcher, Institute of Latvian
History, University of Latvia
- Edgars Engīzers,**
edgars.engizers@gmail.com
- Mg. hist., doktora grāda pretendents, ārlietu
ministra padomnieks vēstures jautājumos;
lektors, Juridiskā koledža, Latvijas Universitāte,
Baltijas Starptautiskā akadēmija
- Mg. hist., candidate of doctoral degree,
historical advisor to the Minister of Foreign
Affairs of Latvia; lecturer, College of Law,
University of Latvia, and Baltic International
Academy
- Inna Gīle,**
inna.gile@gmail.com
- Mg. hist., neatkarīgā vēsturniece
- Mg. hist., independent researcher
- Andrejs Gusačenko,**
ag15029@lu.lv
- Mg. hist., Dr. hist. grāda pretendents, Latvijas
Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte;
zinātniskais asistents, Latvijas Universitātes
Latvijas vēstures institūts
- Mg. hist., PhD candidate, Faculty of History
and Philosophy, University of Latvia; research
assistant, Institute of Latvian History,
University of Latvia
- Elīna Guščika,**
elina.guscika@lu.lv
- Mg. hist., lektore, Latvijas Universitātes
Vēstures un filozofijas fakultāte
- Mg. hist., lecturer, Faculty of History and
Philosophy, University of Latvia
- Ēriks Jēkabsons,**
eriks.jekabsons@lu.lv
- Dr. hist., profesors, Latvijas Universitātes
Vēstures un filozofijas fakultāte
- Dr. hist., professor, Faculty of History and
Philosophy, University of Latvia

Ineta Lipša,
lipsa.ineta@gmail.com

Dr. hist., vadošās pētnieces p. i., Latvijas
Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas
institūts

Dr. hist., acting senior researcher, Institute of
Literature, Folklore, and Art, University of
Latvia

Ieva Pauloviča,
ieva.paulovica@gmail.com

Dr. art., neatkarīgā kultūrvēsturniece,
novadpētniece

Dr. art., independent cultural historian, local
historian

Alberts Rokpelnis,
alberts.rokpelnis@
valmierasnovads.lv

Mg. hist., doktora grāda pretendents, Jāzepa
Vītola Latvijas Mūzikas akadēmija; vēsturnieks,
Valmieras muzejs

Mg. hist., doctoral degree candidate at Jāzeps
Vītols Latvian Academy of Music; historian,
Valmiera Museum

Roberts Spirģis,
spirģis@inbox.lv

Dr. hist., neatkarīgais pētnieks, arheologs

Dr. hist., independent researcher, archaeologist

Gvido Straube,
gvido.straube@lu.lv

Dr. hist., prof., Latvijas Universitātes Vēstures
un filozofijas fakultāte; direktors, Latvijas
Universitātes Latvijas vēstures institūts

Dr. hist., professor, Faculty of History and
Philosophy, University of Latvia; director,
Institute of Latvian History, University of
Latvia

Jānis Šiliņš,
janis.silins@arhivi.gov.lv

Dr. hist., vadošais pētnieks, Latvijas Nacionālā
arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs; pētnieks,
Vidzemes Augstskolas Sociālo, ekonomisko un
humanitāro pētījumu institūts

Dr. hist., senior researcher, State History
Archives of Latvia of the National Archives of
Latvia; researcher, Institute of Social,
Economic, and Humanitarian Studies,
Vidzeme University of Applied Sciences

Andrejs Vasks,
andrejs.vasks@lu.lv

Dr. habil. hist., vadošais pētnieks, Latvijas
Universitātes Latvijas vēstures institūts

Dr. habil. hist., senior researcher, Institute of
Latvian History, University of Latvia

Rūdolfs R. Vitolinš,
rudolfs.vitolins@gmail.com

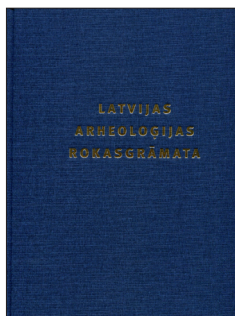
Mg. hist., doktorants, zinātniskais asistents,
Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas
fakultāte

Mg. hist., doctoral student, research assistant,
Faculty of History and Philosophy, University
of Latvia

Kaspars Zellis,
kaspars.zellis@gmail.com

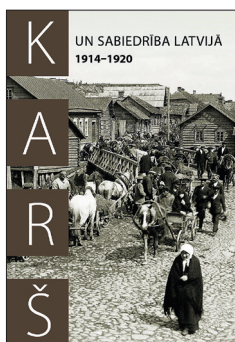
Dr. hist., vadošais pētnieks, Latvijas
Universitātes Filozofijas un socioloģijas
institūts

Dr. hist., senior researcher, Institute of
Philosophy and Sociology, University of Latvia

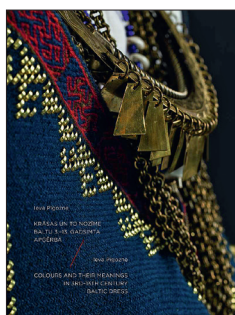
Gunita Zariņa, Andrejs Vasks (atb. red.). **Latvijas arheoloģijas rokasgrāmata** [The Handbook of Latvian Archaeology]

Unikālajā izdevumā ir sniegta koncentrēta, uz jaunākajām zinātniskajām atziņām balstīta informācija par Latvijas arheoloģiju, sākot no vēlā paleolīta līdz 20. gadsimtam. Rokasgrāmata paredzēta plašam lasītāju lokam un atspoguļo Latvijas arheoloģiju visā tās daudzveidībā, ietverot tās virzienus 19.–20. gadsimtā, vēsturi, saistītās zinātnes, pētītās vietas, arheoloģiskos depozītus u. c. vērtīgu informāciju.

Ēriks Jēkabsons (atb. red.). **Karš un sabiedrība Latvijā 1914–1920** [War and Society in Latvia 1914–1920]

Autoru kolektīva monogrāfija ir pirmais mēģinājums Latvijas historiogrāfijā apkopojot analīzēt Pirmā pasaules kara un Neatkarības kara ietekmi uz sabiedrības ikdienu, ietverot kara izraisītās krīzes izpausmes – pārtikas trūkumu, slimības, pieaugošo noziedzības līmeni, izmaiņas dzimšu attiecībās, topošās nācijas elites dzīvē un svētku tradīcijās. Pētījumā atzīmēts arī kara iespaids uz latviešiem ārzemēs.

Ieva Pigozne. **Krāsas un to nozīme baltu 3.–13. gadsimta apģērbā** / Colours and Their Meaning in the 3rd–13th Century Baltic Dress

Pētījumā analizētas krāsas, kādas sastopamas baltu 3.–13. gadsimta apģērbā tekstilijās mūsdienu Latvijas teritorijā. Krāsas skatītas trijos aspektos: kādas tās varētu būt bijušas, kādā veidā varētu būt iegūtas, kāda varētu būt bijusi krāsu nozīme apģērbā. Pētījums balstīts arheoloģisko, etnogrāfisko un folkloras avotu analīzē. Monogrāfijas teksts ir latviešu un angļu valodā.

LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTA ŽURNĀLS.
2022. – Nr. 1. – 1–216

ISSN 1025-8906

9 771025 890006

01

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE